

การศึกษาด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นลุ่มแม่น้ำปิง

ระยะที่ 2 จังหวัดเชียงใหม่และลำพูน

The Study of Vernacular Architecture on the Ping River

PH 2 (Chiangmai Lumphun)

ผู้วิจัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชัชวาลย์ ธรรมสอน

ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม

มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

จัดพิมพ์โดย

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

พิมพ์ครั้งที่ ๑

พุทธศักราช ๒๕๕๐ จำนวน.....เล่ม

(สงวนลิขสิทธิ์)

โดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นลุ่มน้ำปิงครั้งนี้อันพึงจะมีประโยชน์ทางด้านประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสังคม ชุมชน อันจะเป็นพื้นฐานในการพัฒนาชุมชนให้เกิดประโยชน์ตามความถูกต้องและตรงกับความต้องการของชุมชนที่มีส่วนร่วมคิด

ผู้วิจัยขอขอบคุณสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้สนับสนุนงบประมาณ ขอขอบคุณประชาชนทุกชุมชนที่ให้สัมภาษณ์ ให้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ และเสนอข้อคิดเห็นต่าง ๆ ทั้งมีรูปแบบและความคิดส่วนตน อันเกิดประโยชน์อย่างยิ่ง และสำนักงานจังหวัดและผู้รู้ท้องถิ่นทุกท่านที่ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ขอขอบคุณศาสตราจารย์ ดร.เกษม จันท์แก้ว รองศาสตราจารย์ประสงค์ เอี่ยมอนันต์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์รัตนา รักการ อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชรและ ขอขอบคุณศาสตราจารย์ ดร.กาญจนา เจริญณี ที่ได้ตรวจสอบผลงานมาเป็นระยะและขอขอบคุณคณะทำงานผู้ดูแลงานวิจัยภาคเหนือ ศาสตราจารย์ ดร.อนันต์ กาญจนพันธุ์ อาจารย์ชูพิณิจ เกษมมณี ดร.วัฒนะ วัฒนาพันธุ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ยิ่งยง เทาประเสริฐ อาจารย์พรพิไล เลิศวิชา อาจารย์ชัชวาล ทองดีเลิศ ที่ได้ให้ข้อเสนอแนะเป็นกำลังใจให้กับผู้วิจัยตลอดมาเช่นกัน และสมาชิกในครอบครัว ที่ได้ออกศึกษาตราครุฑภาคสนามด้วยดีตลอดมา

หวังเป็นอย่างยิ่งว่างานวิจัยครั้งนี้คงพอจะเกิดประโยชน์แก่เยาวชนรุ่นหลัง และประชาชนทุกหมู่เหล่าที่สนใจ และได้ศึกษาทำให้เกิดปลูกจิตสำนึกในคุณค่าแห่งผลแห่งภูมิปัญญาของบรรพชนที่ได้สร้างสรรค์สั่งสมมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานและหวังที่จะให้เกิดการอนุรักษ์สมบัติบ้านสมบัติเรือนพื้นถิ่นนี้ให้คงอยู่กับวิถีของชุมชนสืบต่อไป

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชัชวาลย์ ธรรมสอน

หัวข้อวิจัย	การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นลุ่มแม่น้ำปิง (ระยะที่ 2 เชียงใหม่และจังหวัดลำพูน)
ชื่อผู้วิจัย	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชัชวาลย์ ธรรมสอน
สำนัก	ศิลปะและวัฒนธรรม
คณะ	เทคโนโลยีอุตสาหกรรม
สถาบัน	มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร
ปี พ.ศ.	2550

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้มุ่งประสงค์เพื่อสืบค้นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นลุ่มแม่น้ำปิง จังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดลำพูน โดยเลือกแบบเจาะจงในชุมชนที่ยังมีบ้านเรือนในลักษณะพื้นถิ่นและศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน วิถีชีวิต วัฒนธรรมชุมชนในอดีตถึงปัจจุบัน

จากการศึกษาได้ค้นพบว่ายังคงมีเรือนในลักษณะสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอยู่ในรูปแบบเรือนหลายลักษณะตามการงาน อาชีพ รวมตัวกันเป็นกลุ่มใหญ่และกระจัดกระจายอยู่ตลอดริมน้ำปิงช่วงเมือง เชียงใหม่และเมืองลำพูน จากการศึกษาสำรวจ วิเคราะห์ภาคสนามและสัมภาษณ์ สามารถแบ่งได้ตามสภาพลักษณะสถาปัตยกรรมและชนชั้นทางสังคมได้ดังนี้

1. เรือนพักอาศัยชาวบ้าน (Local House)
2. เรือนคหบดี (Residential)
3. เรือนค้าขาย (Shop House)
4. เรือนเจ้าหลวง
5. เรือนสำนักงาน (Home Office)

ส่วนคุ้มหลวงและเรือนคหบดี ที่อยู่ในย่านธุรกิจนั้นได้มีการเปลี่ยนแปลงผู้ครอบครองไปจำนวนมากด้วยราคาที่ดินที่สูงขึ้น เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้มีการเปลี่ยนกรรมสิทธิ์การครอบครอง จึงทำให้เรือนโบราณหลายหลังจำเป็นต้องถูกรื้อถอนเปลี่ยนมาเป็นการสร้างอาคารเชิงธุรกิจขนาดใหญ่ อาคารสูงประเภทต่าง ๆ แต่ก็มีบางอาคารที่ผู้ครอบครองใหม่มีโครงการอนุรักษ์ไว้บ้างเช่นอาคารสำนักงานบริษัทเบอร์เนียว เบอธมา คอมพานี อายุร้อยกว่าปี

นอกจากนี้ยังพบเรือนโบราณหลายหลังที่เคยทิ้งไว้มาเป็นเวลานาน แต่ได้รับการพัฒนาซ่อมแซมปรับปรุงจากเจ้าของเดิม เพื่อนำมาใช้กิจการงานเชิงธุรกิจใหม่อีกครั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรือนโบราณย่านวัดเกตุการามเมืองเชียงใหม่ และคุ้มเจ้ายอดเรือน ณ ลำพูน คุ้มตันแก้ว คุ้มเจ้าหลวง เจ้าจักรคำ ขจรศักดิ์ ที่กำลังปรับปรุงให้เป็นพิพิธภัณฑ์ชุมชนเมืองลำพูน เป็นต้น

Research Topic	A study of the vernacular architecture on the Ping river basin (Period 2 Chiang Mai and Lamphun province)
Researcher's name	Asst. Prof. Chutchavan Thammasorn
Place	Art and Culture Office
Faculty	Industry of Technology
Institute	Kamphaeng Phet Rajabhat University
Year	2007

Abstract

The purpose of this research was to search for vernacular architecture on the Ping river basin in Chiang Mai and Lamphun province. We chose specifically from communities that still have vernacular architecture and history, a way of life and culture from the past to the present.

Results we found in this area still have several houses in local architecture style and scatter all along Ping river especially in Maung Chiang Mai and Maung Lamphun. Therefore, from the analysis and survey we divided the architecture and the community classes into 5 categories:

1. Local House
2. Residential
3. Shop House
4. Royal House
5. Home office

The Royal House and Residential are located in the business area and because of its high demand for purchase it has driven the land price very high. The Houses were destroyed and a business complex was built on the land, making this an important factor in driving the land price higher. But we also found that companies, like the Borneo Burma Company Ltd., would like to protect some of the homes that are over 100 years old.

In addition, some of the old abandoned homes have been renovated for business use especially in Gade Temple area in Chiang Mai and Kum Yod Learn Choa Pha Lamphun , Khum Ton Kaew and Kum Choa Luang Jukkam Kajonsuk which have been rebuilt into a Lamphun community museum.

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อ	ข
สารบัญ	ง
สารบัญภาพ	
บทนำ	1
ความสำคัญที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย	1
วัตถุประสงค์	3
ผลที่คาดว่าจะได้รับ	3
ขอบเขตของการศึกษา	4
วิธีการดำเนินการวิจัย	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	5
หน่วยงานที่นำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์	5
บทที่ 2 ปูมบ้าน ปูมเมือง	7
ประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่	7
ประวัติศาสตร์ เมืองลำพูน หรือ หริภุญไชย	20
ลักษณะกายภาพและแบบแผนของเมืองลำพูน	26
เชียงใหม่ก่อน พ.ศ.2500 ถึงปัจจุบัน	34
ลำพูนยุคผนวกเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรสยาม	40
ลำดับเจ้าหลวงเมืองเชียงใหม่และเมืองลำพูน	43
สภาพสังคมและประชากรจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดลำพูน	44
บทที่ 3 การตั้งถิ่นฐาน ชชาติพันธุ์และการงานอาชีพชุมชนชาวเชียงใหม่ลำพูน	48
การตั้งถิ่นฐานการงานอาชีพชุมชนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิง	59
การตั้งถิ่นฐานการงานอาชีพชุมชนไทยเงิน	62
การตั้งถิ่นฐานการงานอาชีพชุมชนบ้านหมื่นสารและ ชุมชนบ้านวัวลาย	65
การตั้งถิ่นฐานการงานอาชีพบ้านฮ่อม	68

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 ภูมิเขี้ยว ภูมิเรือน เือนล้านนาภูมิปัญญาการสร้างบ้านแปงเรือน	72
เรือนพักอาศัยชาวบ้าน (local House)	75
เรือนไม้บัว	75
เรือนไม้จริง	79
เรือนกาแล	89
เรือนคหบดี (Residentirel)	95
เรือนสถาปัตยกรรมจีนร่วมสมัย	95
เรือนสถาปัตยกรรมตะวันตกร่วมสมัย	103
เรือนสถาปัตยกรรมล้านนาร่วมสมัย	114
เรือนค้าขาย (Shop House)	123
เฮือนแป	123
เรือนร้านค้า	127
เรือนแถวค้าขาย	134
เรือนโถงค้าขาย	136
เรือนเจ้าหลวง	141
เรือนสำนักงาน (Home Office)	155
บทที่ 5 บทสรุป	160
ปุมบ้าน ปุมเมือง ประวัติศาสตร์ของเมืองเชียงใหม่และลำพูน	160
การตั้งถิ่นฐาน ชชาติพันธุ์และการงานอาชีพชุมชนชาวเชียงใหม่ลำพูน	161
ภูมิเขี้ยว ภูมิเรือน เือนล้านนาภูมิปัญญาการสร้างบ้านแปงเรือน	162
บรรณานุกรม	163
ภาคผนวก	

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
2.1	แผนที่เมืองเชียงใหม่ในสภาพปัจจุบัน	8
2.2	แจ้งหัวลินด้านนอกและด้านใน คูเมืองเมืองเชียงใหม่	9
2.3	ศาลแจ้งศรีภูมิด้านในเมืองเชียงใหม่	10
2.4	แจ้งชะค้ำกำแพงเมืองเชียงใหม่	11
2.5	ผังเมืองเชียงใหม่โบราณ	11
2.6	กำแพงเมืองชั้นนอกที่ยังคงมีให้เห็นบางส่วนในเมืองเชียงใหม่	13
2.7	ประตูสวนดอก เมืองเชียงใหม่	14
2.8	ประตูเมืองและกำแพงเมืองโบราณเมืองเชียงใหม่	15
2.9	ประตูสวนดอก เมืองเชียงใหม่	15
2.10	ประตูท่าแพ เมืองเชียงใหม่	16
2.11	กำแพงเมืองโบราณในเมืองเชียงใหม่	17
2.12	ศาลารัฐบาลมณฑลพายัพ	18
2.13	โบราณสถานกลางเมืองเชียงใหม่หรือบริเวณลานโล่งกว้างใหญ่ เรียกว่า “ช่วงสนามหลวง”	19
2.14	สภาพสังคมเมืองเชียงใหม่ถึงคงเหลือมโศกธาธาในพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง บนถนนท่าแพยามเช้า	20
2.15	ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณเมืองลำพูนหรือหริภุญไชย	21
2.16	องค์พระธาตุหริภุญชัย วัดพระธาตุหริภุญชัยวรมหาวิหาร จังหวัดลำพูน	22
2.17	แผนที่เมืองลำพูนหรือเมืองหริภุญไชยในสมัยโบราณ	23
2.18	หอไตรและสภาพศาสนคารบริเวณวัดพระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน	24
2.19	สภาพศาสนคารและกังสดาลบริเวณวัดพระธาตุหริภุญไชย จังหวัดลำพูน	25
2.20	ลักษณะสภาพแม่น้ำกวงหรือปิงห่างบริเวณหน้าวัดพระธาตุหริภุญชัย	27
2.21	ภาพเก่ากำแพงเมืองซึ่งถูกรื้อถอนไปและกำแพงเมืองลำพูนที่สร้างขึ้นใหม่	28
2.22	ป้อมประตุมหาวัน และกำแพงเมืองลำพูนทิศตะวันตก	28
2.23	ภาพขยายใกล้และไกลสภาพแม่น้ำปิงได้บ้านสบทาถ่ายจากฝั่งบ้านท่ากอจ๊ว	29
2.24	สภาพวัดต่าง ๆ และโบราณสถาน ในเขตเมืองลำพูน	29
2.25	ลักษณะประตูท่านาง	30

ภาพที่		หน้า
2.26	วัดช้างรอง ริมแม่น้ำกวังฝั่งตะวันตก	31
2.27	ภาพเก่าคูเมืองและประตูช้างสี หรือประตูช้างสีหัวเวียง	32
2.28	สภาพแม่น้ำกวังในปัจจุบันชุมชนชาวเวียงของอยู่ด้านตะวันออกของแม่น้ำ	32
2.29	สถานที่ขายสินค้าพื้นเมืองลำพูนขรัวมุงหน้าวัดพระธาตุหริภุญไชย จังหวัดลำพูน	33
2.30	รถยนต์ที่เข้ามาเมืองเชียงใหม่สมัยแรก ร่วม 100 ปี	35
2.31	โรงแรมร่วมโพธิ์ ถนนท่าแพ	37
2.32	โรงแรมนครพิงค์ตลาดต้นลำไย จังหวัดเชียงใหม่	37
2.33	โรงแรมศรีประกาศปัจจุบันเป็นโรงแรมยุคแรกของเมืองเชียงใหม่	38
2.34	ครูบาเจ้าศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนา	41
2.35	การเดินทางทางน้ำปิง โดยเรือหางแมงป่องและ “หลุก” หรือรถหัวคิวน้ำ	41
2.36	สถานีรถไฟขุนตาน	42
2.37	แผนที่สถานที่สำคัญในเขตเทศบาลเมืองเชียงใหม่ริมน้ำปิง	47
2.38	แผนที่สถานที่สำคัญในเขตเทศบาลเมืองเชียงใหม่และตำบลข้างเคียง	47
3.1	สภาพแม่น้ำปิงในเขตเมืองเชียงใหม่ที่ได้รับการสร้างเขื่อนกันดิน	48
3.2	ชาวขมุที่เข้ามาเป็นลูกจ้างทำไม้ในเมืองเชียงใหม่	49
3.3	ชุดแต่งกายชาวไทยลื้อแต่งกายด้วยชิ้นลื้อตาแปนเป็นชุดของชาวบ้านล้านนา ในสมัยโบราณ	49
3.4	ภาพเขียนวิถีชีวิตของชาวปากอูเมืองอู	50
3.5	หม่อง ปิ่น โห่ อุปะ โยคิน คหบดีชาวพม่า	50
3.6	การแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นเมือง	51
3.7	การแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นเมือง	51
3.8	H. Slade เป็นผู้ที่ถูกส่งมาจากรัฐบาลของประเทศอินเดีย	52
3.9	สะพานนวรัฐ ถ่ายโดยช่างภาพของกองทัพอากาศ	52
3.10	ชาวขมุ เข้ากระบวนแห่ในพิธีสำคัญทูลพระขวัญ รัชกาลที่ 7	53
3.11	ถนนท่าแพ ย่านการค้าในนครเชียงใหม่ในอดีต	53
3.12	ขบวนชาวไทยใหญ่รื้อรับเสด็จรัชกาลที่ 7	53
3.13	อาคารทรงยุโรปหลังคาปั้นหย่าและทำช่องระบายอากาศบนหลังคา	54
3.14	อาคารทรงยุโรปหลังคาปั้นหย่าบ้านแฮริส	54

ภาพที่		หน้า
3.15	พระราชชายาदारารัศมี (พ.ศ.2416 - 2476) ธิดาเจ้าอินทวิไชยยานนท์	55
3.16	เจ้าอินทนนท์ หรือ อินทวิไชยยานนท์ พระราชธิดาพระราชชายาदारารัศมีและ เจ้าแม่ทิพเกษร	55
3.17	เจ้าแก้วนวรรฐ (พ.ศ.2405 - 2482) โอรสเจ้าอินทวิไชยยานนท์และหม่อมเขียว โอรสเจ้าอินทวิไชยยานนท์และแม่เจ้ารินคำ	55
3.18	เจ้าอินทวโรรสสุภิกวงษ์ เจ้าหลวงองค์ที่ 8(พ.ศ. 2402-2452)	56
3.19	ไพร่ไปตลาด	56
3.20	สตรีชาวเมืองเชียงใหม่หาบของเปิดอกและถูกยกเลิก เมื่อพระราชชายาदारา รัศมีเสด็จกลับจากพระนคร	57
3.21	บ้านแก้วมาลูน ควบคุมการก่อสร้างโดยแม่แก้วมาลูน	57
3.22	คุ้มเจ้าแก้วนวรรฐ ปัจจุบันได้เปลี่ยนเป็นตลาดนวรรฐริมฝั่งแม่น้ำปิง	58
3.23	บรรยากาศในบริเวณตลาดกาดหลวงหรือตลาดวโรรส	58
3.24	เรือหางเมงป้องกันเล็กชาวบ้านใช้ในการเดินทางติดต่อค้าขายในลำน้ำปิง	59
3.25	เรือหางเมงป้องกันหรือเรือแม่ปะขนาดใหญ่บรรทุกสินค้าได้ 2.5 ตัน	60
3.26	Dr.McGilvary ผู้บุกเบิกงานเผยแพร่คริสต์ศาสนานิกายโปรเตส	60
3.27	มัชยิด อัด-ดักวา	62
3.28	อนุสาวรีย์พระเจ้ากาวิละผู้กอบกู้และฟื้นฟูแคว้นล้านนา	63
3.29	การทำอาชีพของชาวไทยเงินที่มีศิลปะเฉพาะสืบทอดกันมายาวนานจนถึง ปัจจุบัน	64
3.30	ลักษณะเครื่องเงินเครื่องเงินในอดีต	64
3.31	กองคาราวานวัวต่างม้าต่างที่ใช้เป็นยานพาหนะการขนส่งต่างแดน	66
3.32	เครื่องเงินสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน	66
3.33	สลุงเงินของชาวล้านนา	67
3.34	เครื่องเรือนไม้ทำการแกะสลักอย่างสวยงามด้วยช่างฝีมือดีที่สืบทอดกันมา	68
3.36	ลักษณะตลาดสินค้าพื้นเมืองที่ยังคงสืบเนื่องต่อมาจนถึงปัจจุบัน	69
3.37	สภาพเรือนค้าขายแบบดั้งเดิมที่มีอยู่จำนวนมากและงานดอกไม้ประดิษฐ์และ สินค้าพื้นเมืองปัจจุบัน	70
3.38	หอคีหรือศาลคีประจำชุมชนในเขตภาคเหนือตอนบนสร้างจากไม้	71
3.39	การเลี้ยงคีของชาวบ้านแดนล้านนา	71

ภาพที่		หน้า
4.1	ลักษณะฝ้ายร้ายเรือนไม้บัวและตับตองตั้ง	75
4.2	ลักษณะเรือนไม้บัวและ ตูบหรือกระต๊อบเฟ้านาห้านาหรือเตียงนา	76
4.3	ลักษณะเรือนไม้บัวแบบผสมผสานคล้ายความเชื่อมาแต่โบราณ	76
4.4	ลักษณะภายในเรือน ยังคงปูพื้นด้วยฝาไม้ไผ่และฝาสานขัดแตะ	77
4.5	แสดงลักษณะเรือนไม้บัวผสมผสมวัสดุสมัยใหม่	78
4.6	ลักษณะตัวเรือนไม้นางเอื้อย อายุ 81 ปีชาวของชุมชนเวียงของ	79
4.7	ลักษณะการใช้ประโยชน์ได้ถุนเรือนทอหูกหรือทอผ้าลวดลายพื้นถิ่นชาวของ	80
4.8	ลักษณะเรือนไม้ นางสังวาลย์ ฉายศาสตร์	81
4.9	ลักษณะภายในเรือนชั้นบนและได้ถุนเรือน นางสังวาลย์ วงศ์สาม	82
4.10	ลักษณะเรือนนางสังวาล วงษ์สาม	83
4.11	ลักษณะเรือนไม้ชุมชนชาวเวียงของ จังหวัดลำพูน	84
4.12	ลักษณะเรือนไม้กลางเมืองและเทวบุตรของชุมชนชาวเวียงของ	85
4.13	แสดงลักษณะเรือนไม้ฝาฝากหรือฝ้ายร้าย เชื้อคอนโคแม่ปิงจังหวัดเชียงใหม่	85
4.14	เรือนไม้ชาวบ้านชุมชนฟ้าฮ่ามจังหวัดเชียงใหม่	86
4.15	ลักษณะฝาสานลายสองฝาไม้ทับแนว ชุมชนฟ้าฮ่ามจังหวัดเชียงใหม่	86
4.16	ลักษณะเรือนไม้ยั้งข้าวหรือหลงข้าวสภาพผู้ฝังเลิกใช้งาน	86
4.17	ลักษณะเรือนไม้ชั้นเดียวและสองชั้นตำบลสันป่ายาว จังหวัดลำพูน	87
4.18	ลักษณะเรือนไม้ชั้นเดียวได้ถุนสูงปลูกคอกคากลาทั่วบริเวณเรือน	88
4.19	กระเบื้องดินขอหรือบ่า ดินขอหนาราว 5-6 ม.ม. แบนยาวมากแต่แกร่ง	90
4.20	ลักษณะฝาไหล	91
4.21	ลักษณะทำนดัดชาวบ้าน	92
4.22	ลักษณะทำนดัดเรือนคหบดี	92
4.23	ลักษณะกาแลอายุกว่า 80 ปี	92
4.24	ลักษณะเรือนกาแลชายาว	93
4.25	ลักษณะเรือนกาแลเคิม	94
4.26	ลักษณะเรือนจินแบบ คอร์ด	95
4.27	แสดงลักษณะรูปด้านหน้าเรือน	96
4.28	แสดงลักษณะแปลนเรือน	96
4.29	แสดงลักษณะบันไดทางขึ้นเรือน	97

ภาพที่		หน้า
4.30	รูปภาพ ที่ส่งมาจากเมืองจีนในโอกาสต่าง ๆ	97
4.31	ลักษณะเรือนใต้ถุนสูง ชานกลางเรือนและเดินหน้าชาน	98
4.32	ลักษณะเทคนิค การประกอบ โครงสร้างหลังคา ชายคาแบบเจาะสอดยึดสลัก และการรองรับตะเฆ่รางหลังคา	99
4.33	ลักษณะราวกันตก รอบชานพัก ทำไม้ระแนงตีไขว้เป็นช่องระบายลม	99
4.34	ภาพกระจกเงาที่ส่งมาจากเมืองจีน	100
4.35	โครงสร้างหลังคา ช่วงเดินหรือระเบียง เห็นจันทัน	100
4.36	ลักษณะบันไดช่วงในเข้าเรือนทำด้วยไม้หนา	100
4.37	ลักษณะรั้วกำแพงก่ออิฐถือปูนแน่นหนา	101
4.38	ลักษณะตัวเรือน ด้านทิศตะวันตกเห็นรูปทรงจั่วแบบมะนิลา	101
4.39	ลักษณะทางเข้าเรือนชั้นใน มีห้องเก็บของ	101
4.40	ภาพปกหนังสือขุนขวงเสียด	102
4.41	ลักษณะเรือนหลวง โยนการพิจิตร สถาปัตยกรรมพม่าผสมกับตะวันตก	103
4.42	ลักษณะภาพเขียนเรือนหลวง โยน การพิจิตรสถาปัตยกรรมพม่าคล้ายโคลโลเนีย	104
4.43	ลักษณะสถาปัตยกรรมกุฎีวัดอุปกุจจังหวัดเชียงใหม่	104
4.44	ลักษณะด้านข้างเรือนด้านทิศใต้มองเห็น โรงแรมเพชรงาม	105
4.45	ลักษณะเรือนทางด้านทิศตะวันตกมีบันไดขึ้นหน้ามุขสองด้าน	105
4.46	ลักษณะลวดลายฉลุศิลปะพม่าด้านปิดหน้าจั่วชั้นบนด้านหน้าเรือน	105
4.47	ลักษณะเรือนไม้สองชั้นประยุกต์แบบพม่า	106
4.48	ภาพถ่ายหน้าเรือนครอบครัว อุปโยคิน	106
4.49	ภายในเรือนตกแต่งเป็น โต๊ะอาหารแบบขันโตก	107
4.50	ลักษณะระเบียงด้านทิศเหนือกว้าง 2.50 เมตร	107
4.51	ลักษณะหลังเรือน เดิมเป็นชานแต่มาทำหลังคาคลุมภายหลัง	107
4.52	ลักษณะเรือนทั้งหมดที่เข้าศึกษาเป็นลักษณะใต้ถุนสูงพื้นน้ำ	108
4.53	ลักษณะเรือนเจ้าไชยสุริวงศ์ ณ เชียงใหม่	108
4.54	ลักษณะเรือนไม้ใต้ถุนสูงแบบศิลปะพม่า	109
4.55	ลักษณะเหมือนไม้ร่วมสมัยลวดลายฉลุบังแดด	109
4.56	ลักษณะเรือนคหบดีตะวันตกร่วมสมัย	110
4.57	ลักษณะภายนอกเรือนและเรือนเล็กประกอบในบริเวณบ้าน	111

ภาพที่		หน้า
4.58	ลักษณะองค์ประกอบเรือนยังคงเห็นฮ่อมริน	112
4.59	ลักษณะเรือนร่วมสมัยแบบตะวันตกขนาดใหญ่ทรงปั้นหย่า YMCA	112
4.60	ลักษณะเรือนร่วมสมัยแบบตะวันตกขนาดใหญ่ทรงปั้นหย่า	113
4.61	ลักษณะภาพหน้าเรือนด้านทิศเหนือหลังคาทรงมะนิลา	114
4.62	ลักษณะฝ้าไหลด้านข้าง เรือนทิศตะวันตก	115
4.63	ลักษณะการกำลังซ่อมแซมรั้ว	115
4.64	ลักษณะบันไดทอดมุมต่ำแลดูสง่ามีที่นั่งหน้าเรือน	116
4.65	ลักษณะระชาค้ำหน้าเรือนมีหลังคาคลุมตลอดแนวเรือน	116
4.66	ลักษณะเทคนิคการต่อเสาต่อม่อช่วงบนแบบผู้เมีย	116
4.67	แสดงลักษณะเสาเปิดปีกไม้ขนาด 8 นิ้ว คูณ 8 นิ้ว วางบนฐานปูน	116
4.68	แสดงลักษณะเรือนรูปแบบเดียวกัน แต่ร้างไม่สามารถที่จะซ่อมแซม	117
4.69	ลักษณะเรือนไม้คหบดีขนาดใหญ่ขณะกำลังซ่อมแซม	118
4.70	ลักษณะเรือนไม้ในเมืองเชียงใหม่บริเวณใกล้ตลาดเทศบาล	118
4.71	เรือนนายชัย สาคร บ้านเลขที่ 389 จังหวัดลำพูนสร้างเมื่อ พ.ศ.2475	119
4.72	ลักษณะ โครงสร้างภายในตัวเรือน	120
4.73	แสดงลักษณะการจัดห้องนอนในเรือน	121
4.74	ลักษณะองค์ประกอบเรือนนาง คำมูล สาคร	122
4.75	สภาพซุงไม้สักกลางแม่น้ำปิง	123
4.76	ลักษณะเขื่อนแป ที่ยังคงมีการอนุรักษ์	124
4.77	ลักษณะเขื่อนแป ถนนเจริญราษฎร์จังหวัดลำพูน	125
4.78	ลักษณะเขื่อนแป ถนนเจริญราษฎร์ จังหวัดลำพูน	125
4.79	ลักษณะเขื่อนแปถนนท่าแพ จังหวัดเชียงใหม่	126
4.80	ลักษณะเขื่อนแปย่านวัดเกตการาม จังหวัดเชียงใหม่	127
4.81	ลักษณะเขื่อนแปย่านวัดเกตการาม จังหวัดเชียงใหม่	127
4.82	ลักษณะเรือนพักอาศัยที่จัดทำไว้ค้าขายเป็นลักษณะเรือนร้านค้า	128
4.83	ลักษณะเรือนร้านค้า จ.ลำพูน	128
4.84	ลักษณะการใช้ประโยชน์ภายในเรือน	130
4.85	ลักษณะเรือนร้านค้า บ้านท่ากองจิวเป็นเรือนไม้ที่สมบูรณ์	130

ภาพที่		หน้า
4.86	ลักษณะเรือนร้านค้า บ้านท่ากองจัว ติดแม่น้ำปิงฝั่งตะวันออกใต้	131
4.87	ลักษณะภายในเรือนที่จัดไว้อย่างเป็นทางการระเบียบ สะอาดตลอดเวลา	132
4.88	ลักษณะเป็นร้านค้า 2 ชั้น และชั้นเดียว อยู่ระหว่างทางเชียงใหม่ลำพูน	133
4.89	ลักษณะเรือนร้านค้า 2 ชั้น ในเขตเทศบาลเมืองเชียงใหม่	133
4.90	ลักษณะเรือนแถวค้าขาย 2 ชั้น ในเขตเทศบาลเมืองลำพูน	134
4.91	ลักษณะเรือนแถวค้าขาย จังหวัดลำพูน	135
4.92	ลักษณะเรือน โถงค้าขายโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กผสมไม้สัก	137
4.93	ลักษณะซุ้มหน้าปูนปั้นเรือนแบบยุโรป	138
4.94	ลักษณะเรือน โถงค้าขาย ถนนท่าแพ ตระกูลเลี้ยว	138
4.95	ลักษณะเรือน โถงค้าขายถนนท่าแพ	139
4.96	ลักษณะเรือน โถงค้าขายชั้นเดียวย่านวัดเกต	139
4.97	ลักษณะเรือน โถงค้าขายสองชั้น	140
4.98	ลักษณะเรือน โถงไม้ขนาดใหญ่ค้าขายบ้านแม่ซ้อยเชียงตเววโรรส	140
4.99	ลักษณะเรือนเจ้าหลวง คุ่มดินแก้ว เลขที่ 10 ถ.วังซ้าย ต.ในเมือง จ.ลำพูน	141
4.100	รูปด้านหน้าเรือน	142
4.101	แปลนชั้นล่างเป็นเจ้าหลวงจักรคำ ขจรศักดิ์	142
4.102	รูปด้านข้างเรือน	143
4.103	เรือนเจ้าหลวง คุ่มดินแก้ว ลักษณะมุมต่าง ๆ ของคุ่ม	144
4.104	เรือนเจ้าหลวง คุ่มดินแก้ว แสดงลักษณะการปั้นบัวหัวเสาปูนปั้น	145
4.105	เรือนเจ้าหลวง คุ่มดินแก้ว แสดงลักษณะบันได	146
4.106	เรือนเจ้าหลวง คุ่มดินแก้ว แสดงลักษณะภายในเรือน	147
4.107	เรือนเจ้าหลวง คุ่มดินแก้ว แสดงลักษณะเครื่องเช่น ใหวัวูชา	148
4.108	เรือนเจ้าหลวง เจ้าจักรคำ ขจรศักดิ์ ถนนอินททยงยศ	149
4.109	เรือนเจ้าหลวง คุ่มเจ้ายอดเรือน ณ ลำพูน	150
4.110	คุ่มเจ้าจอมแก้ว จ.ลำพูน	151
4.111	เรือนเจ้าหลวงคุ่มเจ้าราชบุตร	152
4.112	คุ่มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าแก้วมุงเมือง)	153
4.113	เรือนเจ้าหลวงคุ่มเจ้าบุรีรัตน์ (มหาอินทร์)	156
4.114	ลักษณะเรือนสำนักงาน บ.บอร์เนียม คอมปานี ในชุมชนวัดเกตการาม ซอย 1	156

ภาพที่		หน้า
4.115	ลักษณะหน้าเรือน: ด้านทิศเหนือ	157
4.116	ลักษณะเรือนด้านทิศตะวันตก มีต้นทางนกงุงอายุคู่เรือนเกิน 100 ปี	157
4.117	ลักษณะชานเรือนภายใน หลังคาชายคามุงด้วยสังกะสี คล้าย เต็น	157
4.118	ลักษณะทางเดินเชื่อมอาคารด้านหน้าที่เป็นสำนักงานตัดต่อบริเวณครัว	158
4.119	ลักษณะเสาตอม่อก่ออิฐ ถือ ปูนอิฐ แผ่นใหญ่	158
4.120	นายจรินทร์เบนหรือลุงแจ็กทายาทเจ้าของบริษัท ผู้ให้ข้อมูลและนำชมเรือน 5 ไร่	159
4.121	ลักษณะเรือนด้านทิศตะวันตกเห็นลักษณะเรือนที่ทำเป็นช่องลม	159
4.122	ลักษณะการปลูกต้นไม้	159

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

แม่น้ำปิงเป็นแม่น้ำสายหลักของชุมชนที่ตั้งถิ่นฐาน อยู่ในภาคเหนือตลอดจรดปลายแห่งสายน้ำ คือ ตั้งแต่อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ถึงปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์ ที่ไหลผ่านชุมชนสำคัญ คือ จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูน จังหวัดตาก จังหวัดกำแพงเพชร และจังหวัดนครสวรรค์ ด้วยมีความยาวถึง 740 กิโลเมตร

การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นลุ่มน้ำปิงครั้งนี้เป็นการศึกษาต่อเนื่องจากครั้งก่อนที่ได้ทำการศึกษามาจากจังหวัดนครสวรรค์ จังหวัดกำแพงเพชร และจังหวัดตาก ในระยะที่ 1 (2547) ในครั้งนี้เป็นระยะที่ 2 (2549) จังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดลำพูน เป็นการศึกษาสืบค้นลักษณะสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นที่เน้นเรือนพักอาศัยของประชาชนทั่วไป ด้วยเล็งเห็นว่าเรือนที่ชุมชนได้ก่อสร้างมาแต่ในอดีตนั้นมีที่มาที่ไปจากอิทธิพลใด ในแต่ละพื้นที่ตามแนวลำน้ำจากได้ขึ้นเหนือจากครั้งก่อนได้สังเคราะห์และสรุปได้ว่า ลักษณะสถาปัตยกรรมชุมชนในจังหวัดนครสวรรค์ จังหวัดกำแพงเพชร นั้น แบ่งอยู่ในภาคกลางหรือตอนล่างของสายน้ำปิง ส่วนจังหวัดตากนั้น ให้จัดเป็นตอนกลาง โดยมีการผสมผสานระหว่างอิทธิพลของเรือนภาคเหนือไหลลงไปกับผู้คนในจังหวัดตากอันเป็นชุมชน ชชาติพันธุ์ คนเมืองเหนือและผสมผสานกับอิทธิพลของศิลปะสถาปัตยกรรมของภาคกลางที่มากับคนเช่นกัน ผสมผสานจนเกิดเป็นเอกลักษณ์บ่งบอกของตัวเองได้อย่างชัดเจน

การศึกษาเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นทำให้ได้ความรู้เกี่ยวเนื่องต่าง ๆ อีกมากมายในแง่วิชาการและในอีกด้านหนึ่งทำให้สามารถเข้าใจถึงการสร้างสรรค์ต่าง ๆ ที่มาจากภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งอาจจะนำไปสู่การสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมใหม่ที่อยู่บนพื้นฐานของความรู้ ความเข้าใจในลักษณะของท้องถิ่นกันอย่างแน่นแฟ้น (อรศิริ ปาณินท์, 2539 : 9)

สถาปัตยกรรมท้องถิ่นหรือพื้นถิ่นมาจากศัพท์ภาษาอังกฤษว่า Vernacular Architecture หมายถึง รูปแบบอาคารทุกประเภทที่ชาวบ้านสร้างขึ้นในแต่ละชุมชน แต่ละท้องถิ่น และเน้นอาคารประเภทพักอาศัยเป็นหลัก ซึ่งรูปแบบอาคารก็แตกต่างกันไปตามลักษณะของวัฒนธรรมสภาพแวดล้อมและสภาพดินฟ้าอากาศที่แตกต่างกัน

ความสำคัญของเรือนพักอาศัยพื้นถิ่นนั้น Sir Robert Matthew ผู้เขียนคำนำให้กับหนังสือ History of the House ได้ให้ความสำคัญของเรือนพักอาศัยพื้นถิ่นนี้ว่า เป็นสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่า

ที่อยู่เหนือกาลเวลา (Timeless Quality) โดยถือว่าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนี้ เป็นส่วนหนึ่งของปรากฏการณ์ (Phenomena) ทั้งหมดในสังคม ในอารยธรรมของมนุษย์ เพราะเป็นสิ่งที่แสดงถึงรูปแบบของชีวิตในรูปลักษณะต่าง ๆ ที่แตกต่างกันไป ศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้น เมื่อศึกษาค้นคว้าแล้ว จะพบว่าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจะทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจสภาพของสังคมได้ชัดเจนขึ้นอีก เพราะอาคารพักอาศัยนั้นจะสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมของประชาชน (Popular Culture) ที่แฝงอยู่ในตัวอาคาร เป็นงานศิลปะที่มีใช้ผลผลิตของคนฉลาดหรือผู้ชำนาญการเพียงสองสามคน แต่หากเป็นงานคิดค้นและสร้างสรรค์ ซึ่งเป็นไปตามครรลอง (ธรรมชาติ) และ กิจกรรมที่ต่อเนื่องของประชาชนทุกคน ในสังคมว่าด้วยประสบการณ์และความชำนาญของกลุ่มชนในการสร้างสถาปัตยกรรมขึ้นมาเป็นมรดกทางสังคมที่ได้รับการถ่ายทอดต่อ ๆ กันมา เป็นเสมือนหนึ่งฟอสซิลทางอารยธรรม เป็นรากเหง้าที่มาของอารยธรรมนั้น ๆ ที่บ่งชี้ความเป็นชุมชนนั้น ๆ (วิรัตน์ ชินวัตร อ่างใน วิวัฒน์ เตมิพันธ์, 2541 : 55 – 56)

การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เป็นการศึกษาถึงองค์ความรู้ในด้านการอยู่อาศัยจากอดีตเท่าที่มีอยู่ในแง่ของหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปวัฒนธรรม มาจนถึงปัจจุบันของชาวบ้าน โดยอาศัยงานสถาปัตยกรรมเป็นสื่อกลาง บ้านหรือเรือนพักอาศัยของชาวบ้าน จึงเป็นพื้นฐานของงานสถาปัตยกรรม ที่ผ่านขั้นตอนการเรียนรู้วิธีการที่จะดำรงชีวิตให้กลมกลืนสมคูลกับธรรมชาติ มีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องในการปรับเปลี่ยนเนื้อที่ประโยชน์ใช้สอยของที่พักอาศัย การเลือกใช้วัสดุตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเพื่อการก่อสร้างอย่างเหมาะสม เรือนพักอาศัยพื้นถิ่นจึงเป็นแบบอย่างที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิต ของชาวบ้านในพื้นที่นั้น ๆ ได้อย่างชัดเจน ดังนั้น การศึกษางานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น นอกจากจะช่วยให้เข้าใจถึงคุณค่าในเชิง ช่างเทคนิค ทางด้านการก่อสร้างแล้ว เรายังจะได้เรียนรู้และเข้าใจถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ชนบทรอบนิคม ประเพณีในหลายลักษณะที่ขึ้นอยู่กับสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของแต่ละคนแต่ละครอบครัว แต่ละชุมชนของชาวบ้านอีกด้วย (เฉลิมชัย เกรียงยี, 2543 : 1)

ดังนั้น การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในจังหวัดลำพูนและจังหวัดเชียงใหม่ในครั้งนี้จึงเป็นการศึกษาเพื่อหาที่มาของภูมิปัญญาท้องถิ่นในเขตเมืองที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำปิงทั้งสองจังหวัด อันมีประวัติศาสตร์การสร้างบ้านแปงเมืองมาแต่อดีตอันยาวนานมีการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองจากการยึดครองของนครรัฐในแถบภาคเหนือมาโดยตลอด โดยเฉพาะพม่าที่เข้ามาปกครองดูแลในครั้งกระนั้นอาจเป็นตัวแปรหรือปัจจัยในการสร้างรูปแบบเรือนพักอาศัยของผู้คน ณ เวลานั้นด้วยก็อาจเป็นไปได้ และเมื่อเมืองเชียงใหม่ได้ถูกยึดกลับคืนมาอีกในภายหลังเมื่อครั้งสมัยพระยากาวิละที่ได้ส่งกำลังขึ้นมาช่วยเหลือจากพระนครในครั้งกระนั้น ในแต่ละยุคสมัยที่ผ่านมาชุมชนได้มีการก่อร่างสร้างเมืองพัฒนามาอย่างต่อเนื่อง

โดยเฉพาะวัดวาอาราม และลักษณะเมือง การก่อสร้างเรือนพักอาศัยของเจ้าเมือง เจ้านาย พระสงฆ์ และชาวบ้านนั้น มีการพัฒนาควบคู่กันไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อหลังสัญญาเบาริ่ง ปี พ.ศ.2398 ที่มีชาวต่างชาติได้เข้ามาทำกิจการค้าขายกันในเมืองเชียงใหม่เพิ่มมากขึ้น รวมทั้ง หมอสอนศาสนามิชชันนารี อีกกลุ่มหนึ่ง กิจการค้าที่น่าจะมีอิทธิพลของสถาปัตยกรรมเรือนมาอีก ส่วนหนึ่ง คือ การทำกิจกรรม กิจการ ทำไม้ขนอสักและการแปรรูปไม้ด้วยเครื่องจักรกล โดยเฉพาะ ชาวอังกฤษและชาวพม่า มอญ ที่ติดตามมากับบริษัททำไม้ นั้น ๆ ซึ่งหลาย ๆ ปัจจัยอาจทำให้เกิด รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบยุโรป เข้ามามีอิทธิพลในการก่อสร้างบ้านเรือนในชุมชนนี้เพิ่มมากขึ้น

ในสมัยหลังรัชกาลที่ 5 มีชาวจีนเพิ่มมากขึ้นในเมืองเชียงใหม่ ศิลปสถาปัตยกรรมแบบจีนก็ อาจนำมาเสริมสร้างหรือผสมผสานกันได้ด้วยเช่นกัน อันน่าสนใจยิ่งที่ควรจะได้ศึกษาในครั้งนี้

2. วัตถุประสงค์

การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในกลุ่มแม่ปิง จังหวัดลำพูนและจังหวัดเชียงใหม่ มีความมุ่งหมายสำคัญ ดังต่อไปนี้

1. เพื่อศึกษารวบรวมข้อมูลทางด้านสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นและตลอดแนวลำน้ำ จังหวัดลำพูนและจังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อศึกษารูปแบบหรือลักษณะทางภูมิปัญญา วิถีชีวิต วัฒนธรรม ที่สำคัญสองชุมชน
3. เพื่อศึกษาหาแนวทางการอนุรักษ์สร้างสรรค์ และหาจุดเด่นเพื่อส่งเสริมทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ

3. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นกลุ่มแม่ปิง จังหวัดลำพูนและจังหวัดเชียงใหม่ เมื่อแล้วเสร็จมุ่งหวังจะได้รับข้อมูลทางประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต ภูมิปัญญาจากรูปแบบและแบบแผนการใช้ชีวิต ทางกายภาพของเรือนและสิ่งแวดล้อมโดยรอบชุมชน อันควรแก่การอนุรักษ์และหาเอกลักษณ์ เพื่อใช้ในการศึกษาวิชาที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่น วิชาสถาปัตยกรรมไทย (Thai Architecture) หรือวิชาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องได้ และแนวทางการอนุรักษ์เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวด้วยเช่นกัน

4. ขอบเขตของการศึกษา

ขอบเขตของการศึกษาในครั้งนี้แบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ

4.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

- ศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทางด้านการศึกษา การตั้งถิ่นฐาน รูปทรงทางสถาปัตยกรรม เรือนพักอาศัย

- ศึกษาทางด้านวัฒนธรรม วิถีชีวิตของผู้คนในแต่ละชุมชน

- ศึกษาสภาพแวดล้อมโดยรวมของชุมชนที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิต และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ และแบบแผนเรือนพักอาศัย โดยวิธีการเลือกแบบเจาะจงสภาพเรือนที่ยังคงความสมบูรณ์มากที่สุด

4.2 ขอบเขตด้านพื้นที่

การศึกษาในครั้งนี้จะศึกษาเฉพาะชุมชนและเรือนพักอาศัยที่ตั้งอยู่ริมน้ำปิงทั้งสองจังหวัด คือ เขตเทศบาล จังหวัดลำพูน และเขตเทศบาล จังหวัดเชียงใหม่

4.3 ขอบเขตด้านเวลา

การศึกษานี้จะทำการศึกษาซึ่งใช้เวลา 1 ปี นับเริ่มเวลาจากวันได้รับอนุมัติให้ทำการวิจัย

5. วิธีการดำเนินการวิจัย

5.1 การเก็บข้อมูล

การเก็บข้อมูลด้านเอกสาร (Documentary Research) โดยการค้นคว้า รวบรวมจากบทความ ข้อความบันทึก คำนานที่เกี่ยวข้อง เอกสารจากห้องสมุดสำนักศิลปวัฒนธรรม สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ห้องสมุดมหาวิทยาลัยศิลปากร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ Internet ฯลฯ และนำเสนอเป็นรายงานแบบพรรณนา (Analytical Description)

การเก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Research) โดยการออกสำรวจพื้นที่ เพื่อทำการศึกษาดังข้อมูลจริง โดยใช้อุปกรณ์ ถ่ายภาพ สเก็ตภาพ ถ่ายวิดีโอทัศน อัดเทปเสียง จากเรือนที่เลือกสรรค อายุไม่น้อยกว่า 60 ปี

การเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ (Interview) จากผู้รู้ท้องถิ่น (Key of Knowrage) เจ้าของเรือนและผู้เกี่ยวข้องเพื่อบันทึกประวัติศาสตร์ความเป็นมาของเรือนและวิถีชีวิตของชุมชน

ในพื้นที่นั้น ๆ และการจัดเสวนาจากตัวแทนชุมชน เพื่อเก็บข้อมูลทาง ประวัติศาสตร์บอกเล่าและแนวคิดในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

5.2 การจัดลำดับข้อมูล (Data Classification) โดยการนำข้อมูลที่ได้ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสาร ข้อมูลภาคสนาม และสัมภาษณ์ มาจำแนกตามลักษณะของรูปแบบสถาปัตยกรรมเรือน

5.3 รวบรวมวิเคราะห์และแปลความ (Analytical and Interpretation) จากข้อมูล ทั้งหมดที่ได้มา

5.4 วิเคราะห์และสรุปผล เพื่อให้ได้ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ เพื่อประโยชน์สูงสุดที่จะได้รับ โดยมีที่ปรึกษาแนะนำหรือเสนอแนะทุกขั้นตอน

5.5 เมื่อได้ข้อมูลทั้งหมดตามขอบเขตแล้ว นำปริญญาดูตรวจสอบความถูกต้องของผู้เชี่ยวชาญและที่ปรึกษา

5.6 วิเคราะห์ข้อมูลรวบรวมแยกลำดับและเขียนนำเสนอแบบพรรณนา และสรุปผลทั้งการดำเนินการวิจัยในระยะที่ 1 และระยะที่ 2

6. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

6.1 จะทำให้ทราบข้อมูลทางภูมิปัญญาสถาปัตยกรรมเรือน ประวัติศาสตร์และวิถีชีวิต ศิลปวัฒนธรรมของผู้คนแต่ละท้องถิ่นที่ศึกษา

6.2 จะทำให้ทราบถึงแนวทางในการอนุรักษ์ สถาปัตยกรรมเรือน สิ่งแวดล้อมและศิลปกรรมท้องถิ่นในแต่ละท้องถิ่นนั้น ๆ

6.3 ให้ปลูกจิตสำนึกของผู้คนในชุมชนที่เข้าศึกษาให้รักและหวงแหนสมบัติแห่งภูมิปัญญาสถาปัตยกรรมเรือนและธรรมชาติ

6.4 จะทำให้ทราบถึงแนวทางในการที่จะส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม อันจะทำให้เกิดรายได้ในแต่ละท้องถิ่นนั้น ๆ

7. หน่วยงานที่นำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

7.1 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.)

7.2 องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) เพื่อใช้ในการวางแผนและพัฒนาสร้างศักยภาพ สิ่งแวดล้อมทางศิลปกรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว

7.3 สถานศึกษาในชุมชนได้เรียนรู้ภูมิปัญญาวัฒนธรรมท้องถิ่น หรือท้องถิ่นศึกษา
หน่วยงานพัฒนาการชุมชนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

7.4 สถาบันการศึกษาที่เรียนเกี่ยวกับสังคมศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมไทย
วิทยาศาสตร์ สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ

แผนการดำเนินการระยะที่ 2

ลำดับ	กิจกรรม / ขั้นตอนการ ดำเนินการ	พ.ศ 2549												หมายเหตุ		
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12			
1	ศึกษาข้อมูลและเอกสารเนวิจัย ที่เกี่ยวข้อง	←	→													
2	สำรวจแหล่งข้อมูล				←	→										สำรวจข้อมูล เบื้องต้น
3	วิเคราะห์ข้อมูลจากการสำรวจ			←	→											
5	เขียนแบบ สเก็ตภาพ				←	→										
6	วิเคราะห์ข้อมูลและเขียนตาม ขอบเขตที่กำหนดไว้						←	→								
7	รวบรวมเรียบเรียงและจัดพิมพ์							←	→							

บทที่ 2

ปทุมบ้าน ปทุมเมือง

เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาประวัติศาสตร์ สภาพสังคมและสถานการณ์อันเกี่ยวข้องกับการสร้างบ้านแปงเมือง และพัฒนาการของทั้งสองเมือง คือ เมืองเชียงใหม่และเมืองลำพูนที่พัฒนามาควบคู่กัน อันมีความสำคัญเป็นปทุมเห่้า ปทุมเมืองจากการศึกษาของนักวิชาการ นักประวัติศาสตร์ นักโบราณคดีหลายท่าน ดังนี้

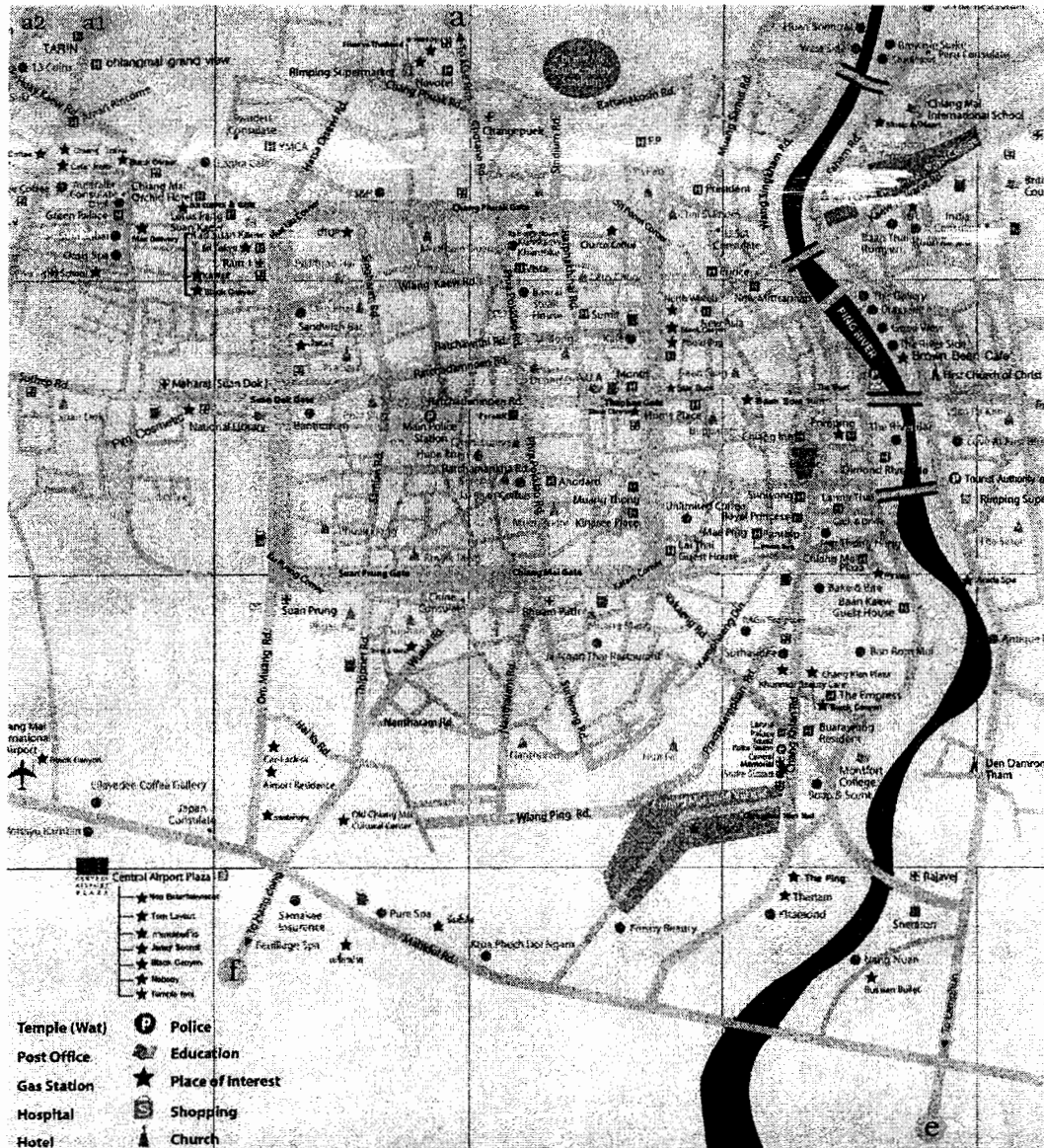
2.1 ประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่

จากการศึกษารวบรวม ของ ศ.สุรพล คำวิหัทกุล ในหนังสือ “ช่วงเมือง” และวัดหัวช่วง (2549, 27-51) สรุปได้ดังนี้

ประวัติการก่อตั้งเมืองเชียงใหม่ที่ปรากฏอยู่ในเอกสารตำราและศิลาจารึก ก่อนข้างจะเป็นสิ่งแน่ชัดว่าพญามังรายกษัตริย์ของแคว้น โยนกได้โปรดฯ ให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.1839 ในภายหลังจากได้แผ่อำนาจลงมายึดครองแคว้นหริภุญไชยได้สำเร็จ เมื่อสร้างเสร็จแล้วจึงได้ให้ชื่อเมืองนี้ว่า นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่ พญามังรายทรงประทับอยู่ ณ เมืองเชียงใหม่แห่งนี้ตลอดพระชนม์ชีพของพระองค์ และสิ้นพระชนม์ด้วยฟ้าผ่าที่ตลาดกลางเวียงเชียงใหม่ใน พ.ศ.1860 จึงได้ถวายพระเพลิงและสร้างพระเจดีย์บรรจุอัฐิพญามังรายไว้บริเวณที่สิ้นพระชนม์กลางเวียง

ในระยะเริ่มแรกเมืองเชียงใหม่คงมีความสำคัญและเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรอยู่เชียงช่วงรัชสมัยพญามังรายเท่านั้น เพราะหลังจากที่พญามังรายสิ้นพระชนม์แล้ว ในระหว่าง พ.ศ.1854-1877 กษัตริย์ล้านนาองค์ต่อ ๆ มาได้ย้ายไปประทับอยู่ที่เมืองเชียงรายและเชียงแสน ส่วนเมืองเชียงใหม่คงมีฐานะเป็นเมืองลูกหลวงเป็นที่ประทับของพระราชโอรสหรือพระอุปราช สาเหตุดังกล่าวคงเนื่องจากดินแดนในแถบลุ่มน้ำกกหรือแคว้น โยนกซึ่งเป็นถิ่นฐานเดิมของกษัตริย์ในราชวงศ์มังรายนั้นยังไม่ปลอดภัย ทั้งนี้เพราะในช่วงเวลานั้นเมืองพะเยาและเมืองน่านยังคงความเป็นแคว้นอิสระ จึงจำเป็นต้องป้องกันการขยายอิทธิพลของทั้งเมืองพะเยาและเมืองน่านตลอดจนกลุ่มบ้านเมืองในเขตตอนหนึ่งขึ้นไปอีกด้วย ดังนั้น เมืองเชียงใหม่ในระยะเริ่มแรกคงเป็นเมืองเล็ก ๆ ที่มีประชากรไม่มากนัก ทั้งนี้เพราะศูนย์กลางทั้งทางการเมืองการปกครอง การเศรษฐกิจ และการพระศาสนาของอาณาจักรจะ ไปอยู่ที่เมืองเชียงแสนเป็นส่วนใหญ่ ขณะเดียวกันในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงเมืองหริภุญไชยก็ยังคงมีความสำคัญและเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาอยู่เช่นเดิม

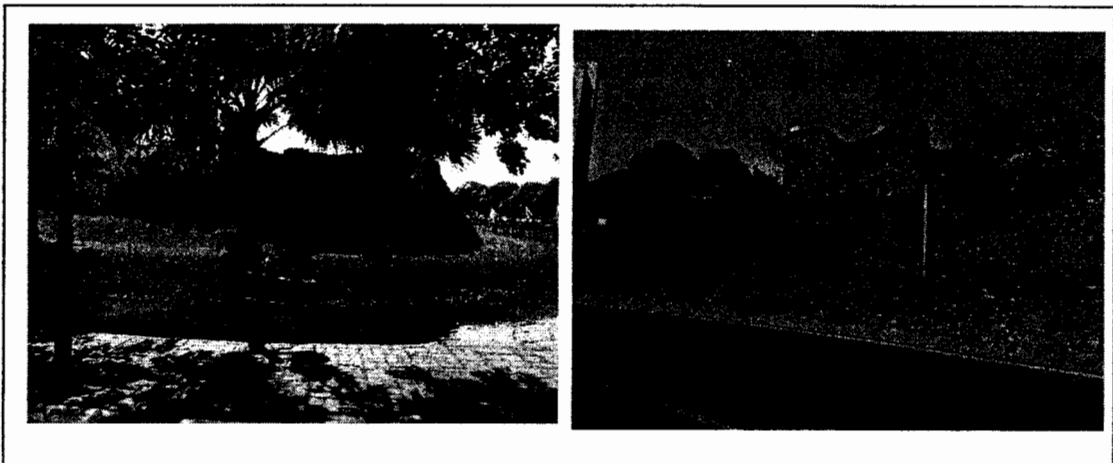
นับตั้งแต่ พ.ศ.1888 ในสมัยพระเจ้าผจญเป็นต้นมา เมืองเชียงใหม่ ได้มีความสำคัญขึ้นอีกครั้ง ทั้งนี้เพราะหลังจากกองทัพของล้านนาได้ยึดเมืองพะเยาเข้าไว้เป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรแล้ว กษัตริย์ล้านนาได้เสด็จกลับมาประทับที่เมืองเชียงใหม่ ตั้งแต่นั้นเป็นต้นไปเมืองเชียงใหม่ได้มีฐานะเป็นราชธานีของอาณาจักรล้านนาอย่างแท้จริง

ภาพที่ 2.1 แผนที่เมืองเชียงใหม่ในสภาพปัจจุบัน
ที่มา : ปาฐโษะ ฉบับที่ 27 (2549 : 82)

ความเจริญรุ่งเรืองของเมืองเชียงใหม่เริ่มต้นนับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา เหตุการณ์สำคัญในช่วงเวลานี้ได้มีการเผยแพร่เข้ามาของพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ โดยการนำของพระสุมนเถระจากเมืองสุโขทัยการเข้ามาของพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ในครั้งนั้นทำให้เมืองเชียงใหม่มีความสำคัญกลายเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนา และเป็นจุดเริ่มต้นของการตื่นตัวทางความคิด สติปัญญา และวัฒนธรรม ซึ่งจะนำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองของเมืองเชียงใหม่และอาณาจักรล้านนาในเวลาต่อมา

ความเจริญรุ่งเรืองของเมืองเชียงใหม่อยู่ในช่วงตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 20 จนถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 21 นับตั้งแต่รัชสมัยพระเจ้าติโลกราชจนถึงสมัยพระเจ้าเมืองแก้ว ซึ่งนับเป็นยุคทองของล้านนาอย่างแท้จริง ช่วงเวลานี้อาณาจักรล้านนามีความเป็นปึกแผ่นมั่นคง เพราะได้รวบรวมกลุ่มบ้านเมืองต่าง ๆ ในเขตภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยไว้เป็นอาณาจักรเดียวกัน มีความเจริญมั่งคั่งจากการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้ากับดินแดนโดยรอบ และมีความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมากในครั้งนั้นเมืองเชียงใหม่ นับได้ว่าเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนา และได้กระทำสังคายนาพระไตรปิฎกเป็นครั้งที่ 8 ของโลก ด้วยเหตุนี้จึงปรากฏมีวัดวาอารามเนื่องในพระพุทธศาสนาที่ล้วนแล้วแต่มีความงดงามทางศิลปสถาปัตยกรรมอยู่เป็นอันมากบรรดาร่องรอยโบราณวัตถุ โบราณสถานที่ปรากฏอยู่ในเมืองเชียงใหม่ในทุกวันนี้ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งก่อสร้างที่สร้างขึ้นในช่วงเวลานี้เป็นส่วนมาก โดยเฉพาะในสมัยพระเจ้าเมืองแก้วได้โปรดให้สร้างกำแพงเมืองเชียงใหม่ขึ้นใหม่เป็นกำแพงก่อด้วยอิฐใน พ.ศ.2060 ซึ่งก็คือคูเมืองและกำแพงเมืองใหม่รูปสี่เหลี่ยมที่ปรากฏอยู่ในทุกวันนี้

ภาพที่ 2.2 แจ่งหัวลินด้านนอกและด้านใน คูเมืองเมืองเชียงใหม่
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน (ถ่ายเมื่อ พ.ศ.2549)

เมืองเชียงใหม่เริ่มเสื่อมลงนับตั้งแต่ พ.ศ.2068 เป็นต้นมา เนื่องจากเกิดการแย่งชิงอำนาจ และเกิดสงครามกลางเมืองขึ้น จึงทำให้บ้านเมืองอ่อนแอและเศรษฐกิจภายในตกต่ำ ความอ่อนแอ ดังกล่าวทำให้กองทัพพม่าสามารถยึดครองเมืองเชียงใหม่ได้ใน พ.ศ.2101 ซึ่งถือได้ว่าอาณาจักร ล้านนาได้ล่มสลาย และเมืองเชียงใหม่ก็เริ่มทรุดโทรมลง

เมืองเชียงใหม่ภายใต้การยึดครองของพม่านับตั้งแต่ พ.ศ.2101 เป็นต้นมา คงมีความวุ่นวาย และไม่เรียบร้อยอยู่ในบ้านเมืองมาโดยตลอด ทั้งนี้เนื่องมาจากการต่อสู้รบชิงอำนาจกันอยู่ ตลอดเวลา โดยเฉพาะในช่วงต้นของพุทธศตวรรษที่ 24 การต่อสู้ได้ทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น เมืองพระยาจ่าบ้านบุญมา ข้าราชการเมืองเชียงใหม่และพระยาภาววิลา ลูกเจ้าฟ้าเมืองนครลำปาง ร่วมมือกันก่อการกบฏต่อพม่า โดยขอความร่วมมือกับพระเจ้ากรุงธนบุรีให้ส่งกองทัพมาช่วย จึงสามารถยึดเมืองเชียงใหม่จากพม่ากลับคืนมาได้เมื่อ พ.ศ.2317 แต่พม่าก็พยายามจะตีเมือง เชียงใหม่คืน โดยยกกองทัพมาตีเชียงใหม่หลายครั้ง จนกระทั่งใน พ.ศ.2318 กองทัพพม่ายกทัพ มาล้อมเมืองเชียงใหม่อยู่แปดเดือนจนเสบียงของเมืองเชียงใหม่หมด พอดีกองทัพกรุงธนบุรีมาช่วย ตีกองทัพพม่าจนแตกพ่ายไป พระยาจ่าบ้านบุญมาเจ้าเมืองเชียงใหม่ไม่สามารถรักษาเมืองไว้ได้ เพราะมีผู้คนน้อยและอยู่ในสภาพอดอยากจึงได้ทิ้งเมืองเชียงใหม่ไปอยู่นครลำปางระยะหนึ่ง แล้วกลับมาตั้งอยู่ที่ตำบลวังพร้าว ด้วยเหตุนี้เมืองเชียงใหม่จึงกลายเป็นเมืองร้างไปเป็นเวลานาน ถึง 21 ปี

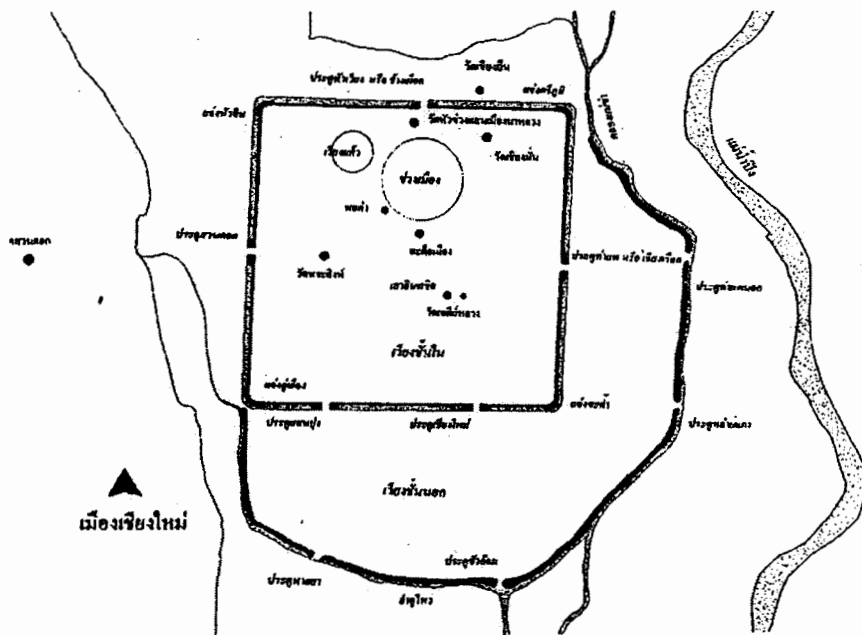

ภาพที่ 2.3 ศาลเจ้าศรีภูมิด้านในเมืองเชียงใหม่
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน (ถ่ายเมื่อ พ.ศ.2549)

ภาพที่ 2.4 แจ่งชะด้ากำแพงเมืองเชียงใหม่
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน (ถ่ายเมื่อ พ.ศ.2549)

เมืองเชียงใหม่ได้รับการฟื้นฟูใหม่อีกครั้งเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้โปรดฯ ให้แต่งตั้งพระยาภาวดีเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่แทนพระยาจำบ้านที่เสียชีวิตลง แต่ขณะนั้นเมืองเชียงใหม่ร้าง พระยาภาวดีจึงต้องให้ไพร่พลตั้งอยู่ที่เวียงป่าซางในเขตจังหวัดลำพูนก่อนเป็นเวลาถึง 14 ปี จนกระทั่งใน พ.ศ.2339 จึงสามารถเข้าไปตั้งมั่นอยู่ในเมืองเชียงใหม่ได้อีกครั้ง

ภาพที่ 2.5 ผังเมืองเชียงใหม่โบราณ
ที่มา : สุรพล คำริห์กุล, (2549 : 32)

ในระยะเริ่มแรกกำลังคนพลเมืองมีจำนวนน้อยไม่เพียงพอที่จะช่วยบูรณะฟื้นฟูบ้านเมืองได้ ดังนั้น กองทัพของเมืองเชียงใหม่และเมืองอื่น ๆ ในล้านนาได้ยกไปตีและกวาดต้อนผู้คนพลเมืองจากบ้านเมืองต่าง ๆ ในดินแดนตอนเหนือและบริเวณที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำสาละวิน ซึ่งมีทั้งกลุ่มชนชาวเงี้ยว (ไตใหญ่) ไตลื้อ ไตยง ไตเงิน ข่า ลีวะ และยาง (กะเหรี่ยง) ให้เข้ามาเป็นพลเมือง ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้จึงได้ชื่อว่า “ยุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” ซึ่งไพร่พลพลเมืองเหล่านี้เองที่ได้เป็นกำลังอันสำคัญช่วยบูรณะบ้านเมืองที่ทรุดโทรมให้ฟื้นกลับคืนมาอีกครั้ง

การฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่ในช่วงครั้งแรกของพุทธศตวรรษที่ 24 นั้นได้มีการบูรณะซ่อมแซมคูเมือง กำแพงเมือง ป้อม และประตูเมืองเมืองเชียงใหม่ครั้งใหญ่ เพื่อให้มีความมั่นคงแข็งแรงสำหรับป้องกันข้าศึก และคงได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามเฉพาะที่สำคัญ ๆ เท่าที่จะสามารถกระทำได้ก่อน เนื่องจากยังคงขาดแคลนทุนทรัพย์และมีไพร่พลจำกัด

ด้วยเหตุนี้บรรดาวัดวาอารามที่มีมานับตั้งแต่ครั้งที่เมืองเชียงใหม่ยังมีความเจริญรุ่งเรืองอีกเป็นอันมาก จึงยังไม่ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ คงถูกปล่อยทิ้งให้รกร้างอยู่เช่นนั้น แม้ว่าในเวลาต่อมาจะได้มีเจ้าผู้ครองนครและศรัทธาประชาชนได้พยายามฟื้นฟูวัดร้างให้เป็นวัดมีพระสงฆ์ดูแลและปฏิสังขรณ์บรรดาสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ อยู่เสมอ แต่กระนั้นก็ยังคงเหลือวัดร้างที่ยังไม่ได้รับการฟื้นฟูอีกเป็นอันมาก ดังนั้น จึงปรากฏมีซากโบราณสถานร้างกระจัดกระจายอยู่ทั่วไปในเมืองเชียงใหม่มาจนทุกวันนี้

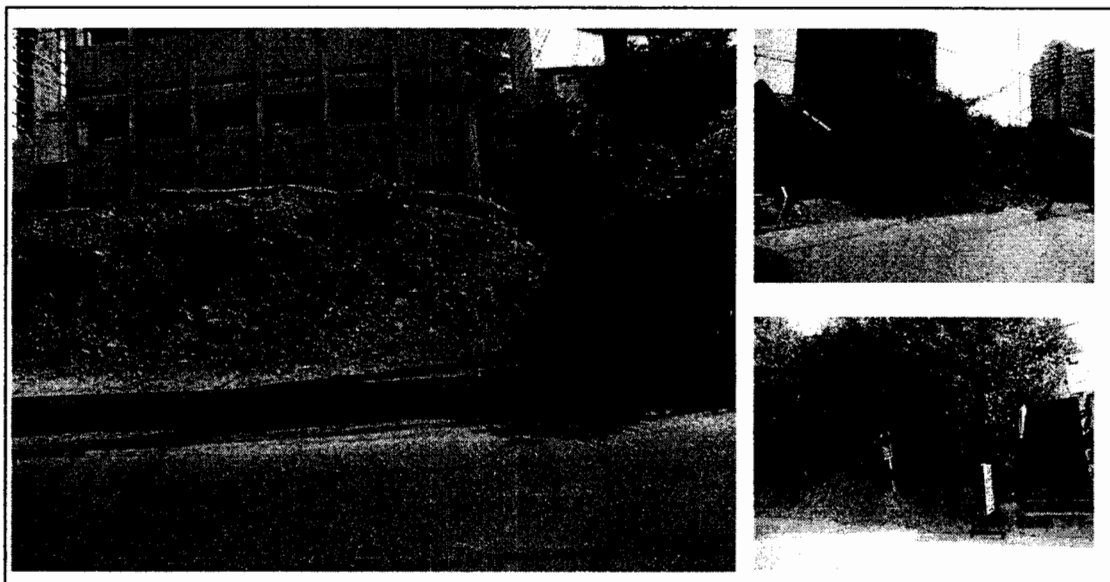
เมืองเชียงใหม่ภายหลังจากที่ได้รับการบูรณะฟื้นฟูแล้ว คงมีฐานะเป็นเพียงประเทศราชที่มีเจ้าผู้ครองนครเป็นผู้ปกครอง เจ้าผู้ครองนครจะมีอิสระในการบริหารภายในทั้งทางด้านการปกครอง เศรษฐกิจ และขนบธรรมเนียมประเพณี แต่ต้องขึ้นตรงต่อกรุงรัตนโกสินทร์ ต่อมาเมื่อชาวตะวันตกได้เริ่มเข้ามาติดต่อค้าขายด้วย จึงเริ่มมีปัญหาเกิดขึ้น เนื่องจากเชียงใหม่ป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์เป็นดินแดนที่มีผลประโยชน์มหาศาล โดยเฉพาะเมื่ออังกฤษได้พม่าเป็นเมืองขึ้นและมีการขอทำสัมปทานป่าไม้ในเขตเมืองต่าง ๆ ในล้านนา จึงได้มีการฉีกพิพาทกับบริษัทอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษอยู่เนื่อง ๆ

ดังนั้น รัฐบาลกลางจากกรุงเทพฯ จึงได้พยายามที่จะเข้ามาควบคุมเมืองเชียงใหม่และเมืองต่าง ๆ ในล้านนามากขึ้น โดยส่งข้าหลวงจากกรุงเทพฯ ขึ้นมาควบคุมการบริหารงานภายในของเจ้าผู้ครองนคร ในที่สุดได้มีการปฏิรูปการปกครองในล้านนาเป็นแบบมณฑลเทศาภิบาล ใน พ.ศ.2427 ได้ยกเลิกฐานะหัวเมืองประเทศราชของเมืองต่าง ๆ ที่เป็นมาแต่เดิม มาเป็นการจัดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล และส่งข้าหลวงขึ้นมาปกครอง นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาดินแดนล้านนาและเมืองเชียงใหม่ก็ได้ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรสยามในที่สุด

เมืองโบราณเชียงใหม่เท่าที่ปรากฏหลักฐานอยู่ในทุกวันนี้ ตัวเมืองโบราณเชียงใหม่มีอยู่สองส่วน ส่วนที่หนึ่งเป็นเมืองรูปสี่เหลี่ยมล้อมรอบด้วยคูเมืองที่มีน้ำขังตลอดปี ด้านในของคูเมืองมีกำแพงสี่ด้านก่อด้วยอิฐปัจจุบันกำแพงเหล่านั้นถูกรื้อทำลายไปจนเกือบหมดสิ้นแล้ว คงเหลืออยู่แต่ป้อมมุมเมืองและประตูเมือง เมืองส่วนนี้เรียกกันว่า เวียงชั้นใน ภายในกำแพงเวียงรูปสี่เหลี่ยมนี้เองที่เป็นที่ตั้งของวัดหัวข่วงและข่วงเมือง เมืองอีกส่วนหนึ่งเป็นแนวกำแพงดิน โอบอยู่ด้านนอกของเมืองรูปสี่เหลี่ยมทางด้านทิศตะวันออกและด้านใต้ เรียกกันว่า เวียงชั้นนอก

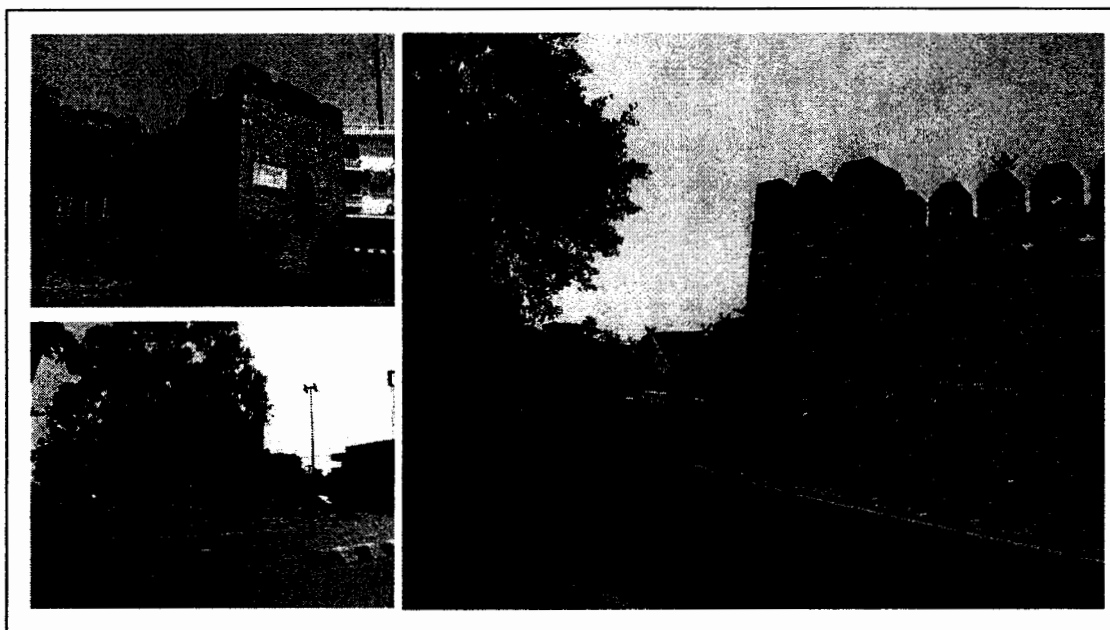
ในส่วนที่เกี่ยวกับความเป็นมาของกำแพงเมืองชั้นในและกำแพงเมืองชั้นนอกนั้น ในช่วงเวลาที่ผ่านมาได้มีนักวิชาการหลายต่อหลายคนได้เสนอแนวคิดอธิบายเกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้ อยู่หลายแนวทาง ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

แนวทางแรก มีความเห็นว่ากำแพงดินหรือแนวกำแพงเวียงชั้นนอกน่าจะจะมีมาก่อนเมืองเชียงใหม่ เนื่องจากแต่เดิมเคยเป็นเมืองโบราณของชาวลีวะมาก่อน มีชื่อว่า เมืองนพบุรี เมื่อพญามังรายได้สร้างเมืองเชียงใหม่ขึ้นนั้น ได้สร้างเมืองรูปสี่เหลี่ยมคร่อม ไปบนเมืองโบราณดังกล่าว ดังนั้น ส่วนของกำแพงดินหรือกำแพงชั้นนอกที่เป็นวงโค้งนั้นจึงเป็นส่วนหนึ่งของกำแพงเมืองนพบุรีที่เหลืออยู่

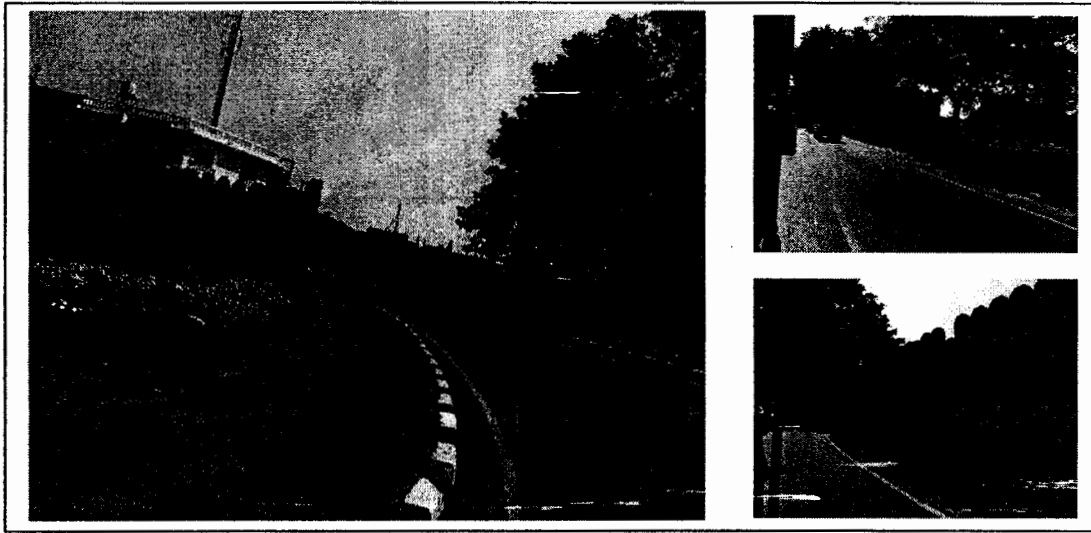

ภาพที่ 2.6 กำแพงเมืองชั้นนอกที่ยังคงมีให้เห็นบางส่วนในเมืองเชียงใหม่
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน (ถ่ายเมื่อ พ.ศ.2549)

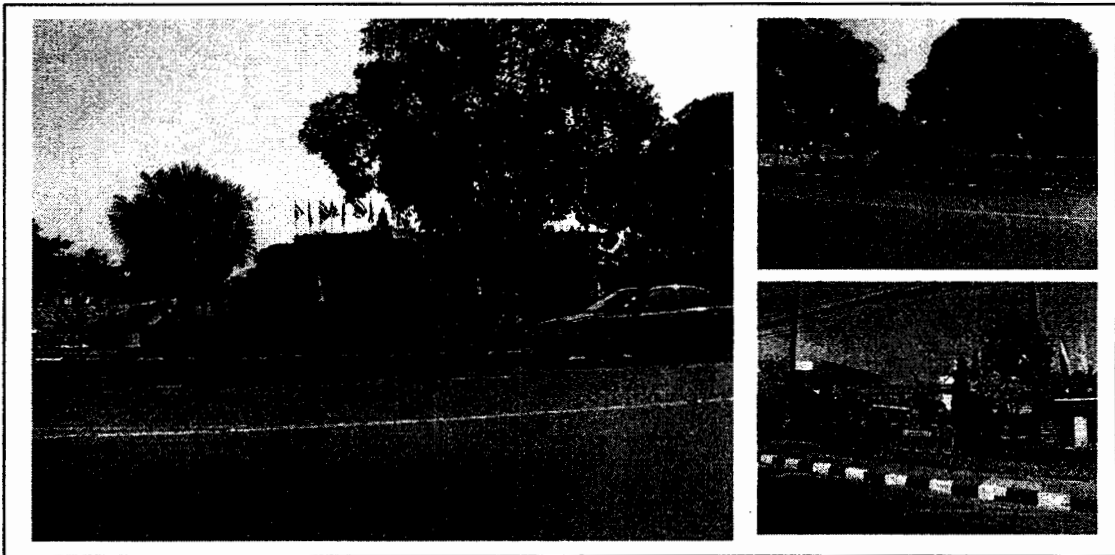
แนวทางที่สอง มีความเห็นว่าทั้งกำแพงเมืองชั้นนอกและชั้นในควรสร้างขึ้นพร้อมกัน กล่าวคือ กำแพงเมืองรูปสี่เหลี่ยมและกำแพงชั้นนอกนั้น เมื่อนำรายละเอียดตามที่ปรากฏในตำนาน มาเปรียบเทียบกับภาพถ่ายทางอากาศและแผนที่แล้ว จะเห็นได้ว่าตัวเมืองทั้งสองส่วนควรถูกสร้างขึ้นพร้อมกันนับตั้งแต่ครั้งสมัยพญามังรายมาแล้ว และได้มีนักวิชาการขยายความคิดออกไปอีกว่า แนวกำแพงเมืองชั้นนอกนั้นแต่เดิมคงเป็นคันดินที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อทำหน้าที่เป็นเพียงคันดินป้องกันน้ำและบังคับน้ำมิให้ไหลเข้าท่วมชุมชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่แถบนั้นคงถูกสร้างขึ้นพร้อม ๆ กับการสร้างเมืองเชียงใหม่ในระยะเริ่มแรก ต่อมาเมื่อบ้านเมืองเผชิญศึกสงคราม โดยเฉพาะในช่วงที่มีกองทัพจากสุโขทัยและอยุธยาขึ้นมาตีเมืองเชียงใหม่ คงได้รับการดัดแปลงให้ทำหน้าที่เป็นแนวกำแพงป้องกันเมืองอีกชั้นหนึ่งในภายหลัง และนักวิชาการอีกท่านหนึ่งเสนอว่า เมืองที่พญามังรายสร้างจะมีรูปร่างเป็นวงไม่สม่ำเสมอที่ประกอบด้วยแนวกำแพงด้านทิศเหนือและทิศตะวันตกของเมืองรูปสี่เหลี่ยมกับแนวกำแพงดินของเวียงชั้นนอกในปัจจุบัน ส่วนเมืองรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสนั้นพระเจ้าเมืองแก้ว ได้สร้างขึ้นใหม่ด้วยการก่อกำแพงอิฐทับไปบนเมืองเดิม โดยคงกำแพงเมืองเดิมด้านทิศเหนือและตะวันตกไว้

ภาพที่ 2.7 ประตูสวนดอก เมืองเชียงใหม่
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน (ถ่ายเมื่อ พ.ศ.2549)

ภาพที่ 2.8 ประตูเมืองและกำแพงเมืองโบราณเมืองเชียงใหม่
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน (ถ่ายเมื่อ พ.ศ.2549)

ภาพที่ 2.9 ประตูสวนคอก เมืองเชียงใหม่
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน (ถ่ายเมื่อ พ.ศ.2549)

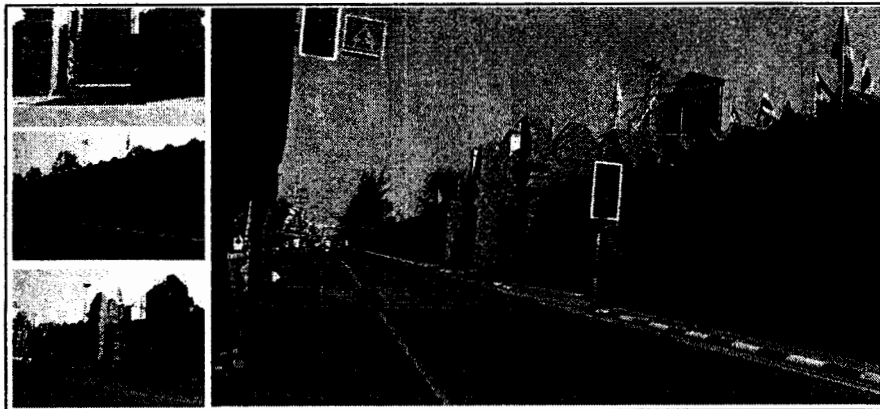
แนวทางที่สาม มีความเห็นว่ากำแพงเมืองชั้นนอกน่าจะสร้างขึ้นภายหลัง โดยเมือง
เชียงใหม่ที่พญามังรายโปรดให้สร้างขึ้นนั้นควรเป็นเมืองรูปสี่เหลี่ยมตามที่กล่าวไว้ในตำนาน
แต่ก็มีความเห็นที่แตกต่างกันในเวลาที่ก่อสร้างดังนี้

(1) มีหลักฐานที่ทำให้เชื่อได้ว่า กำแพงเมืองชั้นนอกสร้างขึ้นในสมัยพระเมกุฏิวิสุทธิวงศ์
(พ.ศ.2094-2107) ตามคำแนะนำของขุนนางพม่า เพื่อให้มีลักษณะเป็นราหูอมจันทร์ ทำให้เป็น
เสนียดจัญไรอันเป็นเหตุให้เสียเมืองแก่พม่าในเวลาต่อมา

(2) กำแพงเมืองชั้นนอกนั้นถูกสร้างขึ้น เมื่อ พ.ศ.2205 โดยเชื่อว่าเป็นแนวกำแพงที่
เจ้าพระยาโกษาธิบดี (เหล็ก) ซึ่งเป็นแม่ทัพของกรุงศรีอยุธยาสั่งให้พลทหารก่อกำแพงโอบเมืองไว้
กึ่งหนึ่งและพูนดินขึ้นเป็นป้อมเอาปืนใหญ่ยิงเข้าไปในเมือง เมื่อครั้งที่ขึ้นมาตีเมืองเชียงใหม่

อย่างไรก็ตาม ในระหว่าง พ.ศ.2539-2540 กรมศิลปากรได้ขุดค้นทางโบราณคดีเพื่อศึกษา
กำแพงเมืองเชียงใหม่และได้ทำการขุดค้นศึกษาแนวกำแพงดินบริเวณตำบลหายยา พบว่า การสร้าง
กำแพงดินส่วนนี้ได้มีการขุดดินจากพื้น โดยรอบขึ้นมาก่อนเป็นกำแพงดิน บริเวณซึ่งแต่เดิมเป็นที่อยู่
อาศัยของชุมชนล้านนามาก่อนเนื่องจากได้พบเศษภาชนะดินเผาประเภทเครื่องถ้วยจากแหล่ง
เตาล้านนา เครื่องถ้วยจีน เศษภาชนะดินเผาเนื้อดินแบบพื้นเมือง เศษอิฐ เศษถ่าน และกระดูกสัตว์
อยู่ในชั้นดินสีดำใต้กำแพงดิน จากหลักฐานดังกล่าวจึงอาจกำหนดอายุของกำแพงดินได้ว่า
ควรสร้างขึ้นในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ 20-21

เมืองโบราณเชียงใหม่ที่มีคูน้ำและกำแพงเมืองล้อมรอบเป็นรูปสี่เหลี่ยมนั้น กำแพงเมือง
กว้างประมาณ 1,500 เมตร และยาวประมาณ 1,600 เมตร คูเมืองกว้างประมาณ 20 เมตร มีน้ำขัง
ตลอดทั้งปี กำแพงเมืองเมื่อแรกสร้างคงเป็นกำแพงดิน ต่อมาใน พ.ศ.2060 ครั้งสมัย
พระเจ้าเมืองแก้วได้มีก่อกำแพงเมืองขึ้นใหม่ด้วยอิฐเพื่อให้มีความมั่นคงแข็งแรงมากขึ้น

ภาพที่ 2.10 ประตูท่าแพ เมืองเชียงใหม่

ที่มา: ชัชวาลย์ ธรรมสอน (ถ่ายเมื่อ พ.ศ.2549)

ดังนั้น กำแพงเวียงจึงเป็นกำแพงก่ออิฐทับอยู่บนแนวกำแพงดินของเดิม ต่อมาในช่วง พุทธศตวรรษที่ 24 ในสมัยพระยาภาววิไล เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ได้ฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่ครั้งใหญ่ หลังจากที่ร้างไปเป็นเวลานาน ซึ่งคงได้บูรณะประตูและกำแพงเมือง ตลอดจนป้อมปราการต่าง ๆ ให้มั่นคงแข็งแรงเพื่อป้องกันข้าศึก ปัจจุบันแนวกำแพงเมืองได้ถูกทำลายไปเกือบหมดแล้ว คงเหลือให้เห็นอยู่บ้างเป็นบางส่วนในบริเวณที่ติดกับประตูเมืองและป้อมมุมเมืองหรือแจ่งต่าง ๆ เท่านั้น

ป้อมมุมเมืองหรือแจ่งของเวียงชั้นในจะมีอยู่ 4 ป้อม มีชื่อเรียกในปัจจุบันว่า

แจ่งหัวลิน เป็นป้อมมุมทิศตะวันตกเฉียงเหนือ

แจ่งศรีภูมิ เป็นป้อมมุมทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

แจ่งจะด้า เป็นป้อมมุมทิศตะวันออกเฉียงใต้

แจ่งกู่เฮือง เป็นป้อมมุมทิศตะวันตกเฉียงใต้

สำหรับประตูเมืองของเมืองเชียงใหม่รูปสี่เหลี่ยมหรือเวียงชั้นใน ตามหลักฐานที่ปรากฏ ในเอกสารและตำนานต่าง ๆ นั้น มีชื่อและจำนวนประตูอยู่หลายประตู แต่เมืองเชียงใหม่เมื่อแรก สร้างนั้นคงมีประตูอยู่เพียง 4 ประตู คือ ประตูหัวเวียง ประตูเชียงใหม่ ประตูเชียงเรือก และประตู สวนดอก ต่อมาได้มีการเจาะเพิ่มเติมอีกหลายประตู ปัจจุบันคงเหลือแต่ประตูที่สำคัญ ๆ เป็นหลัก อยู่ 5 ประตู คือ

ประตูหัวเวียง หรือ ประตูช้างเผือก เป็นประตูเมืองด้านทิศเหนือ

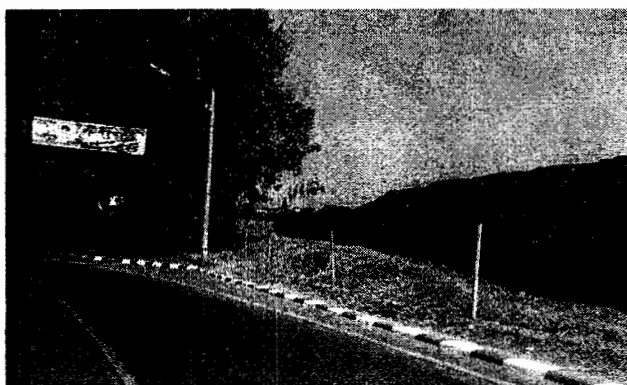
ประตูท่าแพ เป็นประตูเมืองที่อยู่ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ เดิมทีประตูนี้มีชื่อว่าประตูเชียงเรือก

ประตูเชียงใหม่ หรือ ประตูท้ายเวียง เป็นประตูเมืองด้านทิศใต้

ประตูสวนดอก เป็นประตูเมืองด้านทิศตะวันตก

ประตูแสนปุง เป็นประตูที่อยู่ท้ายกำแพงเมืองด้านทิศใต้และใกล้กับประตูเมืองเชียงใหม่มา

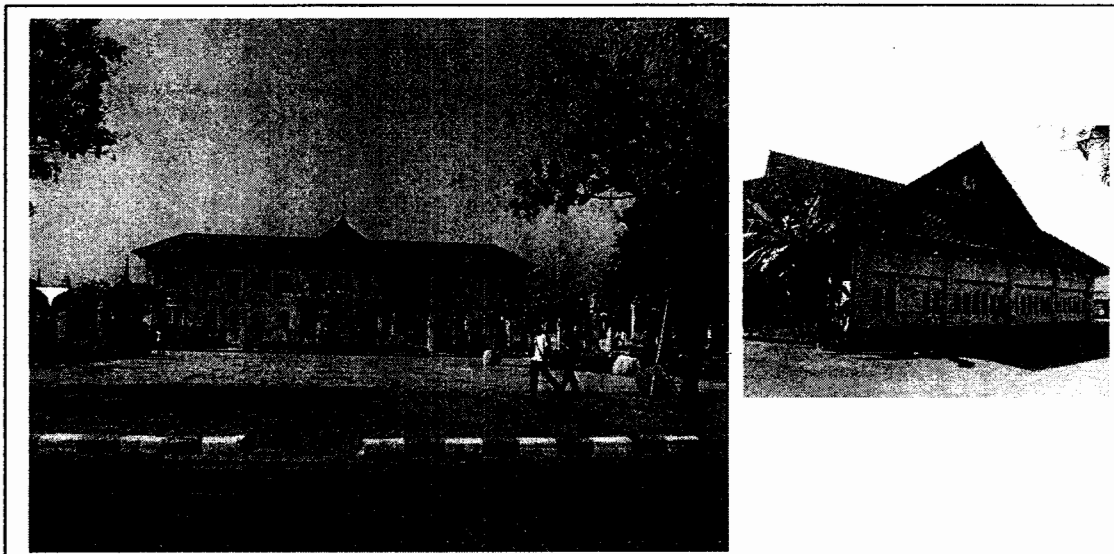
ทางด้านตะวันตก

ภาพที่ 2.11 กำแพงเมืองโบราณในเมืองเชียงใหม่

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน (ถ่ายเมื่อ พ.ศ.2549)

ภายในกำแพงเวียงชั้นในเป็นพื้นที่สำคัญทั้งทางความเชื่อดั้งเดิม ทางศาสนา ทางการเมือง การปกครองและเศรษฐกิจ เนื่องจากภายในกำแพงเวียงจะเป็นที่ตั้ง “หอคำ” หรือพระราชวังที่ประทับของพระมหากษัตริย์และคุ้มของเจ้านาน ตลอดจนบ้านเรือนของขุนนางและไพร่พลที่มีฝีมือประณีต รวมทั้งที่ทำการของส่วนราชการต่าง ๆ นอกจากนี้ยังเป็นที่ตั้งของเสาอินทขิลหรือหลักเมือง วัดวาอารามที่สำคัญ และตลาดของเมืองอีกด้วยแบบแผนการใช้พื้นที่ของเมืองเชียงใหม่ได้กำหนดให้พื้นที่บริเวณกลางเวียงเป็นบริเวณ “สายคือเมือง” ซึ่งถือเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และชัยภูมิอันเป็นมงคล จึงเป็นที่ตั้งของเสาอินทขิล หรือเสาสายคือเมือง สันนิษฐานว่าเมื่อแรกสร้างเมืองเชียงใหม่ครั้งปฐมมังรายนั้น ทรงให้สร้างหรือรักษาเสาอินทขิล หรือเสาสายคือเมือง ไม้หนามเมือง และรูปกุมภภัณฑ์ ตามความเชื่อดั้งเดิมของชนพื้นเมือง

ภาพที่ 2.12 ศาลารัฐบาลมณฑลพายัพ ต่อมาถูกใช้เป็นศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ และได้ปรับปรุงให้เป็นพิพิธภัณฑสถานเมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน (ถ่ายเมื่อ พ.ศ.2549)

ต่อมา มีการสร้างวัดขึ้นในบริเวณ “สายคือเมือง” ใกล้ที่ตั้งเสาอินทขิล ครั้งแรกเรียกว่า วัดหลวงสะคือเมือง เพราะมีความเชื่อในเรื่องเมืองของคนสมัยนั้นว่า เมืองต้องมีชีวิต มีองค์เทพยท ส่วนต่าง ๆ หลักฐานที่เหลืออยู่ในปัจจุบัน ได้แก่เจดีย์สององค์ของวัดสายคือเมือง ที่มีอายุอยู่ในยุคเริ่มแรกของเมืองเชียงใหม่

ต่อมาใน พ.ศ.2339 เมื่อพระยาภาววิละได้ฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่หลังจากที่ร้างไปเป็นเวลานาน ได้ย้ายเสาอินทขิล จากบริเวณ “สายคือเมือง” ไปตั้งใหม่ที่วัดโชติอารามหรือวัดเจดีย์หลวง

ในทุกวันนี้ ความสำคัญของเสาอินทขิลที่มีต่อเมืองเชียงใหม่ นั้นสะท้อนให้เห็นได้จากประเพณีบูชาเสาอินทขิล ซึ่งถือเป็นงานใหญ่ของชาวเมืองเชียงใหม่ที่จัดให้มีขึ้นเป็นประจำทุกปี

พื้นที่กลางเวียงหรือบริเวณถัดจากที่ตั้งเสาอินทขิลเดิมและวัดสายคือเมืองชั้นมาทางเหนือ เป็นสนามหรือบริเวณลานโล่งกว้างใหญ่เรียกว่า “ช่วงสนามหลวง” หรือ “ช่วงหลวง” หรือ “ช่วงเมือง” พื้นที่ช่วงเมืองของเมืองเชียงใหม่อยู่ในช่วงประมาณนับตั้งแต่ตอนใต้ของวัดหัวช่วง ซึ่งอยู่ใกล้ประตูช้างเผือกลงมาจนถึงประมาณสี่แยกกลางเวียง เข้าใจว่าช่วงเมืองนั้นน่าจะมาแล้ว นับตั้งแต่แรกเริ่มสร้างเมืองแล้ว เพราะหลักฐานทางเอกสารแสดงให้เห็นว่าบริเวณกลางเวียงเป็นตลาด ซึ่งชี้ให้เห็นว่าเป็นที่โล่งกว้างสำหรับประกอบกิจกรรม ประกอบกับบริเวณพื้นที่ดังกล่าว ไม่พบศาสนสถานและ โบราณสถานของบ้านนาขูดเก่า นอกจากนี้สิ่งก่อสร้างใหม่ที่เพิ่งปรากฏขึ้น ในยุคฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่เป็นต้นมา อย่างไรก็ตาม หลักฐานเก่าสุดของคำว่า “ช่วงหลวง” ปรากฏอยู่ในเอกสารตำนานนับตั้งแต่ช่วงสมัยพระเจ้าเมืองแก้วเป็นต้นมา

ภาพที่ 2.13 โบราณสถานกลางเมืองเชียงใหม่หรือบริเวณลานโล่งกว้างใหญ่ เรียกว่า “ช่วงสนามหลวง”

ที่มา: ชัชวาลย์ ธรรมสอน (ถ่ายเมื่อ พ.ศ.2549)

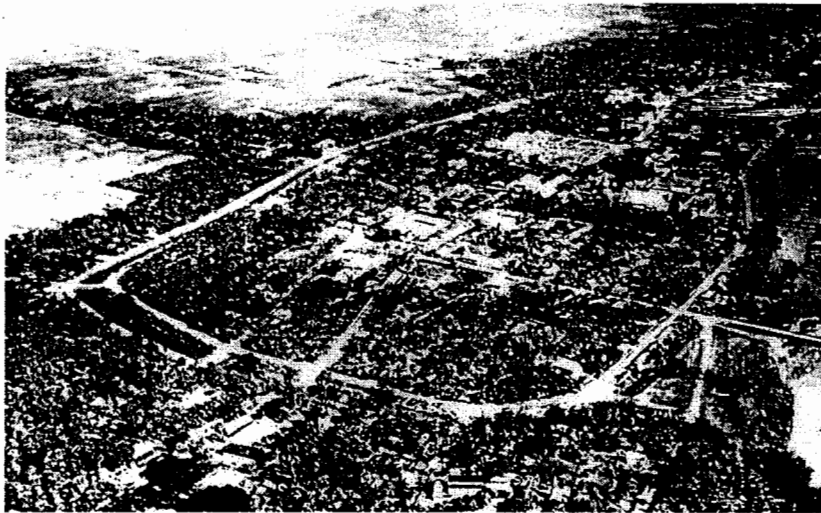
ภาพที่ 2.14 สภาพสังคมเมืองเชียงใหม่ยังคงเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง บนถนนท่าแพยามเช้า

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน (ถ่ายเมื่อ พ.ศ.2549)

2.2 ประวัติศาสตร์ เมืองลำพูน หรือ หริภุญไชย

เมืองลำพูนหรือหริภุญไชยเป็นเมืองสำคัญที่ตั้งอยู่ในบริเวณเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงและเคยเป็นศูนย์กลางของรัฐหรือราชธานีแคว้นหริภุญไชยมาก่อน การเกิดของเมืองหริภุญไชยมีเรื่องราวปรากฏในเอกสารตำนาน กล่าวว่า สุเทพฤาษีได้สร้างเมืองหริภุญไชยขึ้นเมื่อ พ.ศ.1204 ครั้นสร้างเสร็จแล้วสองปี จึงได้ไปอัญเชิญพระนางจามเทวีจากเมืองละโว้หรือลพบุรีมาเป็นกษัตริย์ปกครองพระนางจามเทวีนั้นเป็นพระราชธิดาของพระเจ้าจักรวัตติแห่งกรุงละโว้และมีพระสวามีเป็นอุปราชครองเมืองรามบุรี การเสด็จมาของพระนางจามเทวีในคราวนั้นได้เดินทางมาตามเส้นทางลำน้ำแม่ปิง พร้อมทั้งได้ทรงจับเอาข้าราชการที่มีความรู้ทางศิลปวิทยาการด้านต่าง ๆ จากเมืองละโว้มาสู่เมืองหริภุญไชยด้วย ระยะเวลาของการสร้างเมืองหริภุญไชยยามที่ปรากฏในตำนานดังกล่าวได้มีหลักฐานทางโบราณคดีสนับสนุน ซึ่งเป็นผลของการขุดค้นทางโบราณคดีในบริเวณเมืองโบราณหริภุญไชยและได้ทำการกำหนดอายุโดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์จากถ่านหรือคาร์บอน 14 ร่วมกับการศึกษาเปรียบเทียบทางศิลปกรรมและโบราณวัตถุอื่น ๆ ได้ข้อสรุปอย่างน่าสนใจว่าเมืองหริภุญไชยนั้นมีอายุเก่าแก่ถึงพุทธศตวรรษที่ 13-14

คำว่า “หริภุญไชย” นั้นเป็นนามเดิมของนครแห่งนี้ที่ปรากฏอยู่ในตำนานที่เกี่ยวข้องกับการอภิเษกพระนางจามเทวีขึ้นครองราชย์ โดยอาศัยเหตุที่ในการอภิเษกครั้งนั้นพระฤาษีได้เชิญพระนางจามเทวีนั่งบนกองทองคำ นครนั้นจึงได้ชื่อว่า “หริภุญไชย” ส่วนคำว่า “ลำพูน” ซึ่งเป็นที่มาของชื่อเรียกจังหวัดลำพูนในทุกวันนี้ นั้นเข้าใจว่าเป็นคำเรียกของคนท้องถิ่นที่เรียกเมืองหริภุญไชยว่า “ละพูรัชย์” หรือ “ละพูร” หรือ “ละพูน” ซึ่งชื่อเหล่านี้จะปรากฏอยู่ในเอกสารตำนานชั้นหลัง ๆ

ภาพที่ 2.15 ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณเมืองลำพูนหรือหริภุญไชย
ที่มา : สุรพล คำริห์กุล, 2549 : 46

ความเจริญรุ่งเรืองของเมืองหริภุญไชยอยู่ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 16 ครั้งรัชสมัยของพระยาอาทิตยราชเป็นต้นมา ในครั้งนั้นพระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก และองค์พระบรมธาตุหริภุญไชยได้รับการสถาปนาขึ้นในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 17 พระพุทธศาสนาในระยะนี้เป็นพระพุทธศาสนาแบบหินยานที่พระนางจามเทวีได้นำขึ้นมาจากเมืองลพบุรีผสมผสานกับพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกา ซึ่งผ่านมาจากเมืองสุพรรณนครของมอญและเมืองพุกามของพม่า ด้วยเหตุนี้เมืองหริภุญไชยจึงมีความสำคัญในฐานะที่เป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาอยู่ในดินแดนแถบนี้ ซึ่งพระพุทธศาสนาที่เมืองหริภุญไชยดังกล่าวนี้เองที่ในเวลาต่อมาได้มีพัฒนาการและแพร่หลายไปยังบ้านเมืองใกล้เคียงอื่น ๆ และตั้งมั่นอยู่ในพื้นที่แถบนี้สืบทอดต่อมาจนถึงสมัยล้านนา

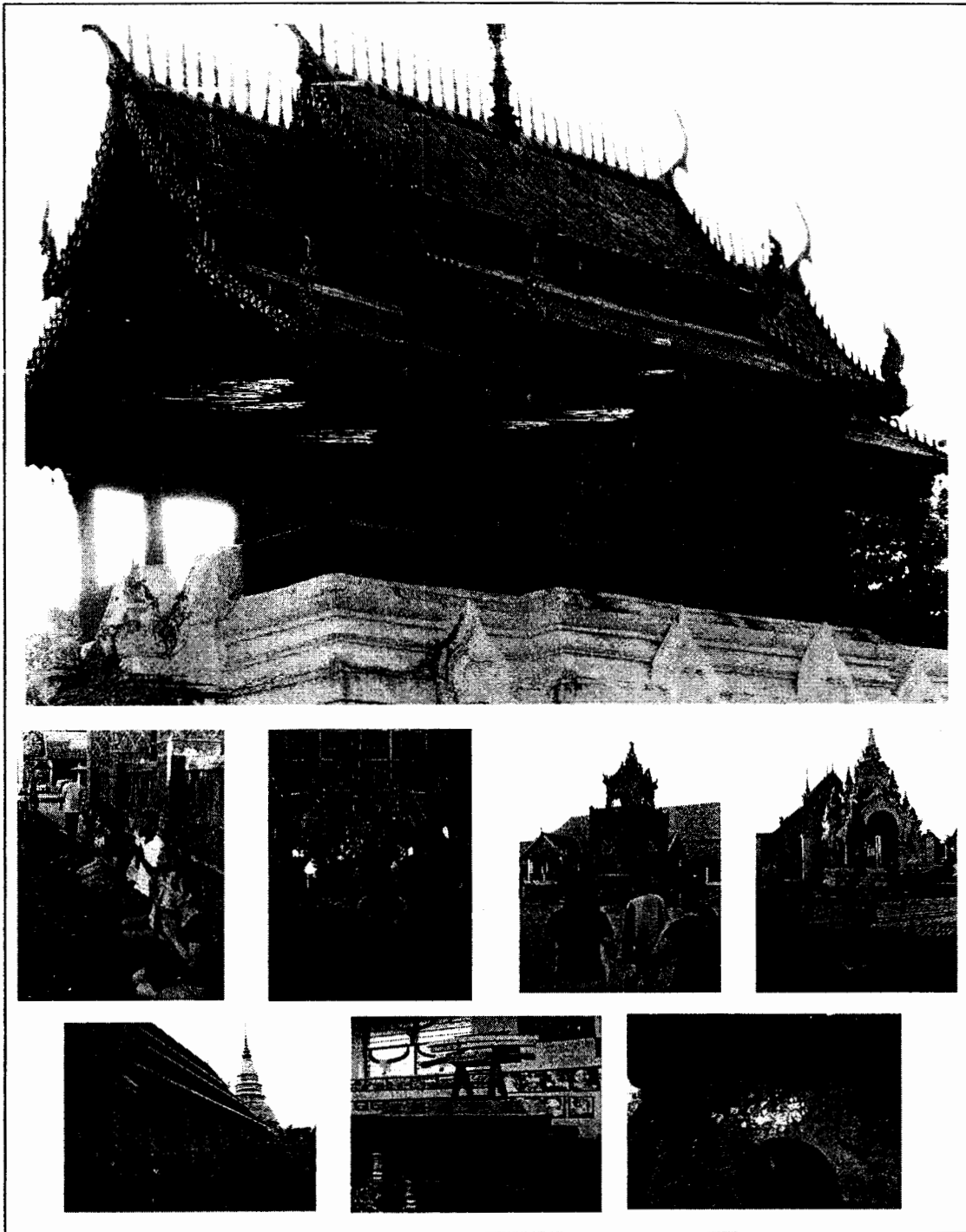

ภาพที่ 2.16 องค์พระธาตุหริภุญชัย วัดพระธาตุหริภุญชัยวรมหาวิหาร

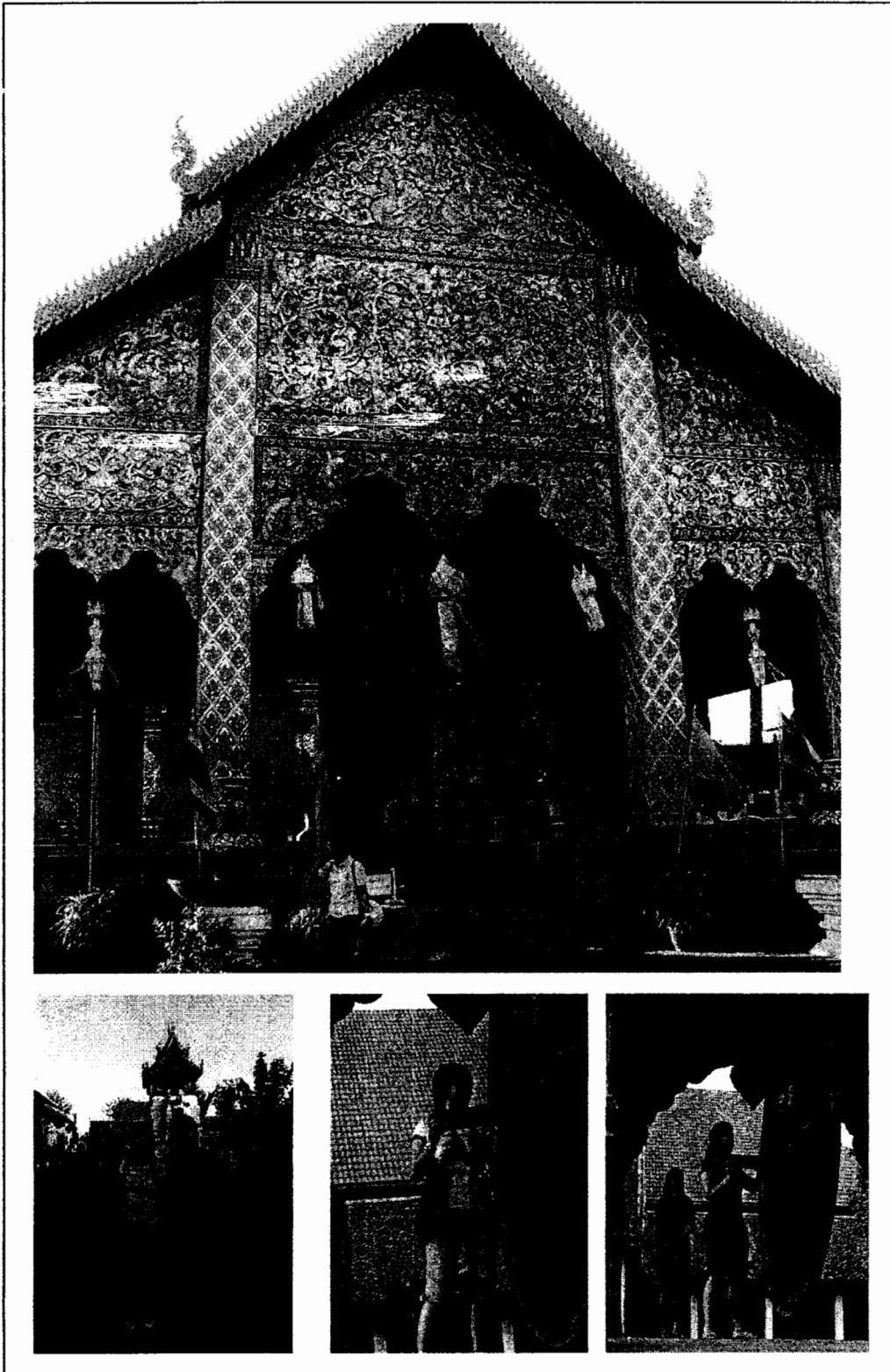
จังหวัดลำพูน พิกัด 47Q0501225 UTM 2053732 ELev. 283M.

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน (ถ่ายเมื่อ พ.ศ.2549)

เมืองหริภุญไชยได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนานับตั้งแต่ พ.ศ.1824 เป็นต้นมา เมื่อพญามังรายได้ยกทัพจากแคว้นโยนกเข้ามายึดครองไว้ได้ แต่เมืองหริภุญไชยก็ยังคงความสำคัญ อยู่เสมอมาตลอดระยะเวลาที่ล้านนามีความเจริญรุ่งเรือง ทั้งนี้เพราะเมืองหริภุญไชยมีความสำคัญ ในฐานะที่เป็นเมืองพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะในสมัยล้านนายุคต้นเมืองหริภุญไชยยังคงเป็น ศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาอยู่ในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง แม้ว่าในภายหลังพระพุทธศาสนาแบบ ลังกาวงศ์ได้แพร่หลายเข้ามาสู่ดินแดนล้านนา และศูนย์กลางของพระศาสนาจะย้ายมาอยู่ที่เมือง เชียงใหม่ แต่เมืองหริภุญไชยก็ยังคงมีความสำคัญในฐานะที่เป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนานิกาย พื้นเมือง และเป็นสถานที่ประดิษฐานพระบรมธาตุเจดีย์หริภุญชัย ปูชนียสถานอันศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็น ที่เคารพบูชาของผู้คน โดยทั่วไป และกษัตริย์ล้านนาแทบทุกพระองค์ต้องให้การทำนุบำรุงเสมอมา

ภาพที่ 2.18 หอไตรและสภาพศาสนการบริเวณวัดพระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน
ที่มา: ชัชวาลย์ ธรรมสอน (ถ่ายเมื่อ พ.ศ.2549)

ภาพที่ 2.19 สถาปนาศนการและกังสดาลบริเวณวัดพระธาตุหริภุญไชย จังหวัดลำพูน
ที่มา: ชัชวาลย์ ธรรมสอน (ถ่ายเมื่อ พ.ศ.2549)

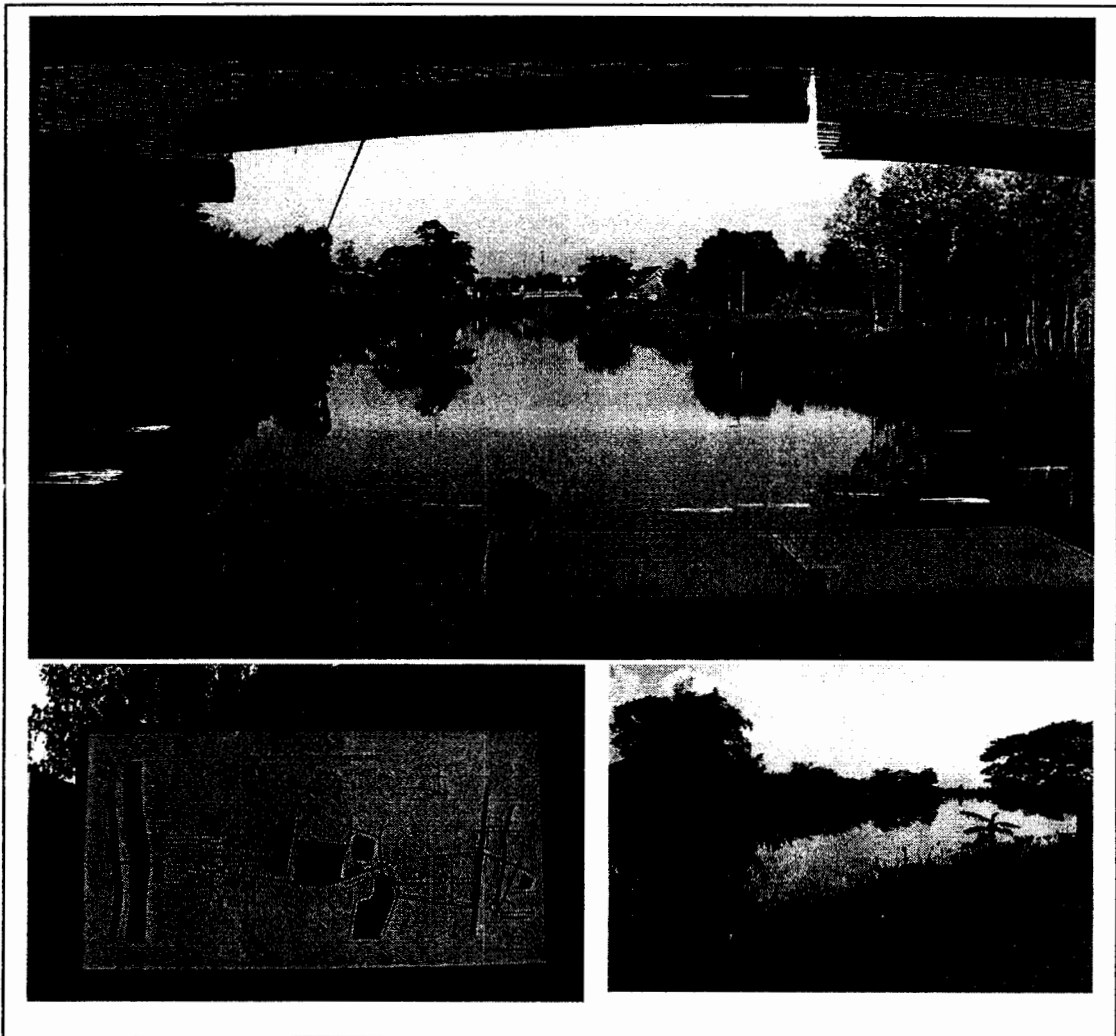
ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 21 ซึ่งอยู่ในช่วงยุคทองของล้านนา พระเจ้าเมืองแก้วได้โปรดให้สร้างวังที่ประทับบริเวณริมฝั่งแม่น้ำกวัง และทรงประทับที่เมืองหริภุญไชยระยะหนึ่ง ต่อมาใน พ.ศ.2059 พระเจ้าเมืองแก้วทรงโปรดให้เกณฑ์พลสามแสนรื้อก่อกำแพงเมืองหริภุญไชยเสียใหม่ เพื่อให้เกิดความมั่นคงแข็งแรง ซึ่งเข้าใจว่าจะเป็นการก่อสร้างกำแพงใหม่ให้แข็งแรงอยู่บนแนวกำแพงและคูเมืองเดิมที่มีมาแต่แรกสร้าง

อย่างไรก็ตาม ในยุคเสื่อมของล้านนา เมื่อเมืองต่าง ๆ ทำศึกสงครามกับพม่าเพื่อกอบกู้เอกราชและเกิดความวุ่นวายทั่วไปในดินแดนล้านนา เมืองหริภุญไชยหรือลำพูนก็ได้รับผลกระทบเป็นอย่างมากด้วยเช่นกัน ใน พ.ศ.2322 ขณะที่เมืองเชียงใหม่ถูกล้อมยิงให้ร้างเนื่องจากไม่มีเสบียงและกำลังไพร่พลเพียงพอที่จะรักษาเมืองไว้ได้หลังจากที่ถูกพม่ายกทัพมาล้อมเมืองอยู่เป็นเวลานาน พระยาจ่าบ้านเจ้าเมืองเชียงใหม่ได้อพยพผู้คนหนีมาอยู่ในเมืองลำพูน กองทัพของเมืองเชียงแสนและเมืองเชียงรายได้ยกมาตีเมืองลำพูนแตก พระยาจ่าบ้านจึงได้ทิ้งเมืองไปตั้งอยู่ปากแม่น้ำลี้

เมืองลำพูนจึงกลายเป็นเมืองร้างไประยะหนึ่ง จนกระทั่งบ้านเมืองมีความสงบสุขว่างเว้นจากสงครามแล้วใน พ.ศ.2348 จึงได้มีการฟื้นฟูก่อตั้งเมืองลำพูนขึ้นใหม่อีกครั้ง โดยพระยาภาวิลละเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ได้มอบหมายให้เจ้ารัตนราชวังหลังเชื้อสายตระกูลเจ้าเจ็ดตนเป็นเจ้าเมืองนำบริวารไพร่พล 500 คนจากเมืองเชียงใหม่และอีก 500 คนจากเมืองนครลำปาง พร้อมผู้คนพลเมืองที่กวาดต้อนจากเมืองของในรัฐชานของประเทศพม่าในปัจจุบัน ให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ในเมืองลำพูน นับแต่นั้นเป็นต้นมาเมืองหริภุญไชยหรือเมืองลำพูนก็ได้รับการฟื้นฟูให้เป็นบ้านเมืองที่มีความเจริญรุ่งเรืองเหมือนที่ผ่านมาและสืบทอดมาจนทุกวันนี้

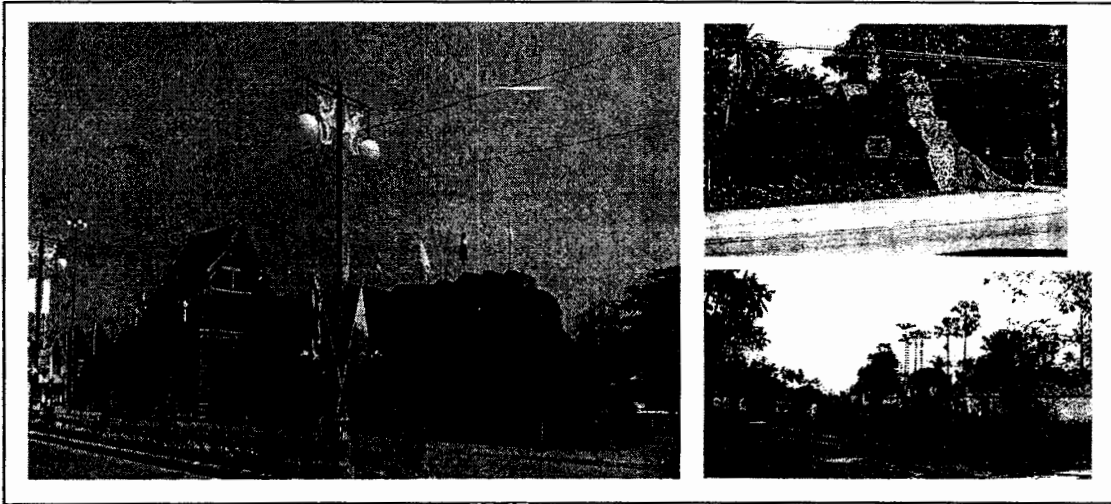
2.3 ลักษณะกายภาพและแบบแผนของเมืองลำพูน

เวียงหริภุญไชยที่ถูกสร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13 นั้นเป็นร่องรอยของเมืองโบราณอันเป็นที่ตั้งเมืองลำพูนหรือจังหวัดลำพูนในทุกวันนี้ โดยตั้งอยู่บนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำกวัง ซึ่งเป็นลำน้ำสาขาของแม่น้ำปิง แต่ข้อความในตำนานมูลศาสนาและจามเทวีวงศ์กล่าวถึงที่ตั้งของเมืองหริภุญไชยว่าเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำปิงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้มีการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงเส้นทางไหลของแม่น้ำปิง ซึ่งมีหลักฐานจากภาพถ่ายทางอากาศว่า ในสมัยโบราณนั้นแม่น้ำปิงจะไหลอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิงปัจจุบัน ดังปรากฏร่องรอยเห็นอย่างชัดเจน ที่ชาวบ้านจะเรียกเส้นทางแม่น้ำสายเดิมนีว่า “ปิงห่าง”

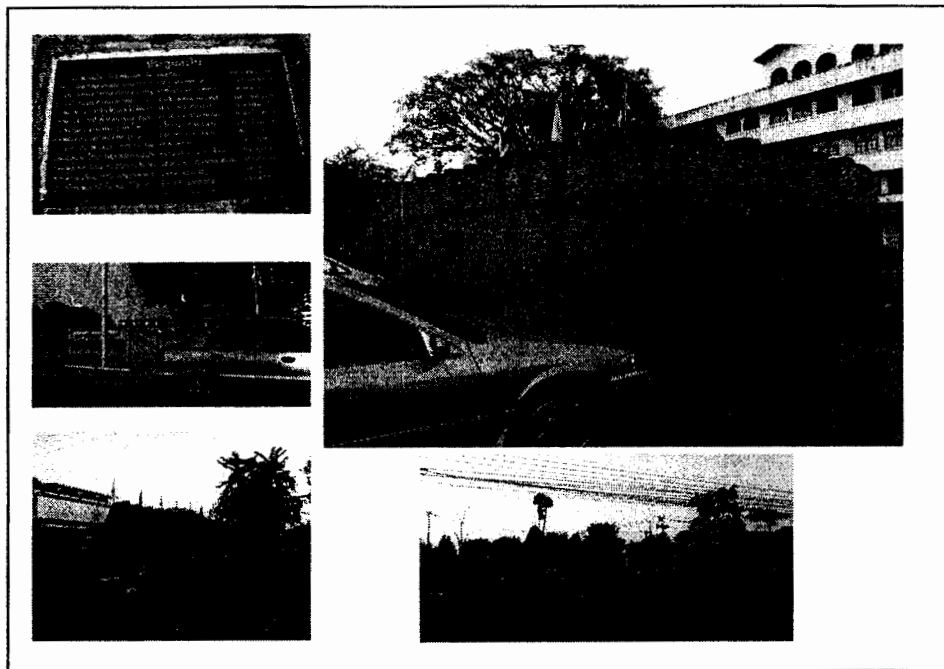
ภาพที่ 2.20 ลักษณะสภาพแม่น้ำกวงหรือปิงห่างบริเวณหน้าวัดพระธาตุหริภุญชัย
มีความกว้างใกล้เคียงกับแม่ปิงช่วงวัดท่านางอำเภอหางดงจังหวัดเชียงใหม่
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน (ถ่ายเมื่อ พ.ศ.2549)

แม่น้ำปิงในสมัยโบราณที่ไหลตามแนวปิงห่างนี้จะไหลมาบรรจบกับแม่น้ำกวงบริเวณบ้านกริ่งห้า อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน แล้วไหลผ่านตัวเวียงหริภุญไชยทางด้านทิศตะวันออก ต่อมาเมื่อแม่น้ำปิงเปลี่ยนทิศทางการไหลไปทางทิศตะวันตกของเวียงหริภุญไชย จึงทำให้ร่องแม่น้ำปิงเดิมที่ไหลผ่านเวียงหริภุญไชยกลายเป็นแม่น้ำกวง และไหลไปบรรจบกับแม่น้ำปิงทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเวียงหริภุญไชยหรือตัวจังหวัดลำพูนไปทางทิศตะวันตกประมาณ 3-4 กิโลเมตร

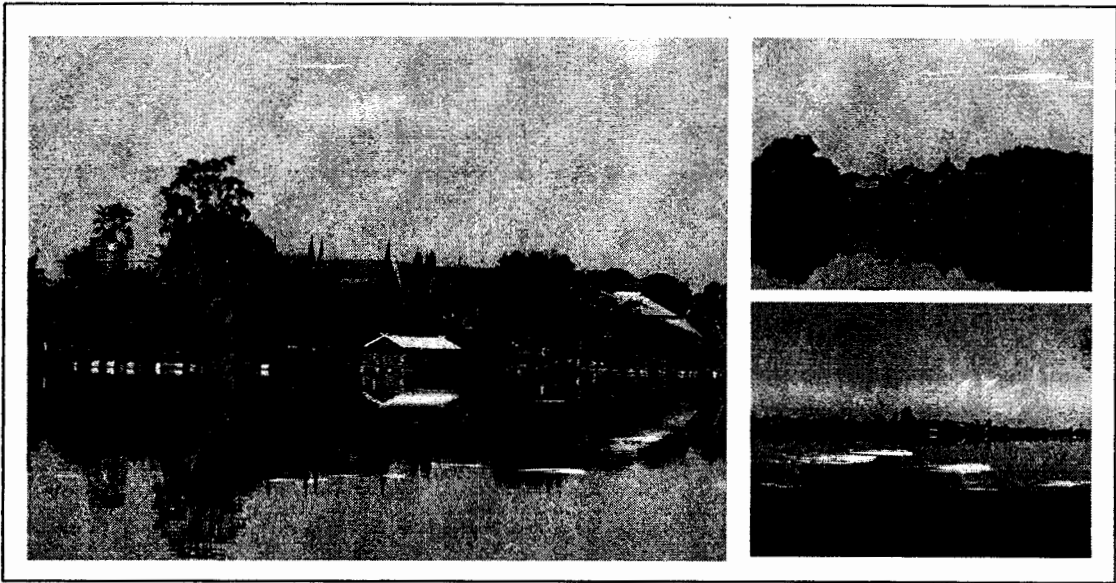
ภาพที่ 2.21 ภาพเก่าของกำแพงเมืองซึ่งถูกรื้อถอนไปแล้วและกำแพงเมืองลำพูน
ที่สร้างขึ้นใหม่

ที่มา : สุรพล คำริห์กุล, 2549 : 48

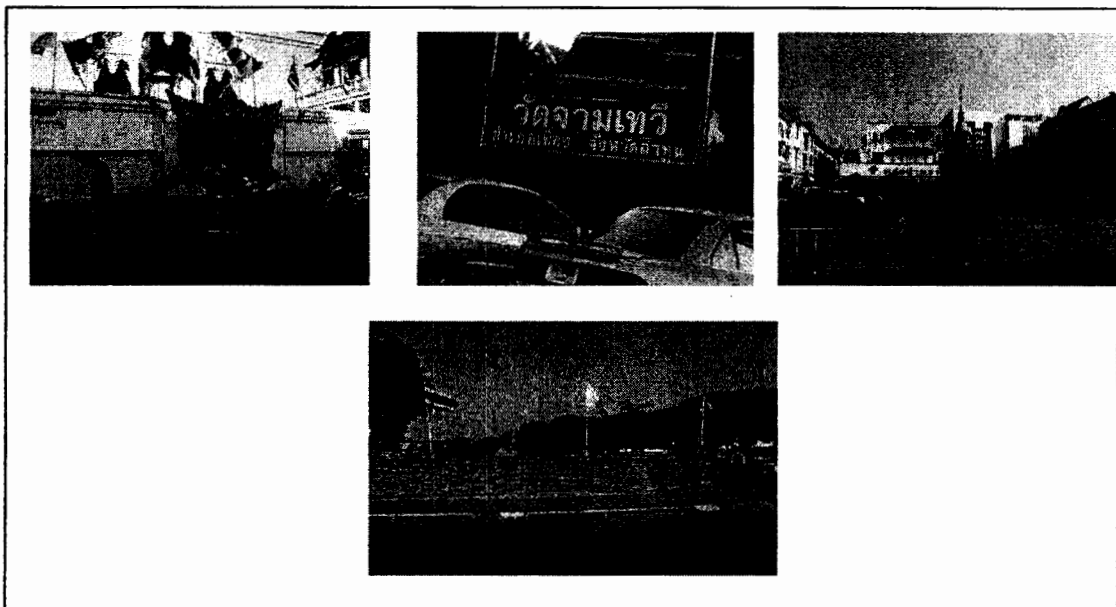
ภาพที่ 2.22 ป้อมประตุมหาวัน และกำแพงเมืองลำพูนทิศตะวันตก

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน (ถ่ายเมื่อ พ.ศ.2549)

ภาพที่ 2.23 ภาพขยายใกล้และไกลสภาพแม่น้ำปิงใต้บ้านสบทา ถ่ายภาพจากฝั่ง
บ้านท่ากอจั่ว

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน (ถ่ายเมื่อ พ.ศ.2549)

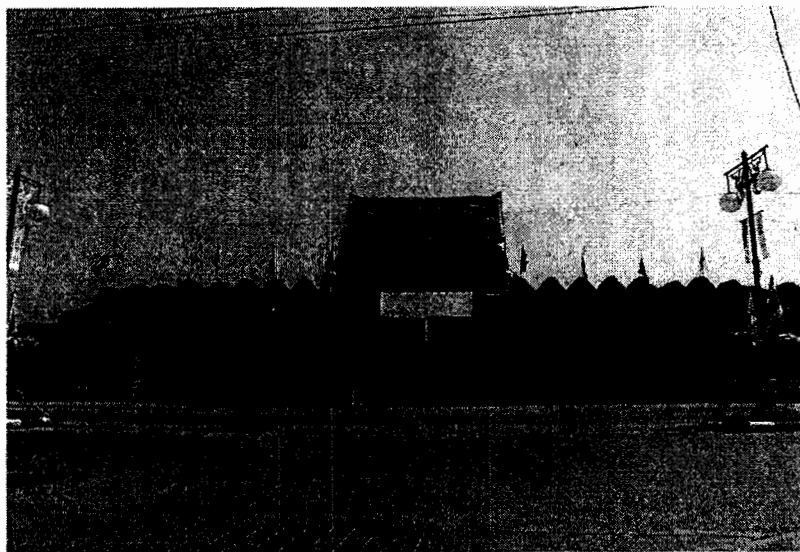
ภาพที่ 2.24 สภาพวัดต่างๆ และโบราณสถาน ในเขตเมืองลำพูน

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน (ถ่ายเมื่อ พ.ศ.2549)

ผังของเมืองโบราณศรีอยุธยาเป็นรูปวงรียาวหรือสี่เหลี่ยมผืนผ้ามุมมน วางตัวตามแนวทิศเหนือ – ใต้ ขนาดกว้างประมาณ 500 เมตร ยาวประมาณ 1,100 เมตร ด้านทิศตะวันออกติดกับลำน้ำแม่กวัง เข้าใจว่ากำแพงเวียงศรีอยุธยาเมื่อแรกสร้างคงเป็นเพียงแนวคันดิน รูปร่างเป็นอย่างไรไม่เป็นที่แน่ชัด แต่ที่ปรากฏในตำนานมูลศาสนาแล้วว่า ฤๅษีวาสุเทพออกแบบผังเวียงศรีอยุธยาให้เป็นรูปหอยสังข์ ซึ่งก็คงหมายถึง เมืองที่มีรูปวงรี ไม่เป็นรูปทรงเรขาคณิต รูปแบบของเวียงหอยสังข์อาจเป็นที่นิยมในขณะนั้น เพราะเวียงกลางนคร และเวียงแพร์ ซึ่งอยู่ในรุ่นเดียวกันจึงมีลักษณะคล้ายคลึงกัน อย่างไรก็ตาม ร่องรอยส่วนใหญ่ของเวียงศรีอยุธยาที่ปรากฏให้เห็นในทุกวันนี้ นั้นเป็นเวียงที่พระเจ้าเมืองแก้ว กษัตริย์ล้านนาแห่งราชวงศ์มังราย โปรดให้เกณฑ์พลสามแสนรื้อกำแพงเวียงศรีอยุธยาขึ้นใหม่ เพื่อให้เกิดความมั่นคงแข็งแรงเมื่อ พ.ศ.2059

ปัจจุบันตัวเวียงโบราณศรีอยุธยา มีร่องรอยที่เหลือให้เห็นเพียงคูน้ำล้อมรอบอยู่ 3 ด้าน คือ ด้านทิศเหนือ ทิศตะวันตก และทิศใต้ ส่วนแนวกำแพงเมืองเดิมถูกรื้อถอนเกือบหมดสิ้น คงเหลือร่องรอยให้เห็นเป็นบางส่วนและมีร่องรอยของประตูเมืองเหลืออยู่ 6 ประตู มีชื่อเรียกในแต่ละด้านคือ

ด้านทิศตะวันตก	มีชื่อเรียก	ประตูมหาวัน
ด้านทิศเหนือ	มีชื่อเรียก	ประตูช้างสี หรือ ประตูช้างสีหัวเวียง
ด้านทิศตะวันออก	มี 3 ประตูชื่อ	ประตูท่าข้าม ประตูท่าสิงห์ และประตูท่านาง
ส่วนด้านทิศใต้ชื่อ	ประตู	ประตู

ภาพที่ 2.25 ลักษณะประตูท่านาง

ที่มา: ชัชวาลย์ ธรรมสอน (ถ่ายเมื่อ พ.ศ.2549)

ภายในกำแพงเวียงหริภุญไชยเป็นที่ประทับของกษัตริย์ เจ้าพระวงศ์ ข้าราชการบริวาร ที่ตั้งพระคลังสมบัติ วัด ตลาด สำหรับสำคัญเมืองนั้นตั้งอยู่ในบริเวณวัดพระธาตุหริภุญไชยทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นที่ตั้งของคณะเสด็จคือเมือง คดีการสร้างเสด็จคือเมืองขึ้นไว้เป็นบริเวณกลางเมืองคงมีมาพร้อมกับการสร้างเมืองในระยะเริ่มแรก ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ 17 จึงได้มีการสร้างพระธาตุหริภุญไชยขึ้นในบริเวณที่ตั้งเสด็จคือเมือง เพื่อให้เป็นพระบรมธาตุอยู่กลางเมืองตามคติจักรวาล

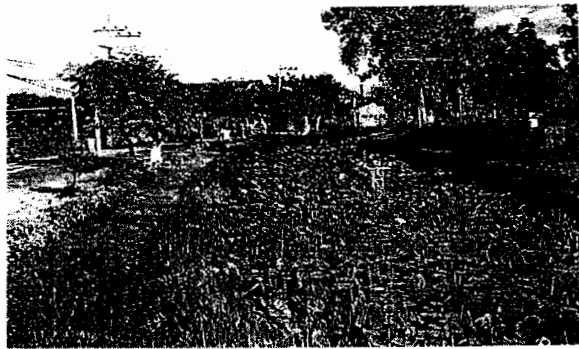

ภาพที่ 2.26 วัดช้างรอง ริมแม่น้ำกวังฝั่งตะวันตก

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน (ถ่ายเมื่อ พ.ศ.2549)

ตำแหน่งที่ตั้งพระราชวังจะอยู่ใกล้กับแม่น้ำกวัง ซึ่งเดิม คือ แม่น้ำปิงทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือคาดว่าเป็นบริเวณวัดช้างร้อง ไปถึงด้านเหนือวัดพระธาตุหริภุญไชย พื้นที่ฝั่งตรงกันข้ามกับพระราชวังซึ่งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกและตะวันตกเฉียงเหนือของเมืองคงเป็นเขตที่อยู่อาศัยของเจ้านาย ซึ่งแบบแผนดังกล่าวยังคงสืบต่อมาในสมัยล้านนาและยุคฟื้นฟูบ้านเมืองในสมัยรัตนโกสินทร์ จึงปรากฏเป็นที่ตั้งของคุ้มเจ้านายและมีบางส่วนเป็นสถานที่ราชการ

ส่วนข่วงเมือง ซึ่งมีลักษณะเป็นลานอเนกประสงค์เพื่อใช้สำหรับประกอบราชพิธี หรือกิจกรรมต่าง ๆ ของเมือง ถือเป็นองค์ประกอบของเมืองโบราณที่มักจะพบในทุกแห่ง ควรตั้งอยู่ในจุดที่ผู้คนไปมาสะดวกและไม่ห่างจากพระราชวัง แต่ตำแหน่งที่ตั้งของข่วงของเมืองศรีบุญไชยนั้นจะตั้งอยู่ในบริเวณใด ไม่มีหลักฐานที่แน่ชัดเนื่องจากเวียงศรีบุญไชยแห่งนี้มีการอยู่อาศัยต่อเนื่องมาหลายยุคหลายสมัย การใช้พื้นที่ย่อมปรับเปลี่ยนไป แต่ก็คาดว่าที่ตั้งของข่วงเมืองน่าจะอยู่ประมาณกลางเวียงทางด้านทิศตะวันตกของวัดพระธาตุศรีบุญไชยกับบริเวณที่ตั้งพระราชวัง ซึ่งปัจจุบันเป็นที่ตั้งศาลากลางจังหวัดและบ้านเรือนราษฎร

ภาพที่ 2.27 ภาพเก่าคูเมืองและประตูช้างสี หรือประตูช้างสีหัวเวียง ทางด้านทิศเหนือของเมืองลำพูนหรือเมืองศรีบุญไชย

ที่มา : สุรพล คำวิหิตกุล, 2549 : 50

ภาพที่ 2.28 สภาพแม่น้ำกวงในปัจจุบันชุมชนชาวเวียงยองอยู่ด้านตะวันออกของแม่น้ำ
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน (ถ่ายเมื่อ พ.ศ.2549)

ภาพที่ 2.29 สถานที่ขายสินค้าพื้นเมืองลำพูนบริเวณหน้าวัดพระธาตุหริภุญไชย
จังหวัดลำพูน

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน (ถ่ายเมื่อ พ.ศ.2549)

ภายในเมืองหริภุญไชยในทุกวันนี้จะมีวัดอยู่ 7 วัด ได้แก่ วัดพระธาตุหริภุญไชย วัดช้างสี วัดช้างร้อง วัดศรีบุญเรือง วัดธงสัจจะ วัดสุพรรณรังษี วัดชัยมงคล เป็นต้น ในอดีตคงจะมีวัดมากกว่านี้เพราะมีวัดร้างอยู่หลายแห่ง แต่วัดพระธาตุหริภุญไชยเป็นวัดสำคัญที่สุดตั้งอยู่เกือบกลางเวียงเพื่อให้เป็นศูนย์กลางของจักรวาล นับเป็นคติการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ไว้กลางเมืองที่เก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่ง

ส่วนวัดหัวข่วงนั้นไม่ปรากฏมีอยู่ภายในกำแพงเวียงศรีสุโขทัย แต่จะปรากฏมีวัดชื่อว่า วัดหัวข่วง ซึ่งเดิมมีชื่อว่า วัดหัวข่วง ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำกวางตรงข้ามกับเวียงศรีสุโขทัยทางด้านทิศ ตะวันออกเฉียงเหนือ ในบริเวณที่อยู่อาศัยของกลุ่มชนชาวไตของที่อยู่พหุมาจากเมืองในเขต ราชอาณาจักรของประเทศพม่า ซึ่งเรียกบริเวณพื้นที่ดังกล่าวนี้ว่า บ้านเวียงยอง และกลุ่มชนชาวไตของ เหล่านี้เองที่ได้เป็นกำลังสำคัญในการฟื้นฟูเมืองศรีสุโขทัยหรือลำพูนในช่วงกลางพุทธศตวรรษ ที่ 24

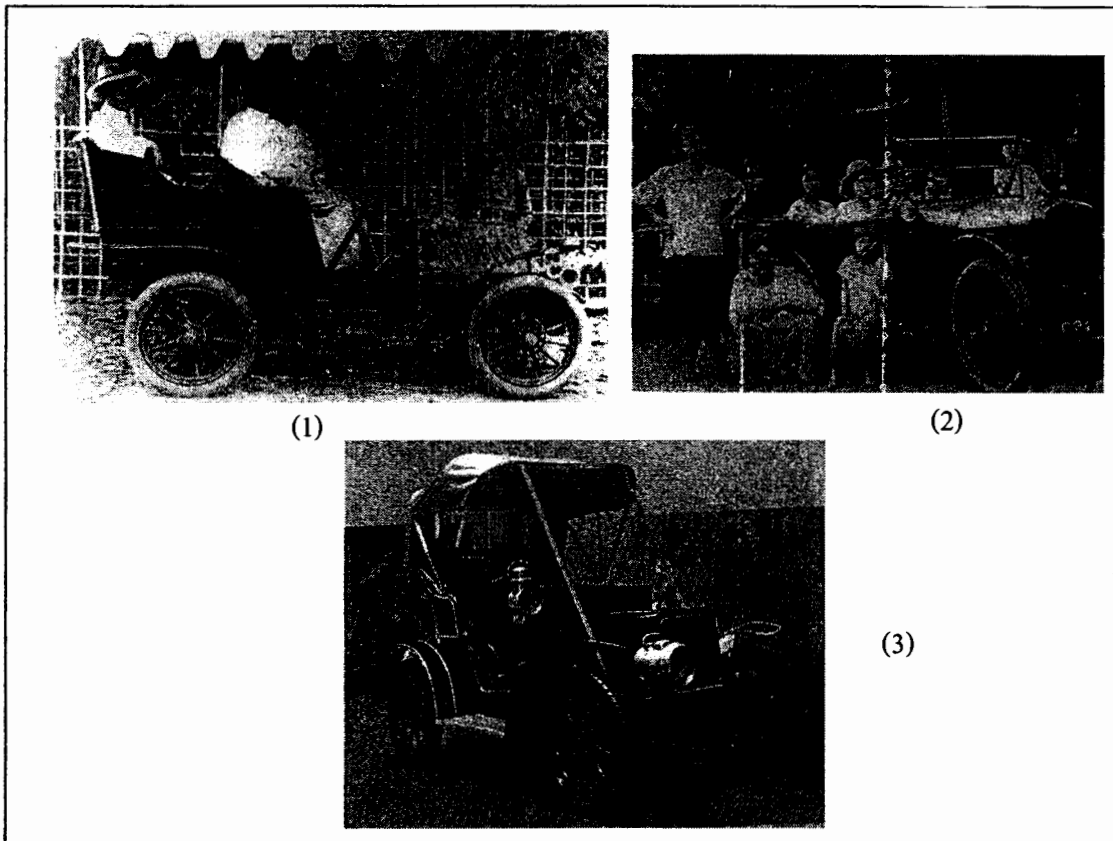
เวียงศรีสุโขทัยเป็นเมืองโบราณในสมัยศรีสุโขทัยที่สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 ลักษณะเป็นที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำตามแบบเมืองโบราณในสมัยทราวดีในแถบภาคกลาง แผนผังของ เมืองเป็นรูปวงรีไม่สมมาตร คล้ายกับรูปหอยสังข์ มีคูเมืองและกำแพงเมืองเป็นกำแพงดินอย่างละ หนึ่งชั้น ส่วนกำแพงก่ออิฐนั้นเพิ่งสร้างขึ้นในสมัยล้านนาในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 21 แบบแผน ของเวียงศรีสุโขทัยจะปรากฏร่องรอยของสะดือเมืองอยู่ที่วัดพระธาตุศรีสุโขทัย ซึ่งอาจสะท้อนให้ เห็นว่าคติการสร้างสะดือเมืองนั้นน่าจะมาก่อนการสถาปนาพระธาตุศรีสุโขทัยให้เป็นพระมหาธาตุ กลางเมืองตามความเชื่อเรื่องคติจักรวาล ส่วนที่ตั้งของข่วงเมืองนั้นไม่พบร่องรอยที่ชัดเจน แต่ก็คาด ว่าน่าจะมีอยู่ที่บริเวณกลางเวียงใกล้กับวัดพระธาตุศรีสุโขทัยกับพระราชวัง

2.4 เชียงใหม่ยุคสมัย 50 ปี (2500-2550)

อาจกล่าวได้ว่าเป็นยุคสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงสภาพเมืองเชียงใหม่มากที่สุดกว่าที่เคยมีมา แต่อดีต 700 ปี 400 ปี และ 100 ปี แรก ด้วยทุก ๆ อย่างตามศักยภาพของเมือง สังคมคนเมือง อันมาก ด้วยทรัพยากรทางธรรมชาติและศิลปวัฒนธรรม อันมีเสน่ห์ที่ทุกคนต่างใฝ่ฝันที่จะได้เยี่ยมชมมา อยู่อาศัย ความเป็นตัวตนของคนเมืองเชียงใหม่ที่มีเอกลักษณ์ ดังนั้น ด้วยความเจริญภายในเมืองจาก ผู้คนในท้องถิ่นเดิมที่มีฐานะทางเศรษฐกิจการศึกษาและสภาพสังคมพร้อมในหลาย ๆ ด้าน ที่มุ่งมั่น พัฒนาเมืองกันอย่างเต็มกำลังแล้วแต่ใครผู้ใดจะพึงมี

กลุ่มพ่อค้าคหบดี โดยเฉพาะชาวจีนถือได้ว่าเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลอำนาจทางการค้ามากที่สุด ที่ได้สั่งสมอำนาจการเงิน ควบคุมระบบเศรษฐกิจในเมืองมาเป็นระยะเวลาอันช้านาน ชั่วอายุคน กลุ่มข้าราชการ นักบริหารบ้านเมือง จากส่วนกลางที่ได้ส่งขึ้นมาปกครอง ดูแล การพัฒนาเมือง ต่างมีโจทย์อันเดียวกัน คือ การพัฒนาในทุก ๆ ด้านตามแบบและนโยบาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แผนพัฒนาประเทศชาติ ฉบับที่ 1 ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ปี พ.ศ.2500 ทำให้เมืองเชียงใหม่ ได้มีโครงการพัฒนาในทุก ๆ ด้าน เช่น การขยายสิ่งสาธารณูปโภค การคมนาคม เร่งสร้าง ถนนพหลโยธินเข้าสู่ลำปาง เชียงราย และแยกเข้าเมืองเชียงใหม่ที่ยังไม่แล้วเสร็จ ซึ่งการเดินทาง

โดยรถยนต์ก่อนนั้นจะต้องแวะเข้าอำเภอเงิน และอำเภอสี แล้วจึงจะเข้าถึงตัวเมืองเชียงใหม่ ซึ่งเป็นทางที่อันตรายมีความสูงชันแต่การเดินทางหลักในขณะนั้นมีการเดินทางทางอากาศที่ได้สร้างสนามบินมาแต่สมัยรัชกาลที่ 6 ทางรถไฟสะดวกที่สุดทางเรือหยุดลงเมื่อรถไฟเข้าถึงเมืองเชียงใหม่ แต่ยังคงเป็นเส้นทางลำเลียงขนไม้สักอยู่ที่กระยะหนึ่งและหยุดเมื่อ ปี พ.ศ.2507 หลังจากการปิดเขื่อนภูมิพล การลำเลียง ไม้จึงเปลี่ยนมาเป็นทางรถไฟและรถยนต์ การล่องแพซุงจึงกลายเป็นตำนานไปในที่สุดที่ใช้เดินทางกันมานาน หลายร้อยปี หรือก่อนพระนางจามเทวีจะเสด็จขึ้นเมืองลำพูน

ภาพที่ 2.30 รถยนต์ที่เข้ามาเมืองเชียงใหม่สมัยแรก ร่วม 100 ปี

- (1) รถยนต์ของพระยาเจริญราชไมตรี (จ่านง อมาตยกุล) ยี่ห้อ เดอ เดียง บุตอง
- (2) รถยนต์หลวงโยนการพิจิตรอุปโยคิน
- (3) รถยนต์คุณหลวงอนุสารสุนทร ยี่ห้อ โรเวอร์

ที่มา : ปราชญ์ ฉบับที่ 25, 2549 : 28,62 , ศรีสุดา ธรรมพงศา (อุปโยคิน)

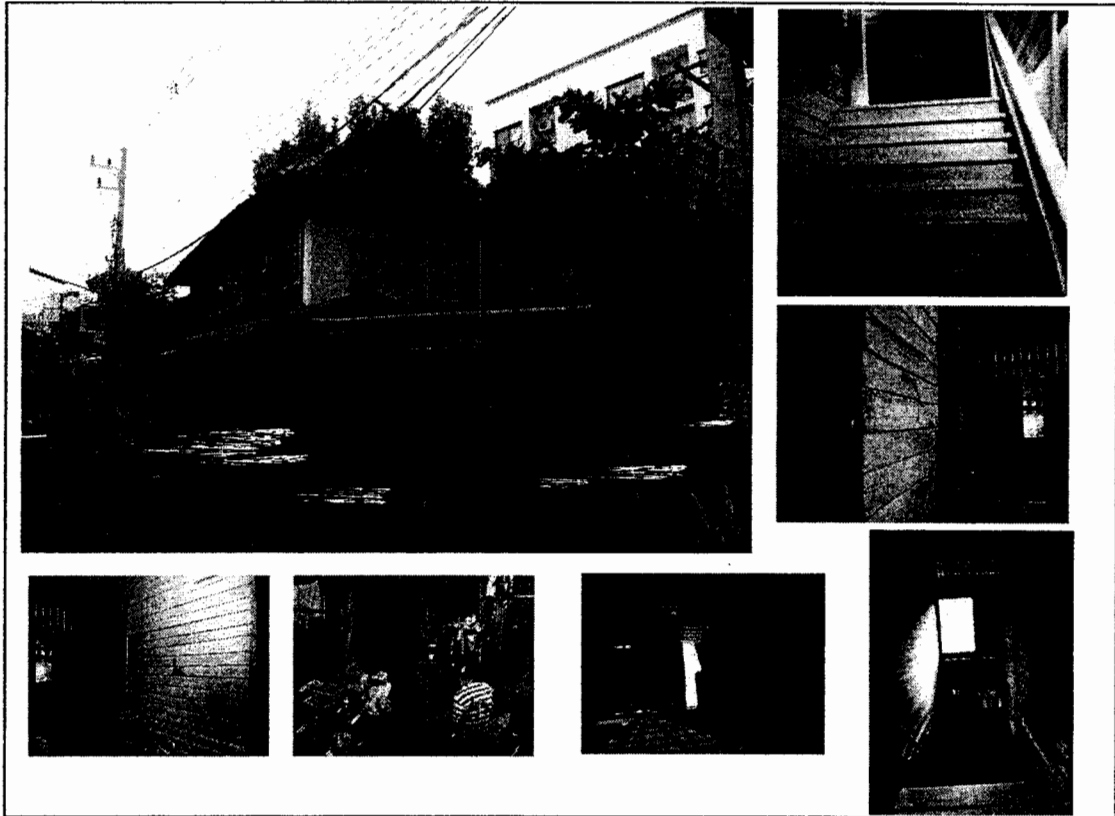
การศึกษาได้พัฒนาให้มีการก่อตั้งมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ขึ้นในปี พ.ศ.2507 และ
 สถาบันการศึกษาต่าง ๆ เพื่อรองรับการขยายตัวของสังคมมีการก่อสร้างสถาบันการศึกษาที่สำคัญ
 ตามลำดับ เช่น

- วิทยาลัยเทคนิคพายัพเชียงใหม่
- มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2507
- วิทยาลัยครูเชียงใหม่
- โรงเรียนนาฏศิลป์
- โรงเรียนเกษตรแม่โจ้
- โรงเรียนพลศึกษา
- มหาวิทยาลัยพายัพ พัฒนาจากวิทยาลัยพยาบาลแมคคอร์มิค

ฯลฯ

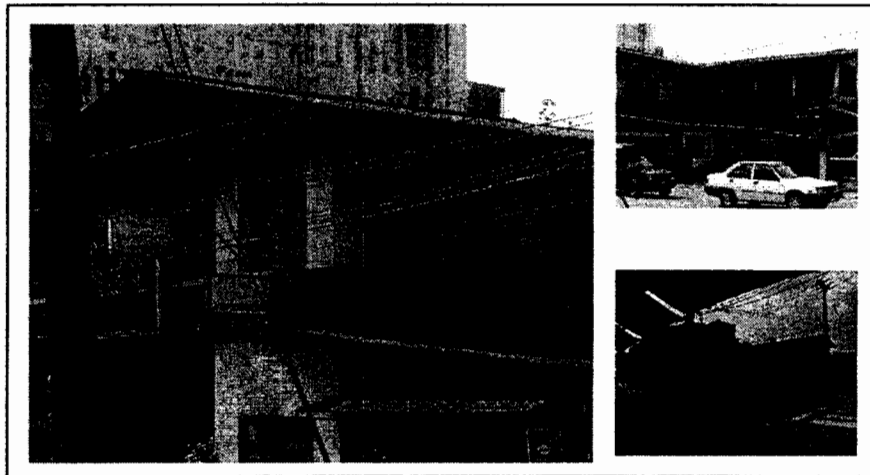
และโรงเรียนระดับมัธยมเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิม จากที่กลุ่มมิชชันนารีได้เริ่มต้นไว้แต่อดีต คือ
 โรงเรียนชายวังสิงห์คำ หรือปรีนท์โรลแบล ปัจจุบัน โรงเรียนสตรีคาราวิทยาลัย แคนแนตแมคเคดลีย์
 ปัจจุบัน โรงเรียนมงฟอร์ต เป็นต้น ในส่วนของภาครัฐได้มีการสร้างโรงเรียนยุพราชวิทยาลัย
 โดยการบริจาคที่ดินของเจ้าอินทรวโรรสสุริยวงศ์ และโรงเรียนจีน ฮั่วเอง ฮั่วเคี้ยว รวมกันเป็น
 โรงเรียนช่องฟ้า โรงเรียนชินเซิง (2490) และสมาคมพ่อค้าจีนได้รวมโรงเรียนจีนทั้งหมดกลายมา
 เป็นโรงเรียนชินเซิง ช่องฟ้า วานิช บำรุง ที่มีลูกหลานคนจีนเข้าเรียนเป็นจำนวนมากติดต่อกันมา
 โดยตลอด จนถึงปัจจุบันมีนักเรียนเพิ่มมากขึ้นเป็น 1,000 คน ที่ย้ายออกไปอยู่ถนนชูปเปอร์ไฮเวย์
 ปัจจุบัน การขยายโอกาสการศึกษาออกสู่รอบนอกชานเมืองโดยรอบ ผู้คนต่างถิ่นเริ่มเข้ามาศึกษากัน
 ในตัวเมืองเชียงใหม่เพิ่มมากขึ้น ประชากรเดิมและประชากรแฝงเริ่มเข้ามาแออัดกันในพื้นที่เมือง

การขยายตัวทางด้านการค้าเพื่อรองรับผู้คนเหล่านั้นเพิ่มมากขึ้น ทั้งอาคารที่พักอาศัยและ
 อาคารพาณิชย์ทางการค้า เจริญรุ่งเรืองมากขึ้นมาหลาย โรงแรมไม้หรือโรงแรมครึ่งตึกครึ่งไม้ในอดีต
 ไม่สามารถรองรับผู้คนที่เข้ามาติดต่อการค้าซึ่งแต่เดิมนั้นมีโรงแรมไทยจีน โรงแรมกำทร
 โรงแรมศรีโตเกียว โรงแรมนครพิงค์ โรงแรมแม่ปิง โรงแรมอ้อมอารีย์ โรงแรมมิตรภาพ
 โรงแรมไทยเจริญ โรงแรมราชวงศ์ โรงแรมสุรพล เก็ดเข้าสู่ของคุณสุรพล ทับทอง เป็นโรงแรมไม้
 หรือครึ่งตึกครึ่งไม้มีจำนวนห้องพัก 10-20 ห้องพัก ไม่พอเพียงต่อการขยายตัวของการติดต่อค้าขาย
 ของผู้คนต่างถิ่น นอกจากนี้โรงแรมรถไฟหน้าสถานีรถไฟที่เป็นโรงแรมถือได้ว่าเป็น
 โรงแรมชั้นหนึ่งในสมัยนั้นที่รองรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเมืองเชียงใหม่เช่นกัน

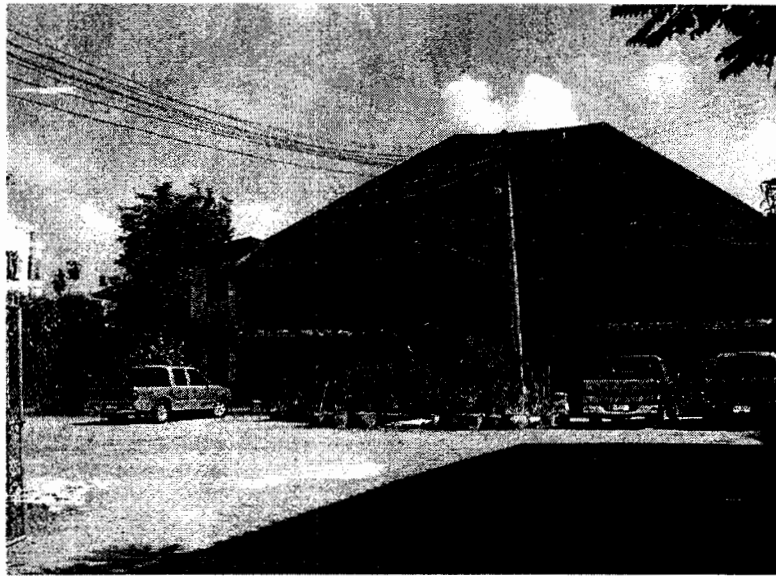
ภาพที่ 2.31 โรงแรมร่วมโพธิ์ ถนนท่าแพ ตำบลช้างกลาง ซอย 3 น.ส.ปนัดดา ประทีป
เป็นผู้ดูแลปัจจุบัน

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน (ถ่ายเมื่อ พ.ศ.2549)

ภาพที่ 2.32 โรงแรมนครพิงค์ตลาดต้นลำไย จังหวัดเชียงใหม่

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน (ถ่ายเมื่อ พ.ศ.2549)

ภาพที่ 2.33 โรงแรมศรีประกาศปัจจุบันเป็นโรงแรมยุคแรกของเมืองเชียงใหม่
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน (ถ่ายเมื่อ พ.ศ.2549)

ในสมัยก่อน พ.ศ.2500 ยังมีการสู้รบกันได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย มีโรงฝึกที่ได้มาตรฐาน เช่น หน้าค่ายทหารกาวิละ โรงฝึกหลังตันตราภรณ์ เป็นต้น และได้หยุดลงเมื่อสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ หัวหน้าคณะปฏิวัติ ประมาณ ปี พ.ศ.2503 เกิดศูนย์การค้าเพื่อรองรับผู้คนทุกชนชั้น เช่น เกิดห้างสรรพสินค้าตันตราภรณ์ เมื่อประมาณ พ.ศ.2496 ของกลุ่มตันตราภรณ์เกิดมาก่อนศูนย์การค้าในกรุงเทพมหานคร คือ ห้างไทยไคมารูประตูน้ำที่เริ่มก่อสร้างเมื่อประมาณ พ.ศ.2513-2514 การขยายตัวของเมืองเชียงใหม่คล้ายกับกรุงเทพแต่ปริมาณน้อยกว่าเท่านั้น

เกิดสนามกีฬาโบสถ์ลิง ของพลเอกอุดม ทวีวัฒน์และคณะตามรสนิยมของหน่วยทหารจัสแมคเกาะคา จังหวัดลำปางที่มีทหารอเมริกันอยู่จำนวนหนึ่ง เมื่อสมัย พ.ศ.2510 เกิดศูนย์การค้าแบบเมืองมหานคร เช่น ตลาดเชียงใหม่ เกิดโรงพยาบาลขนาดใหญ่ เช่น โรงหนังศรีนครพิงค์ โรงหนังเวียงพิงค์ จนเกิดกรณีแย่งชิงหรือแข่งขันกันเชิงธุรกิจบันเทิง เกิดการฆาตกรรมกันขึ้นหลายสายเกิดอาบอบนวด เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวต่างแดน เกิดบาร์ในสไตล์แบบดาดลิ สัตหีบ แสมสาร คล้าย ๆ พัฒนพงศ์ในกรุงเทพมหานคร

ความเจริญเติบโตเข้าสู่เมืองเชียงใหม่พร้อม ๆ กับการเสื่อมสลายของวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมในยุคต้นนี้ค่อย ๆ เป็นค่อย ๆ ไปน่าตกใจ ตึกรามบ้านช่องผุดขึ้นเป็นดอกเห็ด องค์กรเจริญราม ถูกตีแถมบดบัง โบราณสถานถูกคุกคามด้วยความแออัดขัดแย้งของผู้คนเพิ่มมากขึ้น จากเมื่อ 40 กว่าปีที่แล้วมา พื้นที่บริเวณประตูท่าแพ ยังเป็นช่วง ลานโล่ง อันเป็นที่เล่นว่าวของเด็ก ๆ ชนิดที่วิ่ง

เก็บว่าที่ถูกตัดปานขาด วิ่งไล่กันได้ ไกลรอบบริเวณมีเพียงบ้านเรือนผู้คนไม่มากนัก ทางตาม
ไม่ทันต่อเหตุการณ์ขยายเมือง ด้วยความเชื่อของชาวมอญที่เมืองที่ต้องปรับให้ทันต่อเหตุ
ที่จะเกิดขึ้นมาอีกในอนาคต

ดังนั้น เมืองเชียงใหม่ยุคต้น 50 ปีนี้ก็เริ่มมีปัญหาของการพัฒนาเมืองที่เป็น ไปอย่างรวดเร็ว
ต่อมาช่วงปลายยุคนี้ก็ได้มีการพัฒนากันแบบสุดขีดด้วยมีเงินทุนทั้งภายนอก ภายในประเทศเข้ามา
เสริมสร้างพัฒนากันอย่างเต็มที่ ผู้คนต่างถิ่นเงินทุนต่างถิ่นที่มุ่งตรงเข้าสู่เมืองเชียงใหม่ จึงทำให้
เกิดการพัฒนากันแบบสุดขีด เกิดคอน โคมินิยม อพาร์ตเมนต์ คอร์ด แมนชั่น หมู่บ้านจัดสรร
แบบสังคมฝรั่ง (กรอบสี่เหลี่ยม) เกิดรีสอร์ต สนามกอล์ฟเอกชน พร้อม ๆ กับในส่วนกลาง มีครบ
หมดเหมือนกรุงเทพมหานคร จนได้รับขนานนามว่าเป็นเมืองหลวงรองจากกรุงเทพมหานคร ซึ่งไม่
น่าจะใช้ ด้วยความต่างกันในด้านวัฒนธรรม ประเพณี สิ่งแวดล้อมทุกประการ

แต่ก็ด้วยความเป็นคนเมืองที่รักและหวงศิลปวัฒนธรรมของคนล้านนาเดิม เราจึงได้พบ
เห็นพิธีเผาพริกเผาเกลือ กรวดน้ำคว่ำขัน ไส้ยัด เมื่อเริ่มจะมีอาคารสูงเกิดขึ้นกลางใจเมืองที่ผู้คน
เหล่านั้นถึงเห็นว่าคนจะขึ้นไปอยู่สูงกว่ายอดพระบรมธาตุ สูงกว่ายอดพระพุทธรูปในโบสถ์วิหารกัน
ได้อย่างไร อาคารสูงบดบังความสวยงามของคอยสุเทพ บดบังวัดวามารามก็สุดจะแก้ไขได้ด้วย
ปัญหากฎหมายไม่มีรองรับ การรื้อกำแพงน้ำปิงที่มีมาแต่เนิ่นนานจะแก้ประการใด ไม่ใช่ไปรื้อเหมือน
ฝ่ายให้ชานาเคือคร้อน ด้วยชาวเมืองเคือคร้อนตอนน้ำท่วม

ในช่วงยุคนี้จึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นยุคทองของการพัฒนาและเป็นยุคเสื่อมของสี่สัน
วัฒนธรรม แต่ก็ด้วยบุญบารมีของเมืองที่ยังมีทรัพยากรทางธรรมชาติที่งดงาม ผู้คนส่วนใหญ่ยังเป็น
ชาวบ้านที่ดำรงรักษาศิลปะ ประเพณีกันไว้อย่างเหนียวแน่นและเป็นคนส่วนใหญ่ของเมืองที่ยังคงมี
คงเห็นอยู่ถึงปัจจุบัน เมืองเชียงใหม่ในความรู้สึกของคนนอกนั้นยังชื่นชม ใฝ่หา น้ำพริกอ่อน ไส้อั่ว
ถั่วเน่า ข้าวซอย กระบองจ้อ ท้อคอง เมี่ยงใบ ลาบคั่ว ลาบจิ้น จิ้นส้ม แคบหมู น้ำเงี้ยว เต๋ยเมือง
ผ้าสีนงาม กางจ้อง น้ำ กาแล ห่ายนัต ดานด้วยสลาก กิ้นฮ้าว ฟ้อนเม็ง บูจาผีบ้าน ผีเมือง
ผีเสื้อวัด ผีวีรบุรุษ ผีปู่สะข่าสะ ทำบุญบ้านทำบุญเมือง สิบชะตาน้ำแม่ปิง นมัสการ วัดพระสิงห์
วัดแสนปาง วัดคอยสุเทพ คอยอินทนนท์ ทักษาเมือง สายคือเมือง ข่วงเมือง คิงเมือง

ทุกสิ่งเหล่านี้เป็นตัวตนของเมืองเชียงใหม่ โดยที่แท้จริงไม่ใช่ในสี่ซาฟารีที่ชื่อก็
ไม่ใช่แล้ว ไนส์พลาซ่าน่าเปลี่ยนชื่อใหม่เป็น กาดก่างกอง เช่น กาดสวนแก้ว ก็ใช้ได้ในเรื่องเรียก
แมคโค โลตัส คาร์ฟู ก็ปล่อยเขาไปหรืออย่างไร

เมืองเชียงใหม่ยุคนี้ น่าจะหยุดหรือจบกันด้วยสวนพฤกษานานาชาติ 2,000 ล้าน ถ้านำเงิน
ก้อนนี้มาบูรณะวัดวามารามที่ใกล้จะชำรุดอีกมากมาย มาเวนคืนตึกแถวบดบังวัดต่าง ๆ ทำสายไฟได้
ดินที่วางแผนไว้น่าจะดีกว่าหรืออย่างไร

การเกิดสถาปัตยกรรมในลุ่มแม่น้ำปิงจึงเกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการพัฒนาเมืองที่มีผู้คนหลากหลายวัฒนธรรมดังกล่าว ที่น่าสนใจที่ยังคงหลงเหลือให้เราได้ศึกษา มากมายหลากหลายรูปแบบ ที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ของเมืองเชียงใหม่และเมืองลำพูน โดยแท้ โดยเฉพาะกลุ่มใหญ่อยู่ที่ชุมชนย่านวัดเกตดารามที่งามตาและได้พัฒนาปรับปรุงให้เป็นจุดขายของเมืองเก่า และมีหลายองค์กรได้เข้าสนับสนุนในหลาย ๆ ด้านทั้งการประชาสัมพันธ์ การบูรณะสาธารณูปโภค กั้นเขตประกาศให้เป็นเขตอนุรักษ์ให้คงอยู่ต่อไปนำยินดีชื่นชมของสังคมเมืองเป็นอย่างยิ่ง และเมื่อได้เข้าไปสัมผัสด้วยตนเองแล้วนั้นยิ่งเกิดความประทับใจมากยิ่งขึ้นกว่าเดิมที่ทุกท่านที่พาเข้าไปเยี่ยมชม ให้การต้อนรับให้ข้อมูลด้วยความยินดีอย่างจริงใจด้วยความภาคภูมิใจของการเป็นนักอนุรักษ์ด้วยจิตและวิญญาณ

2.5 ลำพูนยุคผนวกเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรสยาม

ในช่วงปี พ.ศ.2450 นับแต่นั้นเป็นต้นมาเจ้าเมืองลำพูนก็ตกอยู่ภายใต้การปกครองของข้าหลวงใหญ่ประจำมณฑลพายัพ เมื่อเห็นว่าลำพูนเป็นเมืองเล็กสามารถควบคุมได้แล้ว ทางรัฐบาลส่วนกลางจึงใช้ลำพูนเป็นสนามทดลองการปฏิรูปการปกครองขึ้นเป็นครั้งแรก ตรงกับสมัยของเจ้าอินทยศโชติ ใน พ.ศ.2443 ถือว่าเป็นการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล แบ่งมณฑลออกเป็นแคว้นและแบ่งเป็นแขวงภายใต้การดูแลของข้าหลวงใหญ่ประจำมณฑล จากนั้น ในปี พ.ศ.2450 จึงแต่งตั้งข้าหลวงประจำนครลำพูนคนแรก คือ พญาปราสาทวิริยะกิจ การเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งนี้ได้เกิดปัญหาซับซ้อนด้านอื่น ๆ ตามมามากมาย เช่น กรณีของ ครูบาเจ้าศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนาไทยที่ถูกระบบการปกครองสมัยใหม่เข้ามาควบคุมดูแล จนถูกขู่กล่าวหาหลายคดี อาทิ เป็นพระอุปชฌาย์เถื่อนไม่ประพฤติตนให้เป็นไปตามคำสั่งของคณะสงฆ์จากส่วนกลาง ไม่อยู่ในบังคับบัญชาของพระครูมหารัตนการเจ้าคณะแขวงตี้ ครูบาศรีวิชัยได้ถูกนิมนต์ให้มาอยู่ที่วัดพระธาตุนฤขัยเพื่อสอบสวนคดีความ แต่ไม่สามารถตัดสินใจได้เนื่องจากพลังกดดันของมหาชนชาวลำพูนและล้านนารุนแรงมาก ครูบาเจ้าจึงถูกนำไปสอบสวนที่กรุงเทพมหานครแต่ทุกคดีได้รับการวินิจฉัยจากสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระวชิรญาณวโรรส สมเด็จพระสังฆราช ในสมัยนั้นว่าไม่มีความผิด ครูบาจึงพ้นมลทินและกลับคืนสู่ลำพูน ประวัติศาสตร์ได้จารึกไว้ว่าในวันที่ครูบากลับมาดูภูมินั้น ประชาชนทั่วทุกสารทิศต่างแห่แหนพากันมาต้อนรับอย่างมีค่านับพัน เหตุการณ์ครั้งนั้นถือเป็นอุทาหรณ์สำคัญยิ่ง เพราะได้แผ่เงาของการเมืองเอาไว้ด้วย ทั้งนี้เพราะครูบาเจ้ามีบารมีสูงสามารถรวมคนทั้งล้านนา

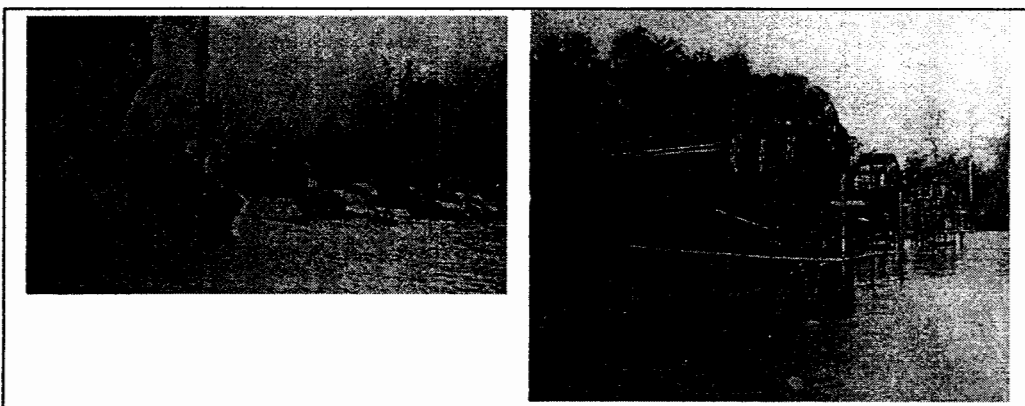
ให้เป็นหนึ่งเดียวได้ในขณะที่ข้าหลวงใหญ่ผู้มาจากกรุงเทพฯ ทำหน้าที่ปกครองคนลำพูนแทบไม่มีความหมายใดๆ

ภาพที่ 2.34 ครุบาเจ้าศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนา

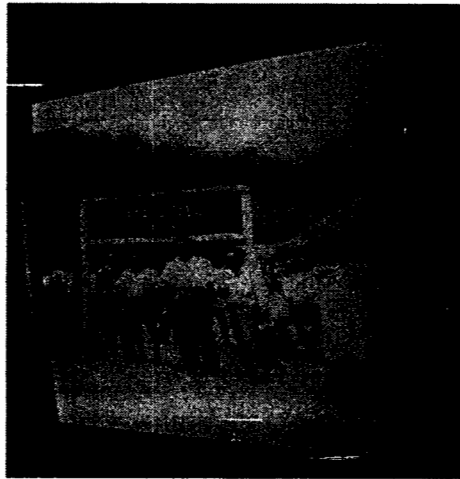
ที่มา : คำธร ธิฉลาด, 2549 : 8

การเปลี่ยนแปลงทางด้านสิ่งแวดล้อม เช่น กรณีทางรถไฟตัดผ่านมาถึงลำพูนเมื่อวันที่ 1 มกราคม 2464 ด้านหนึ่งดูเหมือนจะทำให้การไปมาหาสู่ระหว่างลำพูนกับกรุงเทพฯ ง่ายขึ้น ทว่าอีกด้านหนึ่งนั้นการขนไม้สักล่องไปยังกรุงเทพฯ ก็สะดวกด้วยเช่นกันทำให้ป่าไม้ในจังหวัดลำพูนหมดสิ้นอย่างรวดเร็ว แม่น้ำสายสำคัญได้ถูกผลกระทบอย่างหนักคือแม่น้ำทา และแม่น้ำดี เนื่องจากป่าต้นน้ำถูกทำลาย ปัจจุบันแม่น้ำสองสายนี้จะมีน้ำเฉพาะฤดูฝนเท่านั้น ซึ่งเราเกือบจะเรียกแม่น้ำทั้งสองสายนี้ว่าเป็นแม่น้ำที่ตายแล้ว

ภาพที่ 2.35 การเดินทางทางน้ำปิงโดยเรือหางเมงป่องและ “หลูก” หรือรถหัวคิน้ำจากแม่น้ำปิง

ที่มา : สวัสดิ์ อ่องสกุล, 2549 : 182,170

ภาพที่ 2.36 สถานีรถไฟขุนตาน

ที่มา : สมุดสะสมภาพนายชิตี โกษากุล

จนถึงสมัยพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 ได้มีการยกเลิกตำแหน่งเจ้าเมืองอย่างเด็ดขาด ตั้งแต่ปี พ.ศ.2469 เป็นต้นมา โดยวางระเบียบว่าเจ้าเมืองใดว่างลงไม่มีการแต่งตั้งขึ้นอีก ส่วนเจ้าเมืองที่ยังมีชีวิตอยู่ก็จะได้เงินเดือนไปจนกว่าจะถึงแก่กรรม ดังนั้นเจ้าหลวงองค์สุดท้ายของลำพูน ก็คือ พลตรีเจ้าหลวงจักรคำขจรศักดิ์ (พ.ศ.2454-2486) กระทั่งปี พ.ศ.2475 รัฐบาลได้ยกเลิกการปกครองระบอบมณฑลเทศาภิบาล ปี พ.ศ.2476 เปลี่ยนฐานะเมืองเป็นจังหวัด โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดที่แต่งตั้งจากกระทรวงมหาดไทย มาปกครองแทนข้าหลวงประจำจังหวัด ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา ผู้ว่าราชการจังหวัดลำพูนคนแรก คือ พระสำเร็จ นฤประภา (พ.ศ.2476-2477)

ถึงแม้ว่าลำพูนจะถูกเปลี่ยนหลายด้านมาอย่างต่อเนื่อง ทว่าสิ่งหนึ่งที่ไม่อาจเปลี่ยนแปลงคนลำพูนได้ก็คือ วิถีชีวิตที่เรียบง่าย ประเพณีวัฒนธรรมอันงดงาม สถาบันวัด สถาบันชุมชน และสถาบันครอบครัวอันแข็งแกร่ง สิ่งเหล่านี้ยังคงไว้เป็นเอกภาพมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน

จนกระทั่งปี พ.ศ.2525 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525-2529) ซึ่งเน้นให้มีการพัฒนาเมืองหลัก และเมืองรองของภาคต่างๆ ด้วยระบบการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย (กนอ.) ทำให้มีโครงการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือขึ้นที่จังหวัดลำพูน โดยเริ่มก่อสร้างเมื่อเดือนเมษายน 2526 และแล้วเสร็จในเดือนมีนาคม 2528 ที่ตำบลบ้านกลาง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ใช้เงินลงทุนทั้งสิ้น 358 ล้านบาท

ผลจากการสร้างนิคมอุตสาหกรรมแห่งนี้ ด้านหนึ่งช่วยเพิ่มรายได้ให้แก่ประชาชนชาวลำพูนเป็นอย่างดี เศรษฐกิจของลำพูนรุ่งเรือง ธุรกิจทุกรูปแบบเติบโตอย่างรวดเร็วสามารถนำรายได้เข้าสู่จังหวัดและประเทศอย่างมหาศาล ทว่าอีกด้านหนึ่งนั้นได้ส่งผลกระทบต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างยิ่งยวด ข้อสำคัญสถาบันสังคมหลัก ๆ ของคนลำพูนต้องสูญเสียเอกภาพไป นั่น คือ สถาบันครอบครัววัฒนธรรมอันดีงาม ธรรมชาติของแม่น้ำกวางอีกทั้งรสนิยมการบริโภคของคนรุ่นใหม่ในลำพูนก็เปลี่ยนไปตามยุคสมัยของสังคมอุตสาหกรรมและกระแสโลก ลำพูนจึงเข้าสู่ยุคไร้พรมแดนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ท่ามกลางความงุนงงของสถาบันครอบครัวที่ต้องปรับตัวอย่างโกลาหลวุ่นวายมาจนถึงปัจจุบัน (บารเมศ วรรณสัย, 2549 : 31-34)

2.6 ลำดับเจ้าหลวงเมืองเชียงใหม่และเมืองลำพูน

เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่

1. พระเจ้ากาวิละ (พ.ศ.2325-2358)
2. พญาธรรมลังกา (พ.ศ. 2359-2364)
3. พญาคำพิ่น เจ้ารัตนเมืองแก้ว เจ้าหลวงชม 3 (พ.ศ. 2366-2368)
4. พญาพุทธวงศ์ (พ.ศ. 2368-2389)
5. พระเจ้ามโหตรประเทศ (พ.ศ. 2390-2397)
6. เจ้าบุรีรัตน์ (พ.ศ. 2411-2482)
7. เจ้าอินทวิชยานนท์ (พ.ศ. 2413-2440)
8. เจ้าอินทวโรรส สุริยวงศ์ (พ.ศ. 2444-2452)
9. เจ้าแก้วนวรรตน์ (พ.ศ. 2454-2482)

เจ้าผู้ครองนครลำพูน

1. เจ้าคำฝั้น (พ.ศ. 2357-2358)
2. เจ้าบุญมา (พ.ศ. 2358-2370)
3. เจ้าน้อยอินทร (อิน) (พ.ศ. 2370-2381)
4. เจ้าน้อยคำตัน (พ.ศ. 2381-2384)
5. เจ้าน้อยธรรมลังกา (พ.ศ. 2384-2386)
6. เจ้าน้อยชัยลังการ (พ.ศ. 2386-2414)
7. เจ้าน้อยคาราคีเรรัตน์ไพโรจน์ (เจ้าดาวเรือง) (พ.ศ. 2414-2431)
8. เจ้าเหมพินทุไพจิตร (เจ้าคำหยาด) (พ.ศ. 2431-2438)
9. เจ้าอินททยงยศโชติ (เจ้าน้อยอินททยงยศ) (พ.ศ. 2438-2454)
10. พลตรีเจ้าจักรคำขจรศักดิ์ (พ.ศ. 2454-2486)

2.7 สภาพสังคมและประชากรจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดลำพูน

ลำดับของเจ้าหลวงเมืองเชียงใหม่และเมืองลำพูน สามารถแสดงรายละเอียดได้ ดังนี้

จังหวัดเชียงใหม่

จังหวัดเชียงใหม่ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของประเทศไทย เส้นรุ้งที่ 16 องศาเหนือ และเส้นแวงที่ 99 องศาตะวันออก สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 1,027 ฟุต (310 เมตร) ส่วนกว้างจากทิศตะวันตกจรดทิศตะวันออกประมาณ 138 กิโลเมตร ส่วนยาวจากทิศเหนือจรดทิศใต้ประมาณ 320 กิโลเมตร ห่างจากกรุงเทพมหานครประมาณ 750 กิโลเมตร โดยทางรถไฟและรถยนต์ประมาณ 720 กิโลเมตร ตามแนวทางหลวงแผ่นดินสายเหนือ

สถิติ

อำเภอเมือง	: อำเภอเมืองเชียงใหม่
พื้นที่	: 20,107.0 ตร.กม. อันดับที่ 2
ประชากร	: 1,652,035 (พ.ศ.2549 เมษายน) อันดับที่ 6
ความหนาแน่น	: 82 คน/ตร.กม. อันดับที่ 53

สัญลักษณ์ประจำจังหวัด

รูป

* สัญลักษณ์ประจำจังหวัด คือ รูปช้างเผือกในเรือนแก้ว หมายถึง ความสำคัญ... ประการของจังหวัด ช้างเผือกคือช้างที่เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ นำทูลเกล้าถวายแด่สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และได้ขึ้นระวางเป็นช้างเผือกเอกในรัชกาล ส่วนเรือนแก้วคือดินแดนที่บรรพบุรุษศาสนารุ่งเรืองสูงสุด

* ดอกไม้ประจำจังหวัด : ดอกทองกวาว

* ต้นไม้ประจำจังหวัด : ทองกวาว

* คำขวัญประจำจังหวัด : คอยสุเทพเป็นศรี ประเพณีเป็นสง่า บุปผชาติล้วนงามตา
นามล้ำค่านครพิงค์

* อักษรย่อ : ชม.

หน่วยการปกครอง

การปกครองแบ่งออกเป็น 22 อำเภอ 2 กิ่งอำเภอ 204 ตำบล 1915 หมู่บ้าน

1. อำเภอเมืองเชียงใหม่	2. อำเภอจอมทอง
3. อำเภอแม่แจ่ม	4. อำเภอเชียงดาว
5. อำเภอดอยสะเก็ด	6. อำเภอแม่แตง
7. อำเภอแม่ริม	8. อำเภอแม่สะเมิง
9. อำเภอฝาง	10. อำเภอแม่อาว
11. อำเภอพร้าว	12. อำเภอสันป่าตอง
13. อำเภอสันกำแพง	14. อำเภอสันทราย
15. อำเภอหางดง	16. อำเภอฮอด
17. อำเภอดอยเต่า	18. อำเภออมก๋อย
19. อำเภอสารภี	20. อำเภอเวียงแหง
21. อำเภอแม่วาง	22. อำเภอไชยปราการ
23. กิ่งอำเภอแม่ออน	24. กิ่งอำเภอดอยหล่อ

เศรษฐกิจ

ในปี พ.ศ.2543 ประชากรเชียงใหม่มีรายได้เฉลี่ยต่อหัว 55,846 บาทต่อปี เป็นอันดับ 2 รองจากจังหวัดลำพูน ของภาคเหนือ โดยทั้งจังหวัดมีผลิตภัณฑ์มวลรวม 81,423 ล้านบาท โดยส่วนมากขึ้นอยู่กับสาขาการ บริการมากที่สุด ถึงร้อยละ 28.82 มูลค่า 23,464 ล้านบาท รองลงมา เป็นสาขา อุตสาหกรรม ร้อยละ 18.86 มูลค่า 15,359 ล้านบาท และสาขาเกษตรกรรม ร้อยละ 11.37 มูลค่า 9,258 ล้านบาท อัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจประมาณร้อยละ 8.9

(<http://www.chaingmai.go.th>)

จังหวัดลำพูน

จังหวัดลำพูนตั้งอยู่ทางภาคเหนือตอนบน นับเป็นอีกจังหวัดหนึ่งที่มีประวัติศาสตร์เก่าแก่ ยาวนาน เคยเป็นที่ตั้งของนครหริภุญชัย ในสมัยพระนางจามเทวีเดิมชื่อเมืองหริภุญไชย เป็นเมือง

โบราณมีอายุประมาณ 1,343 ปี ตามพงศาวดารโยนกเล่าสืบต่อกันถึงการสร้างเมืองหริภุญไชย โดยฤาษีवासเทพ เป็นผู้เกณฑ์พวกเม็งคนบุตร หรือ ชนเชื้อชาติมอญมาสร้างเมืองนี้ขึ้น ในพื้นที่ระหว่างแม่น้ำสองสาย คือ แม่น้ำกวังและแม่น้ำปิง

สัญลักษณ์ประจำจังหวัด

- * สัญลักษณ์ประจำจังหวัด คือ พระธาตุหริภุญไชย
- * ดอกไม้ประจำจังหวัด : ดอกจามจูรี
- * คำขวัญประจำจังหวัด : พระธาตุเด่น พระรอดขลัง ลำไยดัง กระเทียมดี ประเพณีงาม จามเทวีศรีหริภุญไชย

สถิติ

- อำเภอเมือง : อำเภอเมืองลำพูน
พื้นที่ : 4,505.9 ตร.กม. อันดับที่ 49
ประชากร : 405,031 (พ.ศ.2549 เมษายน) อันดับที่ 50
ความหนาแน่น : 90 คน/ตร.กม. อันดับที่48

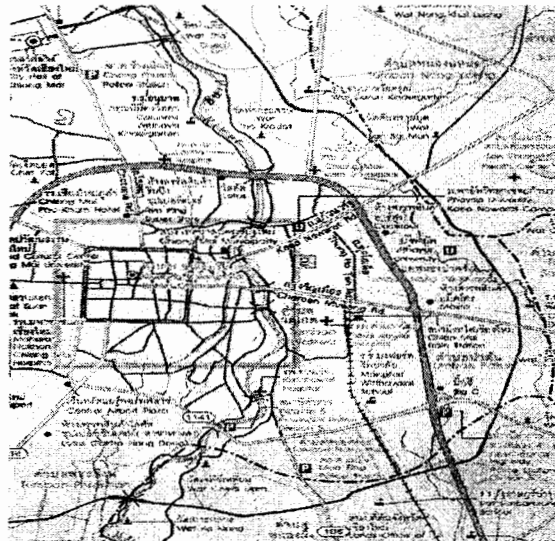
หน่วยการปกครอง

การปกครองแบ่งออกเป็น 7 อำเภอ 1 กิ่งอำเภอ 51 ตำบล 520 หมู่บ้าน

1. อำเภอเมืองลำพูน
2. อำเภอแม่ทา
3. อำเภอบ้านโฮ่ง
4. อำเภอลี้
5. อำเภอทุ่งหัวช้าง
6. อำเภอป่าซาง
7. อำเภอบ้านธิ
8. กิ่งอำเภอเวียงหนองล่อง (<http://www.lamphon.go.th>)

ภาพที่ 2.37 แผนที่สถานที่สำคัญในเขตเทศบาลเมืองเชียงใหม่ริมน้ำปิง
ที่มา : ปาฐโษะ ฉบับที่ 25, 2549 : 82

ภาพที่ 2.38 แผนที่สถานที่สำคัญในเขตเทศบาลเมืองเชียงใหม่และตำบลข้างเคียง
ที่มา : แผนที่ประเทศไทย 2548 - 2549 ฉบับที่ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ,
บริษัท ทิงค์เน็ต จำกัด, 2548 : 27

บทที่ 3

การตั้งถิ่นฐานชาติพันธุ์และการงานอาชีพ

ชุมชนชาวเชียงใหม่ลำพูน

ชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ริมฝั่งแม่น้ำปิงฝั่งตะวันตก นอกเขตแนวกำแพงชั้นนอกของเมืองเชียงใหม่ ตลอดแนวลำน้ำเขตเมืองได้อาศัยปัจจัยของลำน้ำในการเดินทางและยังชีพ ด้วยลำน้ำปิงเป็นสายน้ำที่มีความยาวติดต่อเมืองตอนล่างจนถึงอยุธยาและพระนครศรีอยุธยา และลงสู่ทะเลฝั่งอ่าวไทย ที่สามารถติดต่อทำมาค้าขายได้ทั้งในประเทศและต่างประเทศ

จากการเลือกทำเลตั้งเมืองเชียงใหม่ ตั้งแต่สมัยพญามังราย ที่ได้เลือกทำเลสร้างเมืองอันพร้อมสรรพในยุทธภูมิที่ตั้งแห่งเมือง ที่พร้อมทั้งการป้องกันศัตรู การเดินทาง การยังชีพของประชาชน และการเดินทางติดต่อค้าขาย ระยะทางไกลได้สะดวก และสามารถเปิดศูนย์รวมการค้าหรือตลาดได้ ดังเช่น จัดให้มี “กาดเชียงใหม่” เมื่อได้ย้ายศูนย์กลางอำนาจจากเวียงกุมกามมาอยู่เชียงใหม่ในปี พ.ศ.1839 ได้เป็นศูนย์กลางการค้าจากเหนือมณฑลยูนนาน หลวงพระบาง เวียงจันทร์ ทางน้ำปิงถึงระแหง ตาก สุโขทัย อยุธยา มะละแหม่ง

ภาพที่ 3.1 สภาพแม่น้ำปิงในเขตเมืองเชียงใหม่ที่ได้รับการสร้างเขื่อนกันดินพัง

ด้านทิศตะวันตกและทำถนนริมน้ำ และแ่งบนกำแพงเมืองโบราณ เห็นสายน้ำ

แห่งชีวิตชุมชนชาวเชียงใหม่จากอดีตถึงปัจจุบัน

ที่มา: ชัชวาลย์ ธรรมสอน (ถ่ายเมื่อ พ.ศ.2549)

ดังนั้น ริมฝั่งแม่น้ำปิงจึงเป็นทำเลที่ตั้งของการค้ามาแต่อดีตและต่อเนื่องมาจนปัจจุบัน ที่มีประชากรหลายชาติพันธุ์ เช่น จีนฮ่อ ไทใหญ่ (เงี้ยว) ขมุ มอญ ตองสู๋ มุสลิม ชิก ฮินดู ปากีสถาน บรรดาพ่อค้าเหล่านี้มาตั้งบ้านเรือนอยู่รอบนอกกำแพงเมืองชั้นนอกถึงริมฝั่งแม่น้ำปิง เช่น ย่านช้างคลานจะเป็นชาวจีนฮ่อ พม่า มอญ จะอยู่ด้านวัดชัยมงคลริมน้ำ พวกฮินดู มุสลิมจากอินเดีย ปากีสถาน ตั้งชุมชนอยู่ที่ทุ่งช้างคลานริมฝั่งและทุ่งเวสาลีทางด้านเหนือของเมือง ผากไทใหญ่ตองสู๋ (Pa-O) กระจายอยู่ด้านวัดป่าเป้า ด้านเหนือเมือง วัดหนองคำด้านถนนช้างม้อย และบ้านฮ่อม ถนนท่าแพ จากการศึกษาของ สมโชติ อ๋องสกุล (2549) เกี่ยวกับชาติพันธุ์ การทำมาค้าขายและการทำมาหากินของคนเมืองเชียงใหม่ ดังนี้

ภาพที่ 3.2 ชาวขมุที่เข้ามาเป็นลูกจ้างทำไม้ในเมืองเชียงใหม่
ที่มา : สมโชติ อ๋องสกุล, 2549

ภาพที่ 3.3 ชุดแต่งกายชาวไทลื้อแต่งกายด้วยชิ้นลื้อตาแปนเป็นชุดของชาวบ้าน
ล้านนาในสมัยโบราณ

ที่มา : ปาฐโกชะ ฉบับที่ 20, 2549 : 76

ภาพที่ 3.4 ภาพเขียนวิถีชีวิตของชาว
ปากอูเมืองอุมอเห็น
ความหลากหลายในชาติพันธุ์
ในสังคมเมืองเชียงใหม่
ที่มา: ปาฐโษะ ฉบับที่ 31, 2550 :76

พ่อค้าพม่า – ไทใหญ่ ที่มีบทบาทสำคัญทางด้านเศรษฐกิจคนหนึ่ง คือ หม่องปิ่นโหย่
อุปโยคิน (หรือพะยาตะกำ) (พ.ศ.2435-2469) ซึ่งต่อมาได้รับพระราชทานจากพระจุลจอมเกล้าให้
ได้รับเป็นหลวงโยนการพิจิตรสังกะณะ (2429-2495) ต่อมาได้เป็นขุนกันชนะนิกิ การค้าขายทาง
เรือของพ่อค้าชาวจีนที่เข้ามาล้า่นาหลังสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ขึ้นมาตั้งหลักแหล่งอยู่ย่านวัดเกต
และขยายตัวทางด้านการค้าเพิ่มมากขึ้นหลังจากทางรถไฟเข้าถึงตัวเมืองเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ.2464

ภาพที่ 3.5 หม่อง ปิ่นโหย่ อุปโยคิน คหบดีชาวพม่า ผู้ซึ่งทำคุณงามความดีให้กับ
เมืองเชียงใหม่ ซึ่งองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงพระราชทานบรรดาศักดิ์ให้เป็น รองอำมาตย์เอกหลวง โยนการพิจิตร
และต้นตระกูลอุปโยคิน ได้รับพระราชทานจากองค์พระบาทสมเด็จพระ
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ในเวลาต่อมา
ที่มา: ศรีสุดา ธรรมพงศา (อุปโยคิน)

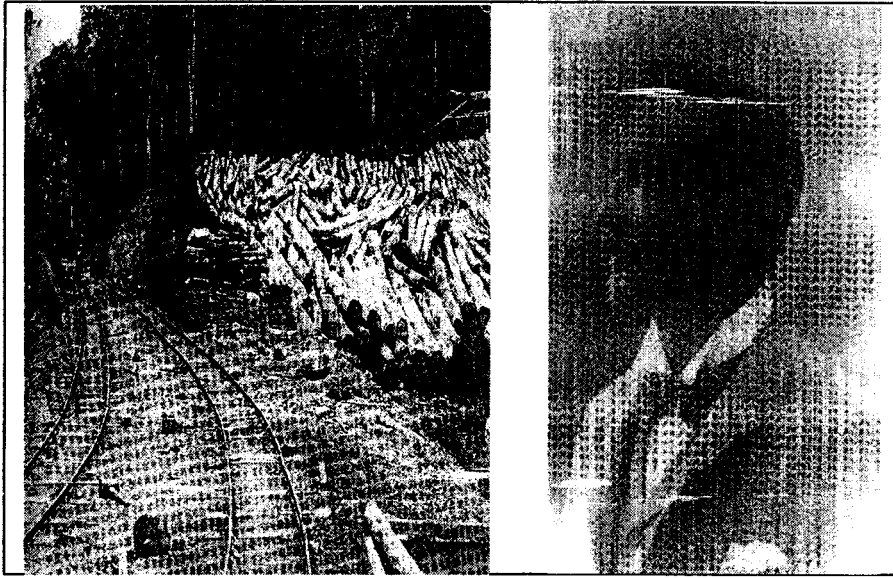

ภาพที่ 3.6 การแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นเมืองของชาวเชียงใหม่ปัจจุบัน
ที่มา : ปาฐโกชะ, ฉบับที่ 25, 2549 : 13

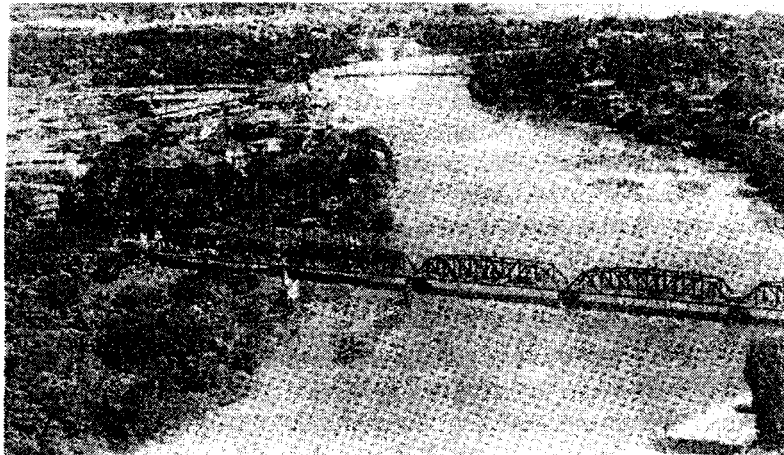
ภาพที่ 3.7 การแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นเมืองของชาวเชียงใหม่ปัจจุบัน
ที่มา : ปาฐโกชะ, ฉบับที่ 28, 2549 : 29

จากการทำสัญญาเบาริ่ง พ.ศ.2348 ได้มีฝรั่งเข้ามาทำการค้าไม้ขนอสัก และมีฝรั่งเข้ามาเผยแพร่วัฒนธรรมทางการจัดให้ใช้พื้นที่ตะวันออกของแม่น้ำปิงเป็นที่ตั้งของกลุ่มคนจีน และฝรั่งทำไม้และมิชชันนารี ด้วยพื้นที่บริเวณนี้ยังเป็นทุ่งนาของชนพื้นเมือง ชาวจีนตั้งบ้านเรือนอยู่ริมน้ำหน้าวัดเกตุ ฝรั่งตั้ง โบสถ์คริสต์จักร สร้างโรงเรียน สร้างโรงพยาบาล อยู่บริเวณทุ่งนาหนองเส็ง จึงทำให้กลุ่มชนหลายหมู่เหล่านี้รวมกันเสริมสร้างสภาพเศรษฐกิจการค้า รายได้จากกิจการค้าไม้ขนอสักของบริษัทอังกฤษและการผลิตสินค้าเพื่อการส่งออก โดยเฉพาะข้าวได้ขยายตัวเพิ่มมากขึ้นในโอกาสต่อไป

ภาพที่ 3.8 H. Slade เป็นผู้ที่ถูกส่งมาจากรัฐบาลของประเทศอินเดีย จากการขอร้องของ รัฐบาลไทยให้ช่วยคลี่คลายปัญหาสัมปทานป่าไม้อังกฤษประเทศพม่าซึ่งมี ปัญหาเกี่ยวกับเจ้าทางเหนือ ได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้พิทักษ์ป่า และต่อมาได้เลื่อน เป็นอธิบดีกรมป่าไม้ในสมัยราชการที่ 5

ที่มา : จิริจันทร์ ประทีปะเสน, 2547 : 108

ภาพที่ 3.9 สะพานนวรรรัฐ ถ่ายโดยช่างภาพของกองทัพอากาศ ถ่ายประมาณ พ.ศ.2500 – 2503 ด้านขวามือเป็นชุมชนวัดเกต เห็นพระธาตุวัดเกต ซ้ายมือเป็นกาดต้นลำไย – กาดหลวง โปรดสังเกตเกาะทรายกลางน้ำช่วง บริเวณท่าช้างที่วางด้านบนของรูปเป็นบริเวณเมืองสมุทรป่าแพ่ง

ที่มา : สรัสวดี อ๋องสกุล, 2539 : 468

ภาพที่ 3.10 ชาวขมุ เข้ากระบวนแห่ใน
พิธีสำคัญทูลพระขวัญ รัชกาลที่ 7
เมื่อ พ.ศ.2469
ที่มา : สรัสวดี อ๋องสกุล, 2539 : 463

ภาพที่ 3.11 ถนนท่าแพ ย่านการค้า
ในนครเชียงใหม่ในอดีต
ที่มา : สรัสวดี อ๋องสกุล, 2539 : 458

ต่อมาทางการจากส่วนกลางได้เข้ามารวมอำนาจในการบริหารจัดการในเมืองเชียงใหม่ ได้มีการก่อสร้างอาคารที่ทำการริมฝั่งแม่น้ำปิงด้านตะวันตก เช่น ที่ทำการข้าหลวงใหญ่ ที่ทำการไปรษณีย์ โรงเก็บภาษี สถานีตำรวจ ที่ทำการแขวง บ้านพักข้าราชการ บ้านพักอุปราชมณฑลพ่าย ศาลต่างประเทศ สถานกงสุลอังกฤษ ฝรั่งเศส ตลาดสด เรียงรายอยู่ริมน้ำปิงด้านฝั่งตะวันตก ตั้งแต่บริเวณสำนักงานเทศบาลนครเชียงใหม่ ไปจนถึงที่ตั้งกรมป่าไม้ ด้านใต้วัดชัยมงคล เริ่มสร้างตั้งแต่ พ.ศ.2416 เป็นต้นมา ส่วนทำงานของเจ้าหลวง เจ้านายฝ่ายเหนือและขุนนางท้องถิ่น อยู่ในบริเวณกำแพงชั้นใน

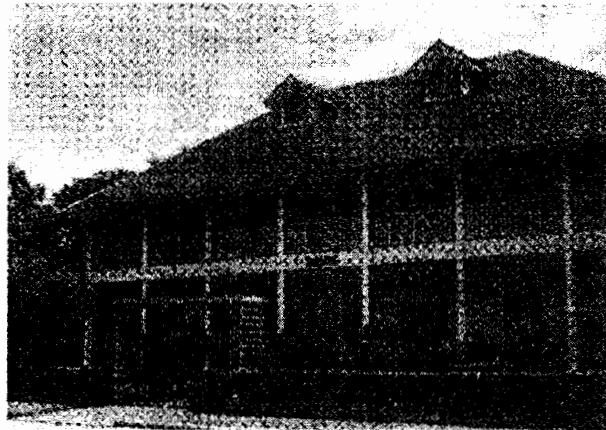

ภาพที่ 3.12 ขบวนชาวไทยใหญ่รื้อเสด็จ รัชกาลที่ 7
ที่มา : สรัสวดี อ๋องสกุล, 2539 : 335

ภาพที่ 3.13 อาคารทรงยุโรปหลังคาปั้นหย่าและทำช่องระบายอากาศบนหลังคา
ตึกเรียนหลังแรกของโรงเรียนคารา เหนือและบ้านเจียวใช้เป็นที่พักของ
มิชชันนารี

ที่มา : วรวิมล ชัยรัตน์, 2549 : 88

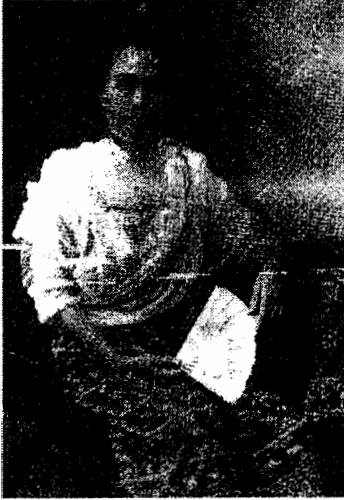

ภาพที่ 3.14 อาคารทรงยุโรปหลังคาปั้นหย่าและทำช่องระบายอากาศบนหลังคา
บ้านแฮริส พิพิธภัณฑน์โรงเรียนปรินส์รอแยลวิทยาลัย

ที่มา : วรวิมล ชัยรัตน์, 2549 : 101

การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศน้ำท่วมเกิดขึ้น เมื่อพระราชชายาเจ้าดารารัศมีในรัชกาลที่ 5 กลับ
เชียงใหม่ครั้งแรกเมื่อ ปี พ.ศ.2452 ได้โปรดให้รวบรวมอัฐิในกุ้งเจ้านายที่อยู่ริมน้ำไปบรรจุใหม่
ที่บริเวณวัดสวนดอกและให้เจ้าแก้ววรัตน์ปรับพื้นที่ให้เป็น “กาด” ที่เรียกว่า “กาดหลวง” ต่อมาได้
ขายกาดหลวงให้เจ้าเลาแก้วทนายทเจ้าอินทรวโรส เจ้าหลวงองค์ที่ 8 จึงได้ชื่อว่า ตลาด “วโรส”
ชาวตลาดได้ย้ายไปอยู่ตลาดแห่งใหม่ไปขายกันได้คืนลำไยจนเกิดตลาดแห่งใหม่ชื่อ “กาดต้นลำไย”

พระราชชายาได้ให้เจ้าแก้ววรรัตนชัยกุมหหลวงมาอยู่ริมปิง และต่อมาได้สร้างคุ้มอีกเป็น 2 คุ้มให้เป็นเรือนหอเจ้าศิริประกาย และให้สร้างคุ้มด้านฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิงให้เจ้าราชบุตร (วงษ์ตะวัน)

ภาพที่ 3.15 พระราชชายาดารารัศมี (พ.ศ.2416 - 2476)

ธิดาเจ้าอินทวิไชยขานนท์

ที่มา : จิริจันทร์ ประทีปะเสน, 2547 : 96

ภาพที่ 3.16 เจ้าอินทนนท์ หรือ อินทวิขานนท์
พระราชบิดาพระราชชายาดารารัศมี
และแม่เจ้าทิพเกษร

ที่มา : สรัสวดี อ๋องสกุล, 2539 : 280

ภาพที่ 3.17 เจ้าแก้ววรรัฐ (พ.ศ.2405 - 2482)

โอรสเจ้าอินทวิไชยขานนท์ และ
หม่อมเชียวเป็นเจ้าองค์สุดท้าย
ของเมืองเชียงใหม่

ที่มา : จิริจันทร์ ประทีปะเสน, 2547 : 99

ภาพที่ 3.18 เจ้าอินทวโรสุภยวงศ์ เจ้าหลวงองค์ที่ 8
(พ.ศ.2402-2452) โอรสเจ้าอินทวิไชยยานนท์
และแม่เจ้าภินคำ

ที่มา : จีระจันทร์ ประทีปะเสน, 2547 : 98

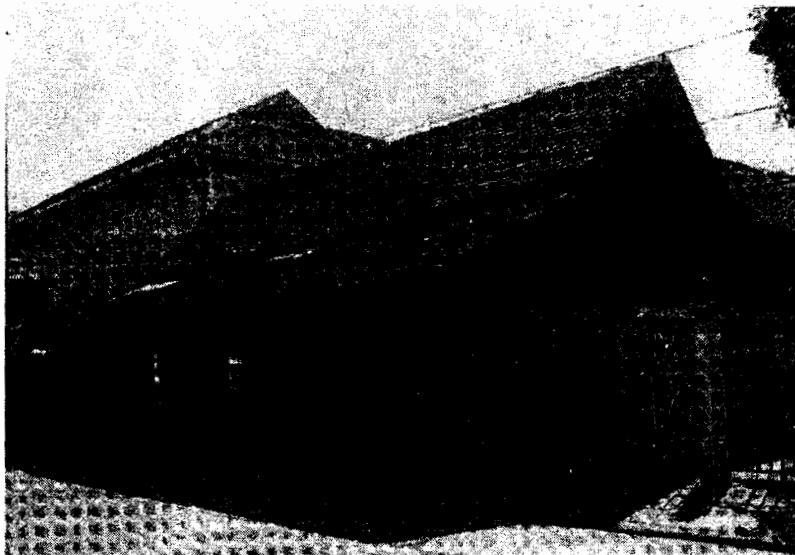
ภาพที่ 3.19 ไพร่ไปตลาด

ที่มา : สรัสวดี อ๋องสกุล, 2539 : 432

ภาพที่ 3.20 สตรีชาวเมืองเชียงใหม่หาบของเปลือกและถักยกลึก เมื่อพระราชชายา
ดารารัศมีเสด็จกลับจากพระนคร

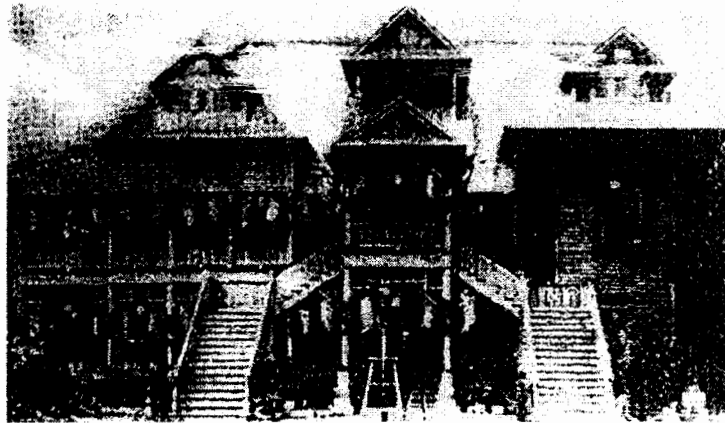
ที่มา : สรัสวดี อ๋องสกุล, 2539 : 434

ภาพที่ 3.21 บ้านแก้วมาตุณ ควบคุมการก่อสร้างโดยแม่แก้วมาตุณ ผู้ไม่รู้หนังสือ
แต่มีความสามารถในเชิงช่าง

ที่มา : วรวิมล ชัยรัตน์, 2549 : 154

ต่อมาคุ่มทางด้านตะวันตกได้ขายให้พ่อค้าชาวจีนและได้ปรับให้เป็นตลาดและใช้ชื่อตลาดว่า “กาดนวรรัตน์” ทำให้ย่านนี้มีตลาดเป็นแนวยาวติดต่อกันอยู่ริมน้ำปิง ต่อมาเกิดกาดสินค้าพื้นเมืองที่ย่านถนนช้างคลาน เมื่อ พ.ศ.2520 คือ กาดกลางคืน (Nigth Bazasr) สืบมาจนปัจจุบัน การตลาดขยายตัวตลอดแนวยาวจากประตูท่าแพไปจนถึงสถานีรถไฟ หนองประทีป หนองเส็ง มีโรงหนังชื่อดังชั้น บริเวณสันป่าข่อย หลังเลิกโรงหนังแล้วได้ทำเป็นโรงผับแทน มีโรงหนังชินทัศน์ โรงไฟฟ้า ธนาคารสยามกัมมาจล

ภาพที่ 3.22 คุ่มเจ้าแก้วนรรัฐ ปัจจุบันได้เปลี่ยนเป็นตลาดนรรัฐริมฝั่งแม่น้ำปิงอยู่ด้านทิศเหนือของตลาดวโรรสบริเวณอาคาร ใ้วเงินเสง
ที่มา : จิริจันทร์ ลีวงศ์เกียรติ ประทีปะเสน, 2547 : 121

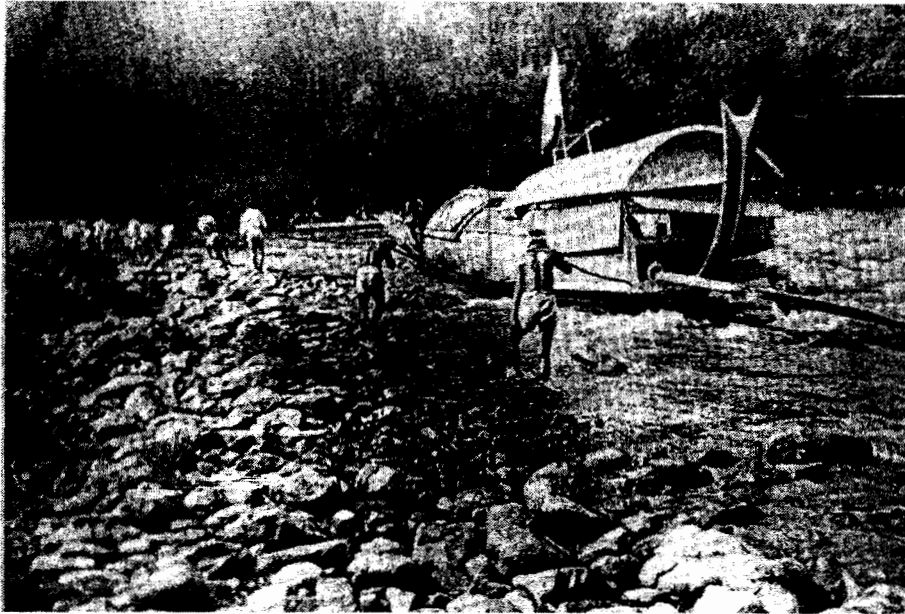
ภาพที่ 3.23 บรรยากาศในบริเวณตลาดกาดหลวงหรือตลาดวโรรส
ที่มา : สรัสวดี อ๋องสกุล, 2539 : 473

3.1 การตั้งถิ่นฐานการงานอาชีพชุมชนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิง

ชุมชนฝั่งตะวันออกของลำน้ำปิง โดยเฉพาะชุมชนย่านวัดเกตเป็นชุมชนชาวจีนเป็นส่วนใหญ่ ที่มีกิจการขนส่งสินค้าทางเรือจากพระนคร เป็นบริเวณที่ตั้งสำนักงานบริษัททำไม้เป็นที่ตั้งคริสตจักร โรงเรียน โรงพยาบาล กระจายอยู่ฝั่งด้านตะวันออกของแม่น้ำปิง โดยมีวัดเกตการามเป็นศูนย์กลาง ซึ่งเป็นวัดเก่าที่สร้างมาแต่สมัยพระยาเม็กราชมีการค้าขายทางเรือเป็นหลัก โดยมีเรือขึ้นล่องระหว่างเชียงใหม่ พระนครถึง 1,000 ลำต่อปี เรือที่ใช้เดินทางคือเรือชุดท้องแบนที่เรียกว่าเรือแม่ปะ หรือเรือหางแมงป่องที่ทำจากไม้สักทั้งต้นหรือ ไม้ตะเคียน ซึ่งสามารถบรรทุกสินค้าได้ 2.5 ตันต่อลำ ใช้เวลาเดินทางไปกลับพระนครถึง 2-3 เดือนทำให้ชาวจีนมีฐานะดีมีที่นาเป็นของตนเองโดยให้เช่าด้วยวิธีแบ่งครึ่งหรือ “แบ่งกึ่ง” ดังจะเห็นมีขี้ข้าวอยู่ตามบ้านวัดเกต หลายขี้ที่ยังคงหลงเหลืออยู่จนปัจจุบันตามความเชื่อดั้งเดิมถือห้ามหรือหลวงข้าวทำเป็นอย่างอื่นจะขัดทำมาค้าขายไม่ขึ้นและหรือจะมีชีวิตอยู่ไม่สุขสบายนั่นเอง

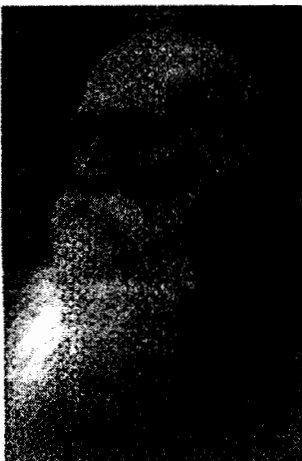
ภาพที่ 3.24 เรือหางแมงป่องขนาดเล็ก ชาวบ้านใช้ในการเดินทางติดต่อค้าขายในลำน้ำปิง
ที่มา : สวัสดิ์ อ่องสกุล, 2539 : 465

ภาพที่ 3.25 เรือหางเมงป่องหรือเรือแม่ปะขนาดใหญ่บรรทุกสินค้าได้ 2.5 ตัน ของ
คหบดีหรือเรือเจ้านาย

ที่มา : สรัสวดี อ๋องสกุล, 2539 : 465

บุคคลสำคัญของย่านนี้หลายท่าน อาทิเช่น ศาสนาจารย์แมคกิลวารี (Rev. Daniel McGilvary DD.) มิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ คณะอเมริกันเพรสไบเเรียน บุตรเขยหมอบรัดเลย์ นางโซเฟีย แมคกิลวารี ที่ได้เป็นผู้ริเริ่มการเผยแพร่ศาสนา และสร้างคริสตจักร โรงเรียน โรงพยาบาล ในโอกาสต่อมาร่วมกับคณะมิชชันนารี ที่เข้ามาอีกหลายท่าน และสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน เกิดสถานศึกษาให้กับลูกหลานชาวเมืองเชียงใหม่ ก่อนทางรัฐบาลจะจัดให้มีขึ้นภายหลัง คือ โรงเรียนคาราวินาลัย สำหรับเด็กหญิงและโรงเรียนเด็กชาย คือ โรงเรียนปรินซ์รอยัล (The Prince Royal's College) โรงพยาบาลมิชชัน โรงพยาบาลแมคคอร์มิค เป็นต้น

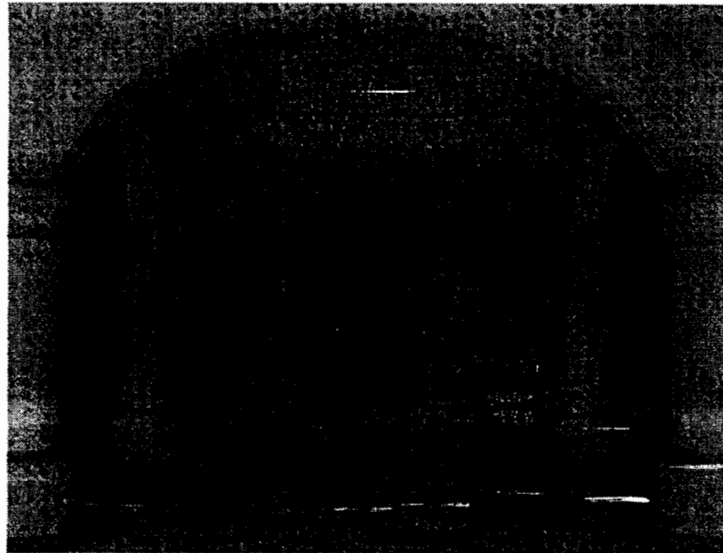
ภาพที่ 3.26 Dr.McGilvary ผู้บุกเบิกงานเผยแพร่
คริสต์ศาสนานิกายโปรเตส

ที่มา : จิริจันทร์ ประทีปะเสน, 2547 : 108

ส่วนคนจีนที่ตั้งหลักแหล่งอยู่ย่านวัดเกต และได้เป็นคหบดีในเวลาต่อมามีหลายตระกูล เช่น ตระกูลไคว้ ตระกูลชุกติมา ตระกูลนิมมานเหมินท์ ตระกูลโตว ตระกูลอุณจะนำ ตระกูลวิบูลย์สันต์ ตระกูลศักคำธร ตระกูลโสภ โนคร ตระกูลเลียว ตระกูลภูวกุล ตระกูลนิกรพันธ์ ตระกูลชินวัตร ตระกูลอัครชิโนเรศ เป็นต้น ที่สืบเชื้อสายสกุลมาจากปัจจุบัน หลายตระกูลได้ปลูกสร้างบ้านรูปแบบศิลปกรรมจีน กลายเป็นเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมของเมืองเชียงใหม่ไว้หลายหลังด้วยกัน นอกจากชาวจีนและยุโรปแล้วนั้น ยังมีกลุ่มชนชาวมุสลิมที่ได้เข้ามาอยู่ในเมืองเชียงใหม่ ด้วยเช่นกัน มีอยู่ 2 กลุ่ม คือ จากปากีสถานหรืออินเดียตะวันออก และมุสลิมจากยูนาน ตั้งมัสยิดอยู่ย่านช้างคลานที่เข้ามาตั้งแต่ พ.ศ.2413 โดย มุฮามัด อูสมาน อาลี เมขายี เป็นผู้นำ เป็นกองคาราวานวัวต่างจากร่างกุ้ง – มัลเมียง อำเภอมะสออด จังหวัดตาก จังหวัดแม่ฮ่องสอน อำเภอสอด จังหวัดเชียงใหม่ หรือเดินทางค้าขายจากยูนานถึงปลายทางมะละแหม่ง (มัลเมียง) ผ่านเชียงใหม่ นั่นเอง เมื่อประชากรสมทบมากขึ้น จึงขออนุญาตเจ้าหลวงเชียงใหม่เข้าอยู่บริเวณช้างคลานติดแม่น้ำปิง ซึ่งเป็นสภาพทุ่งนาเหมาะแก่การเลี้ยงสัตว์ เรียก บริเวณนี้ว่า “ปูท่าก้อน” บนถนนเจริญประเทศปัจจุบัน ชนมุสลิมยี่ดอฮิฟ ทำนา ทำปศุสัตว์ จับปลาในแม่น้ำปิง มีความชำนาญในการประมง ขายเนื้อ ขายนม ชุมชนมุสลิมได้เพิ่มมากขึ้น มีการสร้างมัสยิด นุสูลหุดา ขึ้นที่หนองแบนมัสยิดอัด-ดักวา ตั้งอยู่หน้าวัดเกตเป็นมุสลิมเชื้อสายอินเดีย ตั้งบ้านเรือนอยู่ย่านสันป่าข่อย มีอาชีพขายเสื้อผ้า เครื่องประดับ ปศุสัตว์และ มีการสร้างโรงเรียนสอนศาสนาด้วยเช่นกัน ชื่อ โรงเรียนจิตต์ภักดี เมื่อปี พ.ศ.2516

นอกจากนี้ยังมีชนชาวซิกข์และฮินดู นับถือศาสนาฮินดูมาตั้งถิ่นฐานอยู่ย่านวัดเกต กาดหลวง ถนนช้างม่อย เมื่อ ปี พ.ศ.2410 เดินทางมาจากรัฐปันจาบมีอาชีพขายผ้า เดินทางเข้าพม่า มะละแหม่ง เข้าแม่สออด จังหวัดตากขึ้นถึงเมืองเชียงใหม่และเดินทางเข้ากรุงเทพ บางส่วนก็เดินทางมาทางทะเลเข้ามาล่ายกัมี และได้ก่อตั้งศาสนสถาน คือ วัดซิกข์คุรูดวารา (Gurdwara) ถนนเจริญราช หน้าวัดเกต

ชุมชนฮินดู ได้เข้ามาอยู่ในเชียงใหม่เมื่อ พ.ศ.2418 ตั้งบ้านเรือนอยู่ย่านกาดหลวง หรือ ตลาดวโรรส ถนนช้างม่อย และบริเวณวัดเกตมีศาสนสถานอยู่ที่ริมถนนรัตน โกสินทร์ แล้วเสร็จเมื่อ ปี พ.ศ.2537 ทั้งชาวฮินดูและซิกข์ มีอาชีพค้าขายผ้าเป็นหลัก และมีการเร่ขายตามชุมชนต่าง ๆ รอบนอกเมือง จนมีฐานะค้ำค้ำยงขึ้นมีร้านค้าเป็นของตนเองจนถึงเป็นห้างโมดี ผ้าเชียงใหม่สโตร์ มีนายโมตีรามโกชาน่า เป็นเจ้าของห้าง ถนนช้างม่อย

ภาพที่ 3.27 มัสยิด อัด-ดักวา

ที่มา : วรวิมล ชัยรัตน์, 2549 : 55

ดังจะเห็นว่าชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานกันอยู่ ณ ริมฝั่งแม่น้ำปิงนั้นมีหลายชาติพันธุ์อยู่ด้วยกัน อย่างสันติสุขแบ่งหน้าที่ทำการค้าขาย สร้างความเจริญทางด้านเศรษฐกิจให้กับเมืองเชียงใหม่ให้ การศึกษา ให้การรักษาพยาบาลมาก่อนที่ทางรัฐจะดำเนินการภายหลัง ให้มีการผสมผสานเชื้อสาย จากจีนเป็นจีนผสมไทย ข้ามสายพันธุ์เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันตามสภาพการปรับตัวของ สังคม เมื่อต้องมาอยู่ร่วมกัน ณ ที่นี้ซึ่งตัดสินใจแล้วว่าจะให้เป็นที่อยู่ที่กินและที่ตาย ถ้อยที่ถ้อยอาศัย ผู้มีกำไรจากการค้าขายก็หาทางคืนให้กับสังคม ช่วยเหลือเกื้อกูลผู้ยากไร้ ชาวไร่ชาวนาซึ่งยังคงเป็น ประชากรส่วนใหญ่ของเมือง หรือ 80% ของประชากรทั้งเมืองเชียงใหม่ให้ได้อยู่ร่มเย็นสืบต่อไป

3.2 การตั้งถิ่นฐานการงานอาชีพชุมชนไทยเงิน

ชาติพันธุ์และการตั้งถิ่นฐานชุมชนริมแม่น้ำปิงในบริเวณรอบนอกกำแพงเมืองนั้นเป็นที่ตั้ง ของชุมชนชาวลัวะมาก่อน ในสมัยพระยาแก้วหรือพระเมืองแก้ว กษัตริย์แห่งราชวงศ์มังราย องค์ที่ 11 (พ.ศ.2038-2068) เป็นยุคที่พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง ได้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ บนหอรองค์เจดีย์วัดนันทาราม เมื่อ ปี พ.ศ.2060 ครั้งสมัย พระเจ้ากาวิละครองเมืองเชียงใหม่ (พ.ศ.2325-2358) หลังจากที่ได้ขับไล่พม่าออกจากเมืองเชียงใหม่ได้สำเร็จแล้ว ได้ชักชวน เจ้าชายเชื้อพระวงศ์ ขุนนางข้าราชการ พระภิกษุสงฆ์และไพร่พล อพยพจากเชียงตุงเข้ามาอยู่ใน เมืองเชียงใหม่ ซึ่งเป็นชาติพันธุ์ไทยเงิน เมื่อ ปี พ.ศ.2347 พระเจ้ากาวิละให้สร้างชุมชนอยู่นอก

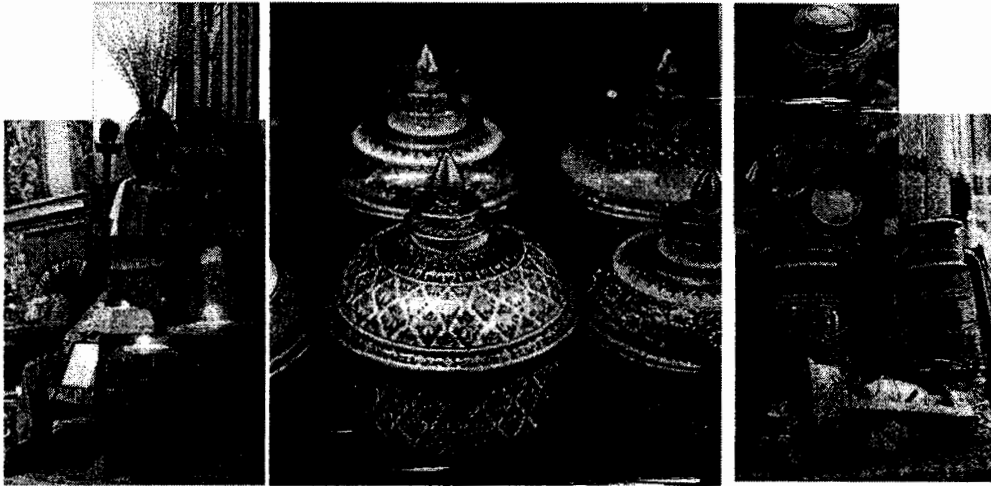
กำแพงเมืองชั้นใน ทางด้านทิศใต้ ให้เจ้าฟ้าเชียงตุงตั้งหอคุ้ม บริเวณข้างวัดนันทาราม ชุมชนแห่งนี้ จึงได้ชื่อว่าชุมชน ไทเงิน หรือ “บ้านเงิน” ต่อมาจึงเรียกชื่อชุมชนนี้ว่า บ้านนันทาราม เพราะตั้งอยู่ในบริเวณรอบวัด

ภาพที่ 3.28 อนุสาวรีย์พระเจ้ากาวิละ
ผู้กอบกู้และฟื้นฟูแคว้นล้านนา
ที่มา : สุรพล คำริห์กุล, 2539 : 54

บรรดาชาวไพร่เงินที่ติดตามมาก็ได้ตั้งถิ่นฐานกันขึ้นในบริเวณรอบวัดคาวตุง วัดเมืองมาง วัดธาตุคำ วัดหมื่นสาร และวัดศรีสุพรรณ ส่วนพระสงฆ์ให้อยู่วัดนันทาราม บรรดาลูกหลานชาวเงินที่ติดตามเจ้าฟ้าเชียงตุงก็ได้สืบเชื้อสายมาจนปัจจุบันและยังได้รักษาศิลปวัฒนธรรม การทำเครื่องเงินและการทำหน้าหนัง และการทำยาสมุนไพร โดยพระครูอินแก้ว มณีรัตน์ เจ้าอาวาสวัดนันทาราม จนมีชื่อเสียงมาแต่โบราณ ลูกหลานเจ้าฟ้าแห่งเชียงตุงชาวเงินได้เป็นต้นตระกูลสืบสานต่อมา เช่น ตระกูลพรหมศรี, เหล็กสมบุรณ์, บุญสม, วงษาข, เทพวงษ์, นฤพันธุ์, ตุงคนาคร, สิโรรส, กาวิลาเวศน์, เทพรัตน์, เทพสุวรรณไชยวงษ์, ไชยเทพ, มณีรัตน์ เป็นต้น

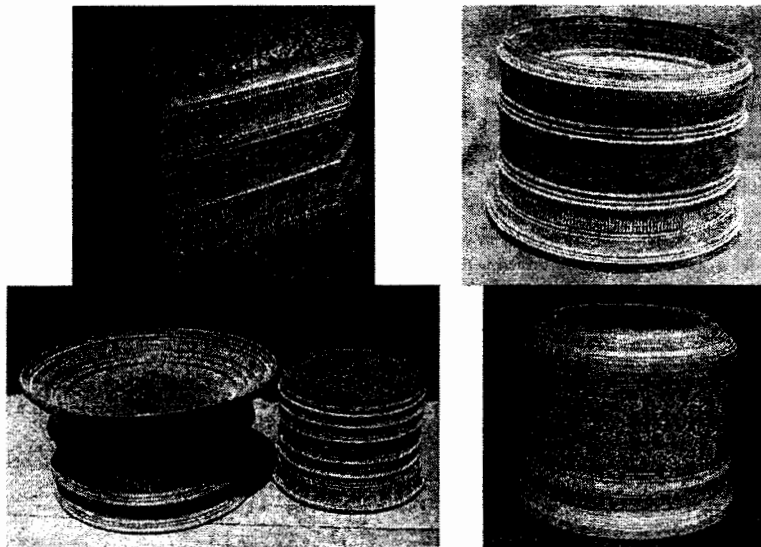
ชาวไทเงินที่ติดตามเจ้าฟ้ามาจึงเรียกว่า “ข้าเจ้า” บรรดาลูกหลานเจ้านายที่มีเชื้อสายจึงเรียกว่า “เจ้า” คนบ้านเงินได้ชื่อว่าเป็นบ้านแห่งสาวงาม “สาวสวย” จึงมักมีหนุ่มจากบ้านว้าลาย บ้านช่างหล่อมาแ้วสาวในเวลากลางคืนเป็นประจำ ชาวบ้านส่วนใหญ่จะมีอาชีพทำนา วางเว้นจากนาจะทำเครื่องเงิน เครื่องเงิน ทอผ้า ทอสุก นาททำมีทั้งนาเช่าและนาของตนเอง เจ้าของนาเช่าที่เป็นระดับนายทุน อาทิเช่น เจ้าภิญโญ ณ เชียงใหม่ (อดีต ส.ส.เชียงใหม่) มีที่นาอยู่แถวประตูขัวก้อม ส่วนที่นาของนายคาบแดง พัฒนถาบุตร จะอยู่บริเวณวัดสันป่าลาน น้ำในการทำนานั้นได้จากคูเมืองที่ไหลมาจากน้ำตกห้วยแก้ว และชาวบ้านก็ได้อาศัยลำน้ำแห่งนี้ใช้เป็นที่ยังชีพ ปลูกผัก จับปลาไว้เป็นอาหารได้ด้วยเช่นกัน ปัจจุบันคูน้ำถูกลมไปเกือบหมดเหลือเพียงบางส่วนเท่านั้น

ภาพที่ 3.29 การทำอาชีพของชาวไทยเงินที่มีศิลปะเฉพาะสืบทอดกันมายาวนาน
จนถึงปัจจุบัน

ที่มา : ปาฐ โษะ, ฉบับที่ 28, 2549 : 73

ชาวไทยเงินจะรับประทานน้ำหนังกู้กับน้ำพริกอ่อน ผักกาดจอบ น้ำหนังกู้มาจาก
หนังกวายเคี้ยว ปัจจุบันหายไปจากวิถีชาวไทยเงินแล้วมีเพียงเรื่องเล่าเท่านั้น ด้วยหนังกวายมี
ราคาแพง และคนรุ่นใหม่ก็ไม่นิยมกิน ศิลปะที่ยังคงอยู่ปัจจุบันของชาวไทยเงินก็มี เครื่องเงิน
เช่น ชัน โอ เล็กใหญ่ พานเล็กใหญ่ เขี่ยนหมาก ชัน โดก ถาด กล้องดัลป์ ครอบพลู แก้วน้ำ หวี
ที่ทำจากไม้ไผ่สาน ลงน้ำยารักปิดทอง

ภาพที่ 3.30 ลักษณะเครื่องเงินเครื่องเงินในอดีต

ที่มา : สุรพล คำริห์กุล, 2539 : 260, 268

ผู้ที่มีความชำนาญบางครั้งถูกจ้างให้เดินทางไปทำเครื่องเงินกันในแถบไกลถึงลำพูน ลำปางด้วยก็มี ต่อมาเครื่องเงิน ได้ส่งเป็นสินค้าออกขาย ใกล้เคียงนครสวรรค์ กรุงเทพฯ และเมื่อหลัง ปี พ.ศ.2500 ได้มีการขายเมือง พัฒนาเมืองเชียงใหม่ให้เป็นเมืองท่องเที่ยว ได้ขยายสนามบิน ให้เป็นสนามบินนานาชาติ ชาวบ้านเงินที่มีที่นาอยู่จึงได้ขายที่นาไปเป็นจำนวนมาก ชาวบ้าน จึงหันกลับมาทำเครื่องเงินกันอย่างจริงจัง โดยได้รับการสนับสนุนจากทางการใน ปี พ.ศ.2494 กรมส่งเสริมอุตสาหกรรมได้ส่งครูมาจากกรมศิลปากร ให้ความรู้เกี่ยวกับการเขียนลวดลายรดน้ำ ให้มีความหลากหลายมากขึ้น และมีชาวญี่ปุ่นได้เข้ามาให้ความรู้และปรับปรุงระบบการผลิตให้ ก้าวหน้า มากยิ่งขึ้น เช่น นาย มร.ธิดาโอะ โคนิชิ เมื่อปี พ.ศ.2502 และ มร.โอกินาวา และ มร.มักซุข ในปี พ.ศ.2506 เมื่อถึงปี พ.ศ.2521 มีโรงงานทำเครื่องเงินถึง 13 โรง ในเมืองเชียงใหม่และสามารถ ส่งขายต่างประเทศได้ เช่น ร้านจำหน่ายเครื่องเงิน “ใจฟ้าเครื่องเงินเชียงใหม่” เป็นต้น มีการสร้าง เป็นโรงงานผลิตชนิดมีคณงานมากถึง 60-70 คน และหายตัวไปรวดเร็ว จนทำให้แหล่งกำเนิด บ้านนันทา บ้านวัวลาย ชบเซาลงด้วยขบวนการการตลาดและการผลิตสู่กับระบบอุตสาหกรรมใหม่ ไม่ได้ยังคงเหลืออยู่ 2 ราย คือ ร้านประเทืองเครื่องเงิน และร้านวิชัยกุล ที่ยังคงอยู่ที่ชุมชนนันทาราม บ้าน “ไทเงิน”

ด้วยความรักในศิลปะของชุมชนที่ชาวบ้านเงินได้ร่วมพลังกันฟื้นฟูงานเครื่องเงินมิให้ สูญหายไปจากชุมชน ได้จัดตั้ง “กลุ่มอาชีพชุมชนวัดนันทาราม” เพื่อพัฒนาและประสบผลสำเร็จ ได้รับประกาศนียบัตรระดับสามดาว ประจำปี พ.ศ.2547 (OTOP) ได้รับตราสัญลักษณ์ผลิตภัณฑ์ เมืองเชียงใหม่ (CHANG MAI BRAND) เมื่อ 13 มกราคม 2548 และในเดือนสิงหาคม 2548 กลุ่มได้ การส่งเสริมพัฒนาบุคลากรและได้รับการวิจัยเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของงานเครื่องเงิน เพื่อการ สืบทอดสมบัติศิลปวัฒนธรรมจากวิทยาลัยศิลปะสื่อและเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เพื่อให้ สืบทอดเครื่องเงิน แห่งเงินเจ้าฟ้าสืบต่อไป

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่าชุมชนชาวเงินที่มาจากเชียงตุงที่ได้มาตั้งถิ่นฐานกันอยู่ ณ เมือง เชียงใหม่ จึงเป็นประวัติศาสตร์ที่สำคัญของการเรียนรู้ ชาติพันธุ์วิทยาการยังชีพและการตั้งถิ่นฐาน การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไปพร้อม ๆ กัน

3.3 การตั้งถิ่นฐานการงานอาชีพชุมชนบ้านหมื่นสารและ ชุมชนบ้านวัวลาย

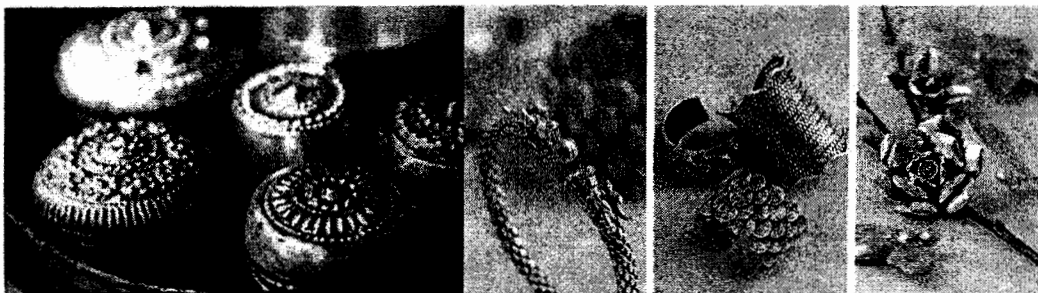
การตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่อพยพมาจากกลุ่มแม่น้ำคง (แม่น้ำสารสิน) คือ ชุมชนบ้าน หมื่นสาร ชุมชนบ้านวัวลาย ทางใต้ของเมืองจากประตูเชียงใหม่ผ่านถนนวัวลาย มีวัดหมื่นสารเป็น ศูนย์กลางของชุมชน วัดหมื่นสารเป็นวัดสำคัญวัดหนึ่งในสมัยราชวงศ์มังราย ในสมัยพระเจ้ากาวิละ

ปี พ.ศ.2325 ได้กวาดต้อนผู้คนมาอยู่ ณ บริเวณแห่งนี้ให้ตั้งบ้านเรือนอยู่รอบวัดเช่นกัน ประชาชนมีอาชีพทำเครื่องเงิน หรือ “คร้วเงิน” เมื่อเว้าว่าจากการทำนา ซึ่งมีที่นาอยู่บ้านป่ากล้วยสนามบิน ปัจจุบัน การทำนาส่วนใหญ่เช่าจาก นายคาบแดง พัฒนถาบุตร นามแม่คำมูล เมื่อปี พ.ศ.2496 ทางกรมห้ามนำล่อวัวเข้าเขตเทศบาล จึงทำให้ชาวบ้านวัดลายนาวัว 300 ตัวประท้วง ทางกรมจึงผ่อนผันให้ไปจนถึงปี พ.ศ.2513 ค้ำช่วยชาวบ้านเดือดร้อนในการขนส่งข้าว

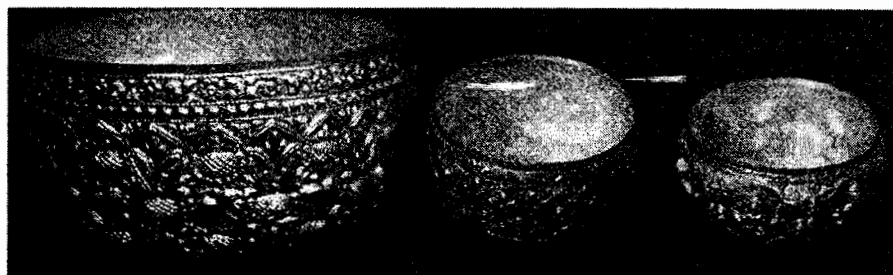

ภาพที่ 3.31 กองคาราวานวัวต่างม้าต่างที่ใช้เป็นยานพาหนะการขนส่งสินค้าต่างแดน
ที่มา : สรวดี อ่องสกุล, 2539 : 458

ชาวบ้านทุกหลังคาเรือนจะผลิตเครื่องเงิน เช่น ชัน สลุง พาน ถาด ซึ่งใช้เงินแถบมาเผาและตีขึ้นรูป ส่วนผู้หญิงจะเป็นผู้แกะลายนำส่งขายทั้งภายในตัวเมืองและต่างอำเภอ โดยใช้ล้อเกวียนเดินทาง การขายแลกเปลี่ยนอาจเป็นเงินแท่ง เงินฮาง เงินแถบ ก็ได้ และเมื่อรถไฟเข้าถึงเมืองเชียงใหม่จึงได้ออกสู่ตลาดต่างจังหวัดเพิ่มมากขึ้น บางครั้งก็เดินทางไปทำคร้วเงินในต่างจังหวัดบ้างก็มี และได้สาธิตการทำคร้วเงินถวายพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระนางเจ้ารำไพพรรณี เมื่อ พ.ศ.2469 จึงทำให้งานคร้วเงินได้เผยแพร่ถึงพระนคร

ภาพที่ 3.32 เครื่องเงินสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน
ที่มา : ปาฐ โขชะ. ฉบับที่ 28, 2549 : 44

ภาพที่ 3.33 สลุงเงินของชาวล้านนา

ที่มา : สุรพล คำริห์กุล, 2539 : 274

เมื่อการขยายสนามบินของทางการชาวบ้านจึงต้องถูกเวนคืนที่ดินทำนาและกลับมาทำครัวเงินกันมากขึ้น มีการเปิดเป็นกิจการค้าขายด้วยกันหลายราย เมื่อปี พ.ศ.2500-2515 นับว่าเป็นปีทองของเครื่องครัวเงิน ที่ได้ส่งขายยังต่างถิ่นเพิ่มมากขึ้น และด้วยการให้เมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์การท่องเที่ยวด้วยเช่นกัน และเมื่อ พ.ศ.2520-2530 ย่านถนนวัวลายจึงเป็นแหล่งผลิตที่รู้จักกันในนาม “หมู่บ้านครัวเงิน” Silver Village การผลิตไม้ทันขาย จึงเกิดการขยายตัวให้เป็นระบบอุตสาหกรรมและการตลาดสมัยใหม่ เช่น หม่อมธาดา ขุนศึก-เม็งราย เปิดโรงงานและร้านจำหน่ายชื่อว่า ร้าน “ธาดา” และมีการพัฒนาตลาดรูปแบบมากขึ้น หม่อมธาดาได้ริเริ่มทำครัวเงินหรือการทำอูมิเนียมมาแทนเงิน ด้วยราคาถูกกว่าเป็นการเลียนแบบครัวเงินดั้งเดิม และได้รับความนิยมด้วยราคาถูกลงแต่ความสวยงามยังคงที่ นอกจากนี้หม่อมธาดายังส่งเสริมให้มีการทำผลิตภัณฑ์จากไม้แกะสลัก โดยชาวบ้านจากบ้านถวายปั่นรถจักรยานมาทุกวันแบบเข้าไปเย็นกลับ และได้ขยายตัวมาจนเป็นงานแกะบ้านถวายในโอกาสต่อมา และชุมชน “ครัวเงิน” ยังคงสืบสานต่อมาระยะหนึ่ง เมื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวและอุตสาหกรรม จึงได้มีการจัดสร้างโรงงานการผลิตที่อำเภอสันกำแพง ลูกค้าจึงมุ่งไปแหล่งใหม่ซึ่งสะดวกกว่าและมีสินค้าหลากหลาย จึงทำให้ย่านครัวเงินเดิมซบเซาลง ช่างฝีมือหนีเข้าสู่สันกำแพงด้วยเหตุผลที่ให้รายได้แน่นอนกว่า หลายแห่งได้ปิดตัวลง แต่การฟื้นฟูก็เริ่มขึ้น เมื่อทางการได้ให้จัดทำสลุงหลวง เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระเทพรัตนราชสุดาฯ มีพระชนมายุครบ 3 รอบ มีน้ำหนักสุทธิ 536 บาท เมื่อปี พ.ศ.2534 และจัดทำสลุงหลวงเฉลิมฉลองครบ 5 รอบพระชนมพรรษาองค์สมเด็จพระบรมราชินีนาถ น้ำหนักสุทธิ 2535 บาท พร้อมฐานรองรับเป็นไม้แกะสลักและ ปี พ.ศ.2539 เฉลิมฉลองครบ 50 ปีครองราชพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และด้วยความมีใจอนุรักษ์ศิลปะของบรรพบุรุษ ชุมชนจึงได้จัดตั้ง “ชมรมช่างหมื่นสารบ้านวัวลาย” และมีกิจกรรมในการอนุรักษ์และได้รับการสนับสนุนจากองค์กรต่าง ๆ ตามมา

ภาพที่ 3.34 เครื่องเรือนไม้ทำการแกะสลักอย่างสวยงามด้วยช่างฝีมือดีที่สืบทอดกันมา
ที่มา : ปาฐโกชะ.ฉบับที่ 30, 2550 : 33

แสดงให้เห็นว่าชาติพันธุ์การตั้งถิ่นฐานของชุมชนในเมืองเชียงใหม่ นั้นยังคงอนุรักษ์
สืบสานศิลปะและวัฒนธรรมของคนลุ่มน้ำปิงที่มาจากลุ่มน้ำคงไว้ได้เป็นอย่างดี

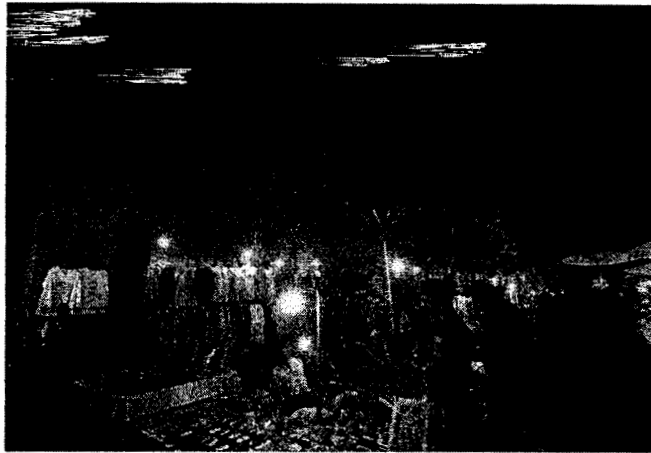
3.4 การตั้งถิ่นฐานการงานอาชีพบ้านฮ่อม

ชุมชนบ้านฮ่อม ที่ตั้งถิ่นฐานกันอยู่ในระหว่างกำแพงชั้นในและชั้นนอกด้านทิศเหนือมี
อาณาเขตติดต่อกับถนนท่าแพ ซึ่งมีวัดมหาวันและวัดบุพพารามด้านทิศตะวันออกติดกับกำแพง
ชั้นนอก ซึ่งมีวัดช่างฆ้อง ด้านทิศใต้ติดถนนลอยเคราะห์ ซึ่งมีวัดพันตองและวัดลอยเคราะห์
ด้านทิศตะวันตกติดคูเวียงชั้นในและประตูท่าแพชั้นใน ชุมชนบ้านฮ่อมเป็นชาติพันธุ์ไทยขวนอพยพ
มาจากเชียงแสนในสมัยพระยาแก้วีละ ปี พ.ศ.2325-2356 ชาวบ้านได้นำชื่อชุมชนเดิมมาจากเมือง
เชียงแสนมาตั้งชื่อชุมชนในเมืองเชียงใหม่ และสอดคล้องกับคำว่า ฮ่อมในภาษาเมือง คือ ฮ่อม
หมายถึง บริเวณที่มีตรอกซอยล้อมรอบทะลุถึงกันทั่วบ้าน

การเข้าตีเมืองเชียงแสน โดยร่วมกับทัพจากพระนคร ในครั้งนั้นเมื่อขับไล่พม่าแล้วได้กวาด
ต้อนผู้คนไปอยู่ในหลายหนแห่งเช่นที่ พระนครส่วนหนึ่ง เวียงจันทร์ ลำปาง อำเภอสายใต้ สระบุรี
คูบัวราชบุรี ที่เชียงใหม่ บ้านเชียงแสน อำเภอสายใต้ บ้านเชียงแสน อำเภอสายใต้ ชาวบ้านฮ่อมที่มา
อยู่ในเชียงใหม่สันนิษฐานว่าเป็นชนชั้นเชื้อสายเจ้านาย และขุนนาง และให้ปกครองกันเอง เว้นแต่
ถูกลานเข้าเมืองเชียงใหม่ต้องส่งตัวพิจารณาโทษโดยเจ้าเชียงใหม่

ต่อมาได้สืบสานสกุลกับทายาทเจ้าเมืองเชียงใหม่หรือกับกลุ่มคนจีนย่านวัดเกต
สมัยรัชกาลที่ 5 นั้นมีการติดต่อกับชาวยุโรปอังกฤษ จึงทำให้มีพม่า อินเดีย ไทยใหญ่ ตองสุ่ ปะโอ

เดินทางเข้ามาค้าขายมากขึ้น การค้าส่วนใหญ่จะตกอยู่ในมือพม่า จึงทำให้มีบ้านเรือนชาวพม่า ไทใหญ่ต้องสู้ อยู่ในย่านนี้มากหลายสกุล โดยมีวัดมหาวัน วัดหนองคำ วัดป่าเป้า วัดอุปกุด เป็นศูนย์ศรัทธาของชุมชน พม่า ไทใหญ่ต้องสู้ โดยมีสองสุนะ (จองซุนนะ) เป็นเฮดแมน หรือผู้นำชุมชน ปกครองดูแลชุมชนผู้ชายชาวพม่า ไทใหญ่ และต้องสู้ มักจะแต่งงานกับคนไทยขวนที่มาจากเชียงใหม่ไม่น้อยกว่า 50 เปอร์เซ็นต์ และแต่งงานกับคนจีนย่านวัดเกตุ จึงทำให้เกิดการผสมผสานเชื้อสายหลายชาติพันธุ์ โดยฝ่ายหญิงจะเป็นคนไทยขวนเชียงใหม่ บางกรณีหนุ่มบ้านฮ่อมก็ได้แต่งงานกับลูกสาวจีนก็มี

ภาพที่ 3.36 ลักษณะตลาดสินค้าพื้นเมืองที่ยังคงสืบเนื่องต่อมาจนปัจจุบัน
ที่มา : ปาฐ โชะ ฉบับที่ 28, 2549 : 43

ดังนั้นจะเห็นว่าชุมชนบ้านฮ่อมจะเป็นกลุ่มชนชั้นนักธุรกิจมาแต่เดิม มารวมกัน ณ บ้านฮ่อมแห่งนี้ จึงเกิดกิจการร้านค้าขายขยายต่อไปตลอดถนนท่าแพ ตลาดวโรรส กาดคั้นลำไย จึงเกิดมีโรงเรียนขึ้นในชุมชน 4 แห่ง คือ โรงเรียนครูบุญมา โรงเรียนบูรณศิลป์ 2456 โรงเรียนบูรณศักดิ์ 2456 โรงเรียนพานิชยการเชียงใหม่ 2509 จึงทำให้คนในชุมชนได้มีการศึกษาดี และต่อเนื่องกิจการค้าขายภายหลังจะตกอยู่กับพ่อค้าชาวจีนเป็นส่วนใหญ่ ส่วนชาวพม่า ไทใหญ่ หยุคหายไป กิจการค้าเจริญรุ่งเรือง มีฐานะมั่งคั่ง มีที่ดินเป็นของตนเองและสามารถซื้อที่นา รอบนอกอีกจำนวนมากหลาย ที่ได้จากการค้าขายเก็บหอมรอมริบมาเป็นเวลายาวนาน ความเจริญของย่านชุมชนบ้านฮ่อมไม่ได้หยุดอยู่เพียงนี้ จากการที่เมืองเชียงใหม่ได้รับการส่งเสริมให้เป็นเมืองแห่งการท่องเที่ยว มีการหลั่งไหลเงินทุนมาจากส่วนกลางได้เข้ามาร่วมพัฒนาเมืองทำให้ที่ดินแพงขึ้นเป็นลำดับ มีการขายที่ดินย่านถนนท่าแพที่ได้ราคาสูงให้คนต่างถิ่นเพื่อทำสถานที่

การค้าโรงงานเก็สเฮาท์ และย้ายไปอยู่ชานเมืองรอบนอกด้วยราคาที่ดินต่ำกว่าและสภาพแวดล้อมดีกว่าเดิม ในกรณีใช้เป็นที่พักอาศัย ที่ดินย่านนี้ถูกเปลี่ยนมือไปมากด้วยปัจจัยราคานั้นเอง

แต่ด้วยเหตุที่ย่านนี้มีพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร จึงทำให้คงหลงเหลือเรือนค้าขายแบบดั้งเดิมอยู่จำนวนมาก ที่น่าสนใจยิ่ง นอกจากชุมชนชาวบ้านฮ่อมจะมีอาชีพค้าขายแล้วนั้น อาชีพดั้งเดิมที่ติดตัวมาจากบรรพบุรุษ ชาวไทยวนบ้านฮ่อมยังมีความสามารถในหลาย ๆ ด้าน เช่น ช่างฝีมือเขียนลาย เครื่องเงิน ช่างทำดอกไม้ประดับ ช่างทำตุ้งหรือธง ช่างคำหรือช่างทำทอง หรือตีทอง ช่างเตาลื้อ หรือช่างเหล็กหุ้มล้อเกวียน ค้าขายเครื่องเพชร เครื่องทอง หรือเรียกว่า “ครัวพี่ชร ครัวคำ”

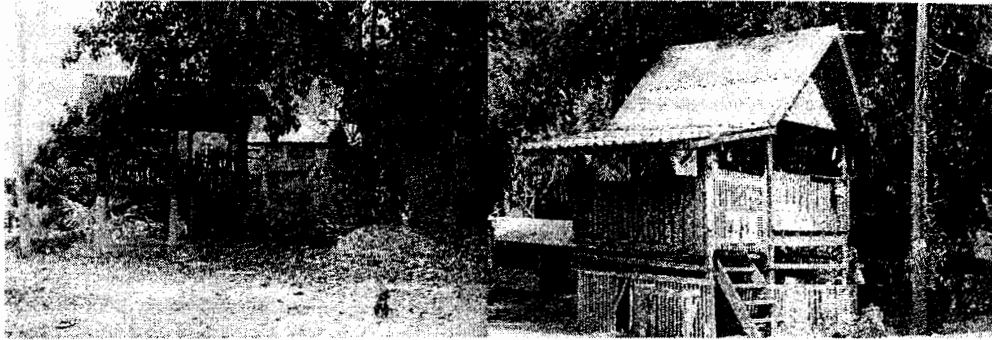

ภาพที่ 3.37 สภาพเรือนค้าขายแบบดั้งเดิมที่มีอยู่จำนวนมากและงานดอกไม้ประดับ
และสินค้าพื้นเมืองปัจจุบัน

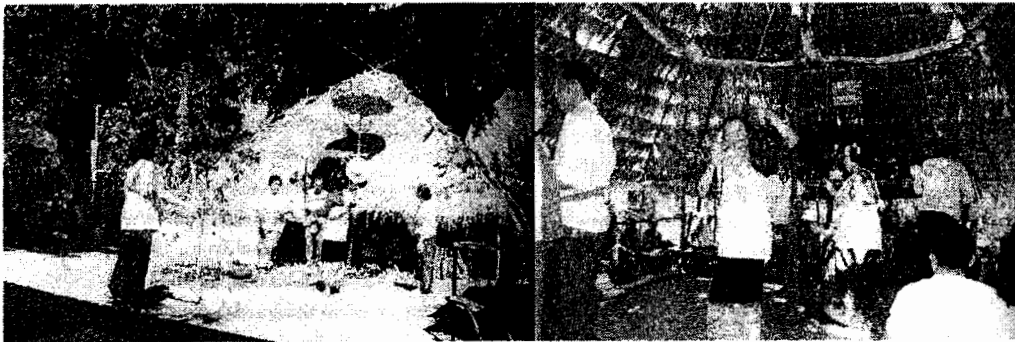
ที่มา : ปาฐ โชะ ฉบับที่ 28, 2549 : 44

วัฒนธรรมชุมชนบ้านฮ่อม ยังคงสืบสานประเพณีวัฒนธรรมอันดั้งเดิมติดต่อกันมาจนปัจจุบัน เช่น การนับถือผีป่า การนับถือผีวัด การนับถือผีหอผีเรือน เจ้าที่ การนับถือต้นสะหลีหรือต้นโพธิ์ การสูดคอน การขึ้นท้าวทั้งสี่ การกวนข้าวยะกู่หรือข้าวมธุปายาส การดำหัวเจ้าอาวาส การรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่

ในบริเวณชุมชนบ้านฮ่อมมีหนองน้ำสาธารณะหลายแห่ง เช่น หนองพญาคำ หนองท้ายคำป็น หนองบ้านช่างฆ้อง เป็นต้น

ภาพที่ 3.38 หอผีหรือศาลผี ประจำชุมชนในเขตภาคเหนือตอนบนสร้างจากไม้
ที่มา : สุรพล คำริห์กุล, 2539 : 292

ภาพที่ 3.39 การเลี้ยงผีของชาวบ้านแดนล้านนา ยังคงสืบสารประเพณีวัฒนธรรมอันดีงาม
ติดต่อกันมาจนปัจจุบัน
ที่มา : สุรพล คำริห์กุล, 2539 : 296

บทที่ 4

ภูมิเหยา ภูมิเรือน เอือนล้านนา ภูมิปัญญาการสร้างบ้านแปงเรือน

ชนชาวเมืองเชียงใหม่ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตเมืองรอบนอกกำแพงเมืองและตามแนวริมฝั่งแม่น้ำปิง เป็นกลุ่มชาติพันธุ์หลายหมู่เหล่ามาแต่อดีตตั้งแต่ยุค “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” คงได้กล่าวไว้ในบทก่อน อันมีทั้ง ไตยอง ไตใหญ่ ไตเงิน ไตลื้อ ยาง (กะเหรี่ยง) ลัวะ ขมุ ไตยวน

การสร้างบ้านเรือนที่พักอาศัยของผู้คนสมัยก่อนนั้น จะทำกันแบบง่าย ๆ เป็นเรือนชาวบ้านขนาดเล็ก ๆ ทำด้วยไม้จริงหรือไม้ไผ่ แบบเรือนผูกในภาคอื่น ๆ แต่ด้วยความมีภูมิปัญญาของชาวบ้านในแต่ละท้องถิ่นในแต่ละภูมิภาคจะแตกต่างกันไป โดยสังเกตจากภูมิประเทศ ธรรมชาติ วัสดุ สิ่งแวดล้อม อันเป็นปัจจัยสำคัญในการก่อสร้าง อุณหภูมิที่มีความหนาวเย็น หลายเดือน มีฝนและอากาศร้อนในช่วงฤดูแล้งก็ร้อนเช่นกัน และโดยเฉพาะอย่างยิ่งตัวชุมชนตั้งอยู่ในแอ่งหุบเขาที่รวมเรียกว่า แอ่งลำพูนเชียงใหม่ อันมีเทือกเขาคอยอินทนนท์อยู่ทางทิศตะวันตก เทือกเขาขุนตาลอยู่ทางด้านทิศตะวันออก จึงทำให้สองเทือกเขานั้นเป็นปราการกันลมพายุ และขณะเดียวกันก็มีผลกับกระแสลมที่พัดผ่านอันทำให้เป็นที่อับลม โดยเฉพาะกลุ่มหมอกและควันไฟที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติ โดยเฉพาะในฤดูแล้งที่มักจะมีการเผาไหม้ไฟป่าทางธรรมชาติ ในอดีต

น้ำแม่ปิง น้ำแม่ข่า เป็นแม่น้ำหลักของการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในกลุ่มเมืองและการยังชีพซึ่งได้มาจากความวิเคราะห์เลือกที่ตั้งเมืองนานมากกว่า 700 ปี ที่พระยาเม็งรายกับพระสหายพ่อขุนผาเมืองและพ่อขุนรามคำแหง ได้สร้างมาไว้ได้อย่างดีตั้งแต่อดีต ทั้งระบบเมืองการปกป้องศัตรู การชลประทาน บริหารจัดการน้ำไว้ใช้ตลอดทั้งปี การทำแนวกำแพงดินป้องกันน้ำท่วมในฤดูน้ำหลาก

ด้วยปัจจัยดังกล่าว การตั้งบ้านเรือนให้เหมาะสมกับสภาพความจำเป็นของผู้อยู่อาศัยของแต่ละครอบครัวแตกต่างกันไป ในช่วงแรกคงมีเพียงชนชั้นเจ้าเมือง กับชนชั้นไพร่ และพระสงฆ์เท่านั้น เช่นเรือนเจ้านายหรือคุ้มจะเป็นเรือนขนาดใหญ่ สร้างด้วยไม้แปรรูปมีการตกแต่งมุงดินของเรือนพระสงฆ์หรือกุฎก็เป็นเรือนขนาดเล็กลงไป และเรือนชาวบ้านฝาฟากหรือซัดตะพื้นฟากมุงตองตึง ด้วยใบตองตึงจะหาง่ายในเขตป่าร้อนชื้นและใบจะร่วงทุกปี เป็นการเกิดสถาปัตยกรรมตองตึงในยุคแรกหรือเกิน 700 ปี

เมื่อครั้งเวลาต่อมาเมื่อประมาณ 150 ปีที่มีการอพยพเคลื่อนย้ายผู้คนต่างถิ่นแดนไกลเข้ามาค้าขายในตัวเมืองเชียงใหม่ เพิ่มมากขึ้น เช่น จากมณฑลยูนนาน เชียงรุ่ง กุหนมิง บางเขตของจีน

จากพม่า เมืองมอญ อินเดีย และจากตะวันตกที่เข้ามาเผยแพร่ศาสนา และเข้ามาทำกิจการค้าไม้ ขอนสักโดยเฉพาะจากอังกฤษ ซึ่งเข้ามาทำไม้อยู่ในอินเดียและพม่าก่อนหน้านั้น คือ บริษัท บอมเบย์ เบอร์มา บริษัท บริติชบอร์เนียว คอมพานี บริษัท อีสเอเชียติก ฯลฯ ที่เข้ามาขออนุญาต ทำไม้โดยใช้เมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางใหญ่ ในการดำเนินกิจการ หลังการทำสัญญาเบาริ่ง พ.ศ.2398 จึงทำให้ผู้คนเหล่านั้นได้นำรูปแบบเทคนิควิทยาการ การก่อสร้างของตน นำมา สร้างเรือนทำให้เกิดรูปแบบใหม่ในลักษณะผสมผสานสถาปัตยกรรมในเมืองเชียงใหม่ แต่ก็ด้วย ภูมิปัญญาของมนุษย์ทุกคนชาติที่มีความสามารถที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในองค์ประกอบต่าง ๆ ของอาคารให้เข้ากับสภาพทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของเมืองเชียงใหม่ที่แตกต่างจากแหล่งอื่น ๆ หรืออาจกล่าวได้ว่ามีเอกลักษณ์เฉพาะตัว กลายเป็นตัวตนของชุมชนอย่างชัดเจนมีเหตุ มีผลที่ สามารถอธิบายได้

ส่วนเมืองลำพูนนั้นตั้งอยู่บนริมฝั่งแม่น้ำกวงหรือปิงห่าง เป็นชุมชนชาติพันธุ์ไทยของ ส่วนใหญ่และให้ตั้งชุมชนชาวของตั้งเวียงอยู่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำกวงมีชื่อเรียกว่า เวียงของ มาจนปัจจุบัน ส่วนเขตเวียงฝั่งตะวันตกนั้นเป็นส่วนของเวียงเจ้าเป็นที่ตั้งของคุ้มเจ้าและคหบดี และเป็นที่ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของชนชาติชาวจีนในยุคต่อมาาร่วมสมัยกับชุมชนชาวจีน ในเมืองเชียงใหม่เช่นกัน

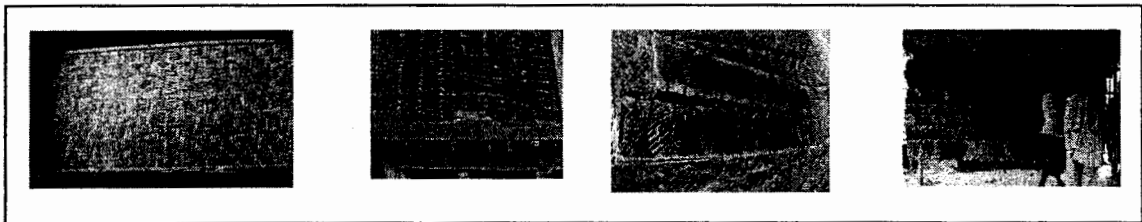
การแบ่งประเภทของเรือนในเขตจังหวัดลำพูนและจังหวัดเชียงใหม่ จากการวิจัยในครั้งนี้ ได้วิเคราะห์และพิจารณาแล้วเห็นว่าควรแบ่งตามลักษณะการใช้ประโยชน์ของอาคาร และการแบ่ง ระดับ軒ชั้นทางสังคมได้ไปพร้อม ๆ กัน ด้วยทั้งสองจังหวัดนี้เป็นลักษณะเมืองนครรัฐมาก่อน และมีการพัฒนาสังคมเมืองแตกต่างจากสังคมเมืองของกลุ่มน้ำปิงตอนกลางและตอนล่าง เช่น จังหวัดตาก จังหวัดกำแพงเพชร และจังหวัดนครสวรรค์ ดังนั้น สังคมเมืองลำพูนและเชียงใหม่ จึงมี เรือนเจ้านายหรือที่เรียกว่า คุ้มเจ้า อยู่ทั้งสองเมือง มีเรือนหลากหลายลักษณะจนถึง軒ชั้นไพร่หรือ ชาวบ้านทั่วไป และเรือนค้าขายหลายรูปแบบ และแตกต่างกับเรือนค้าขายแถบปิงตอนล่างอันเป็น ลักษณะเฉพาะเมืองเชียงใหม่ ลำพูนเท่านั้น ประกอบกับความหลากหลายชาติพันธุ์และอาชีพ การงานต่างถิ่นต่างแดน จึงทำให้เกิดการนำพาภูมิปัญญาศาสตร์และศิลปะจากรากเหง้าเดิมมาด้วย และนำมาผสมผสานตามแต่ใครผู้ใดจะปรุงแต่งให้เป็นที่พักอาศัยของตนให้สนองความจำเป็นของ การอยู่อาศัยและเสริมการทำมาหากินในกิจการของผู้เขาเหล่านั้น และจากการลอกเลียนรูปแบบที่ คิดว่าทันสมัยมีรสนิยมเพื่อเพิ่มสง่าราศีบารมีแห่งตนของผู้มีศักดิ์ศรีมีบารมีเป็นคหบดีจึงทำให้เกิด รูปแบบสถาปัตยกรรมอันเป็นตัวตนของคนล้านนา โดยแท้จริง

ลักษณะทางกายภาพและ軒ชั้นทางสังคม แตกต่างกันจึงแบ่งลักษณะเรือนออกเป็น 5 รูปแบบ ดังนี้

1. เรือนพักอาศัยชาวบ้าน (local House)
 - 1.1 เรือนไม้ขี้วัว
 - 1.2 เรือนไม้จริง
 - 1.3 เรือนกาแล
2. เรือนคหบดี (Residentirel)
 - 2.1 เรือนสถาปัตยกรรมจีนร่วมสมัย
 - 2.2 เรือนสถาปัตยกรรมตะวันตกร่วมสมัย
 - 2.3 เรือนสถาปัตยกรรมล้านนาร่วมสมัย
3. เรือนค้าขาย (Shop House)
 - 3.1 เสีอนแป
 - 3.2 เรือนร้านค้า
 - 3.3 เรือนแถวค้าขาย
 - 3.4 เรือน โถงค้าขาย
4. เรือนเจ้าหลวง
5. เรือนสำนักงาน (Home Office)

1. เรือนพักอาศัยชาวบ้าน แบ่งเป็น 3 รูปแบบ คือ

1.1 เรือนไม้บัว คือ เรือนพักอาศัยชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนเมืองเป็นชนิดเรือนผูกในภาคกลาง หรือดูในอดีต เป็นเรือนขนาดเล็กที่สร้างพออาศัยได้เพียงครอบครัวเดียว ในระยะแรกต่อเมื่อลูกหลานออกครัวหรือแยกครัวก็จะสร้าง กันใหม่ หรือเป็นเรือนที่ใช้ฝานาสวนเหมือนห้างนาในภาคกลาง สร้างไม่ยากนักใช้เสาไม้ต้นจริงหรือไม้ไผ่ข้งลำโตแข็งแรงพอที่จะรับโครงสร้างได้ ฝานิยมเป็นฝาสานขัดแตะหรือ ฝาชี้ร้าย ซึ่งทำได้ทั้งผ้าซีกเหลากลมริสานขึ้นหรือแนวตั้งนำผิวไม้ไผ่ไว้ด้านใน ใช้เทคนิคแช่น้ำ ร่มควัน เพื่อยืดอายุการใช้งาน ซึ่งสามารถใช้ได้นานหลายปีเช่นกัน และฝาจักสานบางขัดลายสองเข้ากรอบไม้ ทำแผ่นกว้างขนาดเท่าระยะเสาบ้าน ฝานิดนี้จะมีอายุน้อยกว่าแบบแรกเพราะตอกบางกว่า หลังคานิยมมุงตองตึง พับเป็นดับกลัดด้วยตอก ด้วยหาได้ง่ายในภูมิภาคนี้ ไม่นิยมใช้แฝกหรือหญ้าคา เมื่อมุงด้วยดับตองตึง ซึ่งมีระยะแคบสั้น จำเป็นต้องมุงด้วยมุงองศาสูงชัน ประมาณ 45 องศา เพื่อให้น้ำฝนไหลได้เร็ว จากหลังคาทรงสูงจึงทำให้ได้พื้นที่ใต้หลังคามีพอที่จะทำแคร่หรือควั่นวางสัมภาระได้ โดยใช้ไม้ไผ่สานแบบโปร่งพอที่จะห้อยแขวนสิ่งของใช้ได้ อายุของตองตึงประมาณ 3-4 ปี สามารถเปลี่ยนได้โดยไม่ยากนัก และรวดเร็วหรืออาจใช้เวลาเพียงวันเดียวในเรือนดู เป็นเรือนได้สูงซึ่งพอเพียงจะทำกิจกรรมในครัวเรือน ได้ เช่น พื้นที่พักผ่อนและเก็บของสัมภาระเครื่องมือยังชีพ ส่วนครกนิยมนำนอกเรือนทำโรงเรือนคลุมแยกออกไปและมุงด้วยตองตึงเช่นกันดังแสดงในภาพที่ 4.1

ภาพที่ 4.1 ลักษณะฝาชี้ร้ายเรือนไม้บัวและดับตองตึง

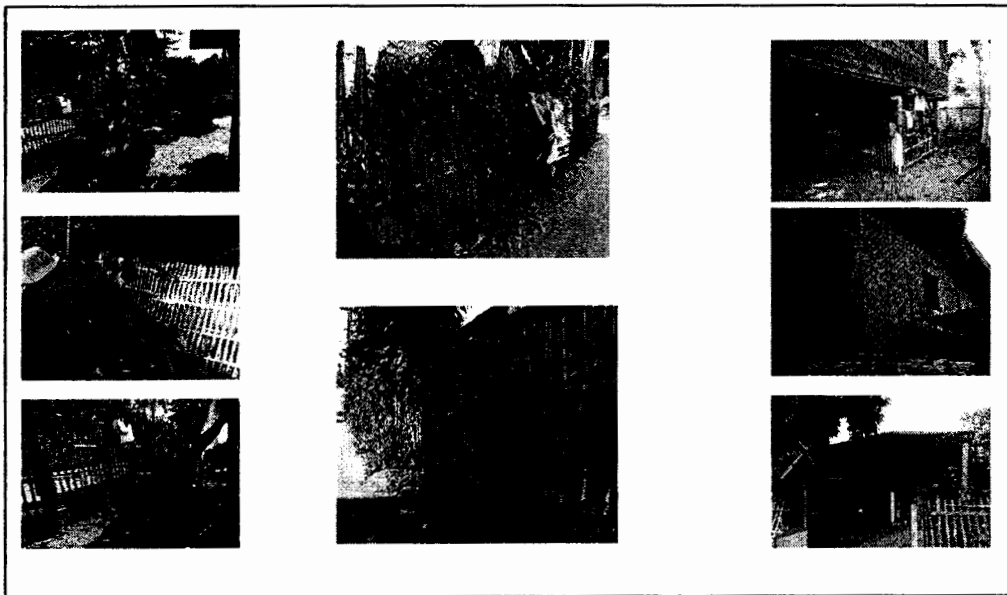
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

เรือนลักษณะนี้คล้ายกับเรือนชาวไทยภูเขาเผ่ากะเหรี่ยง แต่ต่างกันที่รูปทรงหลังคาและผังเรือนซึ่งชาวไทยพื้นราบนิยมทำหลังคาจั่วไม่มีปีกหน้าจั่วเหมือนเรือนกะเหรี่ยง หรือมีก็ทำเพียงทำแบบแบนตรงไม้โค้งงุ้ม เรือนลักษณะนี้หาได้ไม่พบแล้วในเขตเมืองลุ่มแม่น้ำปิง แต่ยังคงพบเรือนที่พัฒนาขึ้นมาเป็นเรือนเสาไม้จริง พื้นไม้กระดานแต่ฝารือนนั้นยังพอพบเห็นเป็นฝากาขัดแตะ ดังแสดงในภาพที่ 4.2 – 4.4 และมุงด้วยดินขอ หรือกระเบื้องซีเมนต์อัดก็มี

ภาพที่ 4.2 ลักษณะเรือนไม้บัวและ ตูบหรือกระท้อบน่าหรือเถียงนา
ที่มา : อนุวัฒน์ เตรียมพันธ์, 2539 : 99

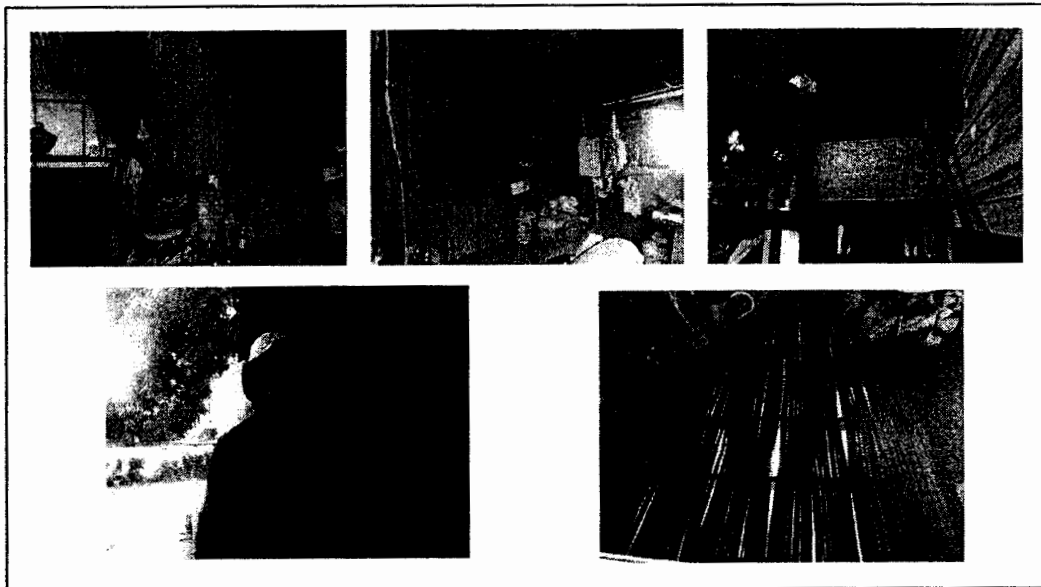
ดังนั้นจะไม่พบลักษณะเรือนไม้บัวแบบดั้งเดิมในเขตตัวเมืองริมแม่น้ำปิง แต่จะพบเรือนลักษณะพัฒนาขึ้นมาแบบผสมผสาน โดยใช้วัสดุสมัยใหม่ผสม เช่น เรือนนางห้องใส ศรีปิ่นและ จันทร์นวล ศรีปิ่นสองพี่น้องเชื้อสายชาวของ เมืองเวียงของจังหวัดลำพูน

ภาพที่ 4.3 ลักษณะเรือนไม้บัวแบบผสมผสานคล้ายความเชื่อมาแต่โบราณที่ว่า
ห้ามชาวบ้านสร้างเรือนด้วยไม้จริงเต็มหลัง
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

เรือนที่ได้พัฒนาจากเรือนไม้บั่วหรือเรือนผูกเป็นลักษณะผสมผสาน โดยทำเสาชั้นล่างยกสูง เป็นเสาคอนกรีตเสริมเหล็กสำเร็จรูปต่อเสาไม้ข้างบนเรือน โครงหลังคาไม้จริงมุงสังกะสี รางคาน ไม้ 2" x 6" ด้านข้างและข้างหน้าเรือนบางส่วน เจาะช่องหน้าต่าง ทำแบบกระทิงคั้งเดิม โดยการ วางโครงไม้ฝาเป็นกรอบหรือ โครงอย่าง เป็นระบบการ โยงยึดที่ถูกต้องตามเทคนิคก่อสร้างที่ดีและ ตั้งใจให้ดูเรียบง่ายและเรียบง่าย

รั้วบ้านทำด้วยไม้ไผ่ตีเคร่าตามตั้งและรั้วสลับปนกัน ทำช่องประตูเปิดปิดกว้างด้วยหน้า เรือนได้ทำเป็นร้านค้าอาหาร เปิดปิดด้วยการยกเข้าออกภายในบริเวณประมาณ 200 ตารางวา พื้นชั้นล่างไม่มีการเทคอนกรีตยังปล่อยให้ เป็นพื้นดินแบบธรรมชาติให้ดูเย็นสบายใช้เก็บสัมภาระ และเป็นที่พักผ่อนในเวลากลางวันตามปกติชนบททั่วไป รมรื่นด้วยต้นไม้ที่เป็นไม้ประจำเรือน จนเป็นเอกลักษณ์ของชาวไทเหนือมีไม้ผลอื่นเล็กน้อย เช่น กล้วย มะขม ปลูกไม้ดอกประดับ เล็กน้อยริมรั้วและพักผ่อนครัวแบบพอเพียงพอยู่คู่ร่มเย็น

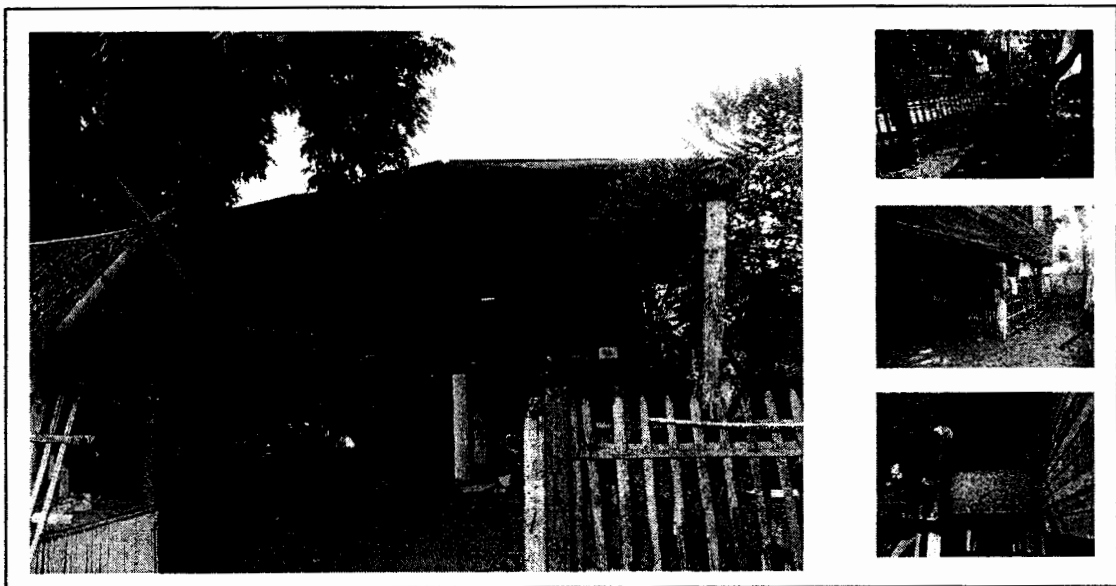

ภาพที่ 4.4 ลักษณะภายในเรือน ยังคงปูพื้นด้วยฟากไม้ไผ่และฝาसानขัดตะหรือ ฝาซี่รำมีบางส่วนเป็น ไม้แป้นฝาหรือฝากระดาน

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

เป็นเรือนของนางสาวผ่องใส ศรีปิ่น นางจันทร์นวล ศรีปิ่น อายุ 55 ปี พี่สาวผู้ให้ข้อมูล บ้านเลขที่ 102 ตำบลเวียงของ เหนือวัดหัวขัว ซอยเวียงของ 12 ฝั่งตะวันตกของน้ำแม่กวง เรือนสร้าง มา 50 ปี และได้ทำการปรับปรุงภายหลังดังสภาพปัจจุบัน ยังคงนับถือบูชาเสานางหรือเสาขวัญ เป็นเสาต้นกลางเรือนที่ยังคงไหว้บูชาทุกครั้งที่จะออกจากเรือน ยังคงเห็นร่องรอยการปักธูปอยู่ เช่นกันเป็นเสาที่อยู่ทิศตะวันออก

เป็นคนเชื้อชาติไตของมาแต่ปู่ย่าตาทวดหรือหม่อนในภาษาดั้งคนเมืองสืบเชื้อสายมารวม 200 ปี ยังคงรักษาสำเนียงของดั้งเดิมไว้อย่างชัดเจนและใช้ภาษาคนเมืองเป็นภาษากลางได้เช่นกัน ในขณะที่ให้ข้อมูลกับผู้วิจัย ยังคงรักและหวงแหนในชาติตระกูลของตน โดยไม่ปิดบังนำชมเชย ในความมีตัวตนของตนเอง ลูกหลานก็ยังคงพูดของได้ทุกคน ภายในเรือนมีระเบียบเรียบร้อย เมื่อคณะผู้วิจัยไปถึง โดยไม่ได้นัดหมาย ชาวของเก็บวางอย่างมีระเบียบรองเท้าลูกหลานพึงเป็นแถว เป็นแนวข้างฝาเรือน พื้นกวาดถูดูเป็นมันเงาด้วยผิวไม้ไผ่ไร้เสี้ยน ที่ขาดไม่ได้ คือ หม้อน้ำคั้นจืดวาง บนร้านน้ำหรือฮ้านน้ำยกสูง ใต้ระดับการยกคั้นได้สะดวกพร้อมน้ำบวยแบบดั้งเดิม หน้าบัน ไม้ชั้น เรือนยังคงมีหม้อน้ำส่วยดินหรือ โอ่งน้ำล้างเท้าทั้ง ๆ ที่มีการใช้รองเท้าแล้วก็ตามยังต้องล้างเท้า ทุกครั้งก่อนขึ้นเรือน

ภาพที่ 4.5 แสดงลักษณะเรือนไม้บัวผสมผสมวัสดุสมัยใหม่

ที่มา: ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

1.2 เรือนไม้ เป็นเรือนของผู้ที่มีฐานะดีขึ้นมาอีกระดับหนึ่ง ที่พอจะสร้างเรือนด้วยไม้ ทั้งหลัง ขนาดเล็กใหญ่แตกต่างกันไป หลังคาส่วนใหญ่จะมุงด้วยดินขอ หรือซีเมนต์อัดในยุคต่อมา ที่ปรากฏในปัจจุบันไม่พบมุงด้วยไม้เป็นเกล็ด ส่วนใหญ่สร้างด้วยไม้สักทั้งหลังดังเช่นเรือนใน ชุมชนเวียงของ จังหวัดลำพูน

ภาพที่ 4.6 ลักษณะตัวเรือนไม้นางเอื้อย อายุ 81 ปีชาวชุมชนเวียงของ และการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมรอบเรือน

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ลักษณะตัวเรือนเป็นเรือนสับหรือเรือนไม้จริงทั้งหลัง หลังคามุงสังกะสี แต่เดิมมุงกระเบื้องซีเมนต์ บริเวณที่ดินกว้างขวางมีพื้นที่ไม่น้อยกว่า 4 ไร่ เรือนตั้งอยู่ใต้วัดหัวขัวเป็นชนเชื้อสายของเช่นกัน เป็นเรือนได้ทุนสูงยังคงอนุรักษ์การทอผูกหรือทอผ้าแบบดั้งเดิมอยู่และยังมีเพื่อนบ้านมาทอผ้าทุกวัน คือ นางแสงหล้า รัตนกร อายุ 81 ปี แข็งแรง สายตาสามารถดูลายผ้าได้ นางแสงหล้ายังเป็นช่างฟ้อนมาตั้งแต่เด็กสาวและจะถูกเรียกไปฟ้อนในงานพิธีสำคัญของงานจังหวัดเป็นประจำ เป็นวิทยากรประจำชุมชนในการให้ความรู้เกี่ยวกับการทอผ้าและประเพณีชุมชน

เรือนนางเอื้อย ยังคงมีเสาแหล่งหมาเป็นเสาคลุมบันไดหน้าเรือนทั้งที่เป็นเรือนสมัยใหม่ ฝาไม้ตีตามนอนและตามแนวตั้งทับแนว

ภาพที่ 4.7 ลักษณะการใช้ประโยชน์ได้ถูกรื้อถอนหรือทอผ้าลวดลายพื้นถิ่นชาวยอง
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

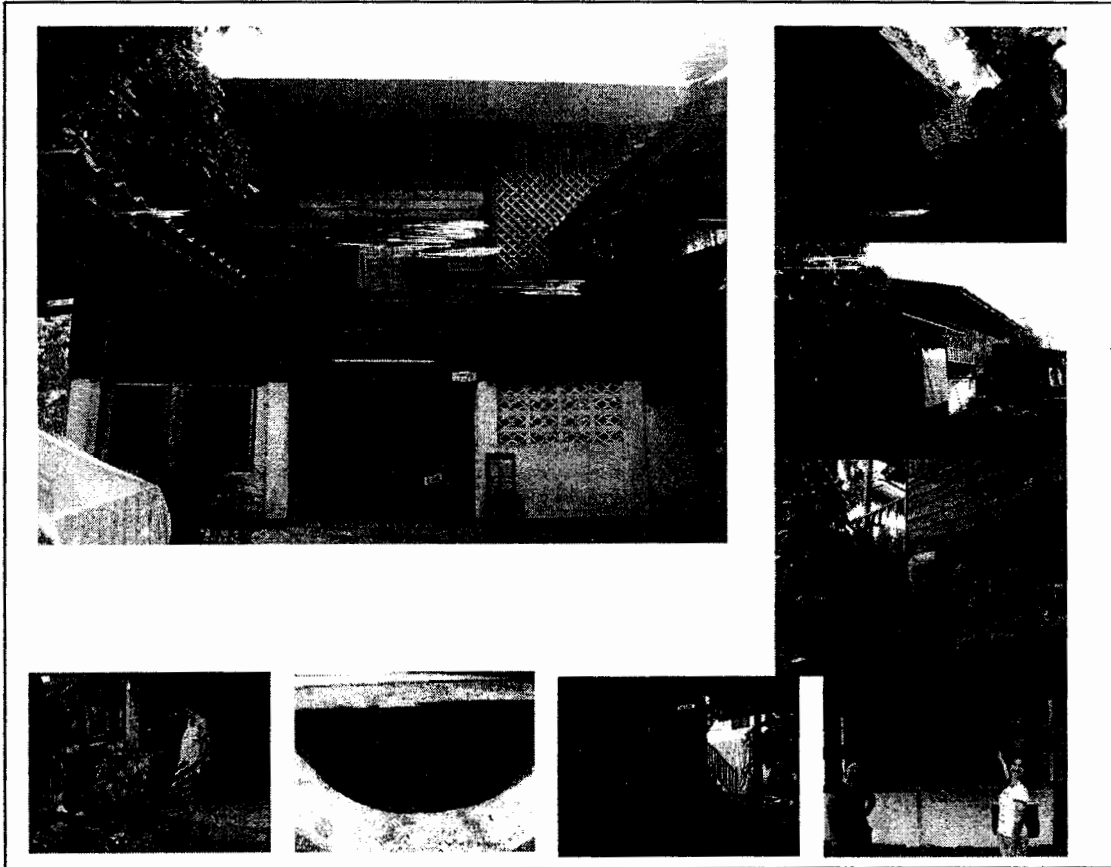
ลักษณะได้ถูกรื้อถอนนางเอื้อย ได้ถูกรื้อสูง 2.50 เมตร สูงโปร่ง พื้นดินแน่นไม่มีฝุ่นด้วย มีการใช้สอยกลางวัน มีการเก็บรักษาอุปกรณ์ยังชีพครบครัน เสาชั้นล่างทำเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก คานไม้ ตงไม้ กันห้องได้ถูกรื้อไว้มือหนึ่ง 1 ห้องเสา มีบันไดหลังเรือน มีหมอน้ำช่วยคืน ทั้งหน้าเรือนและหลังเรือน

บริเวณเรือนยังคงมีศาลผีปู่ย่ามีบ่อน้ำที่ยังใช้งานสวนดอกไม้รอบบริเวณปลูกไม้ผลและ ลำไย 4-5 ต้น ด้วยมีพื้นที่

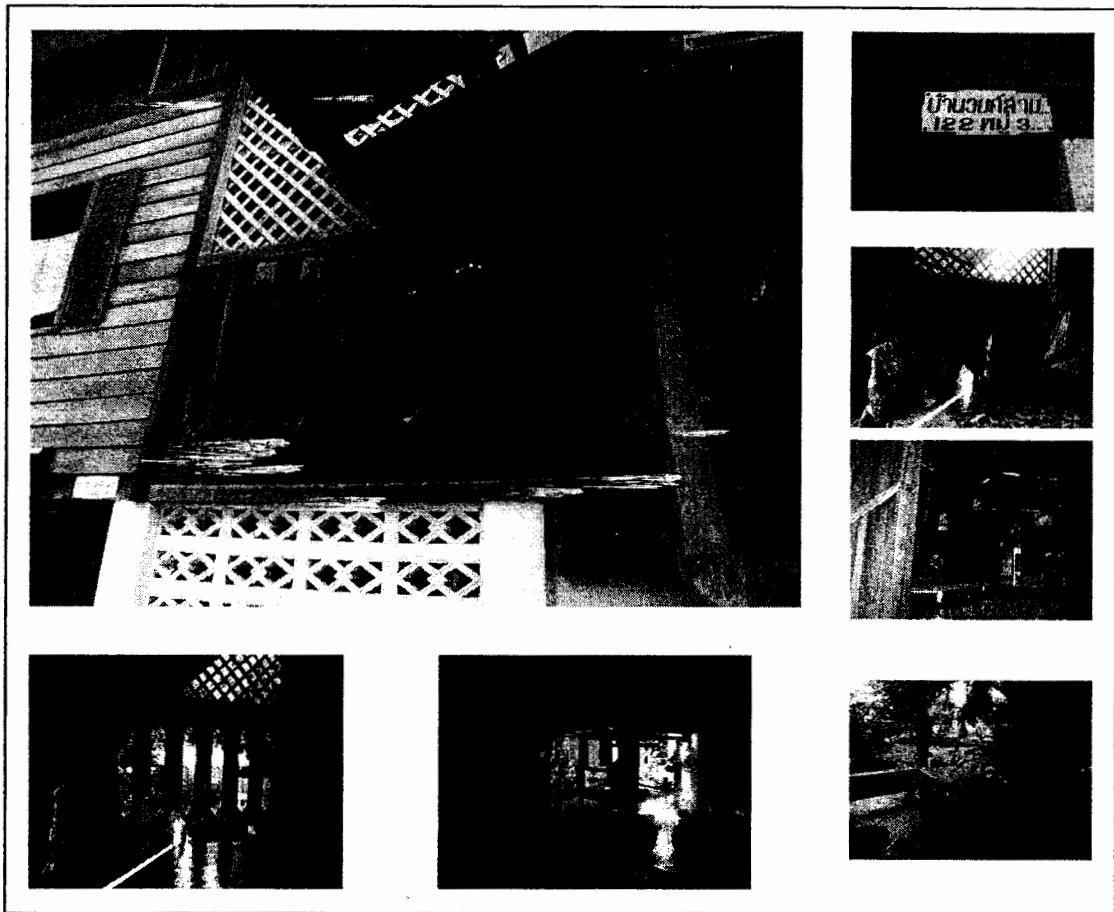
ผ้าที่กำลังทออยู่ในวันที่เข้าศึกษาเป็นผ้าดอกลายพิกุลทองสีทอง

เป็นเรือนไม้ได้ถูกรื้อสูง โครงสร้างไม้หลังคามุงกระเบื้องลอนคู่ เปลี่ยนมาจากกระเบื้อง ซีเมนต์อัด เสาชั้นล่างเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก มีบันไดขึ้นหน้าเรือนและหลังเรือน ทำหลังคาคลุม บันไดแบบเรือนกาแล จึงมีเสาแห่งหมา ยังคงมีหมอน้ำช่วยคืน ดินเผายังคงใช้งาน บันไดทำหักมุม แบบมีชานพัก ช่วงล่างเทคอนกรีตมีที่นั่งช่วงชานพัก ทำบันไดไม้ขึ้นช่วงบน

ฝาเรือนไม้ 1/2" x 6" ตีทับเกล็ดแวนอน ตลอดเรือนเงินทำฝาไหลแบบเรือนกาแลทำแผง
ช่องระบายลมด้านเหนือฝาไหล ชั้นล่างมีที่ทอผ้าหรือทอหูก บริเวณเรือนปลูกไม้ประดับเรือน
บ่อน้ำเล็กใช้แล้วแต่ยังคงถือคติดั้งเดิมคือ ไม้ถมด้วยการขุด ทำรั้วบ้านด้วยซีเมนต์แบบใหม่

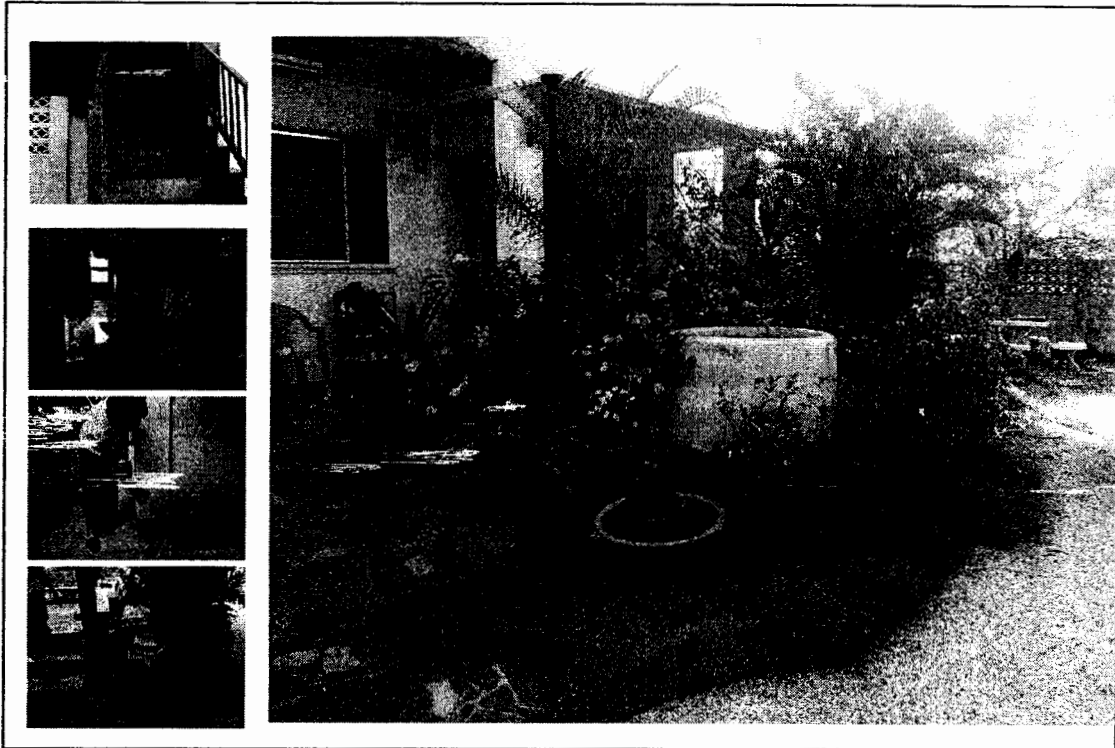
ภาพที่ 4.8 ลักษณะเรือนไม้ นางสังวาลย์ ฉายศาสตร์ เจ้าของเรือนอายุ 76 ปี
เจ้าน้อยวงศ์ วงศ์สามบิดาผู้สร้าง (วงศ์สาม) เมื่อประมาณ 50 กว่าปี
บ้านเลขที่ 122 หมู่ 3 ตำบลเวียงของ อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ภาพที่ 4.9 ลักษณะภายในเรือนชั้นบนและใต้ถุนเรือน นางสังวาลย์ วงศ์สาม
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

นางสังวาลย์ ยังทำการ ทอผ้าเป็นงานอดิเรกยามว่างงานและยังขายได้ตลอดไป เป็นเรือนที่ได้รับรางวัลจากการให้ป็นเรือนอนุรักษ์ดีเด่น สาธิตการเลื่อนผ้าไหลแบบเลื่อนง่ายออกแรงเล็กน้อย คนชราก็สามารถเลื่อนได้ปกติ นำเสื่อน้ำมันมาปูทับพื้นกระดานหรือไม้แป้นเพื่อทำความสะดวกง่าย เรือนไม้แบบผ้าแพดาน กั้นห้องนอนด้วยผ้าไม้ ยังคงทำช่องระบายลมด้านบนผ้าเช่นกัน ผ้ากั้นห้องยังคงติดตามนอนเช่นกัน

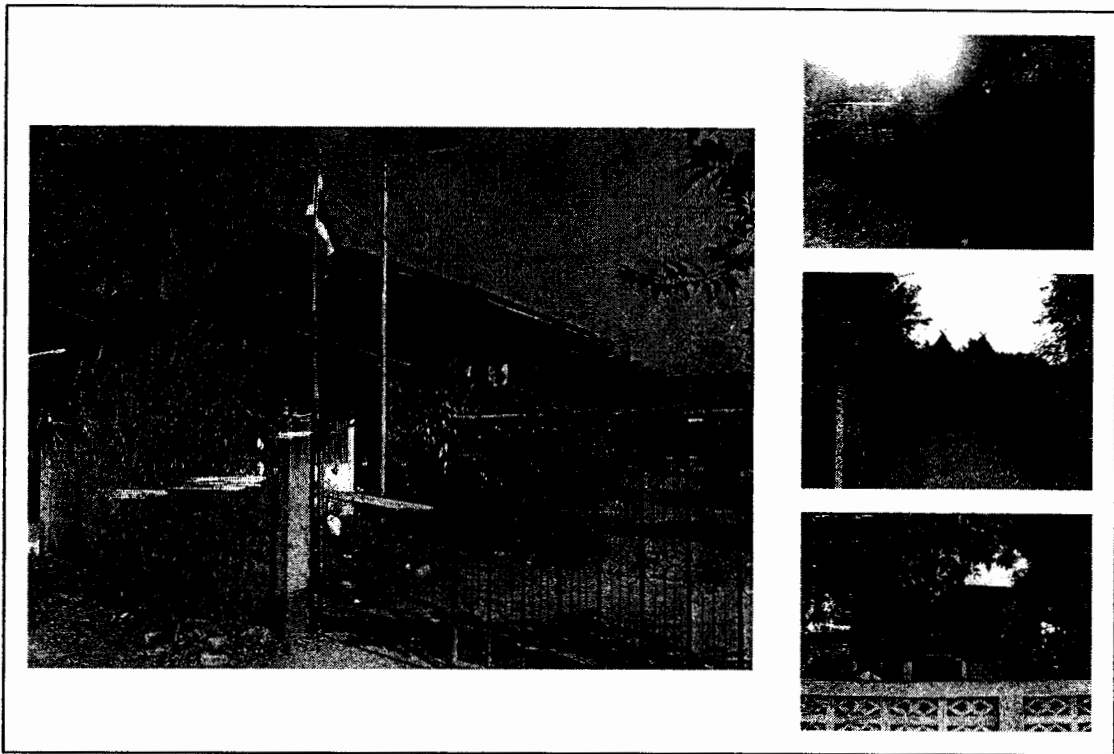
จะสังเกตว่าเรือนแทบทุกห้องใช้ดงเล็กกว่าปกติ เช่น 1 1/2" x 3" ส่วนใหญ่ เวลาเดินจึงเกิดอาการไหวตัวเล็กน้อยพื้นทำระดับช่วงทางขึ้นห้องนอนหรือส่วนรับแขกเป็นเรือนแบบสมัยใหม่ แต่นำองค์ประกอบเรือนบางส่วนของเรือนกาแลมาใช้ เช่น รั้วน้ำหลังเรือน เสาแหล่งหมา หม้อน้ำช่วยตื่น ฮ่อมริมหลังคา เป็นต้น

ภาพที่ 4.10 ลักษณะเรือนนางสังวาล วงศ์สาม
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

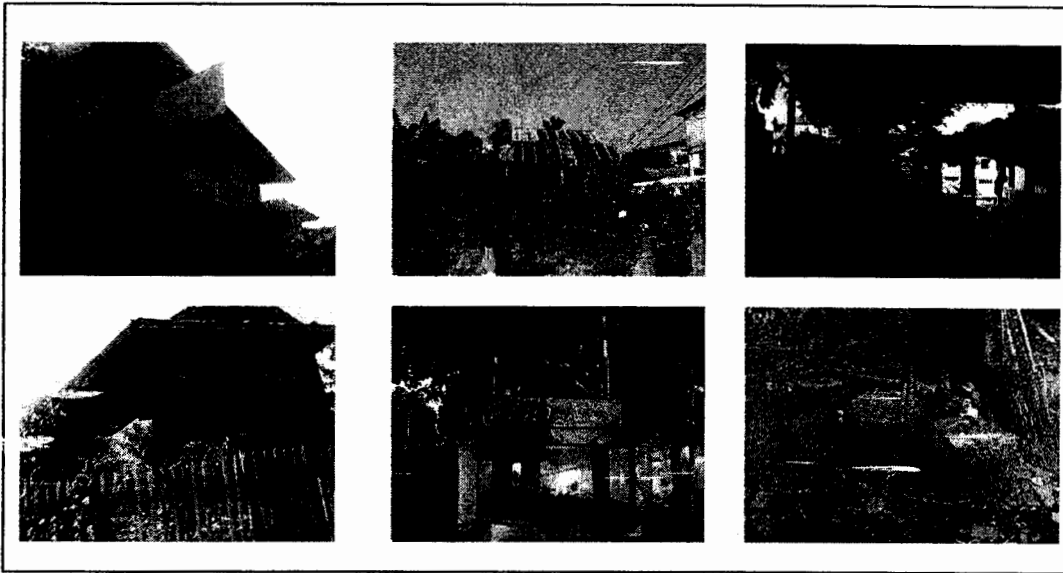
นางสังวาลย์เล่าว่า น้ำเคยท่วมเมื่อเดือนกันยายน 2549 สูงเพียงศอกเดียวหรือประมาณ 50 ซม. ไม่มีปัญหาสำหรับการอยู่อาศัย ความเคร่งครัดหรือความเชื่อเรื่องถมบ่อน้ำ จึงปล่อยทิ้งไว้ และเสริมแต่งให้เป็นส่วนหนึ่งของสวนตกแต่งหน้าเรือนได้เป็นอย่างดี ซึ่งจะใช้ประโยชน์ได้หลายกรณี เช่น เมื่อเกิดเพลิงไหม้ หรือน้ำประปาหยุดไหล ซึ่งมักเกิดขึ้นเป็นประจำ ดังนั้นอุปกรณ์ตัดน้ำหรือโพงน้ำยังคงมีไว้ใช้ได้เมื่อจำเป็นที่พบจะเป็นแบบเดียวกันหมด

นางสังวาลย์ เล่าว่าบางครั้งนอน ไม่หลับต้องลงมาเอาน้ำช่วยตื่นแล้วจึงขึ้นไปหลับได้ เป็นความเชื่อมาแต่ดั้งเดิมหรือเป็นความเคยชิน

ภาพที่ 4.11 ลักษณะเรือนไม้ชุมชนชาวเวียงของ จังหวัดลำพูน
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ลักษณะเรือนสับชาวบ้านตำบลเวียงของ ในบริเวณรอบวัดหัวขัว ยังคงมีเรือนไม้ลักษณะ
ใกล้เคียงอยู่จำนวนมาก มีเรือนสร้างใหม่ที่ใช้กาแลเป็นสัญลักษณ์ เป็นการบ่งบอกถึงความรักและ
ชื่นชอบในศิลปะของเก่าดั้งเดิม ไม่ค่อยพบเห็นเรือนแบบตะวันตกรุ่นใหม่ในตำบลเวียงของ ด้วย
ชุมชนเวียงของยังคงรักษาขนบธรรมเนียม ประเพณี ดั้งเดิม ไว้อย่างเหนียวแน่น มีชมรมอนุรักษ์
ท้องถิ่น รวมทั้งการยังชีพ การรวมกลุ่ม มีพิพิธภัณฑ์ ต้นแก้ว ที่รวบรวมประวัติศาสตร์ วัตถุโบราณ
เป็นเอกสารให้ผู้สนใจเข้าชมและศึกษาคูแ่กกันเอง โดยคณะกรรมการชุมชน มีวัดหัวขัวอยู่
บ้านเหนือและวัด อยู่กลางเวียงด้วยแต่เดิมที เมืองและวัด เวียงของมีเจ้าปกครองตนเอง โดยให้ตั้ง
บ้านเรือนอยู่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำกวงเป็นกลุ่มคนไตของมีมาจากเวียงของทั้งหมด

ภาพที่ 4.12 ลักษณะเรือนไม้กลางเมืองและเทวบุตรของชุมชนชาวเวียงของที่ยังคงนับถือมาจนถึงปัจจุบัน

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

สภาพภายในวัดหัวขัวและลักษณะเรือนไม้ภายในตัวเมือง เมื่อครั้งอพยพมาจากเมืองของได้นำเทวบุตร 4 องค์อันเป็นที่เคารพนับถือมาก่อน นำมาประดิษฐานไว้ที่วัดหัวขัวด้วยเช่นกันมีการสักการะเป็นประจำทุกปี ในวันปากปี คือวันหลังวันสงกรานต์ 1 วัน คือ วันต้นปีใหม่นั้นเอง เทวดา 4 องค์ มีชื่อว่า สุธนะ พิทยะ ลักษณะ เทวด มีมหาบุญกรรมเป็นเจ้าอาวาสหรือครูบาปัจจุบัน

เรือนพักอาศัยชาวบ้านขนาดพอเพียงยังพบเห็นในตัวชุมชนกลางตลาดหรือกลางเวียง ยังคงมีให้เห็นอยู่เช่นกัน ข้างหลังไม่มีการใช้ประโยชน์ด้วยขายให้คหบดีในตลาดที่เป็นคนจีนซึ่งทิ้งไว้ยังไม่มีการปรับปรุงแต่อย่างใด

ภาพที่ 4.13 แสดงลักษณะเรือนไม้ฝาฝากหรือฝาซี่ราย เยื้องคอนโดแม่ปิงจังหวัดเชียงใหม่

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ภาพที่ 4.14 เรือนไม้ชาวบ้านชุมชนฟ้าฮ่าม
จังหวัดเชียงใหม่
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ภาพที่ 4.15 ลักษณะฝาसानลายสอง
ฝาไม้ทับแนว ชุมชนฟ้าฮ่าม
จังหวัดเชียงใหม่
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ภาพที่ 4.16 ลักษณะเรือนไม้ยู่่งข้าวหรือ
หลองข้าวสภาพผุพังเล็กใช้งาน
ชุมชนย่านฟ้าฮ่าม
จังหวัดเชียงใหม่
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ภาพที่ 4.17 ลักษณะเรือนไม้ชั้นเดียวและสองชั้น ตำบลสันป่ายาง จังหวัดลำพูน

มีอายุ 50 - 80 ปี

ที่มา: ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ภาพที่ 4.18 ลักษณะเรือนไม้ชั้นเดียวได้ทุนสูงปลูกดอกคาหลาทั่วบริเวณเรือน
 นางศรีรัตน์ โกษากุลเจ้าของ นายสม สิทธิปัญญาเป็นผู้สร้าง
 พิกัด 47 Q 0501580UTM2054555ELE.293
 ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

1.3 เรือนกาแล เป็นเรือนไม้คนที่พอมีฐานะที่ได้ปรุรงตัวเรือนเป็น โครงสร้างไม้จริงทั้ง เครื่องล่างและเครื่องบนฝาไม้ หลักคามุงกระเบื้องดินขอหรือป่าดินขอ ไม้เป็นเกล็ด กระเบื้อง ซิเมนต์อัดมีทั้งแผ่นเหลี่ยมและขนมเปียกปูนที่เรียกกระเบื้องแบบนี้ว่ากระเบื้องว่าว

ขนาดของตัวเรือนเล็กใหญ่ต่างกันไปตามฐานเป็นเรือนใต้ถุนสูง สูงพอใช้ ประโยชน์ได้ มีฝั่งเรือนที่ถือได้ว่าเป็นรูปแผนผังเรือนชาวล้านนา โดยเฉพาะ คือ มีห้องนอนใหญ่ มีเต็นหน้าห้องนอน มีชาน มีร้านน้ำริมชานด้านริมเต็น มีม้านั่งพักผ่อนหรือรับแขกชนิดทำ พนักพิงเอนนั่งได้สบาย เล็กใหญ่ตามขนาดของเรือนอย่างน้อยพอนั่งได้ 3-4 คน มีเรือนครัวแยก ออกจากเรือนใหญ่ ทำฝาเปิดโล่งเพื่อระบายควันด้านหน้าครัวได้ชายคาทั้งครัวและตัวเรือนจะทำ ช่องระบายอากาศ

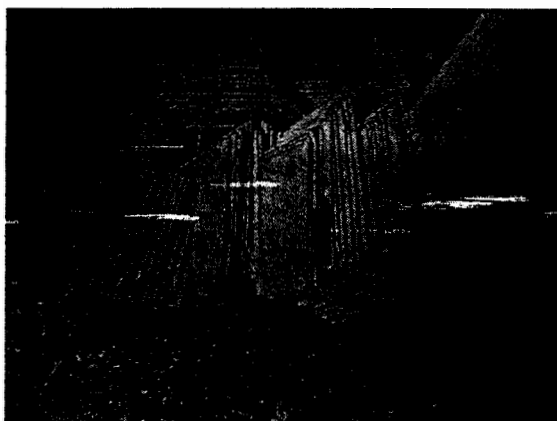
ร้านน้ำอาจทำได้สองด้าน คือ ด้านหน้าเต็นและด้านหน้าครัว เพื่อใช้ส่วนครัวเรือน มีชานหลังเรือนและด้านลงหลังเรือนอีกด้านหนึ่ง นอกจากด้านหน้า

หน้าบันใดจะมีโถงน้ำล้างเท้าคล้ายเรือนไทยภาคกลางใกล้บริเวณนี้มักปลูกต้นไม้ ประดับเพื่อใช้น้ำส่วนที่ล้างเท้าไม่ให้เป่าประ โยชน์และเพื่อความสวยงามของดอกไม้ใบไม้ก่อน ขึ้นเรือน สิ่งที่น่าแปลกได้ว่าเป็นเอกลักษณ์อีกประการหนึ่ง คือ ต้นลำไยมักปลูกไว้หน้าชานเรือน ส่วนใกล้บันใดเกือบแทบทุกเรือนที่พบเห็น และหรือในเรือนพักอาศัยรูปแบบอื่นก็เช่นกันที่มีต้น ลำไยใหญ่อายุเท่าตัวเรือน และจากการสอบถามทราบได้ว่า จะได้รับประทานลำไยจากต้นทุกปี โดยไม่ต้องใช้สารเคมีแต่เป็นลำไยพื้นเมืองเดิมที่ปลูกเล็ก

มีหิ้งพระหน้าเต็น ทั้งสี่ปูย่า ด้านในเรือนเหนือประตูห้องนอนจะทำห้ายนต์ ไว้บนขอบวงกบประตูเรือนดูสวยงามตามลายแกะสลักหรือลายฉลุตามแต่เจ้าของเรือนพิถีพิถัน อย่างไร ตามความเชื่อที่ว่า ห้ายนต์จะแสดงอิทธิฤทธิ์เมื่อคนนอกเรือนเดินผ่านประตูนี้เป็นการ บ่งบอกให้ทราบว่าเป็นเขตหวงห้ามที่คนนอกไม่ควรเข้า ดังได้อธิบายไว้ก่อนนี้แล้วส่วนหนึ่ง

ในส่วนที่เรียกว่าเรือนกาแลนั้นก็ด้วยมีการทำไม้ลายฉลุไว้เป็นกากบาท ขนาดของงาน ดัดไว้ปลายป้านลมของเรือนใหญ่ จึงดูสวยงาม มีเอกลักษณ์เฉพาะเรือนล้านนา อันมีทั้งความเชื่อ หลากหลายที่มาเช่น เป็นเครื่องป้องกันสิ่งเลวร้ายต่าง ๆ ที่จะมาถึงเรือน นกแร้ง นกร้ายจะไม่มาเกาะ ให้เกิดกลางร้าย ด้วยเห็นปลายกาแลแหลมคม บางคนกล่าวว่าเป็นกุศโลบายของพม่าเมื่อสมัยเข้ายึด ครองเมืองเชียงใหม่ นำมาใส่ให้ชาวบ้านที่เป็นคนพื้นถิ่นเพื่อให้รู้ว่าป็นงานพื้นเมือง จะสังเกต ได้ง่ายเมื่อมีการเคลื่อนไหวหรือระดมพล เป็นต้น ไม่มีผู้ใดยืนยันที่มาเมื่อใดแต่ก็ถือได้ว่าเป็น เอกลักษณ์ อันลุ่มค่าและใช้กันตลอดมาจนถึงปัจจุบัน กาแลโบราณนานนับร้อยปียังพอมีให้ ได้ ศึกษา มักจะอยู่ในพิพิธภัณฑ์ต่าง ๆ หลายแห่งแต่ที่เห็นในเรือนที่ปลูกสร้างใหม่นั้นเป็นของใหม่ที่หา ซือได้ตามร้านค้าทั่วไป

เรือนกาแลมีทั้งครัวเรือนขนาดเล็ก และขนาดใหญ่ ที่มักทำเป็นเรือนแฝดคล้าย เรือนไทยภาคกลางเช่นกัน ชายคาชนกันมีรางน้ำ ปลายชายคา เอกลักษณะเฉพาะอีกรูปแบบหนึ่งที่ ขาดไม่ได้ คือ “ฝาไหล” หรือฝาเลื่อน เพื่อรับลมและแสงสว่างได้ทั้งตลอดฝาจากพื้นเรือน ทำปลาย ไม้ฝาเป็นรูปมุมป้านคู่สวยงามทั้งเมื่อปิดและเลื่อนเปิด

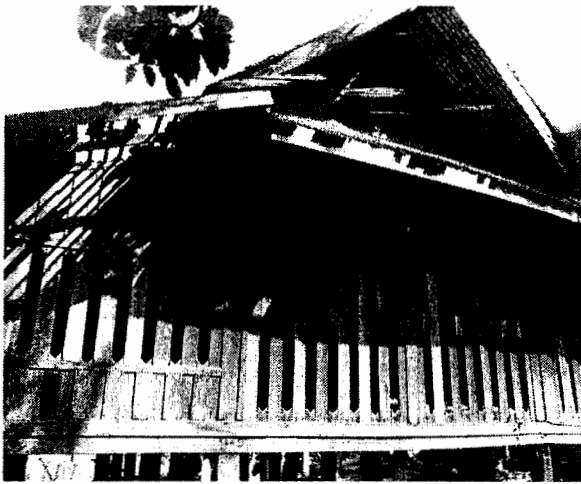
ภาพที่ 4.19 กระเบื้องดินขอหรือบัว
ดินขอหนาราว 5-6 ม.ม.
แบนบางมากแต่แกร่ง
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

บางเรือนเปลี่ยนเป็นสังกะสี หลังจากที่ทางรถไฟสร้างแล้วเสร็จเมื่อปี พ.ศ.2465 สิ้นค้า จากพระนครสามารถขนส่งเข้าเมืองเชียงใหม่สะดวกมากขึ้นจากเดิม ผังเรือนทั่วไปจะแบ่งเป็น เรือนนอนมีระเบียงหน้าห้องยาวตลอดตัวเรือนที่ชาวเมืองเรียกว่าเดินเป็นพื้นที่พักผ่อนรับแขก หรือ นอนได้ มีร้านน้ำยกสูงจากพื้นชาน สูงพอดักน้ำด้วยน้ำบวย (กระบวย) ที่ทำด้วยกะลามะพร้าว ขนาดเล็กทำฝาปิด โถงน้ำด้วยไม้แป้นจะปล่อยให้เกิดตะไคร่น้ำรอบ โถง เพื่อรักษาความเย็นของ น้ำด้วยตะไคร้ (moss) จะเป็นตัวปกป้องความร้อนจากภายนอก โถง รูพรุน (pore) ของ โถงน้ำจะซึม ออกตลอดเวลาที่ละน้อย

มีชานหน้าเรือนเป็นพื้นที่ตากแห้ง และเป็นชานใช้ทำกิจกรรมทางสังคมในโอกาส ต่าง ๆ ที่มีประจำทุกปี มีเรือนครัวหรือเฮือนไฟแยกออกจากตัวเรือน ขนาดเล็กพอที่จะทำกิจกรรม อาหารได้ ห้องน้ำหรือห้องส้วมจะแยกออกจากเรือนการวางทิศทางเรือนจะต่างกับเรือนภาคกลาง คือ จะขวางตะวัน ด้วยมีฤดูหนาวเย็นและนานมากกว่าภูมิภาคอื่น จึงหันเรือนรับแสงแดด ในตอนเช้าบ่าย แต่ก็ด้วยฝาไม้และหลังคาทรงสูงมุงตองดิ่งจึงไม่เก็บความร้อนไว้ได้มากนัก จึงไม่มี ปัญหาในฤดูร้อน

ฝาเรือนทำด้วยไม้แป้นหรือไม้ฝา นิยมทำเป็นฝาชนิดเลื่อนสลับแผ่น โดยทำได้ หลายรูปแบบตามแต่ขนาดของแนวเสาเรือน แต่จะไม่สูงมากนัก ด้วยการเลื่อนจะยาก ส่วนใหญ่ จะประมาณ 1 เมตรหรือไม่เกิน 1.50 เมตร เพื่อให้ลมพัดผ่านได้สะดวกตลอดฝาเรือนในฤดูร้อน ทำเป็นกรอบ และกลางเลื่อนเพียงช่องฝาประมาณ 5-6 นิ้ว เป็นฝาเรือนที่นิยมใช้กันทุกเรือน

จนกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของเรือนในภูมิภาคนี้ แม้แต่ปัจจุบันการสร้างเรือนกันใหม่ ก็ยังนิยมทำกันอยู่เพราะเป็นฝาแห่งประสิทธิภาพแท้จริง ไม่มีอุปกรณ์แมคคาทอนิกแม้แต่ล้อเลื่อนสไลด์ด้วยมือ ออกแรงเพียงเล็กน้อย จะฝืดบ้างในช่วงฤดูฝนด้วยไม้มีการขยายตัวเล็กน้อย ดังนั้น ช่วงสร้างเรือนที่เรียกว่า สล่า จะเลือกไม้สักชนิดที่แห้งมากหรือไม้เก่าและเป็นไม้แก่ต้น ด้วยจะไม่ทำให้เกิดการเลื่อนขาก ฝาเลื่อนชนิดนี้ช่างเมื่อเรียกว่า “ฝาไหล” slide frame หรือ slide panel ไม่ใช่ slide door ที่เลื่อนยาวตลอดประตู ดังภาพที่ 4.20

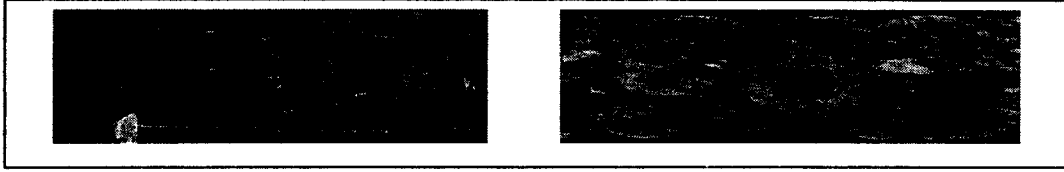

ภาพที่ 4.20 ลักษณะฝาไหล

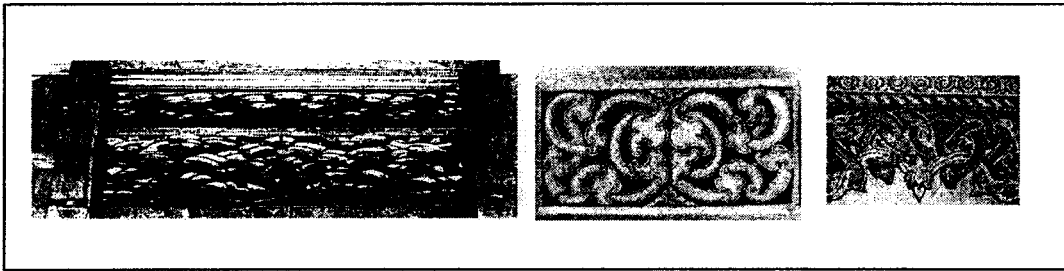
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ปลายยอดจั่วหรือปลายปั้นลมของตัวเรือนมีไม้ฉลุตกแต่งต่าง ๆ ที่เรียกว่า กาลแลบนเรือนพื้นดินเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของเรือนล้านนา ถึงอย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาในด้านความงามในรูปแบบของสถาปัตยกรรมเป็นจุดเด่น เสริมความงามของเรือน โดยเฉพาะองค์ประกอบของปั้นลม ซึ่งเป็นจุดเด่นของเรือนอยู่เดิมแล้วนั้นยังทำให้ตัวเรือนมีความงามที่ลงตัวเพิ่มมากขึ้น และเป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่ไม่เหมือนใครในภาคอื่นหรือแม้แต่ในประเทศพม่าที่อ้างถึงก็ตาม นอกจากกาลแลแล้วนั้นในความเชื่อเรือนล้านนายังมีศิลปกรรมเชื่ออีกชั้นหนึ่งที่เรียกว่า ห้ายนต์ หรือ หามยนต์ ที่ทำไว้เพื่อบ่งบอกสถานที่ส่วนตัวหรือห้องส่วนตัว ผู้ใดจะเข้าไม่ได้หรือไม่ควร มักเป็นห้องนอนส่วนตัวหรือห้องสมบัติในเรือนคุ้มหลวง ลักษณะเป็นการแกะสลักลวดลายตกแต่งเครื่องถ้วย หรือเคลือบเผา แต่จะเป็นลักษณะสมดุคคือลวดลายทั้งซ้ายและขวาเท่ากันหรือเหมือนกัน และมีช่อดอกหรือก้านดอกตรงกลางแต่ละเรือนจะทำไม่เหมือนกันต่างกันไปขึ้นอยู่กับความมีพิธีรีตองของแต่ละเจ้าของเรือนหรืออาจจะเป็นช่างก็อาจเป็นได้ ในเรือนชาวบ้านธรรมดาอาจจะทำการแกะเป็นแนวยาวให้เห็นเป็นรูปลักษณะ เพียงให้รูปที่ว่านี้ คือ ห้ายนต์ ก็มีความเชื่อเดียวกัน คือ ถ้าผู้ใดเดินผ่าน โดยไม่ได้รับอนุญาต ยนต์ จะสำแดงฤทธิ์ทำลายหรือข่มฤทธิ์พลังต่าง ๆ

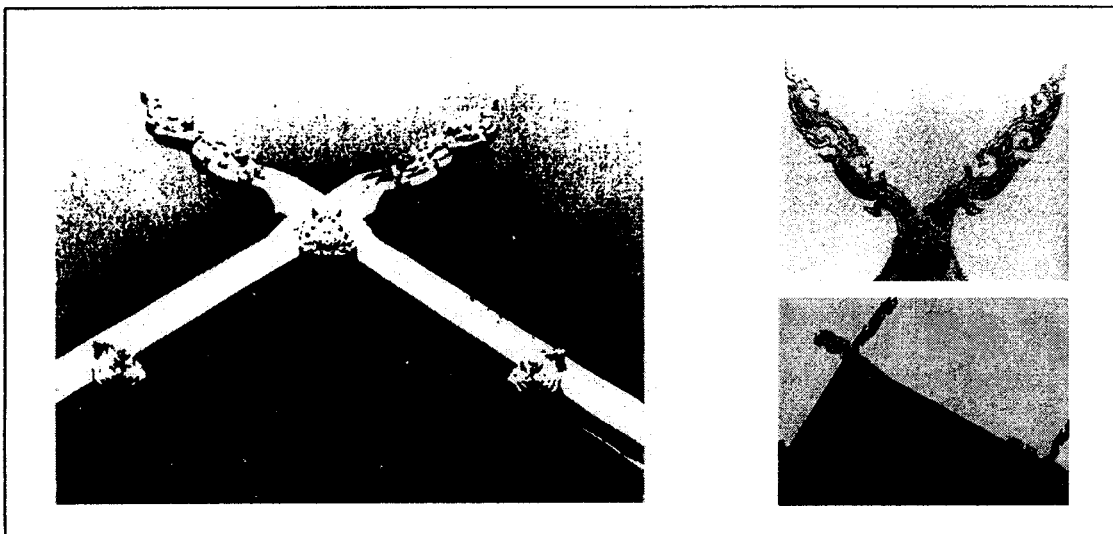
ของผู้ที่ผ่านนั้น เช่น โจรผู้ร้าย หรือผู้ไม่หวังดีในด้านใดด้านหนึ่ง จึงเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของ เรือนล้านนาเช่นกัน ดังแสดงในภาพที่ 4.21 – 4.23

ภาพที่ 4.21 ลักษณะทำนค้ำชาวบ้าน
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ภาพที่ 4.22 ลักษณะทำนค้ำเรือนคหบดี
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ภาพที่ 4.23 ลักษณะกาแลอายุกว่า 80 ปี
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

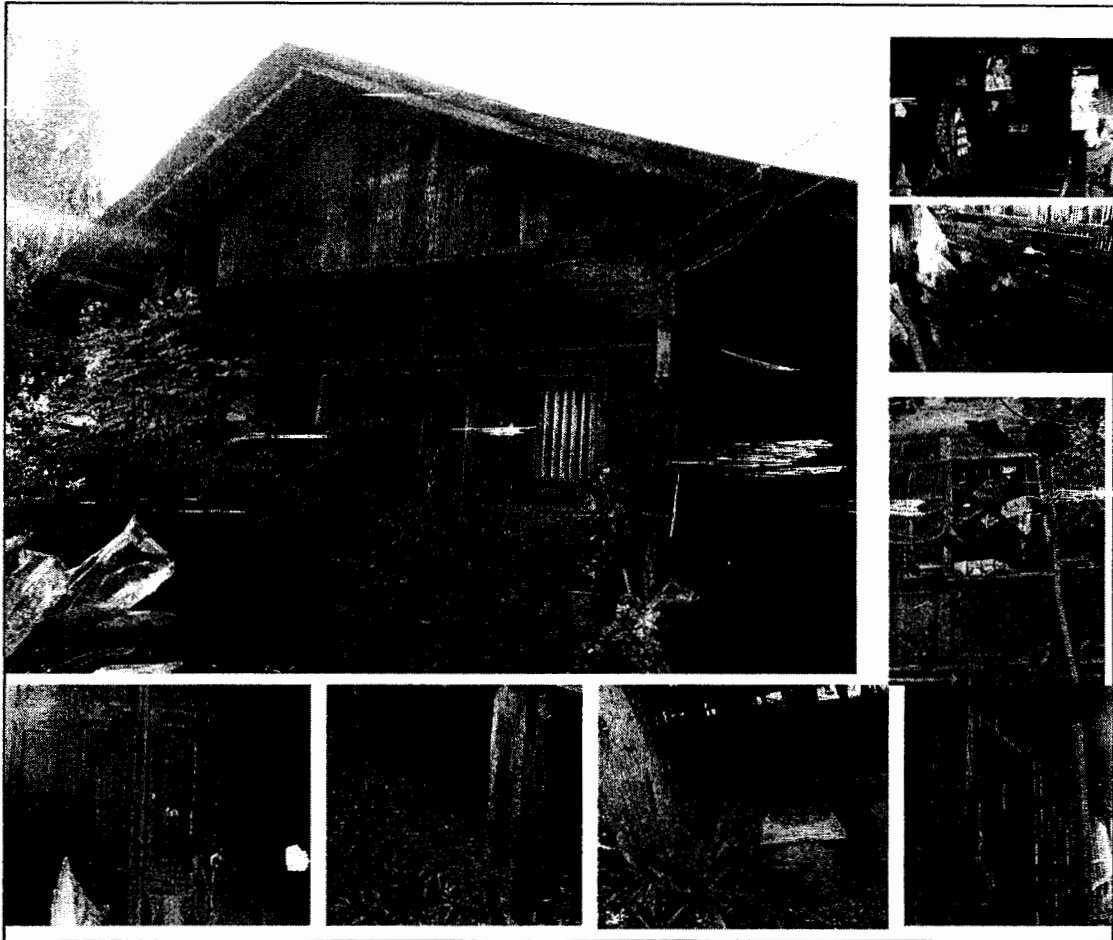
เรือนกาแลยังมีทั้งเรือนขาสั้น และเรือนยาว ที่พบนั้น เรือนขาสั้นมักเป็นเรือนขนาดใหญ่ และเป็นเรือนผู้มีฐานะค่อนข้างดี ส่วนเรือนกาแลยาว มักเป็นเรือนชาวบ้านที่เป็นเกษตรกรที่มีความจำเป็นต้องใช้ได้ถูกรือน หรือพื้นด้านล่าง ทำกิจกรรมเกี่ยวกับการยั้งชีพ คือ ทอผ้า ย้อมผ้า และอื่น ๆ ได้ ส่วนเรือนขาสั้นนั้นยกพื้นสูงพอให้พื้นน้ำท่วมในฤดูน้ำหลากเท่านั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นภูมิปัญญาของคนโบราณที่สร้างเรือนป้องกันไม่ให้น้ำท่วมที่มักท่วมทุกปี ดังเช่นเรือนไทยในจังหวัดตากหรือตำบลนครชุม จังหวัดกำแพงเพชร เช่นกัน

ภาพที่ 4.24 ลักษณะเรือนกาแลยาว

ที่มา : วิวัฒน์ เตมีย์พันธ์, 2539 :136

ลักษณะเรือนกาแลดั้งเดิมที่เป็นลักษณะผสม โครงสร้างไม้และมุงด้วยตองติงชาวชนบททั่วไปที่ไม่พบเห็นในชุมชนริมน้ำปิงทั้งลำพูนและเชียงใหม่ ปัจจุบันแต่ยังคงฝังพื้นแบบเดิมและองค์ประกอบอื่น ๆ ครอบถวัลนติดตั้งกาแลให้ยอดจั่วสวยงาม

ภาพที่ 4.25 ลักษณะเรือนกาแลเดิมแต่ได้รื้อและปลูกสร้างใหม่ด้วยการชำรุดผุพัง โดยเฉพาะกระเบื้องดินขอและเสาเรือนบริเวณคอดินผุจากรากินไม้ (fungi) ขาดแต่ได้นำอุปกรณ์ของเดิมนำมาใช้ในการก่อสร้างทั้งหมด โดยเฉพาะกาแลได้นำ ห้ายนต์ มาติดเหนือประตูเช่นเดิมรื้อมาประมาณ 10 ปี นางจันดี จันทรเรือง อายุ 72 ปี สร้างเมื่อประมาณ 100 ปี โดยนายดี จันทรมาลาस्ता ผู้เป็นพ่อ ตำบลสันป่ายาง จังหวัดลำพูน พิกัด 47 Q 501528 UTM 2054508 ELE.303

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

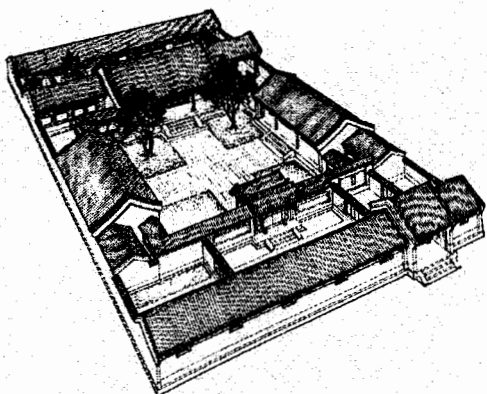
2. เรือนพักอาศัยคหบดีร่วมสมัย

ดังได้กล่าวไว้เบื้องต้นแล้วว่าเมืองเชียงใหม่มีผู้นอพยพทั่วทุกสารทิศ เช่น พ่อค้าว่าต่างจากจีนตอนใต้มณฑลยูนนาน เดินทางค้าขายจากเมืองคุนหมิงผ่าน เชียงรุ่ง เชียงตุง เชียงราย เชียงใหม่ลงเข้าพม่าถึงเมืองมะระแหม่งจนสุดท้ายก็ยึดทำที่ตั้งก่อร่างสร้างตัว กิจการค้าขายตามถนัด ณ เมืองเชียงใหม่ คร.วิชาร์คสัน เข้ามาถึงเมืองเชียงใหม่ เพื่อติดต่อทำการค้า เมื่อ พ.ศ.2372 โดยเฉพาะบริษัททำการค้าไม้ขนสัก และบริวารที่มีความเชี่ยวชาญ กิจการทำไม้ เมื่อปี พ.ศ.2383 (สร้อยศรี อ่องสกุล, 2539, หน้า 333) เมื่อครั้งทำกิจการค้าอยู่ในประเทศพม่าอีกหลายคน คนจีนจากผืนแผ่นดินใหญ่ หรือจากพระนคร เข้ามาร่วมดำเนินกิจการ กิจการค้าทำให้เมืองเชียงใหม่เจริญรุ่งเรืองมาจนปัจจุบัน

ดังนั้น จึงได้นำรูปแบบแบบแผน เทคนิควิทยาการ สถาปัตยกรรมดั้งเดิมของตนติดตามมาด้วย แล้วนำมาผสมผสานให้เกิดสถาปัตยกรรมเฉพาะอย่างที่น่าศึกษาค้นต่อไปนี้

2.1 แบบสถาปัตยกรรมจีนร่วมสมัย

เรือนที่มีการศึกษาไม่มากนักและอาจกล่าวได้ว่ามีหลังเดียวในริมน้ำบึงเมืองเชียงใหม่ ตั้งอยู่ถนนเจริญประเทศ หลังตลาดไนท์บาซ่าปัจจุบัน สร้างโดย ชุนชวงเสียงฤาเกียรติเมื่อประมาณ 150 ปีที่ผ่านมาและยังคงใช้พักอาศัยจนปัจจุบัน เป็นเรือนไม้ได้ดูสูง หลังคามุงกระเบื้องดินขาวการวางผังเรือนในรูปแบบจีนดั้งเดิม คือ เป็นลักษณะคอร์ต (courtyard house) คือ เป็นเรือนที่มีอาคารห้อมล้อมรอบชานเรือนรูปสี่เหลี่ยมมีความกว้าง 22.80 เมตร ยาว 26.00 เมตร ลักษณะคอร์ตแบบจีนจะเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนรอบตัวเรือนแต่โครงหลังคาเป็นไม้มุงกระเบื้องลอนดินเผาากกล้วย ด้วยเมืองจีนอากาศหนาวมีหิมะหลังคาจึงต้องแอ่นโค้งเล็กน้อยเพื่อรับแรงหิมะ ความโค้งมนของลอนกระเบื้องจะช่วยลดการตกกระทบของหิมะได้ด้วยเช่นกัน โครงสร้างไม้ภายในใช้ไม้ท่อนคล้ายกับไม้ทำโครงหลังคาโบสถ์ในวัดแถบภาคเหนือเช่นกัน ทำลานโล่งกลางเรือนเป็นลานอเนกประสงค์ ดินดินที่รับแสงแดดเก็บไอน้ำไว้ในตอนกลางวัน รอบเรือนไม่มีหน้าต่างจะมีประตูบานใหญ่หน้าด้านเดียว ทำรูปปั้นสิงโตคู่ไว้หน้าประตู

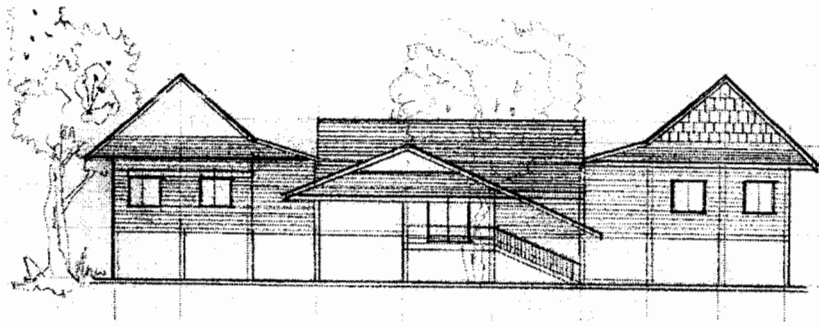

ภาพที่ 4.26 ลักษณะเรือนจีนแบบ คอร์ต

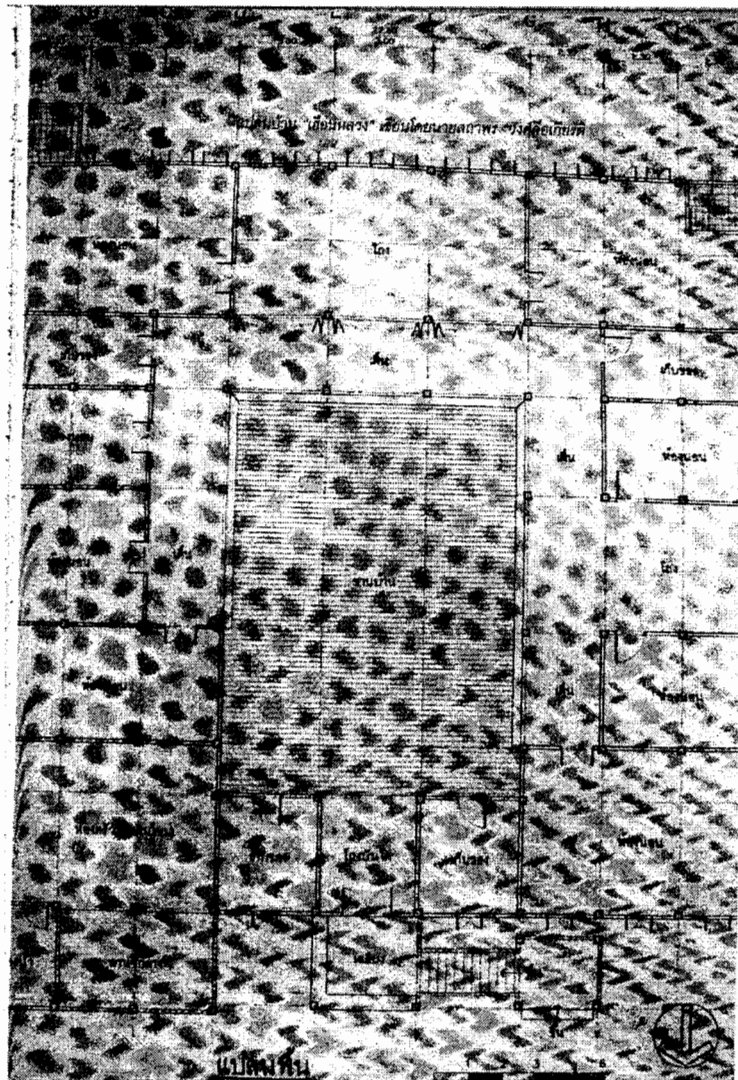
(Courtyard)

ที่มา : Mabingian , Madrangles

Of Beijing, 1993 : p 3

ภาพที่ 4.27 ลักษณะรูปด้านหน้าเรือน
ที่มา : จิริจันทร์ ประทีปะเสน, 2549

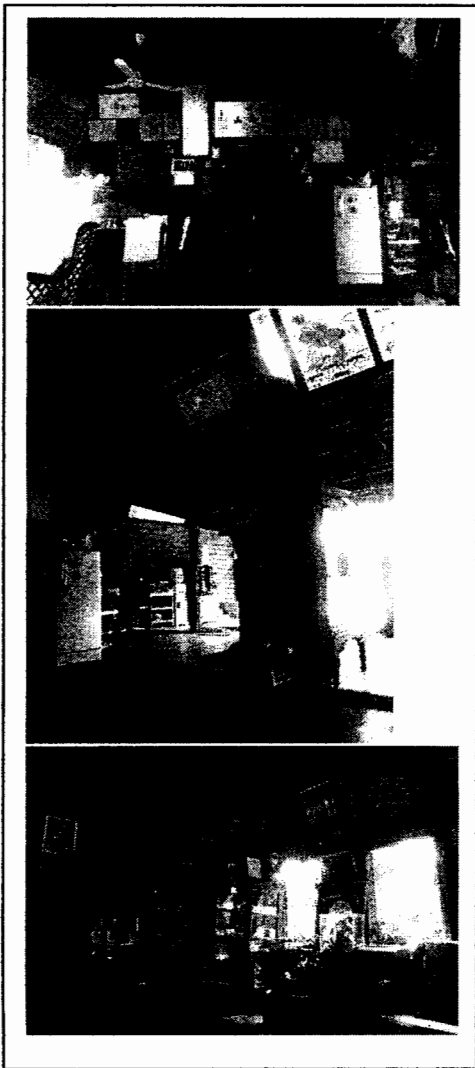
ภาพที่ 4.28 ลักษณะแปลนเรือน
ที่มา : จิริจันทร์ ประทีปะเสน, 2549

ภาพที่ 4.29 ลักษณะบันไดทางขึ้นเรือน

กว้าง 1.50 เมตรทอดยาวมีสง่าผ่าเผยงาม
มีที่พักนั่งคอยแบบเรือนล้านนาเก่าแก่เป็น
การผสมผสานวิถีทางสถาปัตยกรรม
เข้ากันได้อย่างลงตัว ทำหลังคา
คลุมบันไดด้วยเช่นกัน

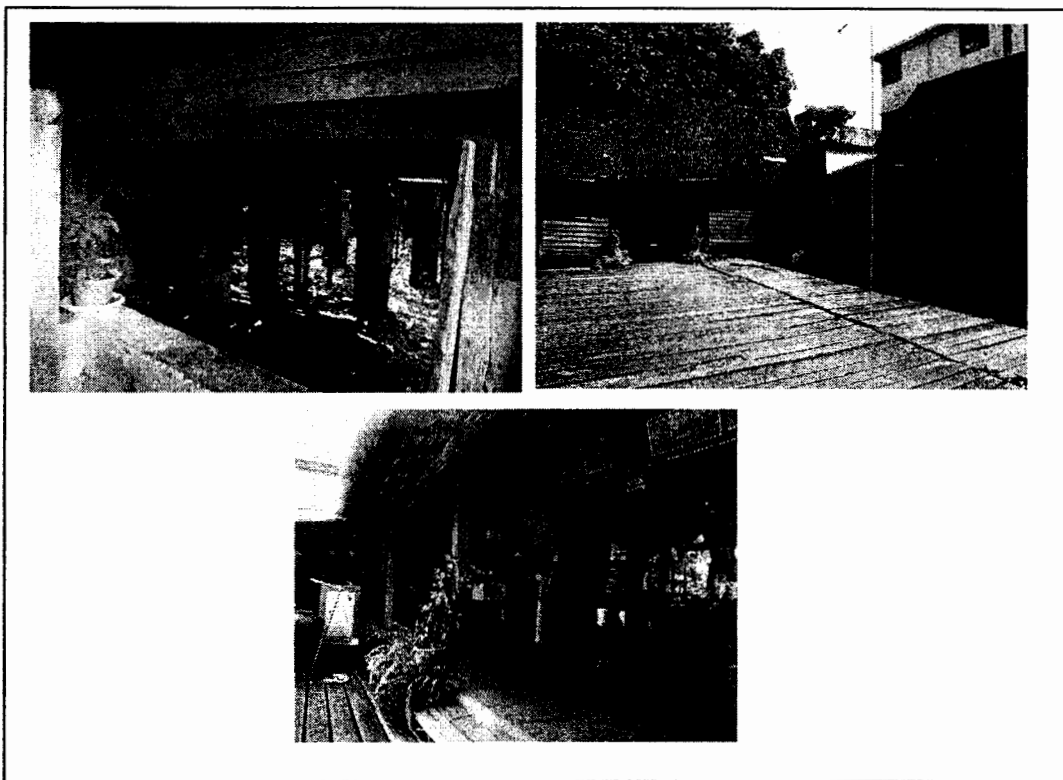
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ภาพที่ 4.30 รูปภาพ ที่ส่งมาจากเมืองจีน
ในโอกาสต่าง ๆ ติดไว้ในห้องโถง
เรือนใหญ่ อนุรักษ์ ฝีมือสกุล
ช่างจีนรูปแบบศิลปะจีนเช่นกัน
น่าจะเป็นช่างจีน ไทหล่าในสมัย
เดียวกันที่มีอยู่ ณ เมืองเชียงใหม่
ในขณะนั้น

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

รูปแบบเรือนนี้ได้ถูกนำมาสร้างในใจกลางตัวเมืองเชียงใหม่ แต่ก่อนนั้นคงเป็นชุมชนไม่ใหญ่โตนัก คงมีเรือนของพ่อค้าไม้กลุ่มหลวงโยนการพิจิตร และเรือนบริวารเท่านั้นในบริเวณริมน้ำปิง ถนนเจริญประเทศ ปัจจุบัน ได้นำรูปแบบเรือนจีนมาเป็นแบบอย่างแต่ด้วยภูมิปัญญาของมนุษย์ที่ได้ร่วมกันปรับปรุงปรับเปลี่ยนทั้งรูปแบบและวัสดุเทคนิคให้เข้ากับภูมิประเทศสิ่งแวดล้อมของเมืองและขนบธรรมเนียมประเพณีแบบไทยล้านนา ด้วยได้ตัดสินใจแล้วว่า จะตั้งหลักปักฐานใช้ชีวิต ผากชีวิตไว้บนผืนแผ่นดินอันอุดมสมบูรณ์พูนสุขนี้ตลอดไป จึงได้ตัดสินใจสร้างเรือนอันเป็นการแสดงเจตนารมณ์แน่วแน่ว่า ข้าพเจ้าอยู่ขออาศัยบนผืนแผ่นดินนี้แน่นอน นับเป็นเหตุผลหนึ่งของการสร้างเรือนของมนุษย์โดยทั่วไป ดังนั้น เรือนจึงถูกสร้างขึ้นด้วยความคิดรวบยอดแล้วว่าต้องเป็นรูปแบบใด

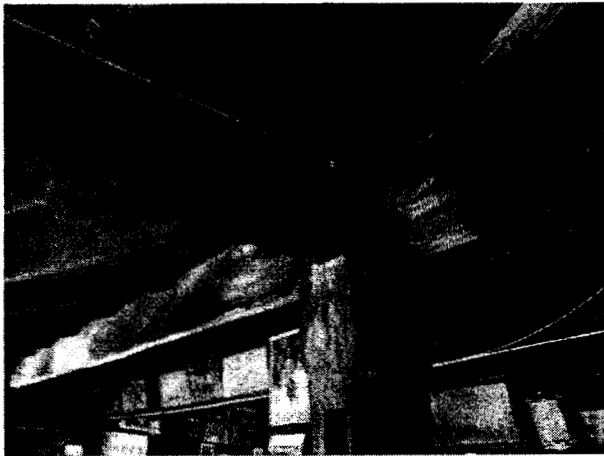

ภาพที่ 4.31 ลักษณะเรือนใต้ถุนสูง ขานกลางเรือนและเดินหน้าขาน
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

เรือนทำด้วยเสาไม้สัก จำนวน 100 ต้น รวมทั้งค่อม่อกลางขาน โครงสร้างหลังคาเป็นจั่วแบบมะนิลาทรงแฉ่งไม้ค้ำองมีความชันประมาณ 45 องศา ด้วยต้องใช้กระเบื้องดินขอแผ่นเล็กมุงซึ่งจำเป็นต้องสูงชัน ครอบองศาเฉพาะช่วงกระเบื้องหรือเดินด้วยปลายหลังคาจะค้ำไม้พันศิระเหมือน

เรือนทรงไทยทั่วไป ราว 60 องศา ไม่มีฝ้า ฝาเรือนทำด้วยไม้สักขนาด $\frac{1}{2}$ นิ้วหนา 6 นิ้วตีแบบทับเกล็ด ทำหน้าต่างเล็ก ๆ รอบเรือน แบ่งเป็นห้องนอนสำหรับ พ่อแม่ และทำเรือนขนานทั้ง 2 ด้าน เพื่อเตรียมไว้ให้ลูกที่ตั้งไว้ว่าจะต้องมีลูกหลานให้เต็มบ้านเต็มเมือง

เรือนนี้สร้างตั้งแต่ยังมีลูกเพียงหนึ่งคน ยังพำนักอยู่กับมารดาที่ตำบลไม้งาม จังหวัดตาก เมื่อสร้างเรือนแล้วเสร็จจึงรับลูกชายและภรรยามาเชียงใหม่ และให้คนไปรับลูกและภรรยาที่เกิดเมืองจีนมาอยู่ด้วย ครั้งเมื่อเรือนหลังนี้แล้วเสร็จ ก็คงมีเพียงสองภรรยา และลูกจากจีนสองคน จากจังหวัดตากหนึ่งคนเท่านั้น แต่เรือนนั้นได้ทำการสร้างอย่างสมบูรณ์แบบตั้งแต่แรกนั้นมองให้เห็นถึงการวางแผนอย่างรอบคอบที่จัดต้องเตรียมไว้ให้พอกับครอบครัวในอนาคต

ภาพที่ 4.32 ลักษณะเทคนิค

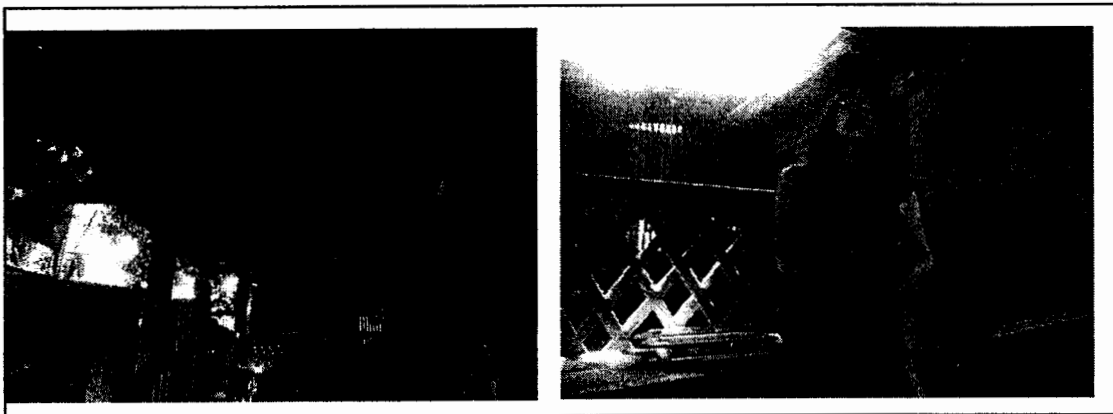
การประกอบโครงสร้าง

หลังคา ชายคา แบบเจาะ

สอดซี่คสลักและการ

รองรับ ตะเฒ่า รางหลังคา

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ภาพที่ 4.33 ลักษณะราวกันตก รอบชานพัก ทำไม้ระแนงตีไขว้ เป็นช่องระบายลมแลดูสวยงาม

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

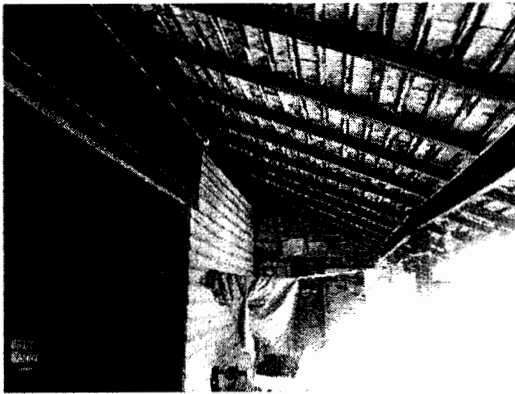
หน้าบันไคทำเป็นห้องเก็บของสองห้อง ขนาบประตูเรือนมีซุ้มทางเข้าเรือนหน้าบันไคทางเข้าเรือนทำที่พักนั่งคอยแบบเรือนไทยด้วยตนเองเป็นพ่อค้าใหญ่อาจมีผู้คนมาพบปะเป็นประจำ บันไคทำหลังคาคลุมแบบล้านนาเช่นกัน กว้างราว 1.50 ม. เพื่อให้สมดุลกับเรือนและสร้างความสง่างาม ความวิจิตรบรรจงมีไม่มากนักเน้นความแข็งแรงและปลอดภัยจึงไม่พบลวดลายฉลุในเรือนนอกจากการประดับตามเสาและประตูเล็กน้อย

ซานปู้ด้วยไม้หนาราวนี้วครั้งถึงสองนี้ว ทนแดด ฝนมารวม 150 ปี ยังใช้การได้อยู่จนปัจจุบัน ปั้นลมเชิงชายไม้พิถีพิถันมากนัก ทำพอแก่การรับน้ำหนักปลายกระเบื้อง ทั้งเชิงชายบางแห่งผูกฟังกตามอายุขัย ประตูบานเพ็ชรมลुकฝึกเปิดได้กว้างในตัวเรือนใหญ่ ซึ่งมีไว้ในโอกาสพิเศษที่อาจมีขึ้นตลอดปีปัจจุบันรื้อออกไปแล้ว

ภาพที่ 4.34 ภาพกระจกเงาที่ส่งมาจากเมืองจีน

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

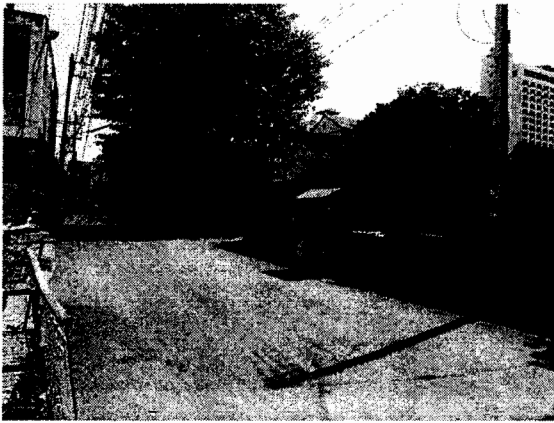
ภาพที่ 4.35 โครงสร้างหลังคา ช่วงเดินหรือระเบียง เห็นจันทัน และระแนงไม้ มุงกระเบื้องดินขอเห็นกรอบบานประตู เพ็ชรมลुक ฝาดิทับเล็ด

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ภาพที่ 4.36 ลักษณะบันไคช่วงในเข้าเรือนทำด้วยไม้หนาประมาณ 4 นิ้ว ดูแข็งแรงช่องประตูกว้าง 1.60 ม. กว้างพอสินค้าหนัก และดูสง่างาม

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ภาพที่ 4.37 ลักษณะรั้วกำแพงก่ออิฐถือปูน
แน่นอนหา รอบบริเวณเรือน
ในพื้นที่ประมาณ 5 ไร่
ถนนเจริญประเทศ ซอย 1
หลังตลาดไนท์พลาซ่า

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ภาพที่ 4.38 ลักษณะตัวเรือน
ด้านทิศตะวันตกเห็นรูปทรงจั่ว
แบบมะนิลา

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

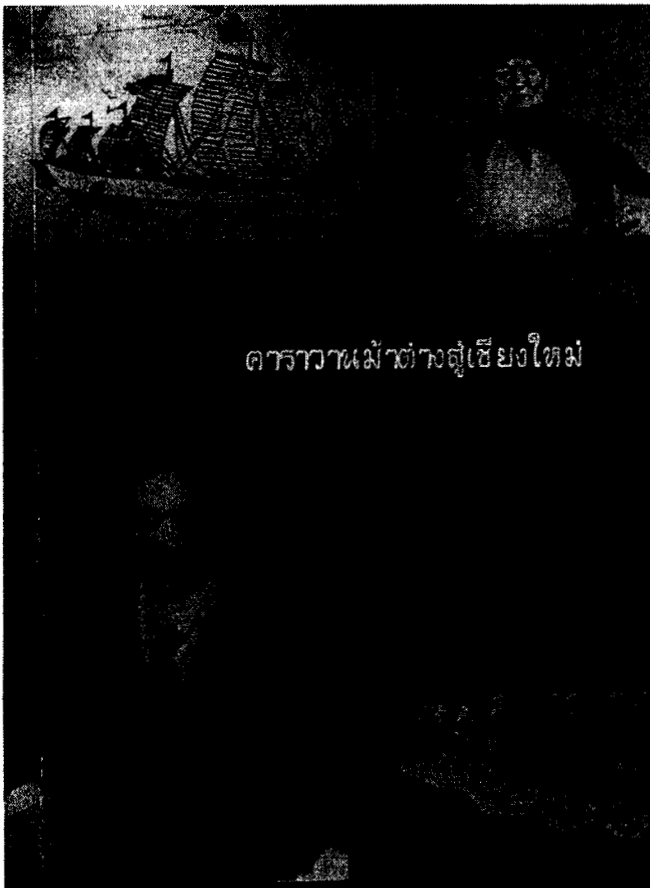
ภาพที่ 4.39 ลักษณะทางเข้าเรือนชั้นใน
มีห้องเก็บของขนานทางซ้ายขวา
มีม้านั่งคอยสำหรับแขกภายใน

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ท่านเป็นคนจีนฮั่นนับถือศาสนาอิสลามมาแต่เมืองจีน นำบริวารมาอยู่ ณ ที่นี้จำนวนมาก และติดตามมาอยู่ในภายหลังอีกเช่นกัน รวมกันอยู่จนเกิดเป็นชุมชนชาว ฮ่อ มุสลิม มีสุเหร่าขนาดใหญ่มาตรฐานใหญ่โตจนถึงปัจจุบัน

พื้นไม้สักแผ่นใหญ่ ผิวมันด้วยการดูแลรักษาอย่างดีท่านมีลูก 10 คน ขณะลูกยังเล็กท่านก็อยู่บนเรือนนี้ทุกคน ภรรยา และลูกที่มาจากจีนนั้นย้ายไปอยู่ที่เชียงรายด้วยการปรับตัวให้เข้ากับ วิถีชีวิตและสังคมลำบาก เกรงว่าจะเกิดปัญหาจึงได้แยกครอบครัวจีน ออกไป แต่ก็ได้ดูแลเลี้ยง ลูกเมียที่ศิเช่นเดิม

รูปแบบเรือนหลังนี้ไม่พบเห็นที่ใดในเมืองเชียงใหม่จึงเลือกใช้เป็นกรณีศึกษาไว้ให้เป็น ประวัติศาสตร์ นอกจากตัวเรือนที่เป็นเอกลักษณ์แล้วนั้น ประวัติศาสตร์บุคคลเจ้าของเรือนมีความ ยิ่งใหญ่ที่ควรได้บันทึกเรื่องราวด้วยท่านเป็นทายาทรุ่นที่ 20 ของ เจิ้งเหอ ผู้ยิ่งใหญ่ของชาวจีนและ ของประวัติศาสตร์โลกที่มาพำนักอยู่ในเมืองไทย ดังที่ รศ.จิริจันทร์ วงศ์ลือเกียรติประทีปะเสน หลานสาวของท่านได้ศึกษารวบรวมไว้ในหนังสือชื่อ ขุนชวงเสียงภาเกียรติ. ทายาทเจิ้งเหอ คาราวานม้าต่าง 100 ปีเมืองเชียงใหม่ (2548)

ภาพที่ 4.40 ภาพปกหนังสือ

ขุนชวงเสียง

ที่มา : จิริจันทร์ ลือวงศ์เกียรติ

ประทีปะเสน

2.2 เรือนพักอาศัยแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกร่วมสมัย

อาจกล่าวได้ว่าเป็นสถาปัตยกรรมพม่าผสมผสานด้วยเจ้าของเป็นคนพม่ามาพร้อม ๆ กับคนอังกฤษที่มีกิจการทำไม้ร่วมกันมาก่อนจากพม่า ดังนั้นรูปแบบเรือน จึงมีการผสมผสาน อังกฤษล้านนา จึงจะถูกต้องกว่า จึงขอศึกษากรณีเรือนหลวงโยนการพิจิตร หรือ หม่องปิ่น โยหรือพะยาตะกำ ด้วยเป็นเรือนที่สวยงามและมีประวัติศาสตร์อันน่าสนใจให้ศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

เป็นไม้ผสม ก่ออิฐถือปูนชั้นล่าง ตั้งอยู่ริมแม่น้ำปิง ฝั่งตะวันตก ที่ตั้งอยู่ในโรงแรมเพชรงาม ปัจจุบัน ขณะนี้กำลังซ่อมแซมปรับปรุงบางส่วน ชั้นบนทำด้วยไม้สักทั้งหลัง ด้วยหลวงโยนการพิจิตร มีอาชีพทำไม้มีลูกน้องเป็นช่างฝีมือชั้นเยี่ยมมาจากพม่าที่มีความเชี่ยวชาญทั้งงานปูนและงานไม้และงานตกแต่ง ที่สามารถปั้นบัวจับเฟี้ยม ผลิตได้สวยงาม

มีบันไดขึ้นหน้ามุขเรือนสองข้าง และบันไดข้างอีกด้านทิศใต้ เพื่อขึ้นลงส่วนตัวที่มีเรือนแถวคองงานของบริษัท ขณะนี้เจ้าของปัจจุบันได้รื้อทิ้งไปแล้ว รวมทั้งห้องพักคนงานด้วยเช่นกัน เพื่อทำเป็นถนนทางเข้าในบริเวณ โรงแรม

หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินขอเช่นกัน มีการฉลุลายหน้าจั่ว ช่องลม เหนือประตูหน้าต่างอย่างงดงาม ทำลายเครือเถา อุปกรณ์เรือน บานพับ มือจับ กุญแจ ทำด้วยเหล็กและทองเหลืองรมดำของอังกฤษขนานแท้แต่โบราณ ยังใช้งานได้จนถึงปัจจุบัน

พื้นไม้ ดงไม้ เสาชั้นบนเป็นไม้หุ้มทำบัว สวยงาม เชิงชาย ทำลาย น้ำหยด

ภาพที่ 4.41 ลักษณะเรือนหลวงโยนการพิจิตร สถาปัตยกรรมพม่าผสมกับตะวันตก

ก่ออิฐถือปูนชั้นล่างคล้ายโคโลเนียล

ที่มา : ศรีสุดา ธรรมพงศา (อุปโยคิน)

ภาพที่ 4.42 ลักษณะภาพเขียนเรือนหลวงโยนการพิจิตรสถาปัตยกรรมพม่าคล้ายโคโลเนียล

ที่มา : Figure 81 U Pan Yo's house (above) share some similarities
With his monastery at Wat Upagupta (below).

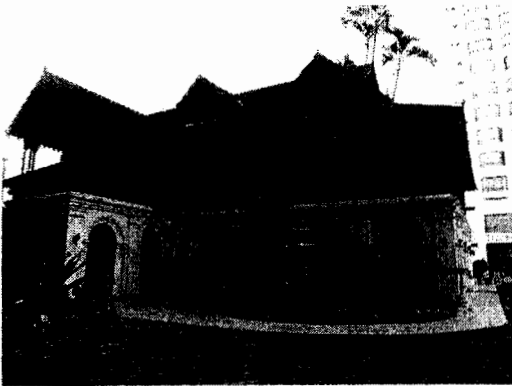
ภาพที่ 4.43 ลักษณะสถาปัตยกรรมกุฏิวัดอุปกุคจังหวัดเชียงใหม่ สร้างโดย
หลวงโยนการพิจิตร

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

เรือนหลวงโยนการพิจิตร มีรูปทรงสถาปัตยกรรมคล้ายกุฏิวัดอุปกุค ที่ท่านเป็นผู้สร้างถวาย ด้วยด้วยเหตุหลายประการ เช่น เป็นสถาปัตยกรรมเดียวกันและผู้สร้างถวายได้เป็นผู้กำหนดรูปแบบเองแต่ ความต่างที่ไม่เหมือนกันคือ รูปแบบทรงหลังคาซ้อนกับระดับ ให้ความต่างระหว่างเรือนพักอาศัย กับกุฏิพระสงฆ์ และท่านเป็นผู้มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา พัฒนา ทะนุบำรุงและสร้างวัด หลายวัดทั่วภูมิภาคเหนือ มาที่สุคกว่านุคคอื่นใด

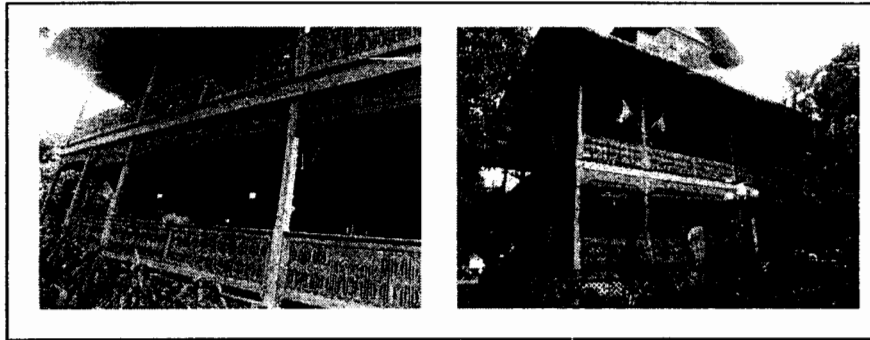
ภาพที่ 4.44 ลักษณะด้านข้างเรือนด้าน
ทิศใต้มองเห็น โรงแรมเพชรงาม
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ภาพที่ 4.45 ลักษณะเรือนทางด้านทิศตะวันตก
มีบันไดขึ้นหน้ามุข 2 ด้าน บันได
ด้านข้างเรือนรื้อออกนานแล้ว
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

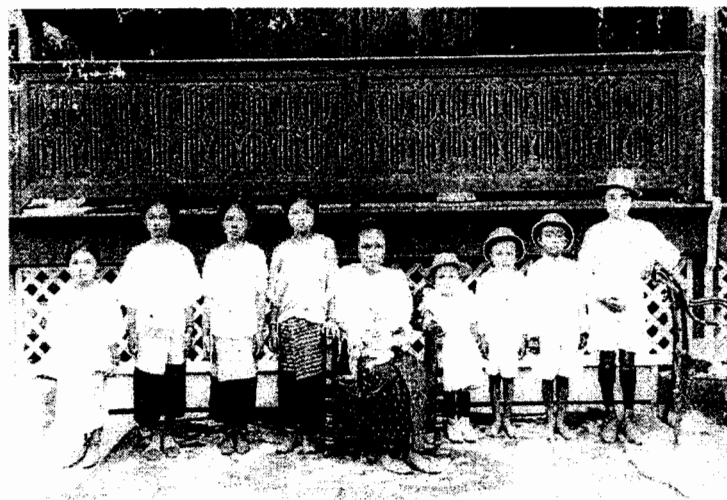

ภาพที่ 4.46 ลักษณะลวดลายฉลุศิลปะพม่าด้านปิดหน้าจั่วชั้นบนด้านหน้าเรือน
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ภาพที่ 4.47 ลักษณะเรือนไม้ 2 ชั้น ประยุกต์แบบพม่า นางอรศิริ ดุษฎี
 รศ.ดร.ปรีชา อุปโยคิน เพลิดเพลินงานโยนการพิจิตร สายแม่บัวแก้ว
 ที่มา : ถ่ายเมื่อ ธันวาคม 2549

เจ้าของ เดิมคือนายโมส่วย อุปโยคิน ปัจจุบันได้ทำเป็นร้านอาหารชื่อว่าเฮือนโบราณ ถนนเจริญประเทศ เป็นลักษณะศิลปพม่าในลวดลายประกอบเรือน แต่โครงสร้างรูปทรง เป็นแบบยุโรปหลังคา มะนิลามุงด้วยกระเบื้องดินขอ เป็นเรือนที่ออกแบบสวยงาม มีระเบียบรอบตัวเรือน ให้ความรู้สึกเปิดเผย มีความเชื่อมั่นในความปลอดภัยในสังคมสมัยนั้น มีฝ้าเพดานรอบเรือนแบบที่ทับแนวทั้งภายในและภายนอก

ภาพที่ 4.48 ภาพถ่ายหน้าเรือนครอบครัว อุปโยคิน
 ที่มา : ศรีสุดา ธรรมพงศา (อุปโยคิน)

ภาพที่ 4.49 ภายในเรือนตกแต่งเป็น
โต๊ะอาหารแบบ
ชั้น โดกมีพระพุทธรูปไม้
นำเหมาะสม

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ภาพที่ 4.50 ลักษณะระเบียงด้าน
ทิศเหนือกว้าง 2.50 เมตร

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ภาพที่ 4.51 ลักษณะหลังเรือนเดิม
เป็นชานแต่มาทำหลังคา
คลุมภายหลังที่ทำเป็น
ร้านอาหาร

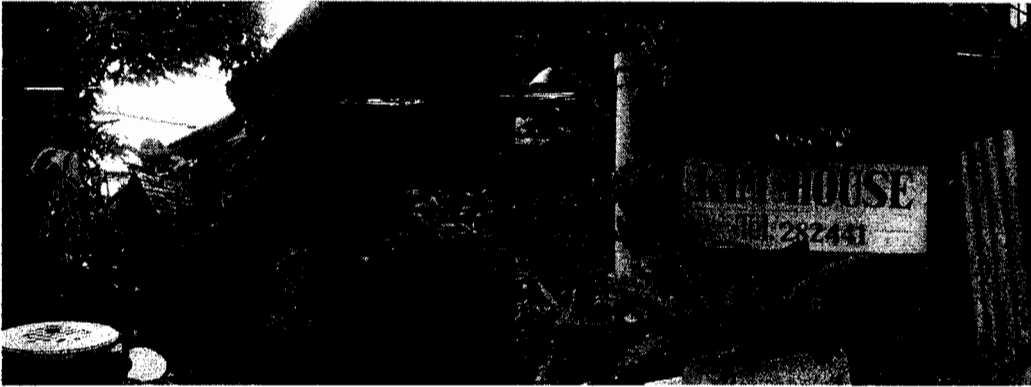
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ภาพที่ 4.52 ลักษณะเรือนทั้งหมดที่เข้าศึกษาเป็นลักษณะได้ทุนสูงพื้นน้ำทั้งหมด
 ปลายต่อม่อวางบนแท่นปูนหรืออิฐก่อเพื่อป้องกันเชื้อรา (Fungi)
 ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ภาพที่ 4.53 ลักษณะเรือนเจ้าไชยสุริวงศ์ ณ เชียงใหม่ วงศ์เจ้าพ่อของเจ้าธวัชวงศ์
 ณ เชียงใหม่ เป็นลักษณะเรือนไม้ได้ทุนสูง หลังคาสูงทรงมะลิลา มีระเบียง
 ด้านหน้าและด้านข้าง เรือนแบบหลังคาคุมบันได บันไดแบบล้านนา
 ลวดลายขลุ่ยลายเคลือเถา ตกแต่งแบบศิลปะพม่า
 ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

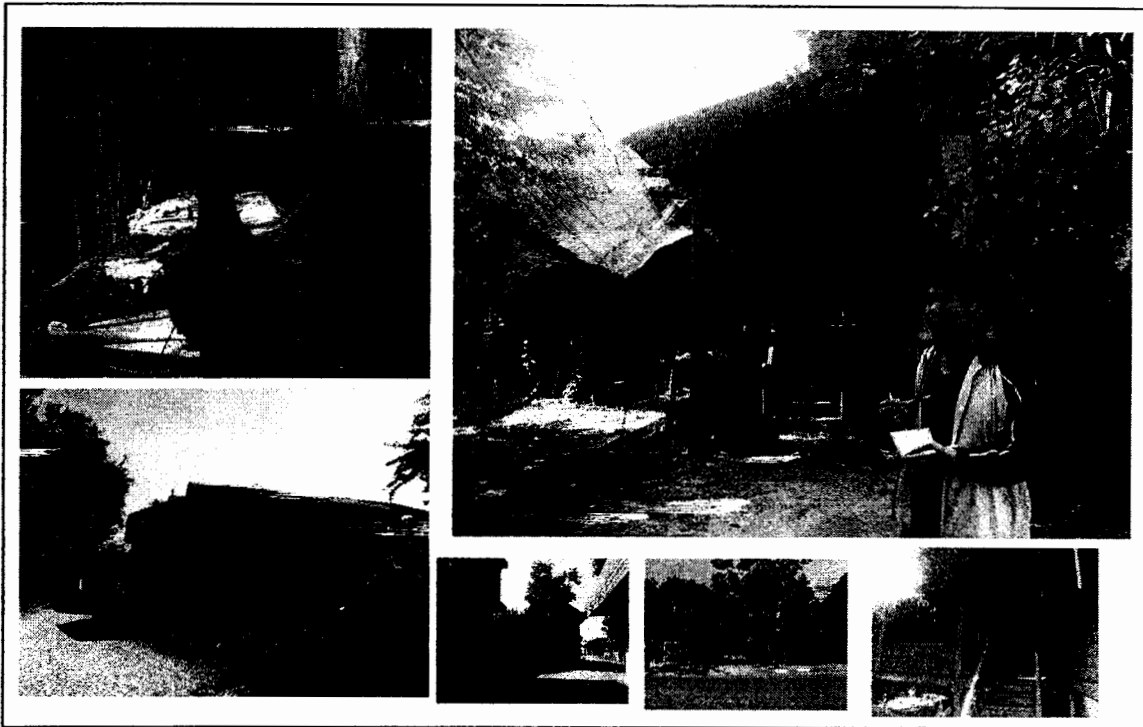
ภาพที่ 4.54 ลักษณะเรือนไม้ใต้ถุนสูงแบบศิลปะพม่าองค์สถาปัตยกรรมโดยรวม เป็นแบบตะวันตก นางอรอนงค์ อุปโยคินเจ้าของปัจจุบัน บุตร ส.ส สุบินทร์ นางกาญจนา อุปโยคิน นายโมส่วย อุปโยคินเป็นเจ้าของเดิม อายุเรือน เกิน 100 ปี

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ภาพที่ 4.55 ลักษณะเหมือนไม้ร่วมสมัยลวดลายฉลุบังแดด ช่องแสง ชุ่ม เสา ประตู แบบศิลปะพม่า ทรงมะนิลา เป็นเรือนไม้ใต้ถุนสูง คุณศิรินาถ จะรันโท เจ้าของแม่ตาเขียว อาจารย์ทองใบ เจ้าของเดิม

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

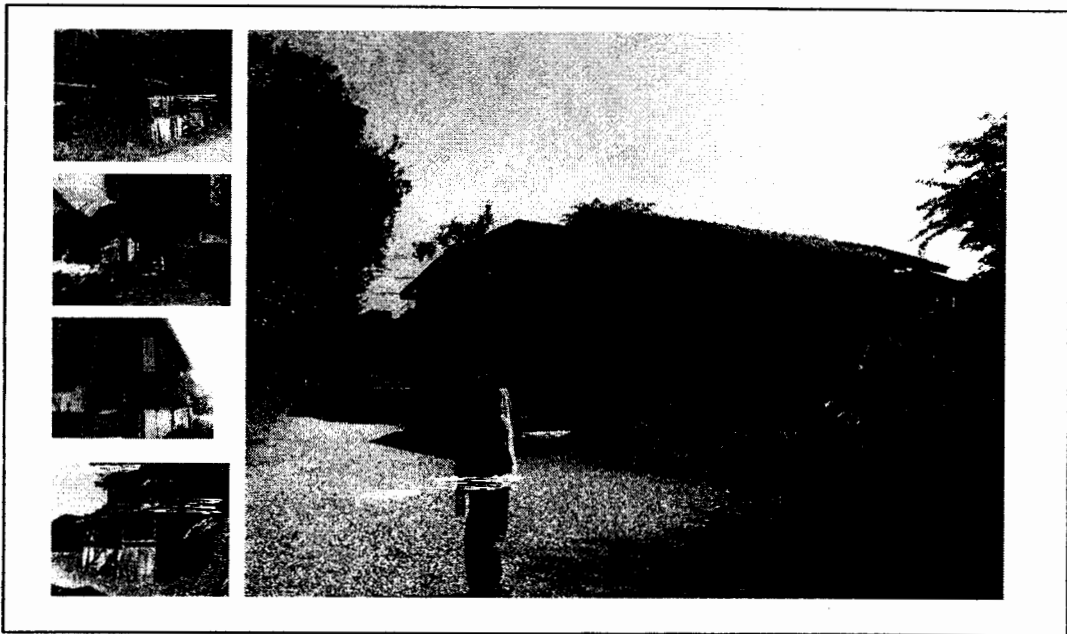
ภาพที่ 4.56 ลักษณะเรือนคหบดีตะวันตกร่วมสมัย พระพิชิต ชนบทพิบูลย์

อดีตนายอำเภอเขียงคำ เจ้าของเรือนปัจจุบันเป็นของร้านเจริญทอง ตั้งอยู่
ตรงข้ามบ้านพักสัสดีจังหวัด จังหวัดลำพูน Ele.305 ม. พิกัด 47 Q 0501291
UTM 2054583

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ลักษณะเป็นเรือนไม้ได้ถุนสูงประมาณ 1.60 เมตร ด้วยบริเวณพื้นดินอยู่บนที่สูงกว่าพื้นที่
ทั่วไป คือ 305 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง ซึ่งโดยทั่วไปจะสูงประมาณ 280-290 เมตร
แสดงให้เห็นว่าคนโบราณจะพิจารณาการยกเรือนให้สูงต่ำเท่าใดนั้นความสูงของพื้นดินที่สามารถ
ป้องกันน้ำท่วมนั้นควรจะมีสูงเท่าใด นอกจากปัจจัยอื่น เช่น การใช้สอยของได้ถุนเรือน

ตัวเรือนมีความปราณีต ประดับลวดลาย ลายฉลุรอบเรือนและประดับยอดจั่วด้วยไม้กลึง
ที่เรียกว่า สระราโน หรือเจียรไน สัมภาษณ์อาจารย์บุญมี และให้ข้อมูลเกี่ยวกับคำว่า สระราโน
มาจากคำว่า เจียรไน หมายความว่าความละเอียดอ่อนงดงามดังเจียรไน

ภาพที่ 4.57 ลักษณะภายนอกเรือนและเรือนเล็กประกอบในบริเวณบ้าน
 ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

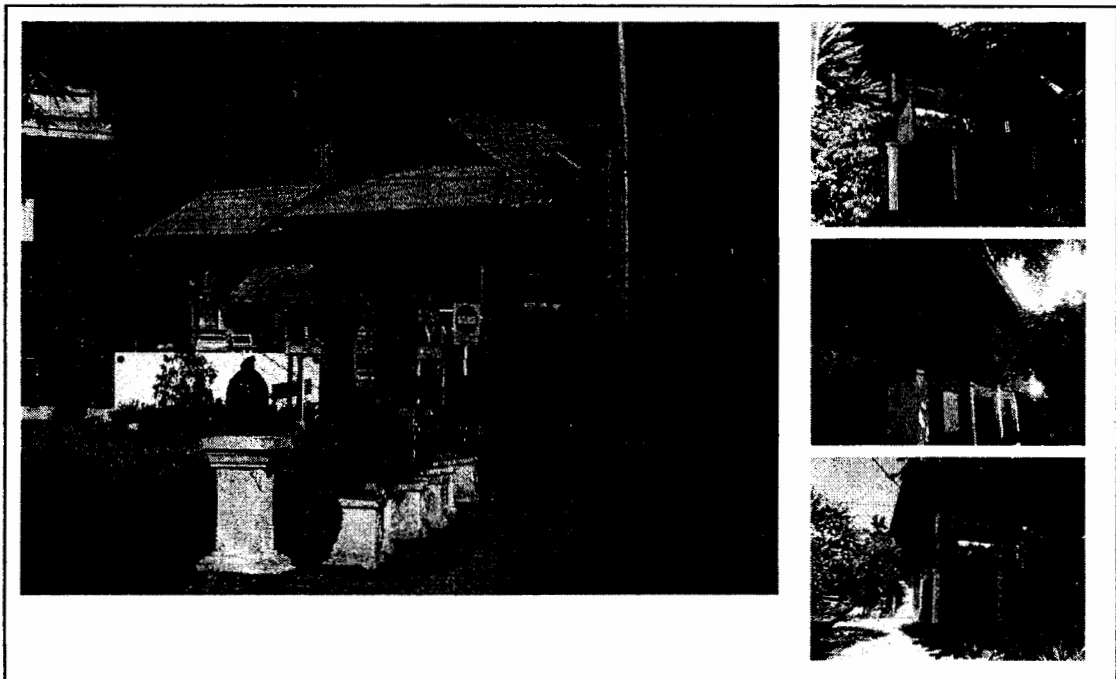
เรือนตั้งอยู่ในบริเวณที่ดินประมาณ 2 ไร่ มีบันไดขึ้นหน้าเรือนและหลังเรือน เสาไม้ชั้นบน เสาชั้นล่างไม้และคอนกรีต ฝาไม้ตีทับเกล็ดแนวนอนหน้าเรือนทำระเบียงมีลูกกรงลายฉลุงดงาม หลังคามุงดินขอปลายตัด ชั้นล่างมีเสริมก่ออิฐฉาบปูนบางส่วนทำเป็นที่เก็บของฝาเพดานไม้

ภายในบริเวณยังมีเรือนเล็กทรงปั้นหยาซึ่งเป็นเรือนบริวาร คูแลเรือนขนาดใหญ่ไม่ใหญ่นัก ตัวเรือนแบ่งเป็นเรือนใหญ่และเรือนเล็กหลังเรือนที่ใช้เป็นห้องครัว ผังเรือนเป็นแบบร่วมสมัยหรือแบบตะวันตกด้วยได้รับอิทธิพลมาจากอังกฤษที่เข้ามาอยู่ในเมืองเชียงใหม่และติดต่อทำการค้าขายกันระหว่าง 2 เมืองโดยเฉพาะกิจการทำไม้ขนสักที่ล่องมาทางน้ำแม่กวง

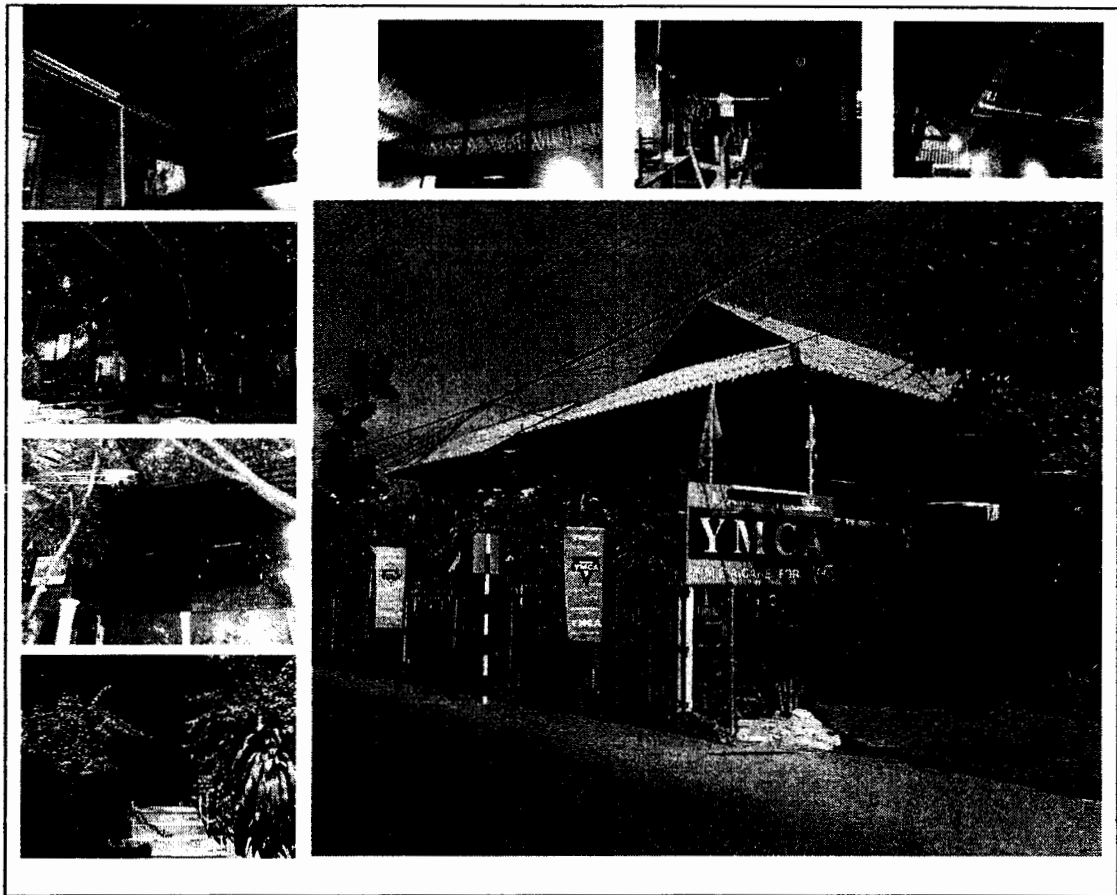
ช่วงหลังเรือนมีชานกว้างแต่มีชายคาเรือน 2 หลังชนกันจึงมองเห็นช่วงริมสังกะสีชัดเจน และยังคงใช้การได้สภาพทั่วไป ของโครงสร้างยังคงแข็งแรงสามารถซ่อมแซมได้ และปล่อยให้ผุพังปล่อยให้ดูกรุงรังด้วยเศษวัสดุเหลือใช้ เต็มอาคารน่ากลัว เรือนไฟไหม้ เป็นเรือนที่ทิ้งไว้ โดยไม่มีผู้อยู่อาศัยครุภัณฑ์บางส่วนยังใช้งานได้หรือซ่อมได้ พื้นระเบียงยังแข็งแรง เพราะอยู่ในร่มมีบางส่วนเป็นชานโล่ง อุปกรณ์ประตูหน้าต่างยังคงใช้งานได้ดีบันไดหลังเรือนก่อด้วยอิฐฉาบปูนซีกี้าซีเมนต์รุ่นใหม่

ภาพที่ 4.58 ลักษณะองค์ประกอบเรือนยังคงเห็นฮ่อมริน
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ภาพที่ 4.59 ลักษณะเรือนร่วมสมัยแบบตะวันตกขนาดใหญ่ทรงปั้นหยา YMCA
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ภาพที่ 4.60 ลักษณะเรือนร่วมสมัยแบบตะวันตกขนาดใหญ่ทรงปั้นหยา พัฒนาเป็นสถาบัน
สอนภาษาโครงสร้างอาคารยังคงแข็งแรงมั่นคงด้วยได้รับการดูแล เป็นอย่างดี
ตลอดมา จังหวัดลำพูนลักษณะเรือนไม้คหบดีทรงตะวันตกแนวใหม่
ด้วยเจ้าของเป็นพ่อค้าขายสินค้าทางเรือมาแต่อดีต

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

2.3 เรือนพักอาศัยคหบดีล้านนาร่วมสมัย

มีหลายหลังด้วยกันทั้งที่เจ้าของเป็นจีนแม่ไทย ไม่แยกชั้นด้วยแล้วแต่เจ้าของเรือน จะเลือกเรือนรูปแบบใด เรือนต่างมีอยู่ที่ชุมชนย่านวัดเกตหลายหลัง แต่มีการได้ศึกษาไว้แล้วดังจะ นำเสนอในภาคผนวก

ในการศึกษาครั้งนี้จะศึกษากรณีเรือนอื่น ๆ ที่ยังไม่มีผู้ใดได้ศึกษาจึงขอศึกษาเรือน ของนายแพทย์โอภาส พญ.เพ็ญ..... น้องสาว ดร.สุบิน ปิ่นขยัน ตั้งอยู่ ณ ริมแม่น้ำปิงฝั่ง ตะวันออกย่านวัดสศ้อย ซึ่งมีโครงการกำลังจะได้รับการซ่อมแซมปรับปรุงมีนางพวงเพชร ปิ่นขยัน พี่สาวคนโตของครอบครัว ปิ่นขยันอายุ 90 ปี เป็นผู้ดูแลอยู่ปัจจุบัน ขณะนี้กำลังซ่อมแซมรั้วให้เป็น คอนกรีต

ลักษณะเรือนเป็นทรงยุโรป แต่ได้นำลักษณะของเรือนล้านนามาใช้ให้เกิด ประโยชน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งฝาไหลรอบเรือน ได้สูงน้ำท่วมไม่ถึงดินเสาดังอยู่บนอิฐดินเผา เพื่อไม่ให้เกิดการผุพังของเชื้อรา (Fungi) ได้ดิน อันเป็นความชาญฉลาดยิ่งของคนไทย โครงเรือน ยังสมบูรณ์ นอกจากหลังคาที่ผุพังตามอายุขัย และเชิงชายที่ต้องต่อสู้กับแดดและฝนมายาวนาน

ภาพที่ 4.61 ลักษณะภาพหน้าเรือนด้านทิศเหนือหลังคาทรงมะนิลามีมุม มีชายคาปีกนกหน้าเรือน มีหลังคาคลุมบันได แบบล้านนา มุงกระเบื้อง ดินขอ

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ภาพที่ 4.62 ลักษณะฝาไหลด้านข้างเรือนที่ศตตะวันตกทำฝาไหลรื้อเรือน
ด้านเป็นเรือนที่กว้างใหญ่ ในเวลากลางวันหลังคาเป็นเรือนแผด
และมีเรือนครัวหลังเรือนทำจั่วแบบมะนิลา มีบันไดลงหลังเรือน
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ภาพที่ 4.63 แสดงลักษณะการกำลังซ่อมแซมรั้วก่อนที่จะซ่อมแซมเรือนในเร็ว ๆ นี้ (2549)
มุมด้านติดถนนทางเข้าเรือน
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ภาพที่ 4.64 ลักษณะบันไดทอดมุมต่ำ
แลดูสง่ามีที่นั่งหน้า
เรือนแบบล้านนามีบันได
ขึ้นเรือนใหญ่อีก 3 ชั้น
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ภาพที่ 4.65 ลักษณะชายคาค้ำหน้า
มีหลังคาคลุมตลอดแนว
เรือน
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

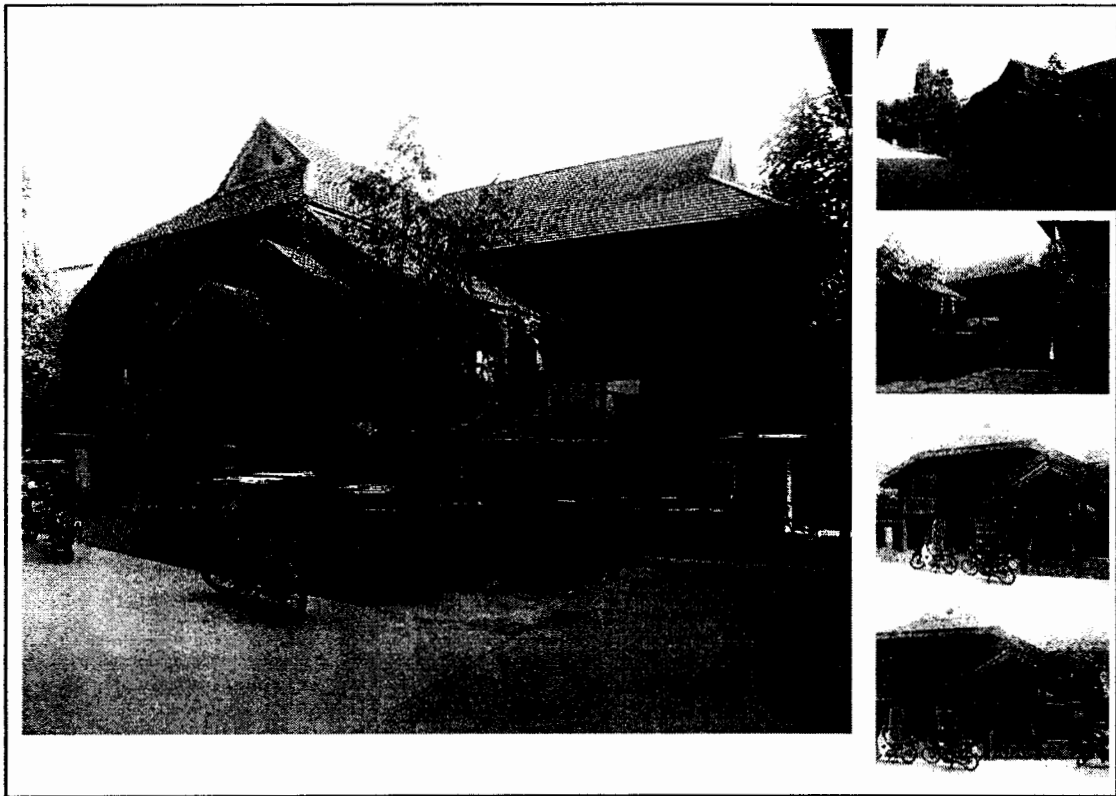
ภาพที่ 4.66 ลักษณะเทคนิคการต่อเสา
ม่อช่วงบนแบบผู้เมียหรือ
บากกลางทำให้ไม่ต้อง
ใช้น็อตตรงไม้หน้า 2 นิ้ว
คูณ 5 นิ้ว
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

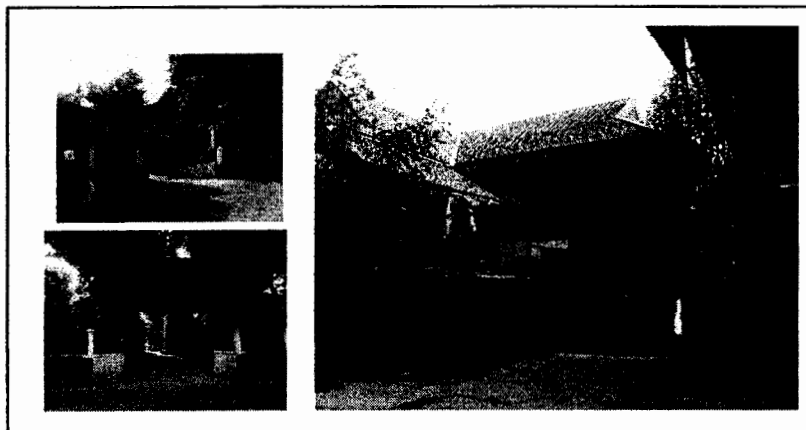
ภาพที่ 4.67 แสดงลักษณะเสาเปิดปีก
ขนาด 8 นิ้ว คูณ 8 นิ้ว
วางบนฐานปูน
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ภาพที่ 4.68 แสดงลักษณะเรือนรูปแบบเดียวกัน แต่ร้างไม่สามารถที่จะซ่อมแซมได้อยู่ใน
ย่านเดียวกัน
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ภาพที่ 4.69 ลักษณะเรือนไม้คหบดีขนาดใหญ่ขณะนี้กำลังซ่อมแซม ริมน้ำปิง
ใกล้ตลาดเทศบาล เมืองเชียงใหม่ ได้เปลี่ยนมือมาจากเจ้าของเดิมผู้สร้าง
แต่ยังคงรักษาและอนุรักษ์ไว้ให้คงเดิม ต่อเติมได้ดูภายหลัง
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

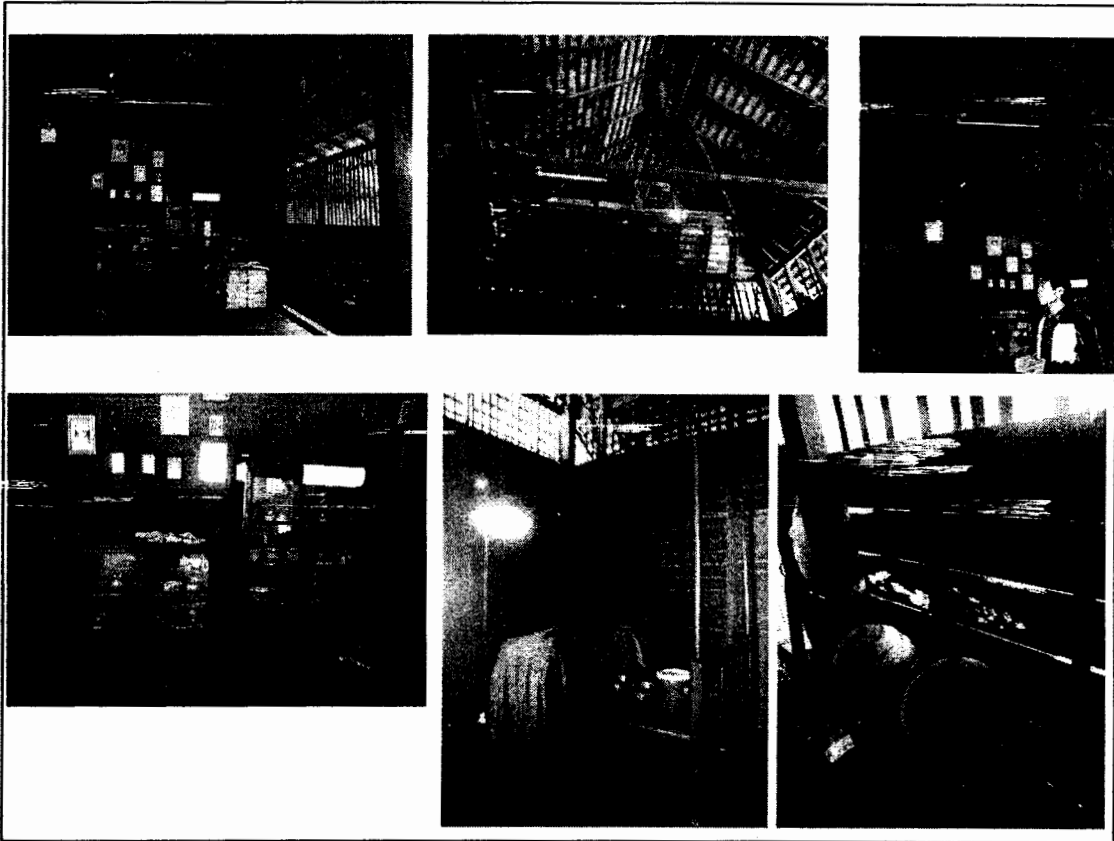

ภาพที่ 4.70 ลักษณะเรือนไม้ในเมืองเชียงใหม่บริเวณใกล้ตลาดเทศบาล
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ภาพที่ 4.71 เรือนนายไซ สาคร บ้านเลขที่ 389 ถนนรอบเมืองใน อำเภอเมือง
จังหวัดลำพูนสร้างเมื่อ พ.ศ.2475
พิกัด 47 Q 0501230 UTM. 2054360 ELE. 321m
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

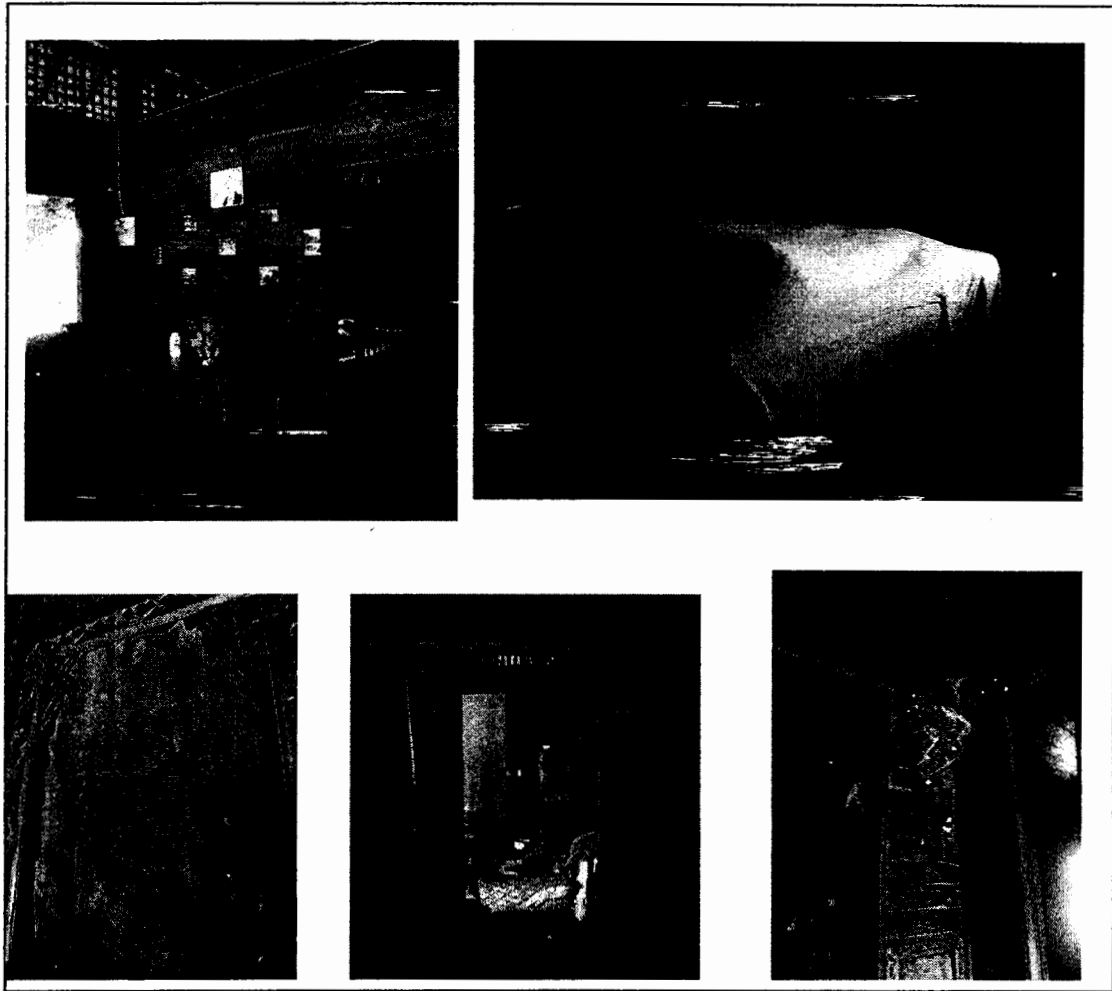
ฝาเรือนตีตามแนวอนคร่าตั้งแบบทับเกล็ดประตูหน้าต่างไม้ลูกฟักแบบใหม่ติด
อุปกรณ์โลหะรุ่นใหม่หน้าต่างนอนใหญ่เล็กรวม 4 ห้อง ปัจจุบันมีใช้เพียงห้องเดียว แต่ยังคงสภาพ
ห้องนอนของนายไซอยู่คงเดิม อุปกรณ์ครุภัณฑ์เรือนยังอยู่ครบครัน เช่น เตียงนอน โต๊ะ เก้าอี้
โบราณ ยังคงสภาพดีใช้งานได้ทุกชิ้น ผนังเรือนเป็นลักษณะเรือนสมัยใหม่ไม่ใช่แบบกาแล
ส่วนรับแขกอยู่หน้าเรือนไม่ใช่แบบล้านนา แต่ยังคงนำวิถีล้านนามาใช้ เช่น หมอนน้ำคืมดินเผา
แต่ไม่ทำร้านวางอยู่บนพื้นเก้าอี้หว้าโล้น

ภาพที่ 4.72 ลักษณะโครงสร้างภายในตัวเรือน

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

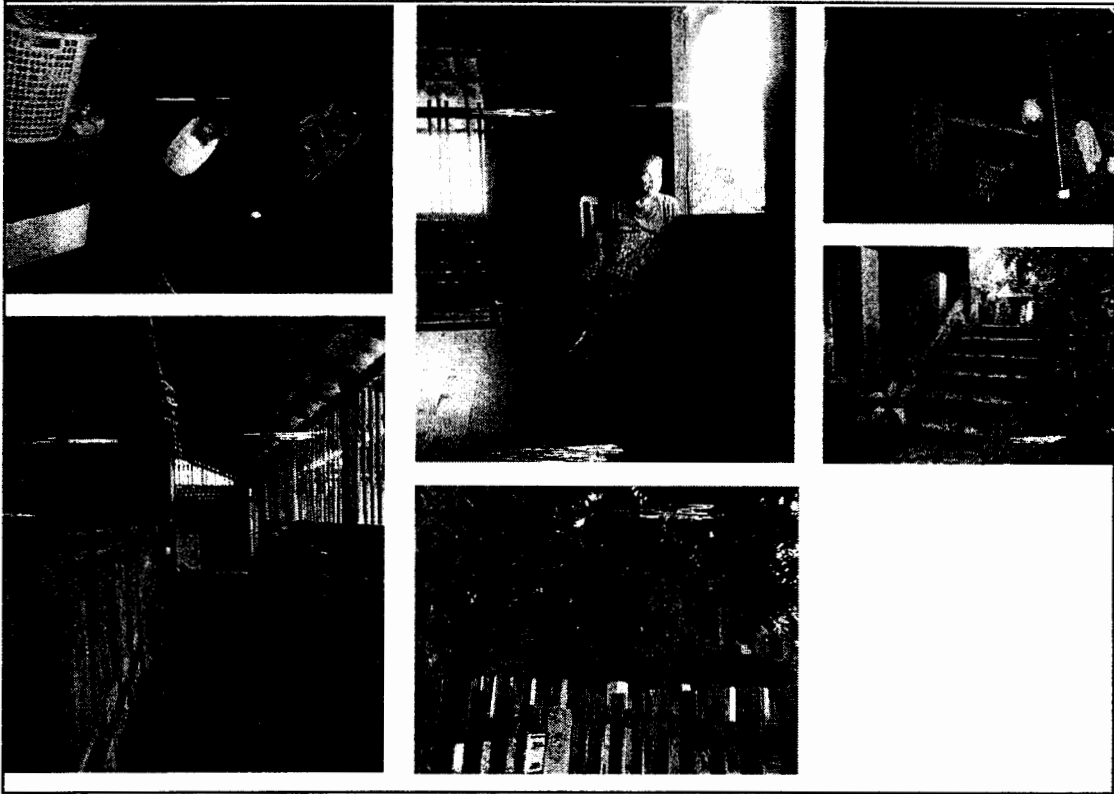
ลักษณะ โครงสร้างภายในตัวเรือนหลายส่วนไม่ทำฝ้าเพดาน ทำช่องระบายอากาศเหนือฝ้าเรือนทางเดินระดับต่ำกว่าพื้นเรือนชั้นบน นั่งห้อยเท้าได้ ส่วนรับแขกจะทำไว้กว้างพอด้วย จะมีลูกความมาปรึกษางานอยู่เป็นประจำ และบางครั้งต้องพักค้างคืนก่อนขึ้นศาลของลูกความอยู่เป็นประจำ ด้วยนายไชยมีอาชีพเป็นทนายความ และได้รับความเชื่อถือให้เป็นทนายประจำเจ้าหลวงจักรคำจรัสศักดิ์ด้วยเช่นกัน เรือนตั้งอยู่บนพื้นที่หลายไร่กลางเมืองดิดนง แม่น้ำกวางปลุกผลไม้ไว้เต็มบริเวณ เช่น มะพร้าว มะม่วง ลำไย ติปี่ ที่ทุกอย่างเคยเป็นรายได้ของครอบครัว โดยเฉพาะมะพร้าวช่องระเบียบทำฝาไว้ห่างเล็กน้อยและตีระแนงด้านข้างบ้านเพื่อรับแสงสว่างให้เจ้าตัวเรือน จัดเรือน อย่างมีระเบียบตกแต่งเล็กน้อยไม่รุงรัง มีเรือนลูกหลานมาทำการปลูกสร้างหลายหลังหลายเรือนตั้งอยู่ในบริเวณเดียวกัน โดยตัดแปลงขี้ข้าวหรือหลองข้าวให้พักอาศัยได้ แต่ได้ทำพิธีขออนุญาตเรือนก่อนทำการตัดแปลงด้วยกล้วตักขี้และบ่อน้ำก็เช่นกัน

ภาพที่ 4.73 ลักษณะการจัดห้องนอนในเรือนนายไชย สากร ชาวบ้านมัก
เรียกว่า “ป้อหนานไชย”

ที่มา: ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ลักษณะการจัดห้องนอนในเรือนนายไชย สากร ชาวบ้านมักเรียกว่า “ป้อหนานไชย”
เป็นต้นตระกูล “สากร” ซึ่งเป็นชื่อพ่อและชื่อแม่ นายไชย สากรมีภรรยา 3 คน คือ เจ้าน้อยแสน
เจ้าจ้าน ณ ลำพูน และเจ้าบุญปิ่น ไชยอำมาตย์ มีบุตร 6 คน และบุตรชายคนแรกกับเจ้าจ้าน ณ ลำพูน
1 คน รวมมีบุตร 7 คน ด้วยเป็นคนที่ได้รับคามไว้นือเชื่อใจจากการเป็นที่ปรึกษาให้กับเจ้าหลวง
จักรคำคณาทร

ภาพที่ 4.74 ลักษณะองค์ประกอบเรื่อนนาง คำมูล สาคร

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

นางคำมูล สาคร ผู้ให้ข้อมูลด้วยความภาคภูมิใจในชาติตระกูลของตนที่มีตาเป็น
ผู้กว้างขวางมีผู้นับถือมากบุญบารมีจึงยังคงมาขังลูกหลานเหลน นางจำปาง อายุ 88 ปี ยังแข็งแรง
ความจำดีเดินขึ้นลงบันไดได้เป็นบุตรของเจ้าบุญปิ่น พ่อชื่อน้อยคำตัน (น้อย คือ คำนำหน้าผู้ที่ได้
บวชเป็นเณร คำทานคือผู้ที่บวชเป็นพระ)

ปัจจุบันนางคำมูล ได้มอบเรื่อนหลังนี้ให้กับนางสาวปราณี สาคร อาจารย์โรงเรียนศึกษา
สงเคราะห์จิตอารี จังหวัดลำปาง สรุปลความจากนายวิฑูรย์ และเพิ่มข้อมูลจากการสัมภาษณ์
นางคำมูล สาคร

3. เรือนค้าขาย

ในเมืองเชียงใหม่ลำพูนมีอยู่หลายรูปแบบแตกต่างกันไปตามขนาดกิจกรรมธุรกิจ การค้ามีตั้งแต่ขนาดเล็ก ปานกลาง และใหญ่ มีพัฒนาการมาแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนานนับ 100 ปี ตั้งแต่สมัยชาวพม่า ไทยใหญ่ เข้ามาค้าเนินกิจการค้าขายและชาวจีนที่มาทั้งทางบกและทางน้ำเข้ามา ค้าเนินกิจการค้าในเวลาต่อมาพร้อมทั้งชาวยุโรปที่เข้าค้าเนินกิจการค้าไม้ขนสักจึงทำให้เกิด รูปแบบสถาปัตยกรรมเรือนค้าขายในหลายรูปแบบดังต่อไปนี้

3.1 **เรือนแป** นิยามของเรือนเมืองเชียงใหม่ คือ เรือนที่ปลูกตามแนวยาวเป็นแพ ริมน้ำปิงเป็นเรือนไม้ ตั้งบนเสาไม้ไผ่ทำลายน้ำ แต่ในช่วงฤดูน้ำ น้ำจะท่วมถึงใต้ถุนเรือน ในช่วง ระยะเวลาหนึ่ง คูคล้ายเป็นเรือนแพในภาคกลาง คงด้วยน้ำแม่ปิงฤดูน้ำหลาก น้ำจะไหลเชี่ยว และเมื่อฤดูแล้งน้ำจะลดแห้งขุดหาดทรายขึ้น มีช่วงน้ำไหลเพียงเล็กน้อย จึงไม่สามารถทำลายน้ำ ตลอดปี อีกเหตุผลหนึ่ง คือ แม่น้ำปิงไม่กว้างเช่นเมืองตากหรือกำแพงเพชร และมีซุงไม้สักจำนวนมากที่ไหลลงมาจากต้นน้ำ เช่น จากจังหวัดเชียงดาวที่มีการทำไม้ของบริษัทจำนวนมากที่จะทำให้ ไม่สามารถทำแพลายน้ำได้ จะมีเรือนที่ตั้งอยู่บนซุงของผู้ดูแลไม้เท่านั้น ซึ่งเป็นเพียงตลบเล็ก ๆ เท่านั้นที่ดูลักษณะคล้ายเรือนแพ แต่ก็เพียงฤดูน้ำเดียวที่แพซุงไม้เหล่านั้นจะต้องทำการล่องสู่ ภาคกลางต่อไป

ภาพที่ 4.75 สภาพซุงไม้สักกลางแม่น้ำปิง

ที่มา : สรัสวดี อ๋องสกุล , 2539 : 463

สุภาภรณ์ และดวงจันทร์ อาภาวิชรุตม์, 2547 : 33

ได้กล่าวว่าหลวงโยนการพิจิตรได้ปรับสวนลำไยให้ราบเรียบเหลือต้นลำไยไว้ 3 ต้น และได้สร้างห้องแถว “เฮือนแป” ไม้ชั้นเดียวบนฝั่งแม่น้ำปิง ซึ่งเดิมมีพวกม่าน พวกขมุ คนเลี้ยงช้าง พวกเลื่อยไม้และคนงานทำไม้อาศัยอยู่ ต่อมาชาวจีนเข้ามาขอเช่าอาศัยอยู่เพื่อเปิดร้าน ทำมาค้าขาย ทั้งในภาคหลวงโยนและภาคหลวงวโรรส จึงได้มีการขยายการสร้าง เฮือนแป กว่า 20 หลังคาเรือน ส่วนใหญ่เป็นชาวจีนอพยพ ที่เหลือเป็นคนเมือง คนไทยและม่านเข้ามาเช่าอาศัยอยู่ ด้านหน้าบ้านเฮือนแป เป็นลานข่วง มีต้นลำไย 3 ต้น

รวริมล ชัยรัต (2549 : 172) ได้กล่าวว่าเฮือนแปไม่ใช่เรือนแพที่ลอยน้ำ แต่เป็นเรือนไม้ (ไม้สัก ไม้ตะเคียน ไม้เนื้อแข็ง) หลังค มุงดินขอ (กระเบื้อง) ปลูกสร้างหน้าบ้าน คิดถนนไกล่แม่น้ำ แต่ละหลังมักจะทำ เป็นสามห้อง โถงหากัน ไม่มีฝาผนัง เปิดเป็นร้านค้าขายของ เปิดปิดหน้าบ้าน (บางที่เรียกหน้าบ้านว่าหน้าถ้ง) ด้วยบานเขี้ยวหรือไม้กระดานยกเข้าออกทีละ แผ่น ๆ หน้าบ้านเป็นร้านค้า หลังบ้านเป็นที่อยู่อาศัย สินค้าที่นำมาขายในร้านนำมาจากเรือแพ จึงเรียกบ้านเหล่านี้ว่าเฮือนแป

การขนถ่ายสินค้าที่ขึ้นมาจากปากน้ำโพ มาขึ้นท่าแพหรือท่าแพ ก่อนจะสร้าง สะพานนวรัตน์ จนเป็นชื่อเรียกต่อกันมาจนปัจจุบันอันเป็นถนนท่าแพ ยาวจนถึงประตูท่าแพ เป็นการอนุรักษ์ภูมินามของสถานที่สำคัญไว้เป็นอย่างดีเช่นเดียวกับตลาดต้นลำไยทั้งที่ไม่มีต้นลำไยให้เห็นจนบางคนคิดว่าเป็นตลาดขายส่งลำไย

คนจีนหลายคนที่เข้ามาถึงเชียงใหม่ยังได้เช่าหรือสร้างเฮือนแปบนบกอยู่ในระยะ ตั้งตัวเริ่มแรก ก่อนที่จะได้มีโอกาสสร้างอาคาร ตึกอยู่ปัจจุบัน เรือนแพมุงตับตองตั้ง จั่วสูง กลายเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมเรือนรุ่นต่อ ๆ มาที่ได้เปลี่ยนมาเป็นหลังคามุงด้วยกระเบื้องดินขอ แล้วก็ตาม ดังเรือนร้านค้าในถนนท่าแพ ขายเสื้อผ้าพื้นเมือง

ดังนั้น คำว่า เฮือนแป จึงถูกบันทึกอยู่ให้เป็นประวัติศาสตร์ของเรือนรูปแบบหนึ่งของเมืองเชียงใหม่ที่สำคัญต่อไปดังภาพที่ 4.76

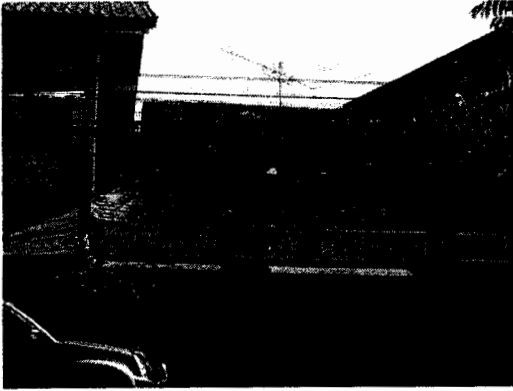
ภาพที่ 4.76 ลักษณะเฮือนแปที่ยังคงมี

การอนุรักษ์ตลาดท่าแพ

ไกล่ตลาดต้นลำไย

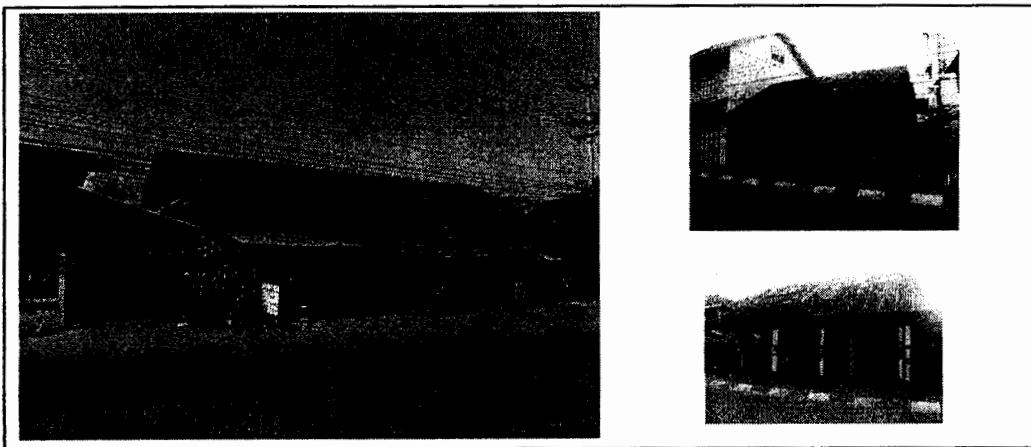
จังหวัดเชียงใหม่

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

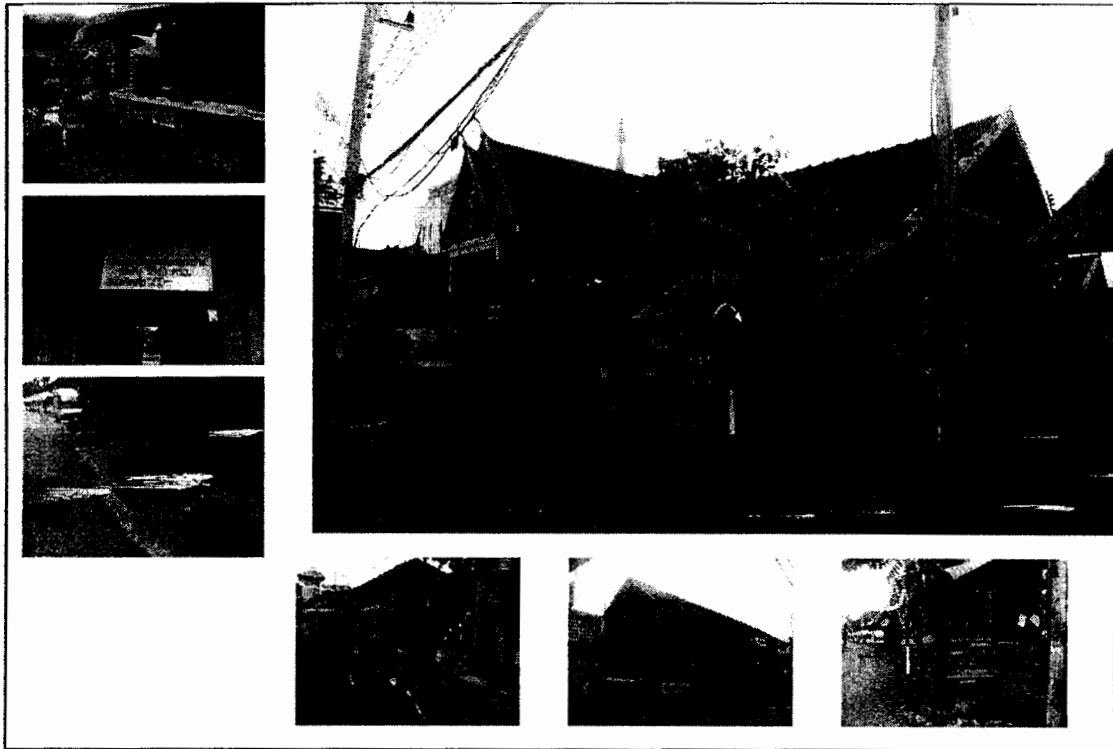

ภาพที่ 4.77 ลักษณะเฮือนแป ถนนเจริญราษฎร์
จังหวัดลำพูน
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

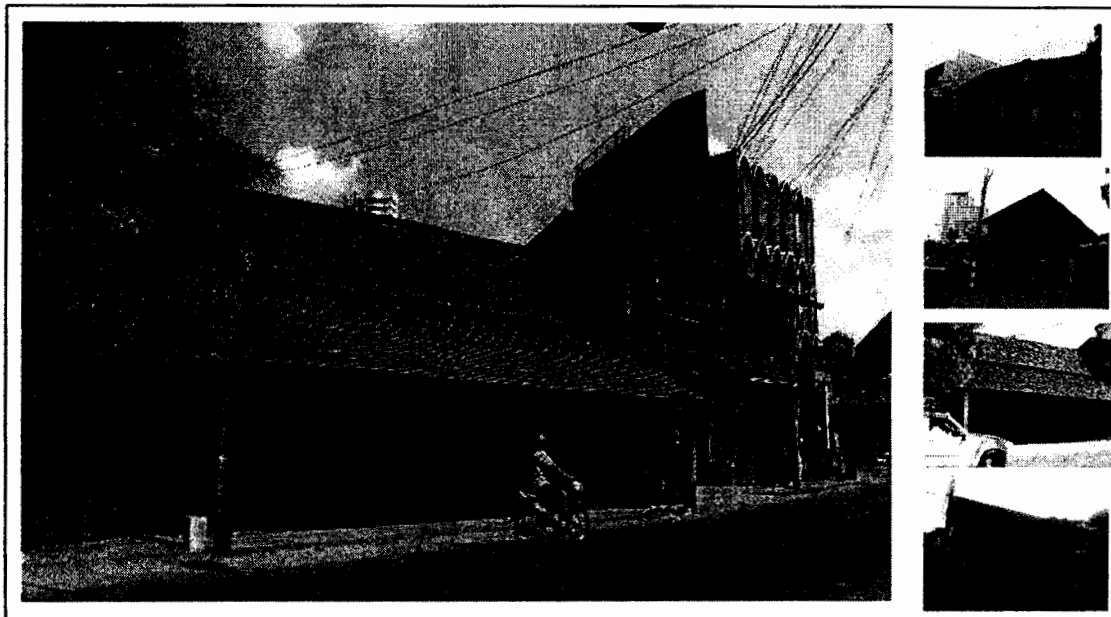
จากเรื่องเล่าจาวภาค สุภาภรณ์ อาภาวัชรุตต์ และ ดวงจันทร์ อาภาวัชรุตต์ (2547 : 37) ได้สรุปไว้ว่า ลักษณะบ้านเฮือนแปในภาคเก้าลำไย เดิมเป็นที่ว่างสวนห่างคิแม่่น้ำปิง ด้านหน้าติดถนนวิชยานนท์ กั้นภาคหลวงวโรรส ด้านเหนือติดขั้วหมอชิด ด้านใต้ติดศาลเจ้าเงินปุงเถ่ากง ต่อมาเจ้าของตลาดได้สร้างห้องแถวเฮือนแปไม้คิแม่่น้ำปิง ด้านหน้าเปิดร้านค้า กลางบ้านเป็นห้องนอน หลังบ้านเป็นห้องครัว ห้องน้ำและชานหลังบ้านหันสู่แม่น้ำปิง (ฟากตรงข้ามแม่่น้ำปิงเป็นบ้านวัดเกตการาม) ได้ถุนบ้านสูงเป็นพื้น โถง ตลิ่งชันลาดลงสู่แม่่น้ำปิง ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ชาวภาคจะขุดหลุมหลบภัยใต้ถุนบ้าน ถ้ามีเครื่องบินมาทิ้งระเบิดสะพานนวรรรัฐ ทางการเปิดสัญญาณ”หออ” ชาวบ้านจะวิ่งหลบลงหลุมหลบภัย หลังสงคราม ได้ถุนบ้านจะเป็นที่เล่นของเด็ก และสุนัข สุนัขตัวเมียจะคลอคลุกในหลุมหลบภัย บ้านเฮือนแปจะยกพื้นสูงกว่าระดับน้ำปิงในยามน้ำท่วม น้ำท่วมพื้นที่ทั้ง 2 ตลาด แต่ไม่เคยท่วมถึงบ้านเฮือนแป

ภาพที่ 4.78 ลักษณะเฮือนแป ถนนเจริญราษฎร์ จังหวัดลำพูน
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ภาพที่ 4.79 ลักษณะเขื่อนแปดถนนท่าแพ จังหวัดเชียงใหม่
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ภาพที่ 4.80 ลักษณะเขื่อนแป่่านวัดเกตการาม จังหวัดเชียงใหม่
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

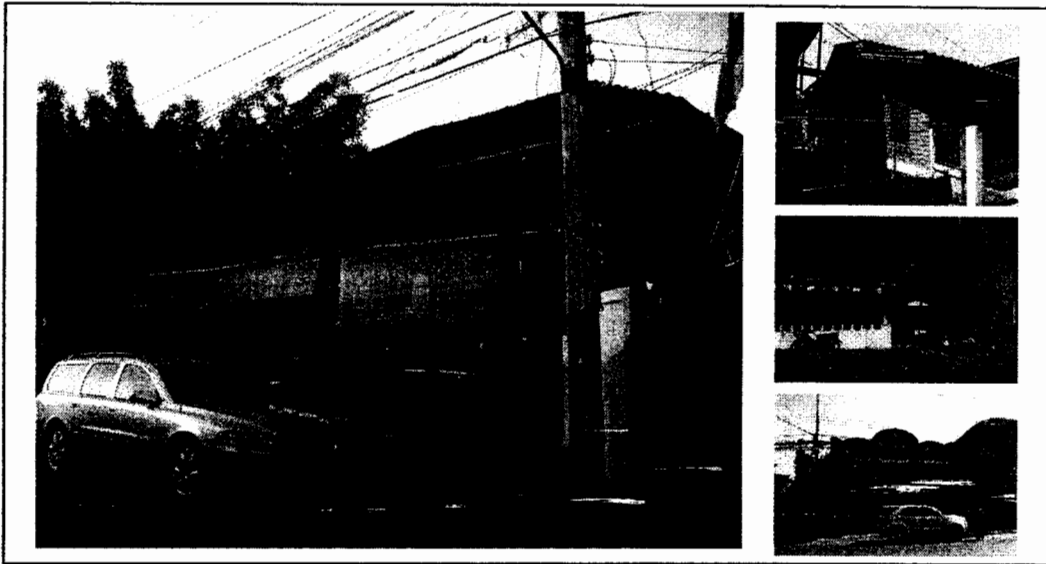

ภาพที่ 4.81 ลักษณะเรือนแป้นวัดเกตการาม จังหวัดเชียงใหม่
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

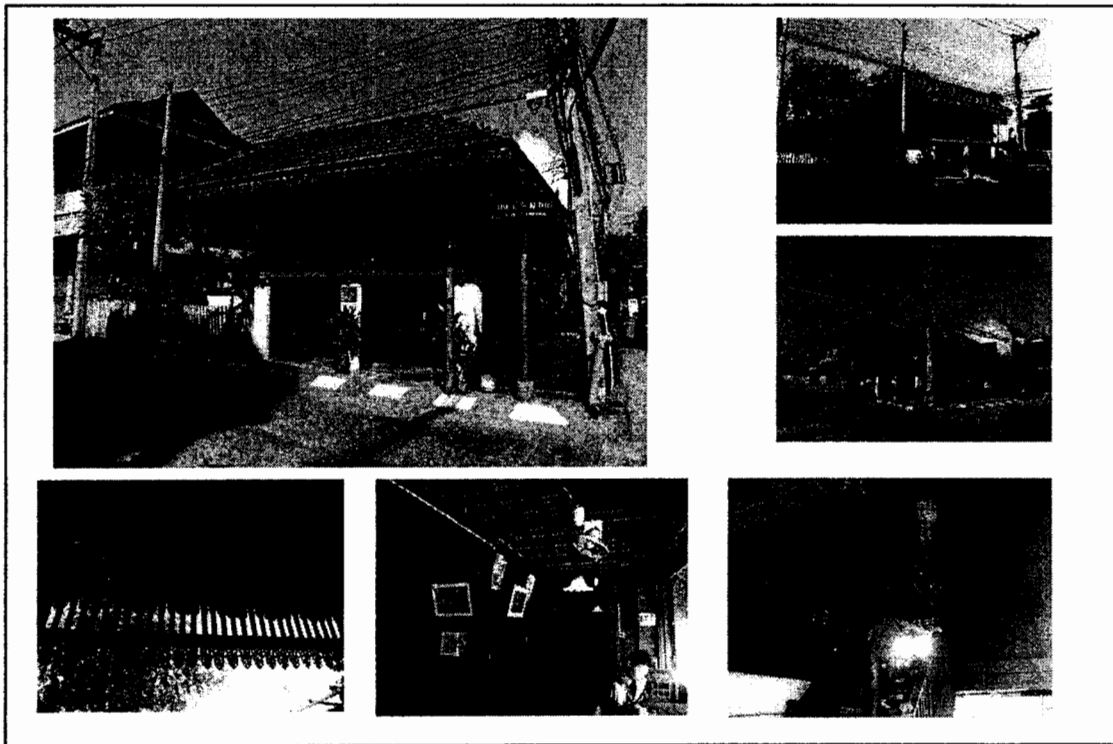
3.2 เรือนร้านค้า

เป็นลักษณะเรือนไม้และเรือนคอนกรีตผสม ไม้มีทั้งสองชั้นและชั้นเดียว หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผาหรือดินขอ บางเรือนได้ปรับเปลี่ยนเป็นกระเบื้องลอนคู่แล้ว บ้างก็มีบางเรือนได้ยกพื้นขึ้นตามระดับถนนบางเรือนไม่ได้ยกจึงอยู่ต่ำกว่าถนนบ้างก็มี

ในเรือนไม้จะเป็น โครงสร้างไม้ทั้งหลังและได้เปลี่ยนเป็นเทพื้นคอนกรีตเสริมเหล็ก เรือนค้าขายจะตั้งอยู่ริมถนน เมื่อกิจการร้านค้ามาแต่ดั้งเดิม อายุ 50 ปีขึ้นไป ฝาเรือนด้านหน้าจะทำเป็นฝาถ้งหรือฝาเพ็ช และเปลี่ยนทำบานเพ็ชมภายหลัง บางเรือนคล้ายแบบเรือนแพ เชียงใหม่ ซึ่งอาจนำแบบอย่างมาทำคามก็อาจเป็นได้ แต่พบไม่มากนัก บนถนน เจริญราษฎร์และที่อื่น ๆ ในตัวเรือนมีทั้งเรือนทรงมะนิลาและเรือนทรงปั้นหยา หรือผสมกันในกรณีมีมุขยื่นออกมาจากตัวเรือน

ภาพที่ 4.82 ลักษณะเรือนพักอาศัยที่จัดทำไว้ค้าขายเป็นลักษณะเรือร้านค้า ติดถนน เพื่อสะดวกในการค้า ถนนเจริญราษฎร์ อ.เมือง จ.ลำพูน
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

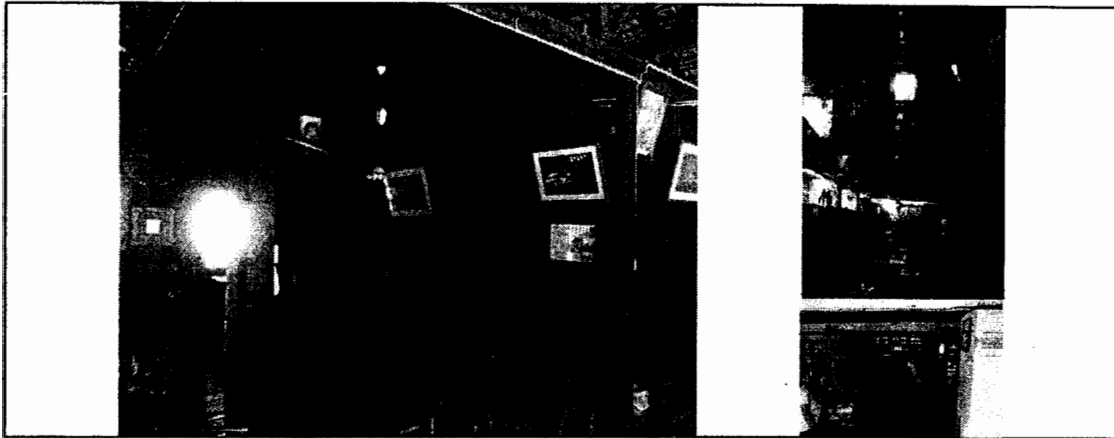

ภาพที่ 4.83 ลักษณะเรือนร้านค้า จ.ลำพูน บนถนนเจริญราษฎร์ และถนนรอบเวียง เลขที่ 173 ตำบลในเมือง จังหวัดลำพูน นางสาวผ่องพันธ์ ปัญญามนีศรี เจ้าของเรือน “ร้านต้นฝ้าย” พิกัด 47 Q 0501297UTM 2053630 Ele.283 m.
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ลักษณะเป็นเรือนไม้สองชั้น อายุเรือนประมาณ 90 ปี นับจากรุ่นคุณปู่ ทรงปั้นหย่าหรือหลังคาจั่วล้ม มุงกระเบื้องซีเมนต์อัดโครงหลังคาไม้ ไม่ทำฝ้าเพดานตลอดเรือนทำเฉพาะห้องนอน ฝาเรือนเป็นฝาไหล ด้งเดิมบางส่วนแต่ได้จัดทำเพิ่มเติมเมื่อครั้งดัดแปลงทำเป็นร้านอาหาร ในบริเวณฝาด้านทิศตะวันออกริมแม่น้ำกวังและด้านข้างซอย เพื่อรับแสงและเพิ่มช่องระบายลม โครงสร้างเป็นไม้สัก เสาชั้นล่างเป็นเสาปูนหุ้มด้วยก่ออิฐฉาบปูนเป็นซีเมนต์ยุคใหม่ (Portland Cement ชนิด Silica Cement)

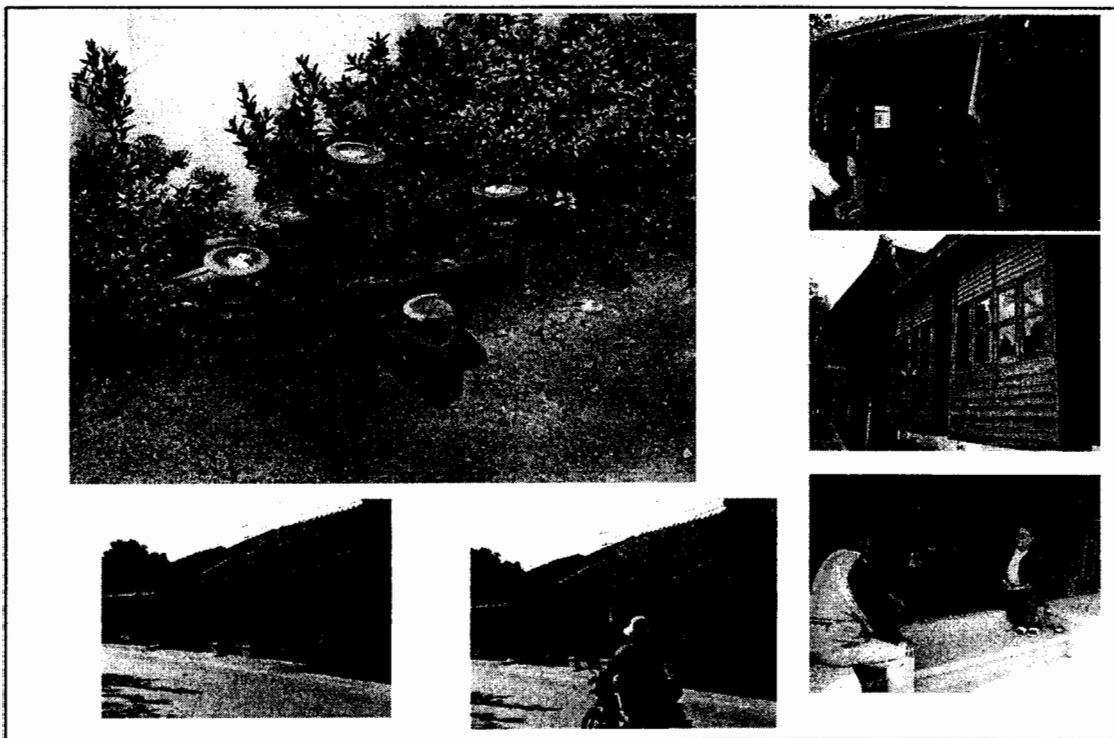
พื้นปูด้วยไม้สักเข้าลิ้นและตีชนขนาด 1" x 6" และ 1" x 5" ทำบันไดขึ้นข้างหลังเรือน ด้านเดียว มีช่องระบายลมใต้ ouse หรือคอกสองทำเป็นไม้ระแนงตีตามตั้งสูงประมาณ 60 ซม. เพิ่มการระบายลมหรือหลังจากเลื่อนฝาไหลปิดแล้วได้มีการดัดแปลงตกแต่งแผงกันแดดด้านหลังเรือน โดยทำลายลวดหนังก้านคู่สวยงาม เป็นไม้ระแนงยาวป้องกันฝนสาดได้เป็นอย่างดี ฝาเรือนภายในตีตามนอนคร่าวตั้งระยะประมาณ 50 ซม. ดูแข็งแรง

จัดแต่งเป็นโต๊ะอาหารได้ทั้งชั้นบนและล่าง โดยจัดทำเป็นอาหารพื้นเมืองและอาหารภาคกลาง ได้นำกรู๊นท์แบบเดิมโต๊ะเก้าอี้ไม้สัก นำมาประกอบเรือนดูไม่ขัดตา ด้วยหลังชั้นล่างเพิ่มพื้นที่นั่งเสริม โต๊ะอาหารแบบนอกเรือนมุงพรางแสงแดดด้วยตาข่ายพรางแสง (Slant) ประดับตกแต่งด้วยไม้ดอกไม้ประดับเพิ่มความนุ่มนวลของบรรยากาศในร้าน ทำรั้วไม้ไผ่ด้านหลังเรือน เพื่อไม่ให้ขัดกับตัวเรือนปลูกไม้เครือเถาให้เลื้อยตามแนวรั้ว นำภาพเก่าที่พอหาได้จากของเดิมในบ้านและหาเพิ่มเติมมาประดับรอบเรือนด้วยเจ้าของเรือนยังคงชื่นชอบของเก่า ที่มีคุณค่าของบรรพบุรุษทุกชิ้น อุปกรณ์ไฟฟ้า ยังคงหลงเหลือรุ่นดั้งเดิมอยู่เหมือนเดิม สายไฟฟ้าชนิดปรับความสูงต่ำของโคมแก้วได้ด้วยระบบลูกตุ้มเลื่อนเซรามิกสีขาวเจาะรูเลื้อยขึ้นลง อายุโคมไฟไม่น่าต่ำกว่า 60 ปี

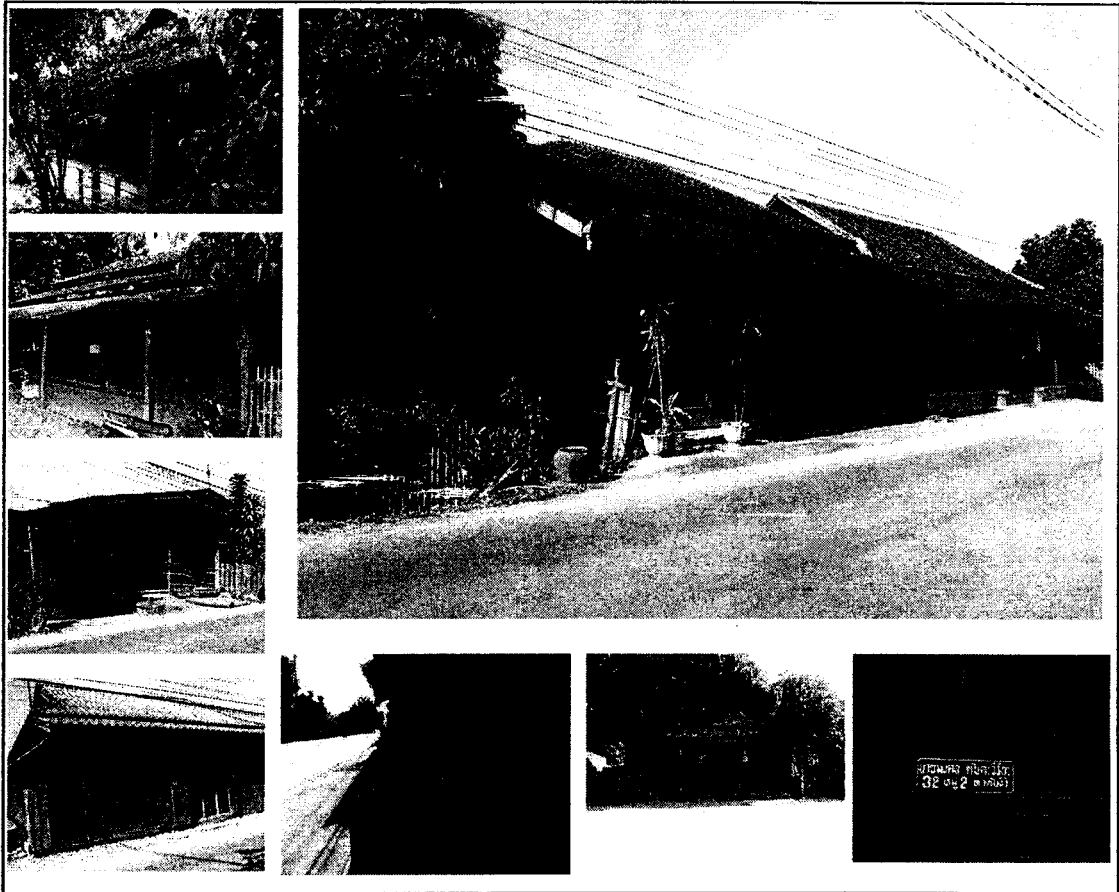
ภาพชุดที่ 4.๘4 ลักษณะการใช้ประโยชน์ภายในเรือน ที่เป็นร้านอาหารพื้นเมืองและอาหารตามสั่ง

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

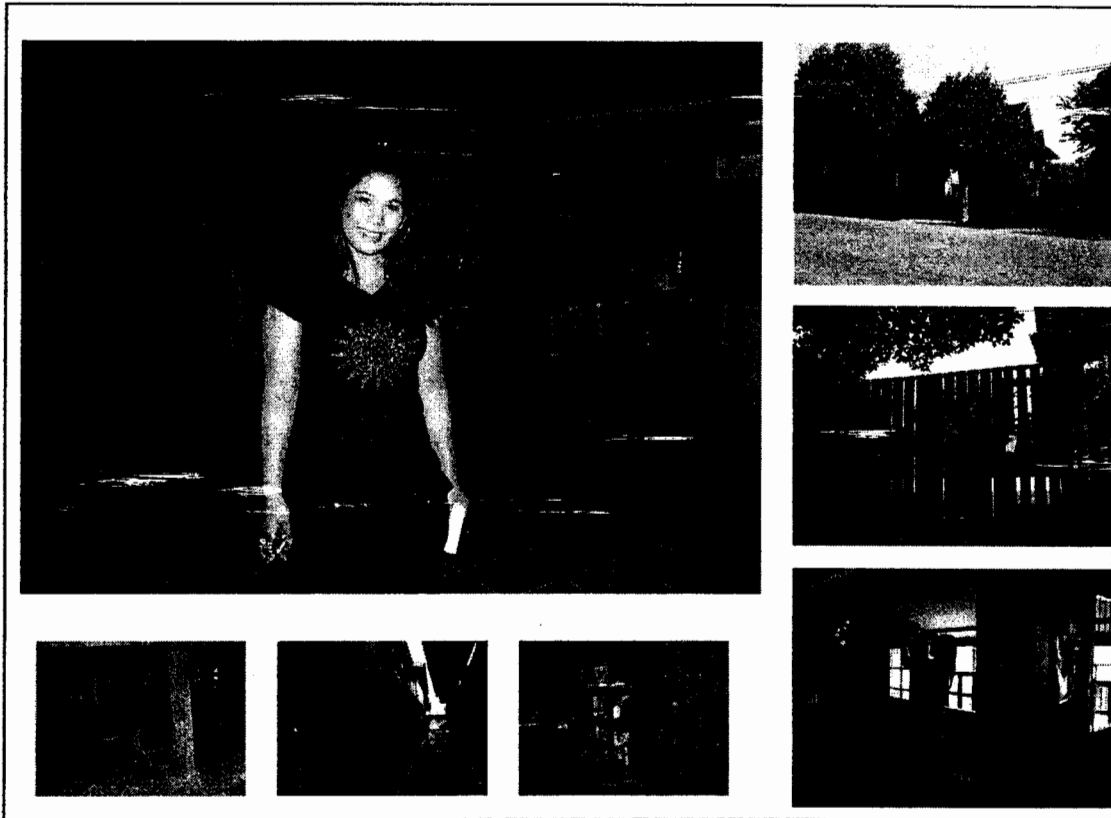

ภาพชุดที่ 4.85 ลักษณะเรือนร้านค้า บ้านท่ากองจิวเป็นเรือนไม้ที่สมบูรณ์ที่ได้รับการซ่อมบำรุงอย่างดี ด้วยแต่เดิมทำกิจการทอผ้าขายส่งทางลำน้ำปิง โดยนำผ้ามาจากเมืองเชียงใหม่ ตัดเย็บเป็นเนื้อผ้าสำเร็จรูป เช่นกางเกงม่อฮ่อม เสื้อม่อฮ่อม ผ้าขาวม้า ถูข่าม ภายในบริเวณเรือนยังคงนับถือการบูชาศาลเจ้าทั้ง 4 จุดประทีปในช่วงเทศกาลตลอดมาเจ้าของเรือนอายุ 75 ปี

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

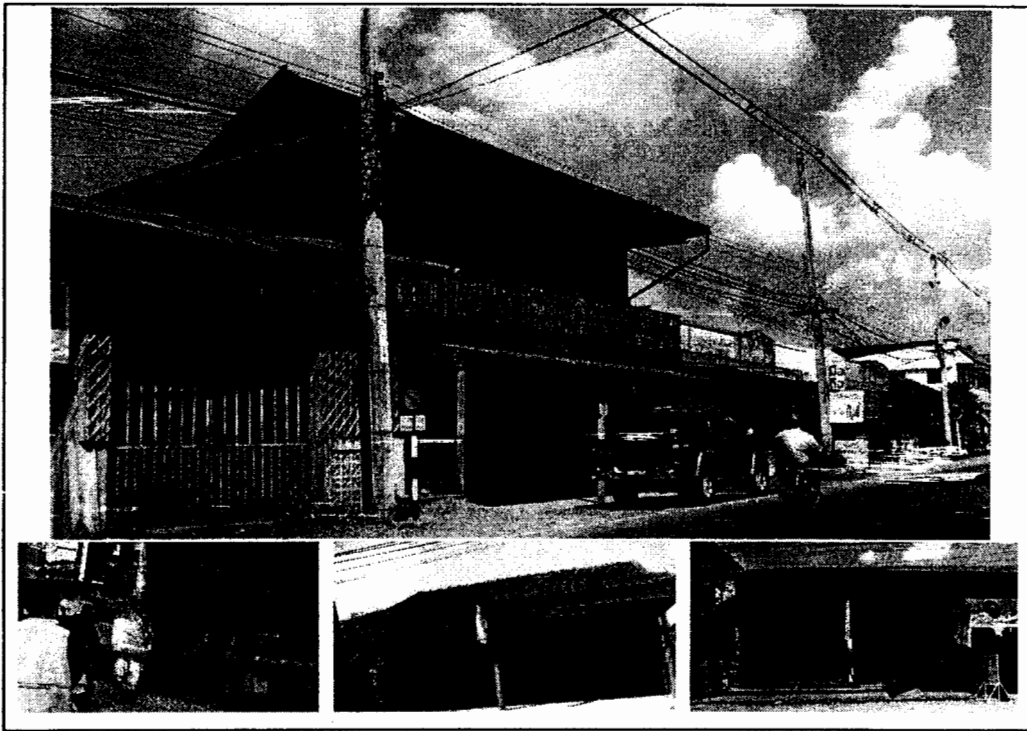

ภาพชุดที่ 4.86 ลักษณะเรือนร้านค้า บ้านท่ากองจัว ดิดแม่น้ำปิงฝั่งตะวันออกได้สบทา ยังคง
ใช้ประกอบกิจการการค้าผ้าพื้นเมือง แต่เป็นลักษณะรับมาจากแหล่งอื่น ๆ
และนำมาขายส่ง ได้หยุดกิจการการทอเมื่อไปกว่า 30 ปีมาแล้ว
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

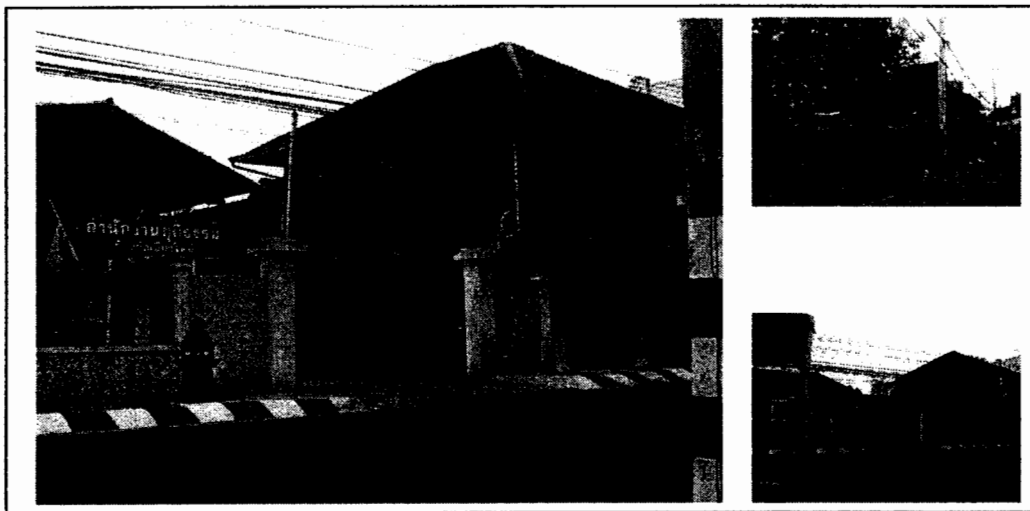
ภาพชุดที่ 4.87 ลักษณะภายในเรือนที่จัดไว้อย่างเป็นระเบียบ สะอาดตลอดเวลา มีการ
ปรับปรุงตกแต่งต่อเติมด้านหลังเรือนเป็น 2 ระดับเพื่อเพิ่มพื้นที่ใช้สอยด้าน
ใต้ถุนเรือนด้านหลังเรือนที่ติดริมน้ำปิง มีคู่มือสักโบราณเครื่องใช้เก่าที่ได้
เก็บรักษาไว้อย่างดีในปัจจุบัน

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ภาพชุดที่ 4.88 ลักษณะเป็นร้านค้าสองชั้น และชั้นเดียว อยู่ระหว่างทางเชียงใหม่ ลำพูน ถนนริมน้ำปิงฝั่งตะวันตก จาก อ.หางดง ถึง อ.เมืองลำพูน ซึ่งยังมีอีกจำนวนมากลักษณะยังคงแข็งแรงด้วยการบำรุงรักษาเป็นอย่างดี

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

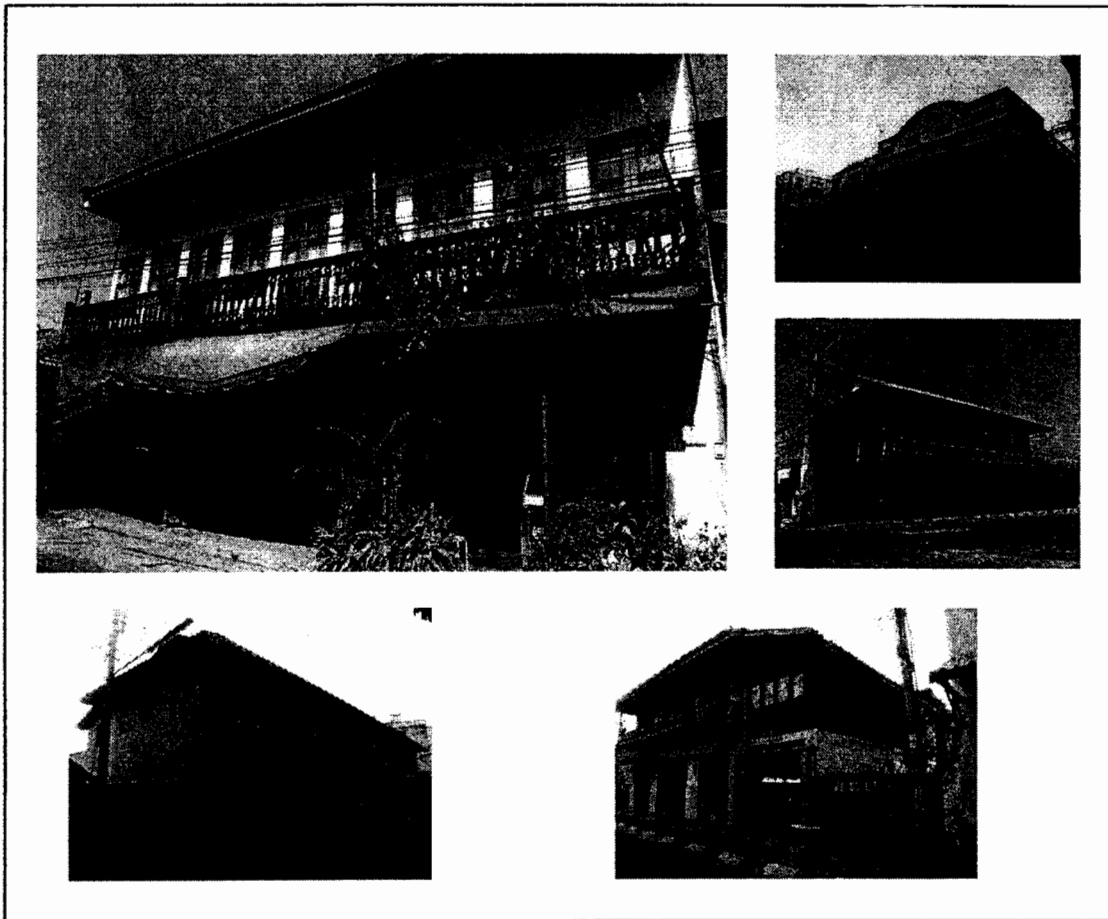

ภาพชุดที่ 4.89 ลักษณะเรือนร้านค้าสองชั้น ในเขตเทศบาลเมืองเชียงใหม่ และใช้งานถึงปัจจุบัน

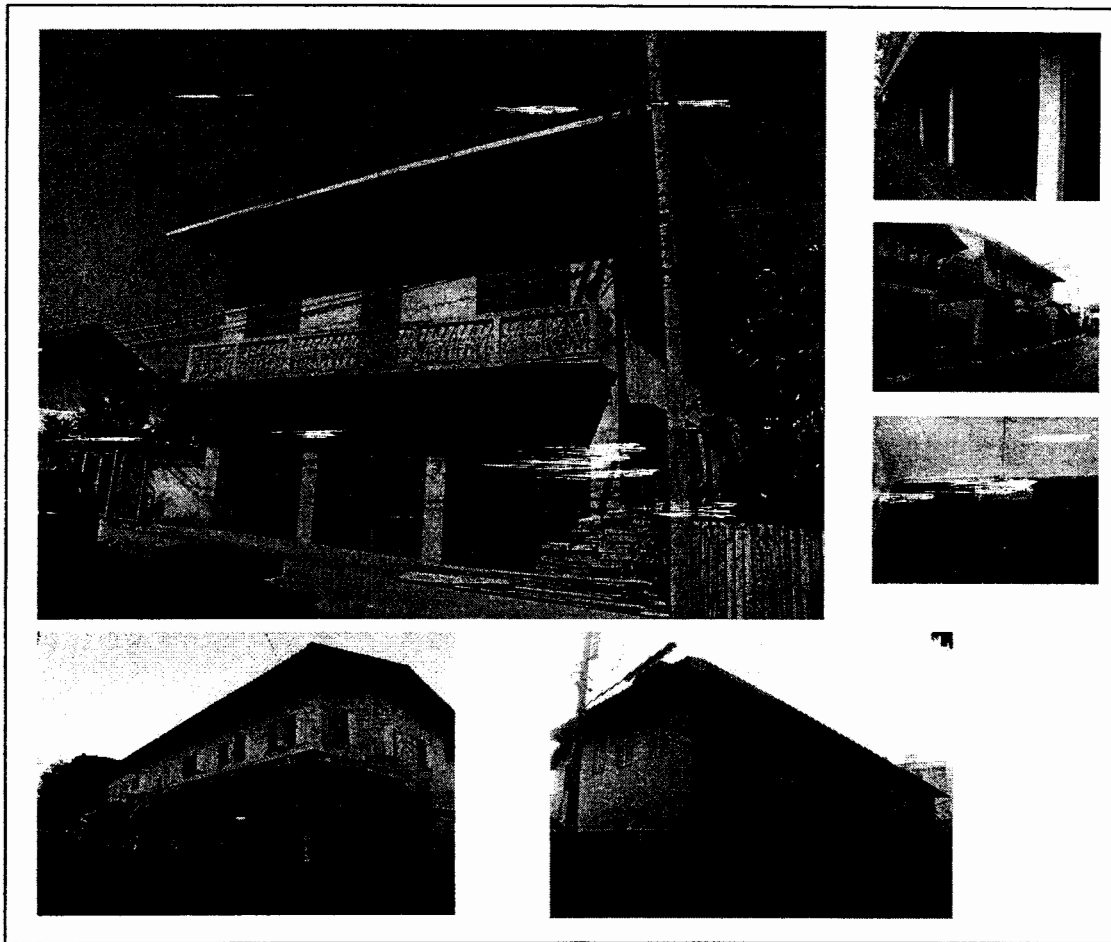
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

3.3 เรือนแถวค้าขาย

ที่มีอายุตั้งแต่ 40 ปีขึ้นไปมีทั้งเรือนคอนกรีตและเรือนคอนกรีตผสมไม้ ซึ่งส่วนใหญ่จะปูพื้นไม้วางตงไม้ชั้นบน ด้วยไม้หาซื้อได้ง่ายและคอนกรีตมีราคาแพงในอดีต ซึ่งขนส่งมาจากพระนคร โดยทางรถไฟ ในเรือนรุ่นเก่ายังคงมุงหลังคาด้วยกระเบื้องซีเมนต์และคินขอ โครงหลังคาไม่มีฝ้าชั้นบนฝาเพ็ช้มเกือบทั้งหมด บางเรือนทำเหล็กคัตปิดด้านหน้าเรือนอีกครั้ง เพื่อความปลอดภัยในทรัพย์สิน มีการนำศิลปะลวดลายแบบจีนมาตกแต่งบางส่วน เช่น รางระเบียง และบันไดด้านในเรือนและแผงหรือสำหรับหลังคา เป็นต้น ด้วยเกือบทั้งหมดเป็นคนเชื้อสายจีน หรือลูกครึ่งไทยจีน ประตูหน้าต่างเป็นไม้ทั้งหมดวงกบเป็นไม้เนื้อแข็ง

ภาพที่ 4.90 ลักษณะเรือนแถวค้าขายในเขตเทศบาลเมืองลำพูน
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ภาพที่ 4.91 ลักษณะเรือนแถวค้าขาย จังหวัดลำพูน

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ในบริเวณตัวเมืองลำพูนมักเป็นศาลต่าง ๆ ยังคงอยู่ มีการเว้นอาณาบริเวณรอบศาลไม่มีการทำลาย และได้มีการบูรณะให้แข็งแรงเพื่อกราบไหว้บูชากันไป ดังศาลเจ้าพ่อเจ็ดเมือง ด้านหน้าเป็นเรือนค้าขายและรอบศาลเป็นบ้านเรือนประชาชนอยู่โดยรอบที่ยังจะสังเกตเห็นกำแพงก่ออิฐถือปูนขนาดใหญ่อยู่บางส่วนสันนิษฐานว่าน่าจะมีบริเวณศาลมากกว่านี้ในอดีต หรือเป็นบริเวณวัดโบราณที่มีอายุเกินร้อยปี ก็อาจจะเป็นได้ แต่ก็ยังคงเหลือตัวศาล ภายในศาลมีเสาไม้ซึ่งเป็นเสาคล้ายเสาในบ้าน อายุเกินร้อยปีแน่นอน นายประเสริฐ สังศิริพงศ์ อดีตปลัดอำเภอเมืองลำพูน ได้ให้ข้อมูลว่ามีคนนำมาจากที่อื่นมาฝากไว้ในศาล

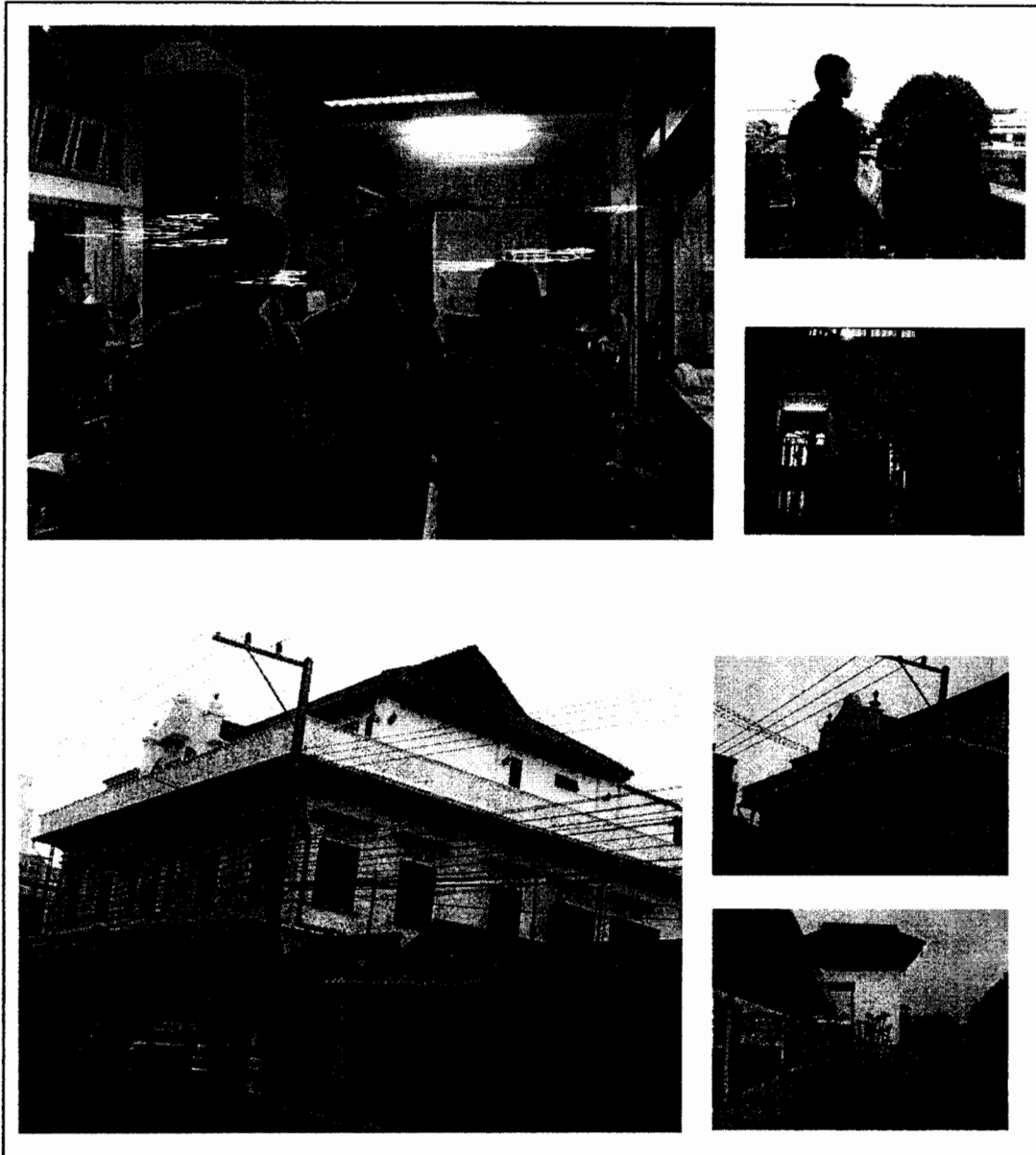
3.4 เรือนโถงค้าขาย

เรือนโถงค้าขายมีอยู่มากมายทั้งฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิง โดยเฉพาะชุมชนย่านวัดเกต ถนนเจริญราษฎร์ ที่ส่วนใหญ่จะเป็นรูปแบบศิลปะสถาปัตยกรรมแบบจีน ฝั่งตะวันตกบริเวณถนนท่าแพ ย่านตลาดวโรรส กาดตันลำไย ยังพอมีให้เห็นหลายหลัง ในการศึกษาครั้งนี้ จะศึกษาเรือนของ ดร.สุภวัณณ์ ภูวกุล ปัจจุบันทำเป็นร้านค้าขาย อุปกรณ์เครื่องเขียนเป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก 2 ชั้น สร้างเมื่อ ปี พ.ศ.2475 นับถึงปัจจุบัน 84 ปี ที่ได้ทำการปรับปรุงให้สมบูรณ์ตลอดเวลาดังภายในภายนอกสวยงามยิ่ง

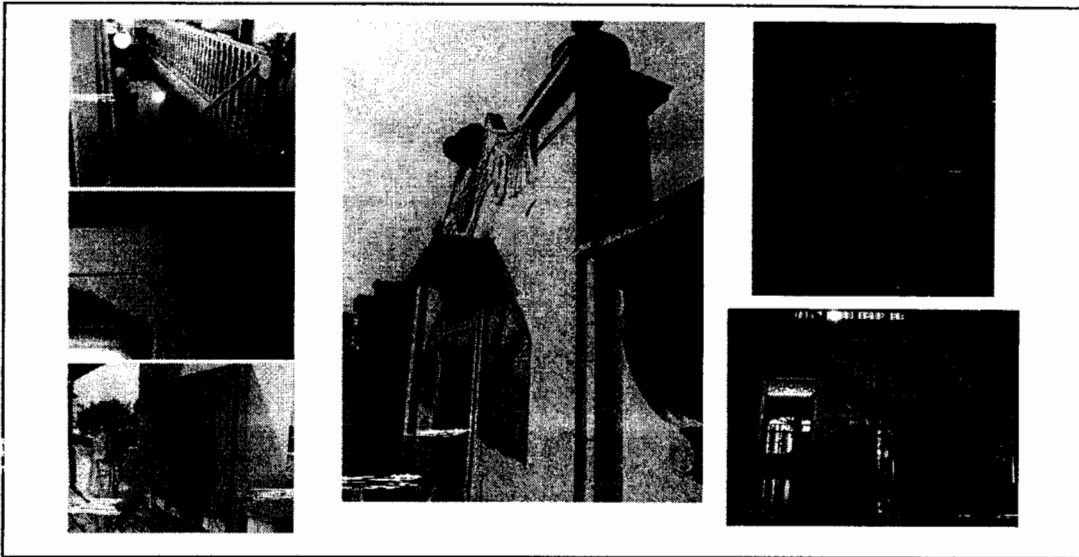
โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก เสาคาน บันไดทำด้วยไม้กว้างเกือบ 2.00 เมตร ชั้นสองด้าน เป็นเรือนสี่ช่วงเสา ปูพื้นไม้สักเข้าลิ้น วางตงไม้สองชั้น ชั้นคาค้ำฟ้าเป็นพื้นคอนกรีตเสริมเหล็กหรือที่เรียกว่าพื้นคาค้ำฟ้า ในส่วนคาค้ำฟ้ายังทำห้องพักอีก 1 ใน 4 ของพื้นที่คาค้ำฟ้าชิดหน้าอาคาร หลังคาเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กเช่นกัน ผนังชุ่มบนคาค้ำฟ้าทำลายศิลปะแบบจีนผสมตะวันตก เป็นรูปแบบเฉพาะไม่สามารถบอกได้ว่าเป็นแบบใด แต่สถาได้ทำการปั้นแต่งให้ดูสวยงามลงตัว ไม่เคอะเขินสมสัดส่วนของรูปผนังอาคาร เราควรจะต้องชื่อเฉพาะได้ว่าเป็นแบบจีนล้านนาหรือจिनรูปแบบล้านนาให้เป็นเอกลักษณ์ของอาคารก็อาจเป็นไปได้ ภายในอาคารสถาได้ทำบัวรับปลายเสา ระหว่างปลายคานชนเสาได้คุณค่าสองประการหลัก คือ ความสวยงามลดความกระด้างของรูปทรง เสาคานอันเป็น โครงสร้างรูปทรงเลขาคณิตและเพิ่มพื้นที่รับแรงเฉือน (sheer stress) ในจุดที่จะเกิดแรงเฉือนสูงสุดของทฤษฎี โครงสร้างคอนกรีตทั่วไป และ เสาคอนกรีตเสริมเหล็ก ขนาด 0.30x0.30 เมตร ภูเขาภายนอกที่ฉาบหุ้มทาสีแล้วภายในเนื้อของคอนกรีตไม่ควรต่ำกว่า 0.25x0.25 ได้สัดส่วนของโครงสร้างทั่วไป คานคอนกรีตเสริมเหล็กขนาดหน้าเสามีความลึกไม่น่าน้อยกว่า 0.40 เมตร กว้างไม่น้อยกว่า 0.20 เมตรเช่นกัน

ส่วนฐานรากเป็นฐานแผ่ (Footing) ไม่ได้ตอกเข็มด้วยพื้นดินส่วนลึกระดับ 1.50 - 2.00 เมตร นั้นเป็นพื้นทรายแน่นของแม่น้ำ ซึ่งมีความสามารถรับน้ำหนัก (bearing capacity) ได้ไม่น้อยกว่า 10-15 ตัน ต่อตารางเมตร แบบก่อสร้างผ่านการออกแบบคำนวณโดยวิศวกรท้องถิ่น ด้วยขณะนั้นมีเทศบาลเมืองเป็นหน่วยงานที่ดูแลการก่อสร้างแล้ว (2475) ขณะนั้นมีเหล็กเส้นกลม และปูนซีเมนต์ปอร์ตแลนด์ขนขึ้นมาจากทางรถไฟที่ได้เปิดเส้นทางได้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2465 วัสดุก่อสร้างอื่น ๆ จึงมีจำหน่ายในเมืองเชียงใหม่เหมือนพระนครเช่นกัน คงไม่ใช่สถาออกแบบเอง สถาปนิกประจำเทศบาลสมัยนั้น คือ ศ.อิน นิมมานเหมินทร์ ซึ่งเป็นผู้ควบคุมดูแลงานโยธาและผังเมือง จบการศึกษาสถาปัตยกรรมมาจากอเมริกา มีการติดตั้งลิฟท์โดยสารหลังเรือนภายหลังแล้ว ด้วยเจ้าของอายุมากขึ้นการเดินทางขึ้นลงไม่ปลอดภัยนักได้รับการออกแบบภายนอกอาคาร ด้านหลังทางการเชื่อมเข้าเรือน (corridor) ออกแบบไว้อย่างสวยงามและแข็งแรงปลอดภัย ด้านหลังอาคาร

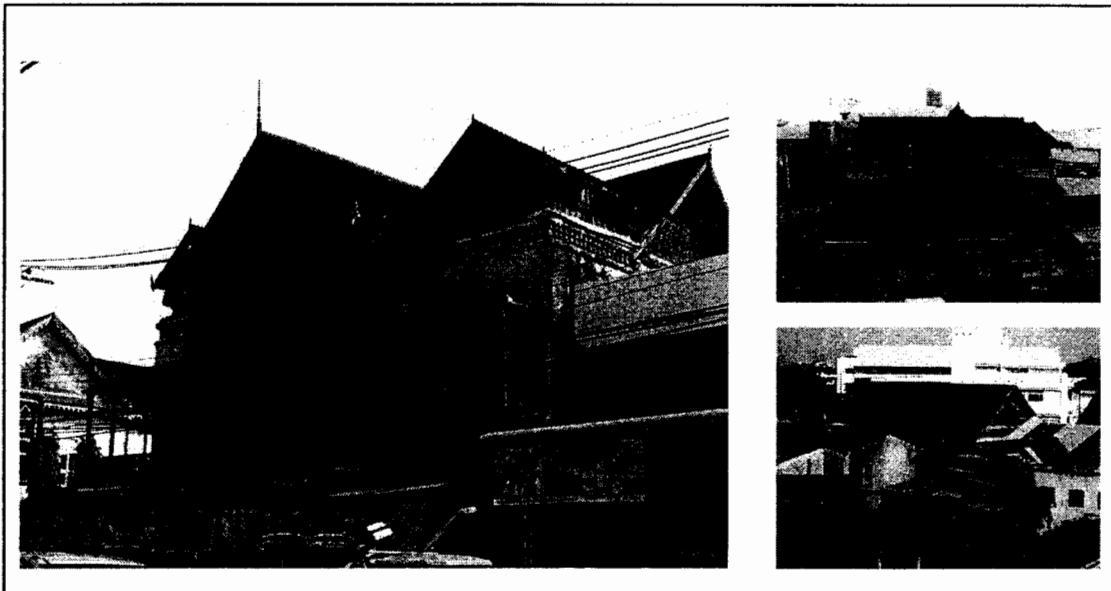
ติดกับหนองน้ำหรือแอ่งน้ำเก่าที่ติดกับน้ำแม่เก่า ปัจจุบันดินเงินมากแล้ว พื้นที่โดยรอบติดกับตลาดวโรรส อันเป็นอาคารพาณิชย์คอนกรีตเสริมเหล็กเกือบทั้งหมดมีอาคารเก่ารุ่นเดียวกัน ยังมีอยู่หลายหลัง เช่น อาคารนิมานันท์ นิมมานเหมินท์ ที่ใช้เป็นสำนักงานร้านค้าของกิจการของตระกูล

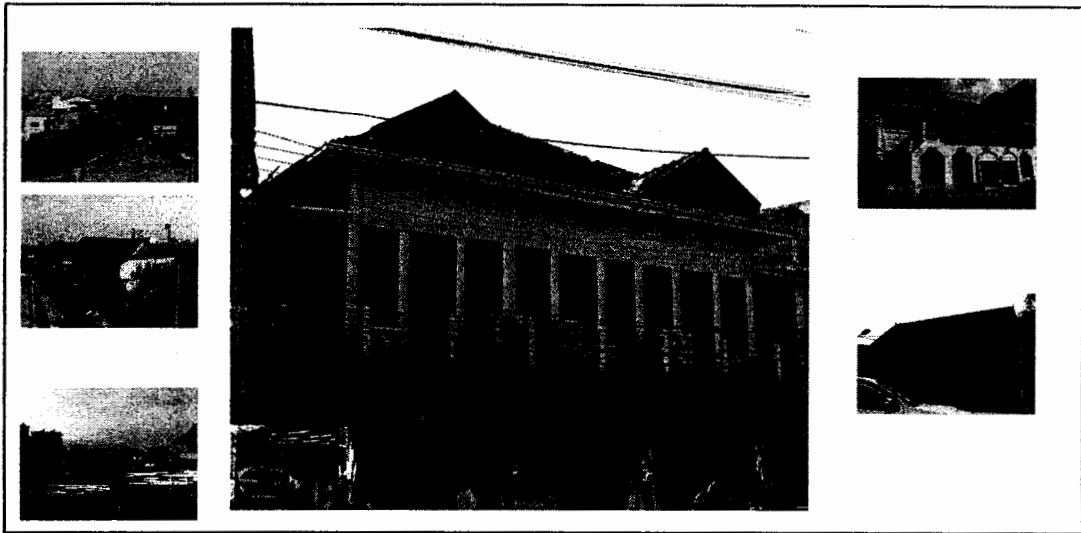
ภาพที่ 4.92 ลักษณะเรือนโรงค้าขายโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กผสมไม้สัก
ถนนท่าแพ จังหวัดเชียงใหม่ ดร.ศุภวัฒน์ ภูวกุล เจ้าของเรือน
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ภาพที่ 4.93 ลักษณะตู้หน้าปูนปั้นเรือนแบบยุโรป เรือนโค้งค้าขายถนนท่าแพ
จังหวัดเชียงใหม่
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ภาพที่ 4.94 ลักษณะเรือนโค้งค้าขาย ถนนท่าแพ ตระกูลเลี้ยว ขึ้นทะเบียน
กรมศิลปากรเป็นเรือนอนุรักษ์
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ภาพที่ 4.95 ลักษณะเรือนโรงค้าขายถนนท่าแพ ทรงปั้นหยา मुखหน้ามีช่องระบายอากาศ
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

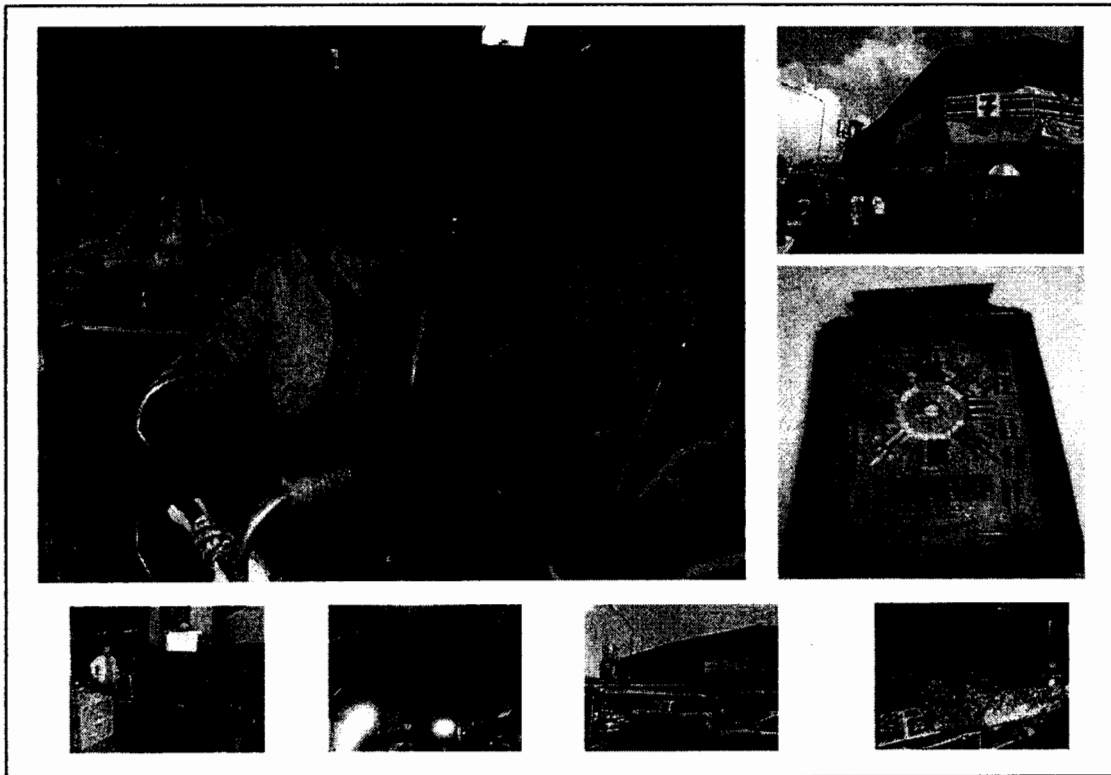

ภาพที่ 4.96 ลักษณะเรือนโรงค้าขายชั้นเดียวย่านวัดเกตฯ จัดทำเป็นร้านขายของ
โบราณและถ้วยอาหารด้านหลังติดแม่น้ำปิง คุณรุ่งชัย เลี้ยวสวัสดิพงศ์
เป็นผู้ดูแลกิจการอยู่ปัจจุบัน ชื่อร้านเดอะแกลลอรี่ เป็นศิลปะจีนแตงหน้า
ร้านสวยงาม โครงสร้างยังแข็งแรง

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

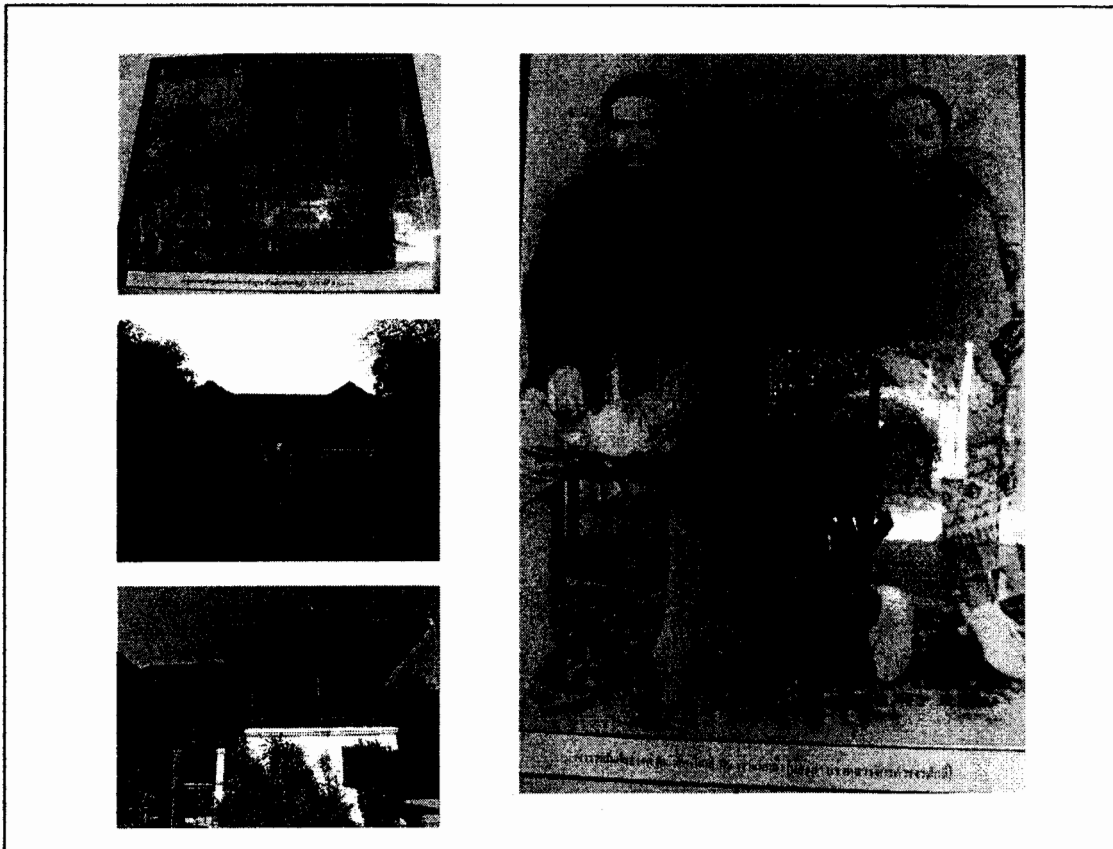
ภาพที่ 4.97 ลักษณะเรือน โถงค้าขาย 2 ชั้น ถนนท่าแพ และ อาคาร โรงแรมศรีประกาศ
ริมน้ำปิง จังหวัดเชียงใหม่และเรือนโถงขนาดใหญ่ ถนนท่าแพ
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ภาพที่ 4.98 ลักษณะเรือน โถงไม้ขนาดใหญ่ค้าขายบ้านแม่ซ้ายเชียงตาววโรรส
จังหวัดเชียงใหม่ รอดพ้นจากอัคคีภัย เมื่อปี พ.ศ.2511 ในภาพแม่ซ้ายเชียง
กับนางศรีสุดา ธรรมพงศา (อุปโยคิน) ผู้แนะนำและนำชมเรือนโบราณ
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

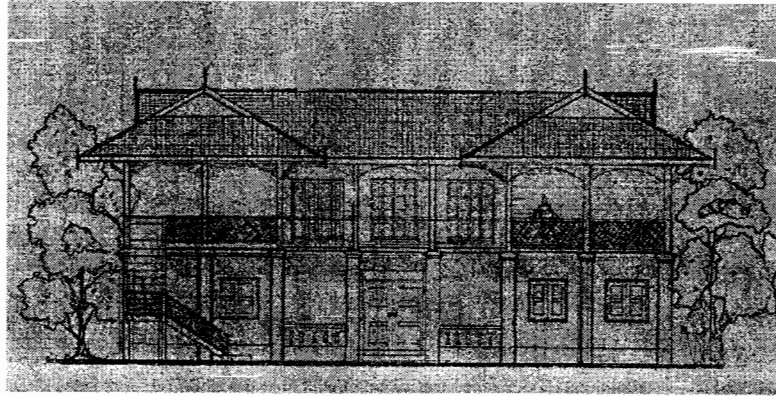
4. เรือนเจ้าหลวง

ตำแหน่งเจ้าผู้ครองนครมีลำดับ คือ เจ้าหลวง เจ้าอุปราช เจ้าราชวงศ์ เจ้าบุรีรัตน์ เจ้าราชบุตร และเจ้าบรรดาศักดิ์รองลงไป ที่พำนักของเจ้านายในราชวงศ์ฝ่ายเหนือเรียกว่า “คุ้ม” ของตำแหน่ง เจ้าศักดิ์นาขันห้าใบ คือ เจ้าผู้ครองนคร เจ้าอุปราช เจ้าราชวงศ์ เจ้าบุรีรัตน์ เจ้าราชบุตร ส่วนเจ้านายบรรดาศักดิ์รองลงไปไม่เรียกว่า คุ้ม (วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง, 2545, หน้า 17) จากภาพถ่าย คือ เจ้าจักรคำ ขจรศักดิ์ และภาพที่ถ่ายรวมกับเรือญาติเป็นภาพที่ยังคงอยู่บนคุ้มต้นแก้วปัจจุบัน เจ้าจักรคำเป็นเจ้าหลวงองค์ที่ 10 องค์สุดท้ายของเมืองลำพูน ร่วมสมัยกับเจ้าแก้วนวรรต เมืองเชียงใหม่ เจ้าจักรคำขจรศักดิ์มีชายา 4 องค์

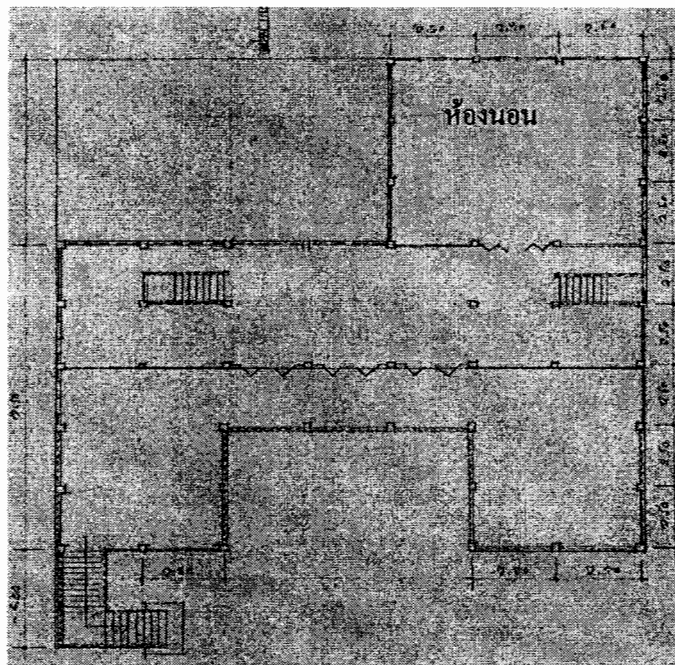
ภาพที่ 4.99 ลักษณะเรือนเจ้าหลวง คุ้มต้นแก้ว เลขที่ 10 ถ.วังซ้าย ตำบลในเมือง
จังหวัดลำพูนหลังพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย สร้างเมื่อ
พ.ศ.2455 และภาพถ่ายบนเรือนเจ้าหลวงคุ้มต้นแก้ว
พิกัด 47 Q 0501060 UTM 2053733 Ele.294 m.

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

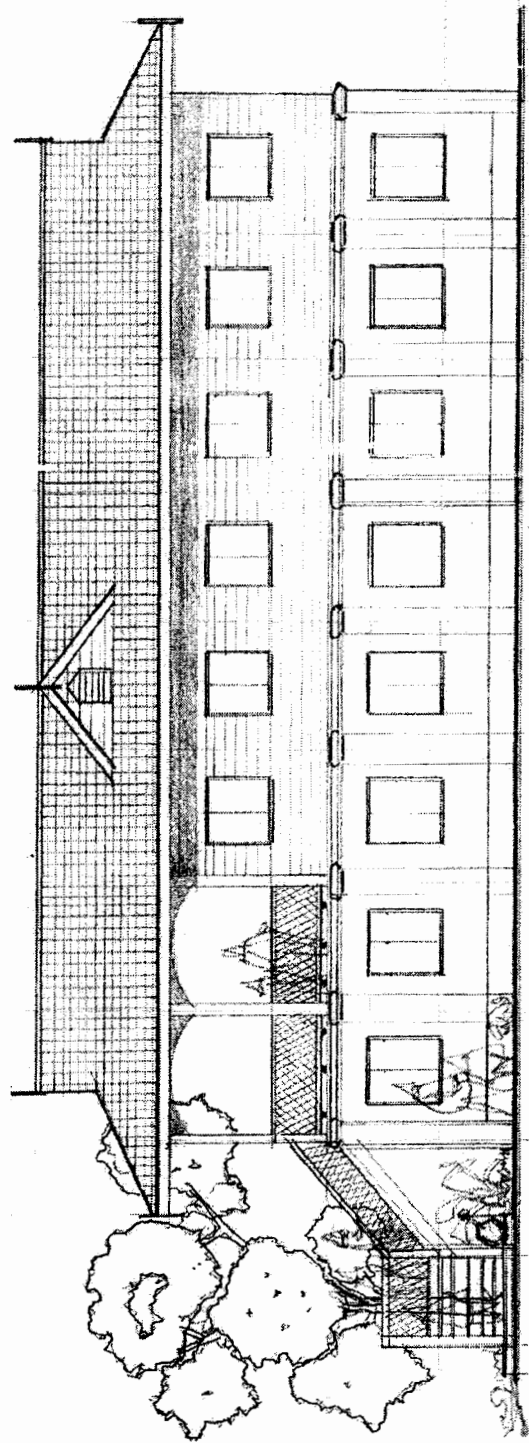
ภาพที่ 4.100 รูปด้านหน้าเรือน

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

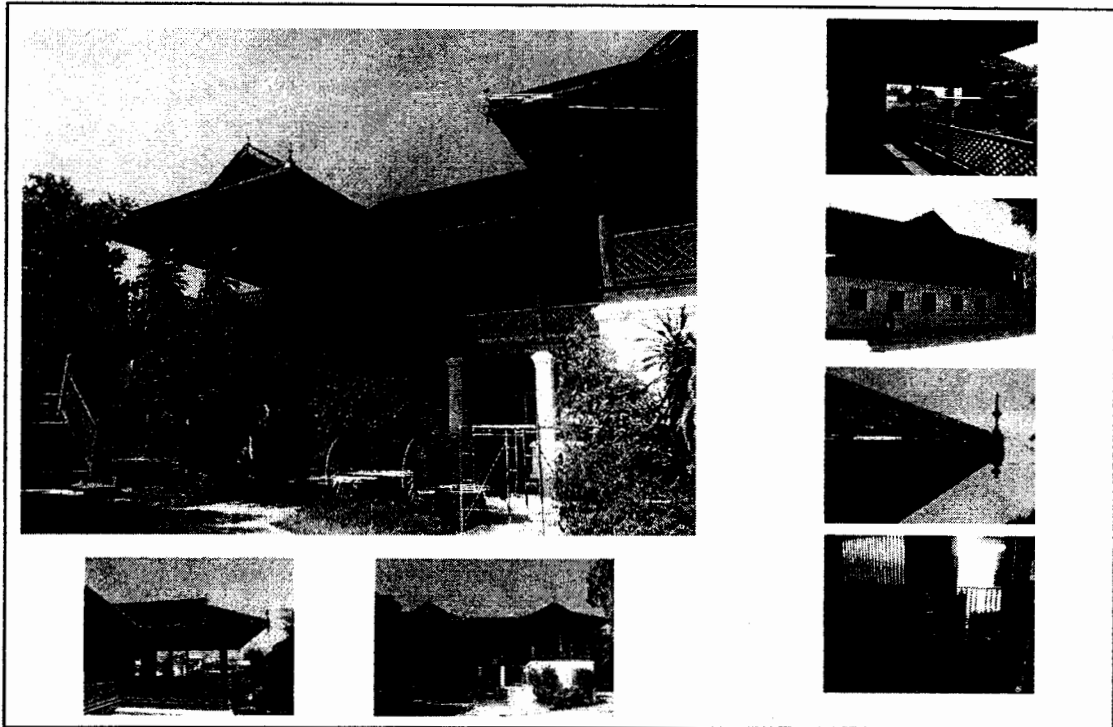
ภาพที่ 4.101 แพลนชั้นล่างเป็นเจ้าหลวงจักรคำ ขจรศักดิ์ ลักษณะเป็นแบบยุโรปฝั่งเรือน ออกแบบให้เป็นที่ทำการได้ มีห้องรับแขกบ้านแขกเมืองมีห้องนอนหลังเรือน มีบันไดภายใน 2 ด้านคล้ายแบ่งให้แยกเป็นหญิงชายเหมือนเรือนหลวง โยน การพิจิตร จังหวัดเชียงใหม่

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ภาพที่ 4.102 รูปด้านข้างเรือน

ที่มา : รัชวาลย์ ธรรมสถอน, 2549

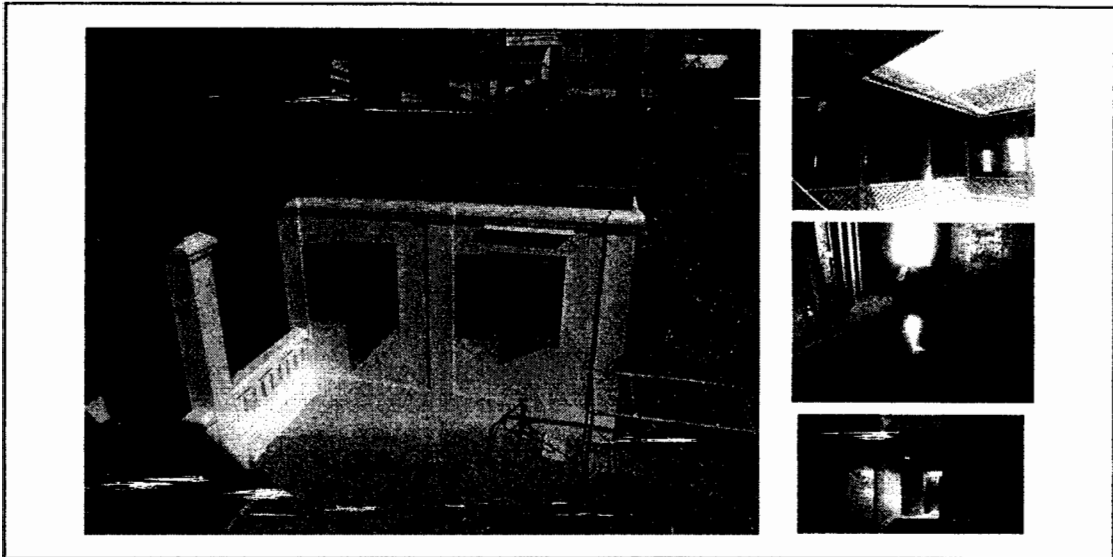

ภาพที่ 4.103 เรือนเจ้าหลวง คุ่มตันแก้ว ลักษณะมุมต่าง ๆ ของคุ่มมีการตกแต่งมี
สาระในยอดจั่วและปลายชากาทุกมุม

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

เป็นลักษณะเรือนไม้ผสมปูน คือ ชั้นล่างทำเป็นเสาปูนก่ออิฐผนังฉาบปูนด้วยปูนดำก่อด้วย
หรืออิฐดินเผา ส่วนชั้นบนเป็นไม้สักทั้งหลังรวมทั้งเสาเรือนขนาด 6" x 6" ค่อนข้างเล็ก หลังคามุง
ด้วยกระเบื้องดินเผาปลายตัดขนาดเล็ก โครงหลังคาไม่มีฝ้าเพดานไม้ 1/2" x 6" ตีชนบั้งใบเรียบ
มีบันไดขึ้นหน้าเรือนทางมุขด้านใต้ เรือนหันหน้าไปทางทิศตะวันออกเป็นเรือนขนาดใหญ่ มีบันได
ภายในตัวเรือนสองข้าง ดูคล้ายกับแบ่งเป็นหญิงชายคล้ายเรือนหลวง โยนการพิจิตร จังหวัด
เชียงใหม่ ที่แบ่งบ้านให้มีบันไดหญิงข้างชายข้าง

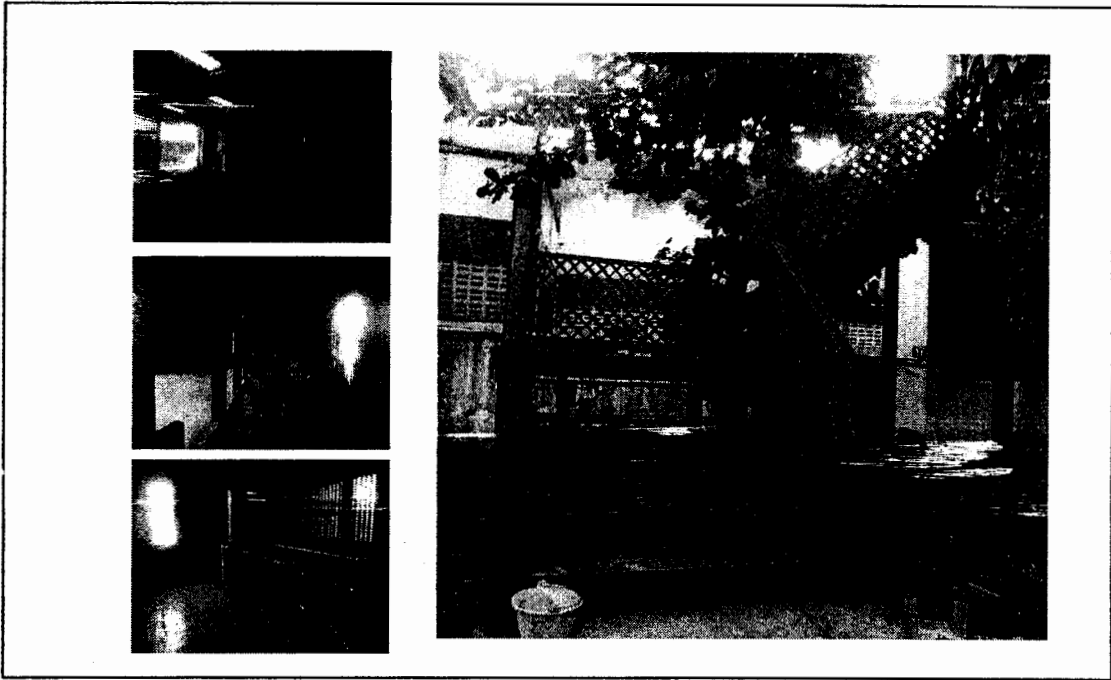
เรือนคุ่มหลวงเป็นเรือนที่สร้างด้วยความประณีตด้วยสล่าฝีมือดีซึ่งอาจจะมีช่างจีนไทหล่า
ฝีมือเข้าร่วมดำเนินการด้วยเช่นกัน ทำเป็นเรือนรูปตัว U มีมุขสองข้างทำเป็นระเบียงทั้งสองมุข
เพื่องานพิธีและพักผ่อนได้ทำลูกกรงด้วยไม้ซี่ระแนงตีไขว้ โดยรอบมุขทั้งสองด้านและช่วง
กลางเรือนคร่ำตั้งรอบเรือน ทำหน้าต่างทุกช่องเสาเพื่อความสว่างและรับลมทำช่องระบายลมเหนือ
ฝาเรือนเพื่อเพิ่มการระบายอากาศเมื่อปิดหน้าต่างประตู

ภาพที่ 4.104 เรือนเจ้าหลวง คุ่มตันแก้ว แสดงลักษณะการปั้นบัวหัวเสาปูนปั้น
สวยงามมีระเบียบกว้างหน้าเรือนทั้ง 2 ข้างชายคาเรือนยาว เพื่อป้องกัน
มูมแดดได้ไกลและกันฝนสาด เรือนนี้จะต้องมีการออกแบบ เขียนแบบก่อน
แน่นอนด้วยทุกอย่างลงตัวไม่หะเอะเงินมูมองศาได้สัดส่วน

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ลักษณะเรือนพื้นไม้สักเข้าลิ้นเรียบปูบนตงไม้วางบนคานคู่หลังคาเป็นแบบปั้นหย่า แต่มีมุข
จั่วมะนิลาหักมุมทำลูกกลิ้งยอดจั่วและปลายชานามุมสุดที่เรียกว่า สระระโน หรือเจียรระโนอ่อนช้อย
ในทรวดทรงงดงามสง่างาม ฝาเรือนตีด้วยฝาไม้ตามนอนบังไปเรียบรางน้ำหลังคาสังกะสีแต่เดิม
ซึ่งมีราคาแพงด้วยต้องมาทางเรือจากพระนครตามแม่น้ำปิง ฝายภายในตีตามนอนบังไปเช่นกัน ปิด
มูมทับแนวเรียบติดลูกแอบแนววงกบและคร่ำอย่างพิถีพิถัน บานประตูหน้าต่างแบบลูกฟักอัดเดี่ยว
อุปกรณ์มือจับกุญแจกลอนจากประเทศอังกฤษยังคงมีสภาพใช้การได้ดี ประตูหน้าต่างเรือนช่องกลาง
ทำเป็นบานเฟี้ยมทั้ง 3 ช่องเพื่อเปิดได้กว้างเวลามีนงานพิธีต่าง ๆ ห้องนอนทำให้ด้านทิศเหนือและ
ด้านหลังเรือน บันไดภายในเรือนมีกันดกล้อมรอบสวยงามมีการทำบานปิดหน้าบันไดกันเด็กตก

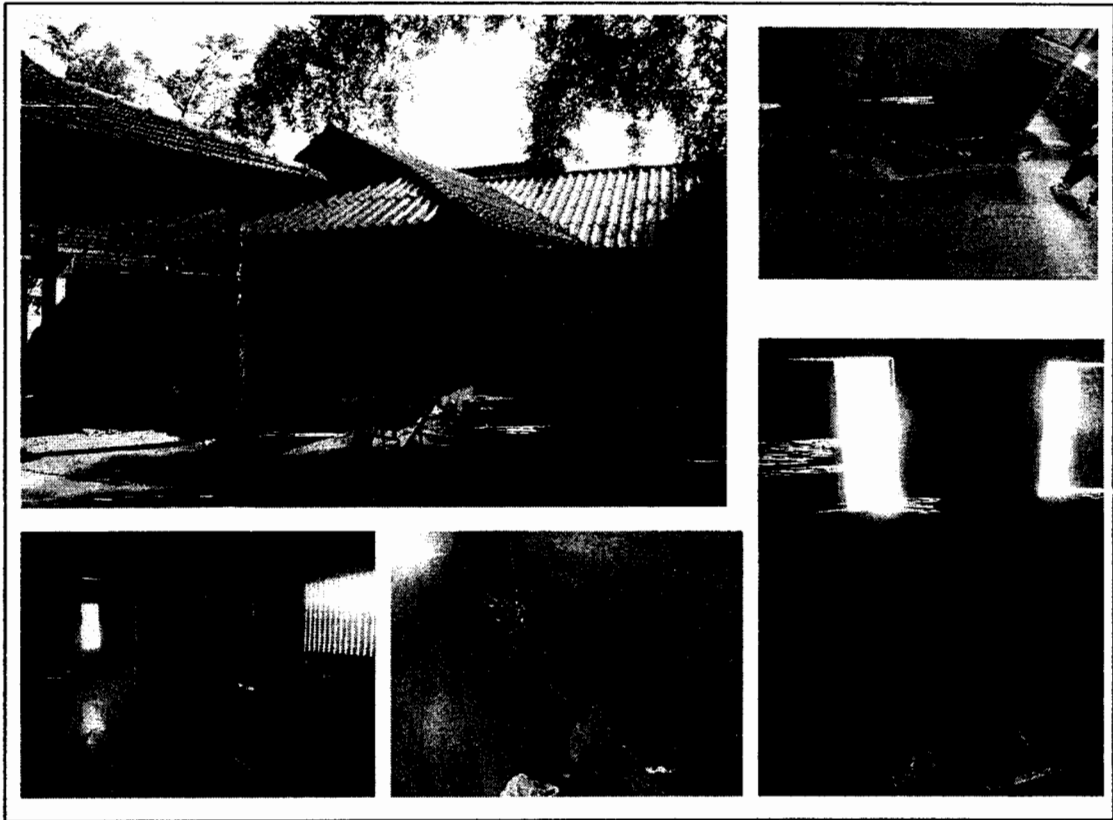
ภาพที่ 4.105 เรือนเจ้าหลวง คุ่มคั่นแก้ว แสดงลักษณะบันไดทางขึ้นเรือนหน้า

เรือนด้านทิศใต้และช่องบันไดกลางเรือน

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

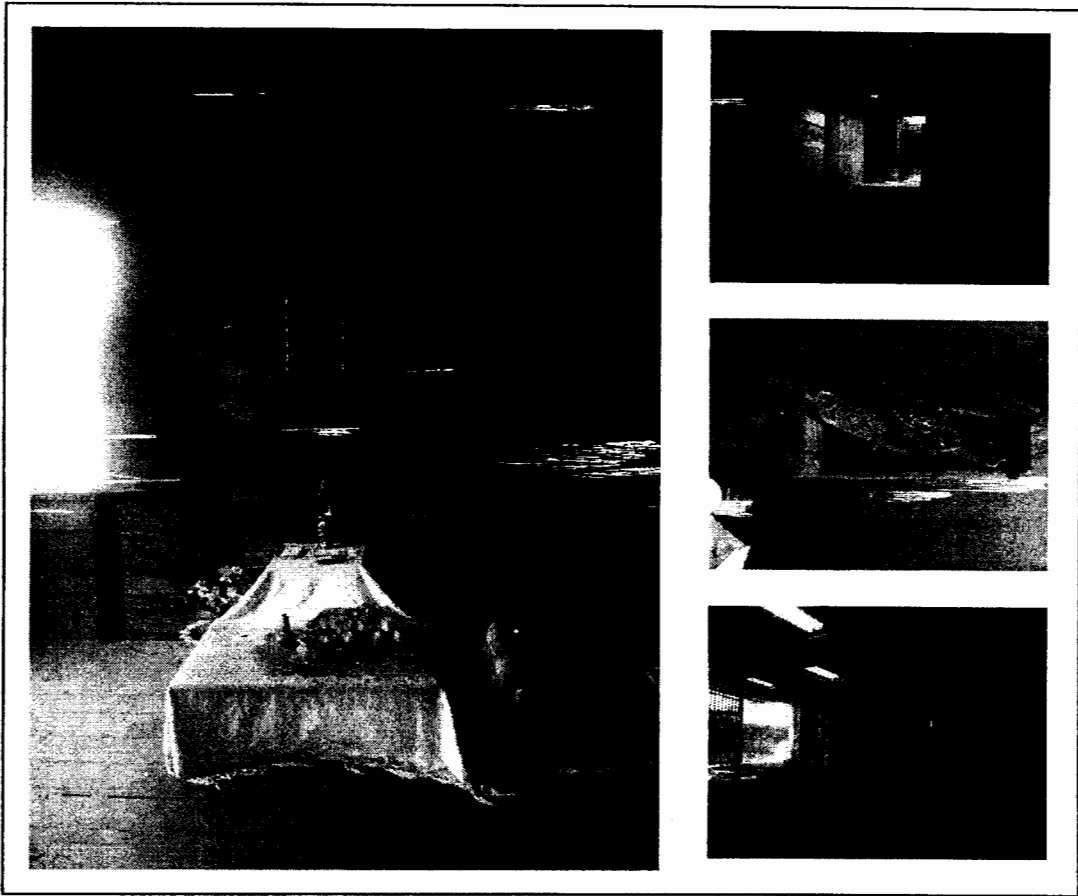
ลักษณะเรือนคุ่มเจ้าหลวง ฝาด้านหลังเรือนทำให้เปิดรับแสงและลมที่มาจากทิศตะวันตกเฉียงเหนือหรือลมตะเภา ห้องหลังเรือนชั้นบนยังคงมีแท่นบูชาคงเห็นร่องรอยการบูชาอยู่หน้าภายถ่ายเจ้าหลวง การเดินสายไฟและดวงโคมคงมีเมื่อได้นำโรงไฟฟ้าเครื่องจักรดีเซลมาใช้ในภายหลัง ในเรือนยังคงทิ้งร่องรอยครุภัณฑ์ประเภทเครื่องดนตรีมอญหรือฉ่องวงมอญ และรางระนาดเหล็ก

ชั้นล่างแบ่งทำห้องหลังเรือนทำเป็นส่วนครัวเรือนและเก็บของ ผังเรือนออกแบบการใช้สอยแบบตะวันตกไม่มีร่องรอยของรูปแบบกาแลเช่น ฝาไหลด้วยทำหน้าต่างไว้รอบเรือน และประตูหลายบาน ผนังและเสาเรือนชั้นล่างบังหัวเสาหุคได้สวยงาม พื้นชั้นล่างยกพื้นสูงประมาณ 40 ซม. ทำบันไดขึ้น 3 ชั้น ทำระเบียงไว้ด้านหน้าเรือนเช่นกันลักษณะออกแบบเรือนให้เป็นที่ทำการและพักอาศัยไปพร้อม ๆ กันด้วยต้องมีข้าทาสบริวาร บ่าว ไพร่ที่มีพื้นที่พอเพียงในชั้นล่าง มีโถงชั้นล่างระหว่างเรือนใหญ่และเรือนเล็กหรือเรือนครัว

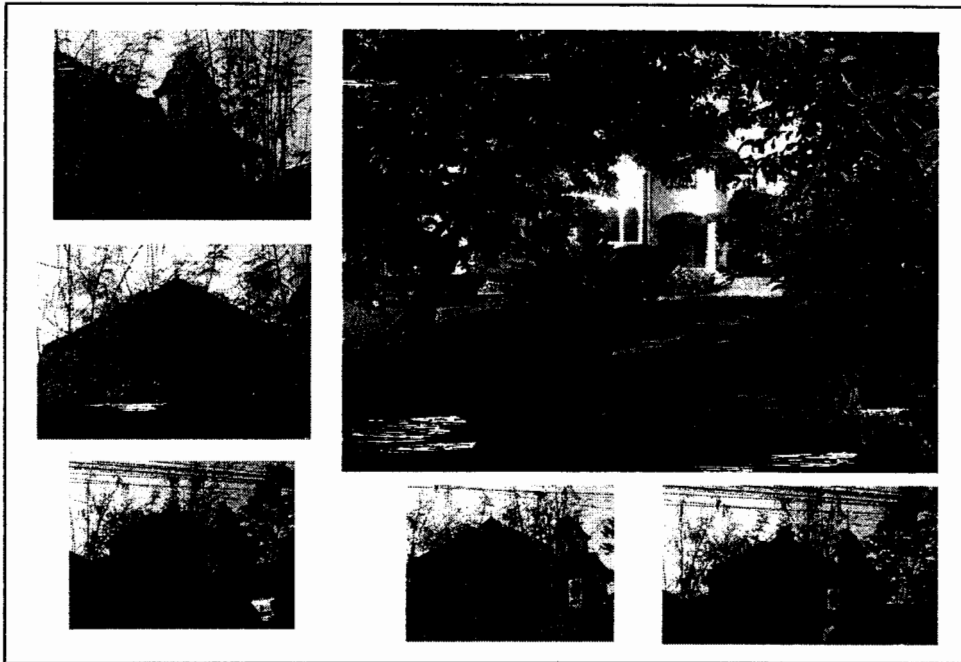
ภาพที่ 4 .106 เรือนเจ้าหลวง คุ่มคั่นแก้ว แสดงลักษณะภายในเรือนที่ยังคงสมบูรณ์
ขณะกำลังปรับปรุงให้เป็นพิพิธภัณฑ์เมืองลำพูน
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ลักษณะภายในเรือน เป็นเรือนที่ใช้วัสดุรุ่นใหม่ เช่น ตะปู น๊อต และไม้แปรรูปด้วยคนและ
ตกแต่งผิวด้วยกบมือชนิดต่าง ๆ ที่สามารถทำให้ผิวเรียบได้เช่นกัน บันได้ชั้นล่างหน้าเรือนทำไ
กว้าง 1.80 เมตร สม่ส่วนกับตัวเรือนทำเป็นบันไดเวียนมีชานพักทอดไม้แม่บันไดต่ำกว่า 45 องศาที่
ขึ้นลงได้สบาย

ภาพที่ 4.107 เรือนเจ้าหลวง คุ่มตันแก้ว แสดงลักษณะเครื่องเล่นไหว้บูชาเมื่อได้
ขึ้นไปบนเรือนและโถงเรือนชั้นล่างกว้างขวางขณะกำลังซ่อมแซม
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

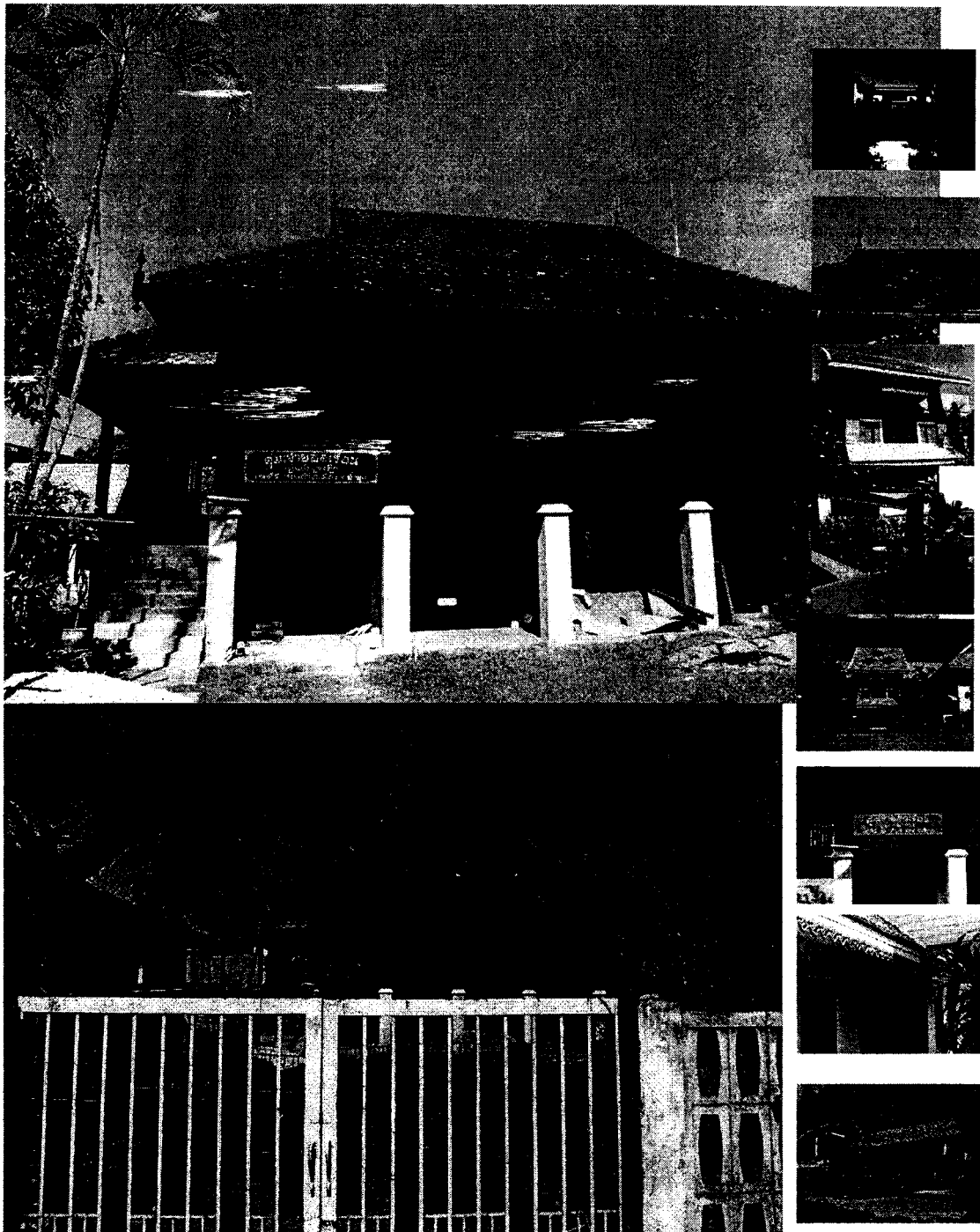
คุ่มตันแก้วได้เคยจัดทำให้เป็นโรงเรียนมงคลวิทยาเป็นร้านอาหารเป็นที่จัดแสดงสินค้า
หัตถกรรมต้นแก้วเป็นสถานีวิจัย องค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย (อสมท.) ในปี 2544
(วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง, 2546 : 17) ปัจจุบันเทศบาลกำลังอยู่ในระหว่างซ่อมแซมใหม่เพื่อที่จะได้ใช้
ประโยชน์ได้ดีต่อไป

ภาพที่ 4.108 เรือนเจ้าหลวง เจ้าจักรคำ ขจรศักดิ์ ถนนอินทขยศ ตำบลในเมือง
จังหวัดลำพูน

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

คุ้มเจ้าหลวงจักรคำ ขจรศักดิ์ สร้างประมาณปี พ.ศ.2468 สร้างขณะที่เจ้าพงษ์ธาดา ณ ลำพูน ราชบุตรเจ้าหลวงจักรคำขจรศักดิ์ ได้เดินทางไปศึกษา ณ ประเทศอังกฤษ ระหว่างปี พ.ศ.2463-2474 เจ้าพงษ์ธาดาทำหน้าที่อาคารแห่งนี้จนถึงแก่อนิจกรรม มีบริเวณร่มรื่นด้วยต้นไม้ นานาพันธุ์ สระบัวอยู่ด้านหลังอาคาร สถาปัตยกรรมทรงยุโรปแบบทรงปราสาทในเยอรมันและ สวีเดน (Castle) 2-3 ชั้น โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กผนังก่ออิฐฉาบปูนเรียบ แพลนอาคารมี ลักษณะสมมาตร โถงทางเข้ากลางอาคารด้านหน้าอยู่ทางทิศเหนือมีซุ้มระเบียงรูปแปดเหลี่ยมเป็น หอสูง 3 ชั้นทั้งสองข้างของโถงทางเข้า บริเวณซุ้มระเบียงรูปแปดเหลี่ยม โถงเป็นเสากลมรับผนัง โค้งแบบ Naves Romanesque Arch หลังอาคารเป็นจั่วปั้นหยาคลุมด้วยกระเบื้องซีเมนต์หน้าจั่วมี ลวดลายฉลุและตรารูปช้างสองเชือกชูจักรสีทองมีอักษรย่อ จ.ค. (จักรคำขจรศักดิ์) อยู่ตรงกลาง หลังคาหอสูงทั้งสองเป็นลักษณะคล้ายโดมมียอดแหลมสำหรับประดับธงทิว ด้านหลังอาคารหลัก มีอาคารหลังเล็กโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก หลังคาเป็นคาตฟ้า เป็นสถาปัตยกรรมที่สวยงาม และมีคุณค่าเจ้าของคนปัจจุบัน เจ้าสารินี กลิ่นนาค ทายาทเจ้าพงษ์ธาดา ณ ลำพูน (วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง, 2546 : 18)

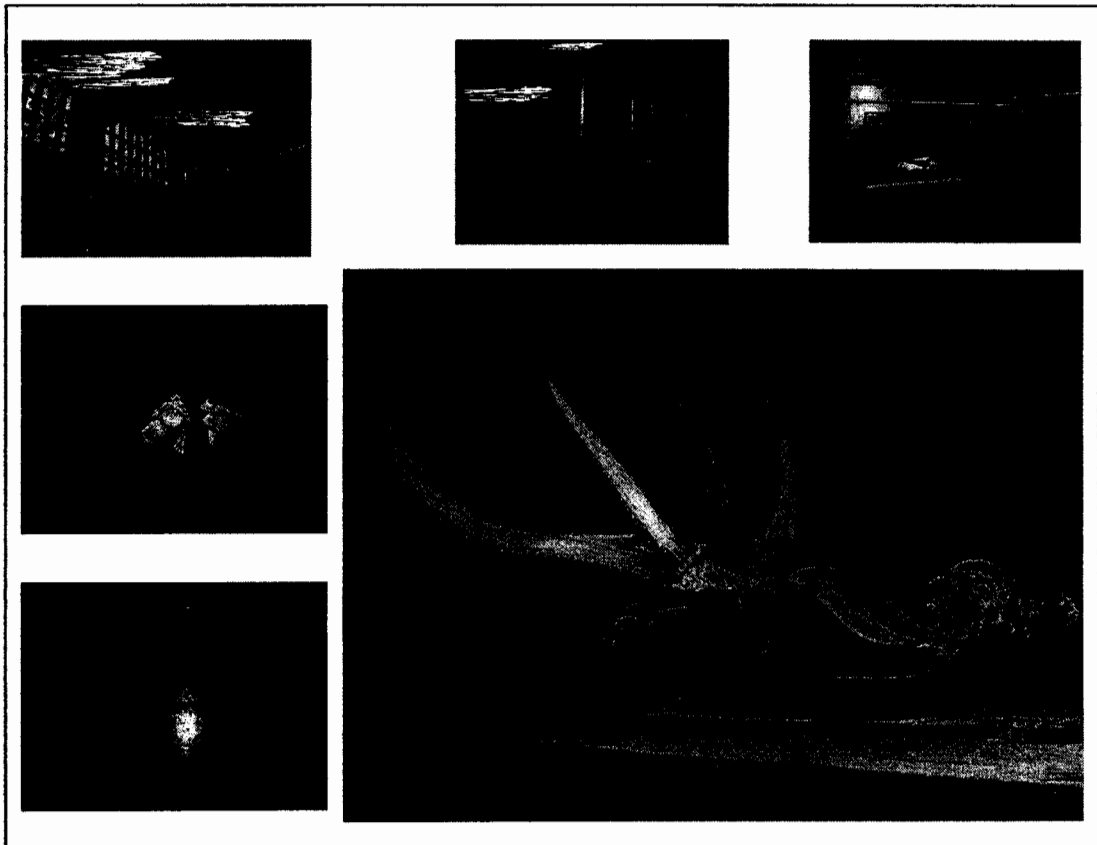

ภาพที่ 4.109 เรือนเจ้าหลวงคุ้มเจ้ายอดเรือน ณ ลำพูน จังหวัดลำพูนทรงปั้นหยาจั่วหักมุม

พิกัด 47 Q 0301401

ที่มา: ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

คุ้มเจ้ายอดเรือน ณ ลำพูน ถนนรถแก้ว ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ไม่สามารถค้นพบว่าก่อสร้างขึ้นเมื่อใด เป็นชายาของเจ้าหลวงจักรคำขจรศักดิ์ (เจ้าผู้ครองนครลำพูนองค์สุดท้าย บ้านหลังนี้ใช้เป็นบ้านเช่าให้แก่ผู้พิพากษาจังหวัดลำพูน จวบจนเจ้าหลวงจักรคำ ขจรศักดิ์ถึงแก่พิราลัย ใน พ.ศ.2486 เจ้ายอดเรือนจึงได้ย้ายออกจากคุ้มหลวงไปอาศัยอยู่ที่คุ้มเจ้ายอดเรือนกับหลานสาว 7 คน คุ้มเจ้ายอดเรือนเป็นเรือนพักอาศัยในระดับเจ้าครองนครที่มีสภาพดีมาก มีความเก่าแก่และรักษาสภาพเดิมที่ค่อนข้างสมบูรณ์ (วิฑูรย์ เหลียงรุ่งเรือง, 2546 : 20)

ภาพที่ 4.110 คุ้มเจ้าจอมแก้ว จังหวัดลำพูน

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ลักษณะคุ้มเจ้าจอมแก้วเป็นลักษณะเรือนไม้สาระในสวยงามที่กำลังอยู่ระหว่างการซ่อมแซมสภาพทั่วไปยังคงสมบูรณ์ นอกจากนี้คุ้มเจ้าจอมแก้วตกแต่งให้เป็นเรือนพักแบบมีสกุล มีสง่า (Presidential) ให้เช่าพักอาศัยดูแลโดยอาจารย์บุญมี ไชยยันต์ อดีตอาจารย์สอนสถาปัตยกรรมจากวิทยาลัยเทคนิคพายัพ แผนกสถาปัตยกรรมเป็นผู้ดูแลและนางราศี ไชยยันต์ หลานสาว เจ้าจักรคำแก้วขจรศักดิ์

นอกจากนี้จังหวัดลำพูนยังมีคุ้มอีกหลายคุ้ม ดังนี้

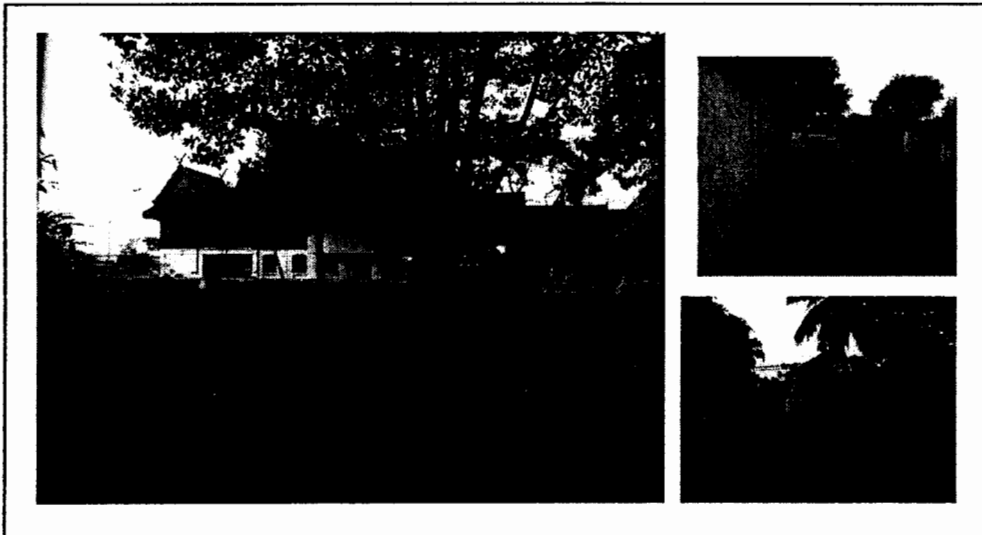
4.1 คุ้มเจ้ารัฐธรรและเจ้าสายใจ ณ ลำพูน บ้านเลขที่ 90 ถนนวังซ้าย ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ราชบุตรเจ้าหลวงจักรคำจรงค์ศักดิ์ และเจ้าสายใจ เดิมเป็นอาคารชั้นเดียว ยกใต้ถุนสูง

4.2 คุ้มเจ้าพัฒนา ณ ลำพูน บ้านเลขที่ 46-48 ถนนวังขวา ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ราชบุตรเจ้าหลวงจักรคำจรงค์ศักดิ์ บ้านเดี่ยวสองชั้น ยกพื้นสูงเล็กน้อย สถาปัตยกรรมแบบใหม่

4.3 คุ้มเจ้าวรทัศน์ ณ ลำพูน บ้านเลขที่ 149 ถนนอัฐารส ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ราชบุตรเจ้าหลวงจักรคำจรงค์ศักดิ์ และรัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทย ที่ตั้งติดวัด พระธาตุหริภุญไชย สถาปัตยกรรมแบบสมัยใหม่

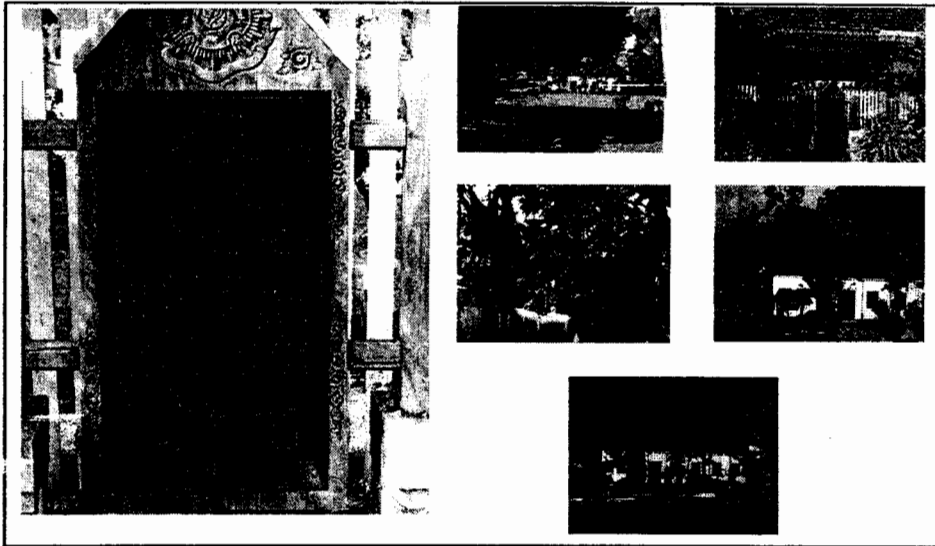
4.4 คุ้มเจ้าแขกแก้ว ณ ลำพูน บ้านเลขที่ 7 ถนนรถแก้ว ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน เป็นเรือนไม้ยกใต้ถุนสูงขนาดใหญ่มีเสามากกว่า 50 ต้น

4.5 คุ้มเจ้ารวงคำ ณ เชียงใหม่ (ณ ลำพูน) บ้านเลขที่ 91 หมู่ที่ 1 ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน สร้างขึ้นเมื่อประมาณปี พ.ศ.2500 เป็นแบบสมัยใหม่ลักษณะบ้านเดี่ยว สองชั้นยกพื้นสูงเล็กน้อย ก่อสร้างเป็นอาคารก่ออิฐฉาบปูนและเสริมเหล็ก โดยช่างชาวจีน (วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง, 2546 : 17-26)

ภาพที่ 4.111 เรือนเจ้าหลวงคุ้มเจ้าราชบุตร (วงศ์ตะวัน) ช้างชอยศรีโขง ปัจจุบัน บริษัทเคมีภัณฑ์เป็นผู้ครอบครอง จังหวัดเชียงใหม่

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ภาพที่ 4.112 คຸ້ມเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าแก้วมุงเมือง) ปัจจุบันเป็นสำนักงานยาสูบเชียงใหม่
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เดิมเป็นของเจ้าเรณูวรรณและเจ้าบุรีรัตน์
(เจ้าแก้วมุงเมือง ณ เชียงใหม่) เดิมมีพื้นที่ทั้งหมด 8 ไร่เศษ
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

นอกจากที่นำเสนอข้างต้นยังมีคຸ້มในอดีตอีกหลายคຸ້ม เช่น

4.6 คຸ້มหลวงกลางเวียง พระเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 7 (พ.ศ.2413-2440) มีคຸ້มหลวง 2 แห่งคือ (1) ในเวียงบริเวณที่ตั้งโรงเรียนยุพราชวิทยาลัยเป็นคຸ້มกลางเวียง (2) ริมแม่น้ำปิงบริเวณที่ตั้งเทศบาลนครเชียงใหม่ในปัจจุบัน

4.7 คຸ້มเจ้าสิงคำ เป็นคຸ້มสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ เนื้อที่ประมาณ 7 ไร่ 2 งาน 39 ตารางวา

4.8 คຸ້มเจ้าสุริยะ เป็นคຸ້มสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์เป็นเจ้าหลวงเชียงใหม่มีเจ้าสุริยะ 2 คนคือ (1) เจ้าน้อยสุริยะ (2) เจ้าสุริยะ

4.9 คຸ້มเจ้าราชบุตร อยู่บริเวณคຸ້มเจ้าสิงคำด้านเหนือของคຸ້มหลวงและต่อมามากแก่เจ้าสิงคำ ลูกชายเจ้าขัติติยะ

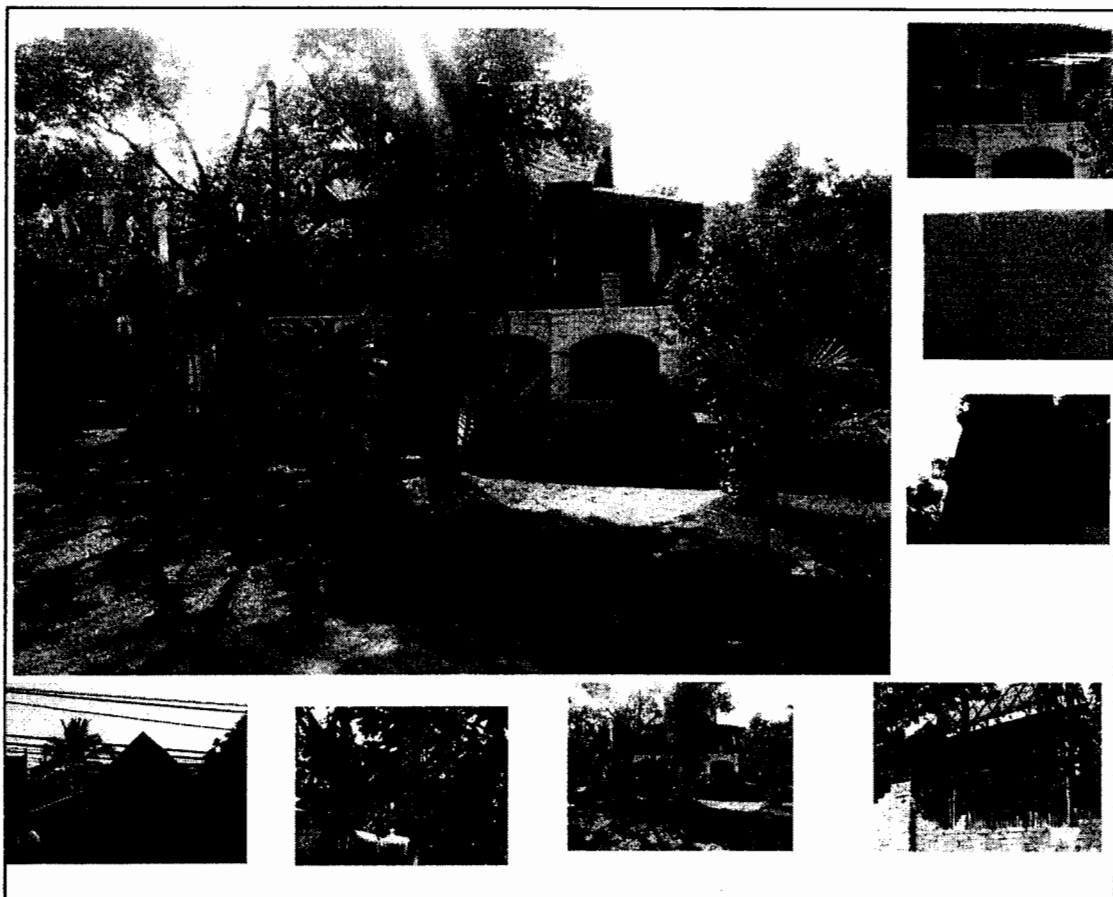
4.10 คຸ້มช้างเผือก สถานที่ตั้งปัจจุบัน คือ เรือนไม้หลังบริษัทการบินไทย จำกัด ถนนพระปกเกล้า

4.11 คຸ້มราชสัมพันธ์วงศ์ (สิงห์แก้ว) บ้านเลขที่ 141 ถนนราชภาคินัย ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ด้านหลังโรงเรียนยุพราชวิทยาลัย

4.12 คຸ້ມແມ່ເຈົ້າເຣືອນຄຳ ແລະ ຄຸ້ມເຈົ້າหนานมหายศ ด้านตะวันตกของศาลาสนามเป็นพื้นที่
 คຸ້ມແມ່ເຈົ້າເຣືອນ ແລະ ຄຸ້ມເຈົ້າหนานมหายศ

4.13 คຸ້ມເຈົ້າฟ้าเชียงตุง บริเวณสี่แยกกลางเวียง สถานที่ตั้งปัจจุบัน คือ สถานที่ตั้งศาลา
 ธรรมารักษ์ของกรมธรรมารักษ์ที่ถนนราชดำเนิน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

4.14 คຸ້ມເຈົ້າบุรีรัตน์ (หน่อเมือง) สถานที่ตั้งในปัจจุบัน อยู่ตรงข้ามกับวัดพ่อนสร้อยประตู
 เชียงใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ (สมโชติ อ๋องสกุล, 2549 : 32-47)

ภาพที่ 4.113 เรือนเจ้าหลวงคຸ້ມເຈົ້າบุรีรัตน์ (มหาอินทร์) บริเวณสี่แยกกลางเมือง ตรงข้าม
 วัดพันเตา เป็นลักษณะเรือนทรงยุโรปครึ่งตึกครึ่งไม้ ขณะนี้เจ้าของได้มอบ
 ให้คณะสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ให้ใช้เป็นพิพิธภัณฑ์ ขณะ
 กำลังซ่อมแซมต่อเติมด้านหลัง

ที่มา: ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

5. เรือนสำนักงาน (Home office)

เป็นลักษณะอาคารสำนักงานและที่อยู่อาศัยไปพร้อม ๆ กัน เช่น ศาลาว่าการเมือง โบราณในสมัยรัชกาลที่ 5 ภายในโรงเรียนยังแบ่งให้เป็นที่พักจวนไปพร้อม ๆ กัน บางโรงเรียนมีที่คุมขังนักโทษของฝ่ายตำรวจทำเช่นกัน ดังนั้น เรือนสำนักงานที่ได้เลือกศึกษาในครั้งนี้ จึงได้เข้าศึกษาอาคารสำนักงานของ บริษัท บอร์เนียวคอมปานี ที่ตั้งอยู่ ณ ถนนวัดเกต ซอย 1 ลึกเข้าไปราว 500 เมตร

รูปทรงองค์อาคารเป็นสถาปัตยกรรมแบบยุโรปแต่ส่วนประกอบของอาคารหลายส่วนยังนำรูปแบบลึ้นมาเข้าผสมกลมกลืนแต่ก็มีน้อยเป็นอาคารไม้ทั้งหลัง จากเสา คาน ตง ฝา ฝ้าเพดาน โครงหลังคาเป็นไม้สักทั้งหมด หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินขอปลายตัดแผ่นใหญ่กว่าทั่วไปของชาวบ้านเล็กน้อย เป็นเรือนใต้ถุนสูงราว 1.60 เมตร ด้วยเพื่อกันน้ำท่วมด้วยอยู่ห่างจากแม่น้ำปิงด้านฝั่งตะวันออกราว 250 เมตร บริเวณหน้าวัดเกต

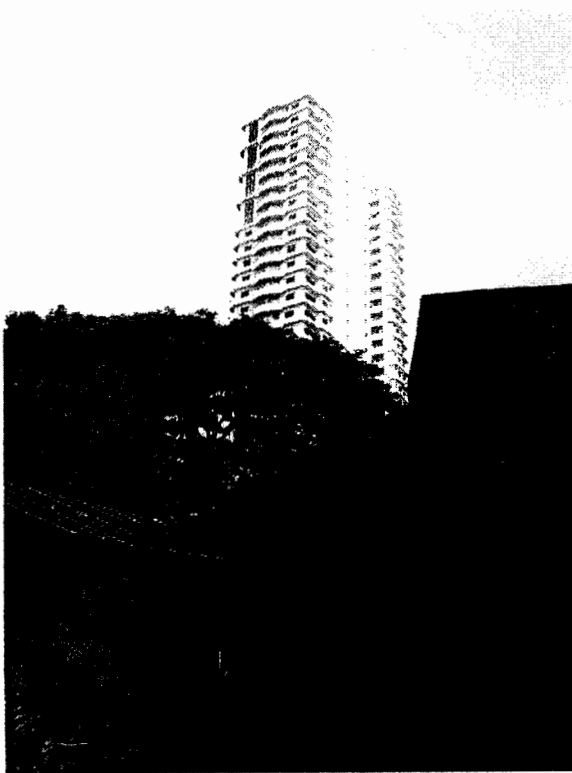
เสาไม้เหลี่ยมเปิดปีกขนาด 12 นิ้ว x 12 นิ้ว ฟูต วางตั้งอยู่บนแผ่นอิฐก้อนใหญ่ไม่ฝังดิน เป็นการป้องกันเชื้อราที่จะทำให้เสาไม้นั้นผุพังง่าย มีจำนวนทั้งหมด 130 ต้นเสา ตัวเรือนมีขนาดความกว้าง 36 เมตร ยาว 40 เมตร หันหน้าเรือนไปทางทิศเหนือด้านหน้าตรอก ในบริเวณที่ดินจำนวน 6 ไร่เศษ มีต้นไม้ที่ปลูกมาพร้อมกับเรือนหลายต้น เช่น ลำไย ลิ้นจี่ หางนกยูง อายุ 100 ปีขึ้นไป จะสังเกตได้จากการสร้างพุ่มรอบลำต้นเพื่อพุงลำต้นไม่ให้โคนล้มได้โดยง่ายมีบ่อน้ำดิน 2 บ่อ มีบ่อกรองน้ำทำเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กด้านหลังเรือนน่าจะมาทำภายหลังด้วยดูจากปูนซีเมนต์ที่ฉาบก่อเป็นซีเมนต์ปอร์ตแลนด์รุ่นใหม่ไม่ใช่ปูนดำหรือปูนหมักแบบโบราณ

มีบันไดสองด้านหน้าอาคาร ปัจจุบันเหลือด้านเดียว ทำช่องระบายลมด้านล่างฝ้าไม้ทำฝ้าไหล ลูกกรงระเบียงบันไดทำลวดลายฉลุงดงามด้วยมีทิมช่างฝีมือที่ติดตามมาจากพม่าที่มีฝีมือชาวเมืองเลยเรียกช่างพม่าว่า สล่า อันมีความเชี่ยวชาญในการโค่นไม้แปรรูปไม้ด้วย เลื่อยออกหรือเลื่อยชัก 2 คน ปรงแต่งตัวไม้ทั้งเจาะ บาก ถาก ไซ ได้ตามแต่จุดประกอบโครงสร้าง (Joint Construction) เครื่องมือโลหะนำมาจากอังกฤษคุณภาพดีกว่าช่างท้องถิ่น เช่น ขวาน สว่าน สี่ควั่น มุข กบ หรือเต่าในภาษาเมือง และได้ถ่ายทอดให้กับช่างพื้นเมืองต่อ ๆ กันมา และชาวจีนได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในเมืองได้นำเครื่องมือช่างเข้ามาผสมปรงแต่งเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะเงินไหหลำ กบไม้ชนิดต่าง ๆ มาจากช่างจีน เช่น กบปุกลิ้น กบล้วงยาว กบล้างสั้น กบผิวใบตั้งลิ้น โลหะ กบรางลิ้น กบบังใบ กบรอกบัว เลื่อยฉลุหางหนู เลื่อยล่อ เลื่อยลันดา ชนิดตัดและชนิดซอย สี่ชนิดต่าง ๆ ได้เกิดการถ่ายทอดผสมผสานเทคนิควิทยางานช่างเกิดขึ้นต่างรูปแบบแล้วแต่เจ้าของเรือนจะชอบชนิดใด

ดังนั้น งานช่างในยุคนี้จึงเกิดขึ้น มีพัฒนาการทางเทคนิควิธีการก่อสร้างอย่างมากมายเกิดขึ้นให้เราได้ศึกษาจนปัจจุบัน เรือนสำนักงานหลังนี้ใช้ปฏิบัติการกิจการธุรกิจค้าไม้ที่ได้รับอนุญาตจากทางการ ขึ้นกับเจ้าหลวงเมืองเชียงใหม่ภายใต้การกำกับดูแลจากส่วนกลางที่มอบหมายอำนาจหน้าที่ในด้านต่าง ๆ เช่น เขตสัมปทาน จำนวนท่อน ไม้ การเสียภาษี ตัวไม้ทำด้วยยารักษาเนื้อ ไม้สีดำ ตั้งแต่แรก และยังคงมองเห็นถึงปัจจุบัน ด้วยประสิทธิภาพ คุณภาพของน้ำยา จึงทำให้อาคารดูค่าที่ไม่น่าเกรงขาม ไม่สดใส เหมือนสีทั่วไป ด้วยต้องการให้มีอายุยืนยาวที่สุดของตัวไม้ทุกชิ้น

อุปกรณ์เรือน บานพับ มือจับ กุญแจ กลอน ขอรับ ขอสับ เป็นโลหะเหล็กและทองเหลืองที่นำมาจากอังกฤษทั้งหมด คุณภาพดี ยังคงอยู่จนปัจจุบัน มีการทำมุงลวดกันยูงดาข่ายช่องเล็ก ซึ่งยังคงให้เห็นด้วยประสิทธิภาพและเส้นโลหะไม่เป็นสนิมทำกรอบไม้ที่ใช้ในห้องนอน

ตัวเรือนทำชานอยู่หลังเรือนสำนักงานติดต่อระหว่างเรือนพักด้านหลัง นำเรือนครัวแยกออกจากด้านหลังชานมีบันไดขึ้นหลังเรือนด้านทิศตะวันตก ที่เรือนคนไทยจะถือว่าไม่ดีแต่ฝรั่งเขาไม่ถือ คือ มีห้องส่วนบนเรือนด้านติดครัวแบบเรือนยุโรปก่ออิฐทำบ่อเกรอะ บ่อตรึม ทันสมัยแบบฝรั่งเช่นกัน นำทางเดินแบบมีหลังคาคลุม (corridor) เพื่อเดินได้สะดวกในฤดูฝนหรือฤดูร้อน ตัวชานไม้กว้างนักด้วยไม่จำเป็นต้องตากพริก ตากข้าว เหมือนเรือนไทยทั่วไป

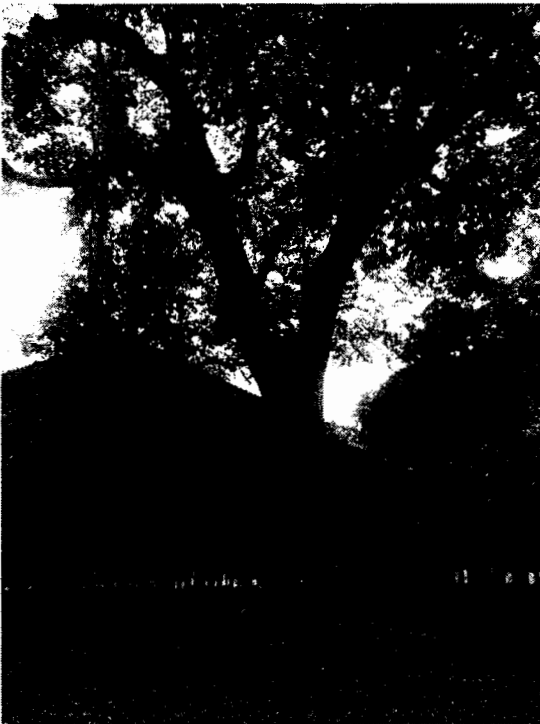

ภาพที่ 4.114 ลักษณะเรือนสำนักงาน
บ. บอร์เนียว คอมปานี
ในชุมชนวัดเกตการาม
ซอย 1

ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ภาพที่ 4.115 ลักษณะหน้าเรือนด้านทิศเหนือ
ที่มา: ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

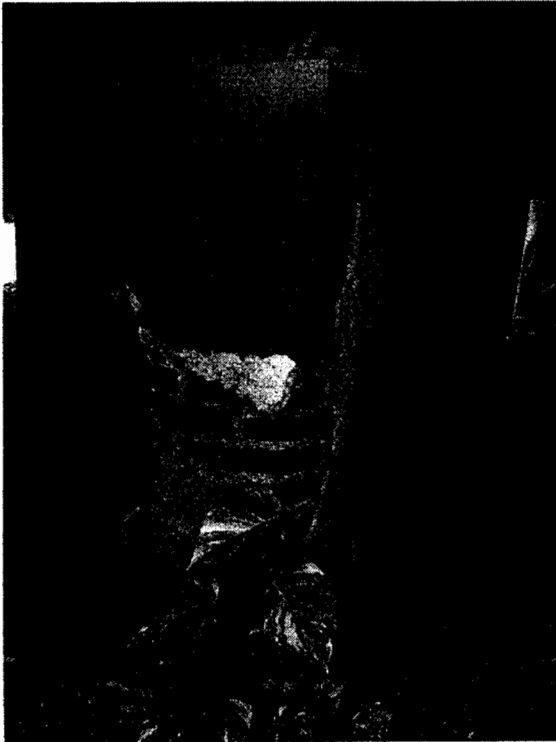
ภาพที่ 4.116 ลักษณะเรือนด้านทิศตะวันตก
มีต้นทางนกยูงอายุเรือน
เกิน 100 ปี
ที่มา: ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ภาพที่ 4.117 ลักษณะชานเรือนภายใน
หลังคาชายคามุงด้วยสังกะสี
คล้ายเต็นท์เป็นระเบียบ ตามแนว
อาคาร
ที่มา: ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ภาพที่ 4.118 ลักษณะทางเดินเชื่อม
อาคารด้านหน้า ที่เป็น
สำนักงาน ตัดต่อบริเวณครัว
หลังเรือนมุงกระเบื้องดินขอ
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ภาพที่ 4.119 ลักษณะเสาต่อม่อ ก่ออิฐ ถือปูน
อิฐแผ่นใหญ่
ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ภาพที่ 4.120 นายจรินทร์ เบน หรือลุงแจ็ก
 ทายาทเจ้าของบริษัท ผู้ให้ข้อมูล
 และนำชมเรือน 5 ไร่เศษมี ลำไย
 ลิ้นจี่ หูกวาง และไม้พุ่มดอก
 ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ภาพที่ 4.121 ลักษณะเรือนด้านทิศ
 ตะวันตกเห็นลักษณะเรือนที่ทำ
 เป็นช่องลม ตอนล่างคล้ายฝาไหล
 หน้าไม้เกล็ดเปิดปิดด้วยบานพับ
 ทรงสูงเพื่อรับแสงสว่างและลม
 ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

ภาพที่ 4.122 ลักษณะการปลูกต้นไม้
 ที่มา : ชัชวาลย์ ธรรมสอน, 2549

บทที่ 5

บทสรุป

จากการศึกษาค้นคว้าลักษณะเรือนพื้นถิ่น วิถีถิ่นในจังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูน ในครั้งนี้ ได้ทำการศึกษาความสัมพันธ์ในด้านต่าง ๆ อันที่จะตอบ โจทย์ของการศึกษาได้ไปพร้อม ๆ กันตามหัวข้อดังนี้

1. ปุ่มบ้าน ปุ่มเมือง ประวัติศาสตร์ของเมืองเชียงใหม่และเมืองลำพูน
2. การตั้งถิ่นฐาน ชาติพันธุ์และการงานอาชีพชุมชนชาวเชียงใหม่และชาวลำพูน
3. ภูมิเห่า ภูมิเรือน เือนล้านนาภูมิปัญญาการสร้างบ้านแปงเรือน การศึกษาค้นคว้าดังกล่าวขอสรุปข้อมูลแห่งศาสตร์และศิลปะดังต่อไปนี้

1. ปุ่มบ้าน ปุ่มเมือง ประวัติศาสตร์ของเมืองเชียงใหม่

ปุ่มบ้าน ปุ่มเมือง ของชาวเมืองในแอ่งเชียงใหม่ลำพูนอันมีประวัติศาสตร์อันงดงามและควบคู่กันมาตลอดทั้ง 2 เมือง มีที่มาที่ไปในลักษณะภูมิศาสตร์เดียวกันของชุมชนลุ่มน้ำปิง กลางหุบเขา เทือกเขาถนนธงชัยเป็นนครรัฐอิสระมีการปกครองกันอยู่ในท้องถื่นที่สลับสับเปลี่ยน การขึ้นครองอำนาจของผู้นำที่ต่างที่จะครอบครองพื้นที่ขยายอาณาจักรกันมาโดยตลอด และถูกรอบงำการปกครองจากพม่ามาอยู่ช่วงระยะเวลาอันยาวนาน 200 กว่าปี แต่ก็ด้วยเป็นชาวพุทธด้วยกัน ดังนั้นการถูกรอบครอบมิทั้งผลดีและผลเสียไปพร้อมกัน ผลดียิ่งคือการสร้างเสริมในพระพุทธศาสนา อันถือได้ว่ามีมรดกตกทอดมาให้ชมอยู่ทุกวันนี้

การปกครองค้าขายก็มีการแลกเปลี่ยนสินค้ากันมาแต่อดีต ด้วยเมืองแห่งหุบเขาเป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนสินค้าจากจีนตอนล่างสู่ทะเลอันดามัน ดังนั้นความต่อเนื่องและการขยายตัวทางการค้าจึงมีแต่เป็นนาน จึงเป็นเหตุอันทำให้ผู้คนต่างถิ่นอพยพเคลื่อนย้ายการทำงานากิน การทำมาค้าขายตั้งหลักปักฐานบ้านเรือน ณ เมืองอันเป็นศูนย์กลางทางการค้าแห่งนี้มาตลอด 500-600 ปี จนปัจจุบัน

จนกระทั่งได้รวมกับอาณาจักรสยามประเทศเบ็ดเสร็จก็ใช้เวลาหลายร้อยปี และสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น เมื่อสมัยรัชกาลที่ 5 ด้วยความมีวิริยะอุตสาหะในการที่จะเข้ารวบรวมอำนาจรัฐล้านนาให้เด็ดขาดที่ก่อนหน้านั้นก็ได้ช่วยเหลือเกื้อกูลกันมาตั้งแต่สมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีที่ขับไล่พม่าออกจากการปกครองอาณาจักรล้านนา และประจวบเหมาะกับการแพร่ขยายการค้าและการเผยแพร่

ศาสนาของชาวตะวันตกที่มุ่งเข้าสู่เมืองล้านนา พร้อมกับพ่อค้าไม้อันแข็งแกร่งด้วยเทคนิคการทำไม้จากประเทศพม่าและอินเดียมาก่อนหน้าที่ให้โอกาสเข้ามาบุกเบิกกิจการไม้ในเมืองเชียงใหม่ ลำพูน แพร่ น่าน ตาก ระแหง กำแพงเพชร แม่สอด ทำให้เกิดกิจการค้าขายมีกำไร เศรษฐกิจเฟื่องฟูเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิมกรប់กับการเร่งพัฒนาเมืองขององค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวภายใต้สนธิสัญญาเบาริ่ง ในการส่งเสริมให้เอกชนดำเนินกิจการค้าได้อิสระรวมทั้งเจ้าหน้าที่ของทางการก็ยังเข้าร่วมกิจการของเอกชนได้ด้วยเช่นกัน จึงทำให้เกิดปัญหาการขัดแย้งขัดผลประโยชน์แก่งแย่งชิงพื้นที่ทำไม้กันมากมาในระยะต่อมา และจึงทำให้ผู้ที่แข็งแกร่งเท่านั้นที่จะดำเนินกิจการค้าไม้ได้ ซึ่งนั่นคือชาวจีนที่ถือได้ว่ามีความสามารถและสร้างบารมีอิทธิพลทางการค้าได้มากกว่าชนชั้นอื่น ชาวจีนได้รวมอำนาจครอบครองกิจการค้าไม้แทนชาวพม่าไทใหญ่และมอญ ได้ทั้งเป็นเจ้าของอาคารของรัฐจนกระทั่งได้สัมปทานกิจการทำไม้ของอนตักต่อจากบริษัทต่างชาติในเวลาต่อมาและเจริญรุ่งเรืองเรื่อยมาจนปัจจุบัน

แต่ด้วยบุญบารมีของเมืองที่ทุกคนต่างทุ่มเทชีวิตมุ่งมั่นในการที่จะอยู่จะตายในผืนแผ่นดินอันศักดิ์สิทธิ์และขอพึ่งบุญบารมีในองค์พระมหากษัตริย์ไทย ที่จะได้คุ้มครองตนไปตลอดชั่วกาลนานชั่วลูกหลาน ในฐานะเป็นคนไทยได้อย่างภาคภูมิใจจนปัจจุบัน พัฒนาชุมชนสังคมบูรณะพุทธศาสนาของสังคมเมือง เพื่อให้มีความอยู่ดีมีสุขกันตลอดไป

2. การตั้งถิ่นฐาน ชาติพันธุ์และการงานอาชีพชุมชนชาวเชียงใหม่ลำพูน

เป็นที่รู้กันในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เราได้ทราบว่าคนในชุมชนเมืองเชียงใหม่ลำพูนนั้น ต่างเป็นผู้คนที่ได้รับการกวาดต้อนมาจากที่อื่นเป็นส่วนใหญ่ ชุมชนดั้งเดิมเป็นชาวลัวะพื้นถิ่นจำนวนหนึ่งเท่านั้น ชุมชนไทเขิน จากลุ่มน้ำสาละวิน ไทใหญ่ (เงี้ยว) ไทวนจากเมืองเชียงแสน เป็นต้น ล้วนแล้วแต่เป็นผู้ที่มีศักยภาพในการงานเชิงช่างศิลปะมาแต่เดิม ด้วยพระปรีชาสามารถของพระยาภาววิละที่ได้ดำเนินการจัดการให้ผู้ที่ฝีมือเหล่านั้นมาเป็นประชากรเมืองสร้างความเข้มแข็งเป็นปึกแผ่นต่อเนื่องมาจนปัจจุบัน อันมากด้วยศาสตร์แห่งภูมิปัญญานานาชนิด มีทั้งนักปราชญ์ นักรบ ศิลปิน ศิลปะการช่างสิบหมู่ ที่เข้ามารวมกันอยู่ ณ เมืองเชียงใหม่ลำพูนแห่งนี้

ชาวของที่เวียงของทั้งผู้ที่เป็นผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งจากเวียงของ อันมีทั้งไพร่และเจ้านายในอดีตที่ได้เข้ามาสวามิภักดิ์ต่อองค์กษัตริราชล้านนา ว่าพวกเขาเหล่านั้นต่างก็ได้รับการดูแลยกย่องให้เป็นประชากรเมืองเชียงใหม่ลำพูนอย่างศิโยม มิเคยคิดกบฏ ทรยศต่อแผ่นดินที่ตนเองได้เข้ามาพักอาศัย

ในช่วง 100 กว่าปีที่ผ่านมา มีชนชาวพม่า มอญ มุสลิม ฮินดู ซิกข์ จีนฮ่อ ปากีสถาน เริ่มเข้ามาตามเส้นทางการค้า เข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ในตัวเมืองเชียงใหม่อีกมากมาย สร้างความเจริญทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองในเวลาต่อมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งชนชาวจีนจากผืนแผ่นดินใหญ่ที่มาจากทั้งทางน้ำและทางบก จากคุนหมิง ยูนาน เดินทางค้าขายกันมาแต่อดีต ร้อยกว่าปีเข้ามายึดพื้นที่ตั้งหลักแหล่ง ทำมาค้าขายกันอย่างเข้มแข็ง

ชาวไทยเงินทำเครื่องเงิน ทำคร่าวเงินเครื่องเงิน งานฝีมือแกะสลัก ปักเย็บ ถักทอ ล้อเกวียน ทำนาไว้อีกมากมายผสมผสานข้ามเผ่าพันธุ์กลมกลืน เพื่อให้เกิดสังคมอันเข้มแข็งในการที่จะต้องดำรงชีวิตอยู่อย่างสันติสุข อ่อนน้อมผ่อนตามขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิม อย่างมิได้มีอคติต่อกันทั้งชาวคริสต์ ฮินดู มุสลิม พุทธ อังกฤชคริสเตียน เป็นต้น ต่างเชื้อชาติกัน สายพันธุ์กรรมผสมผสานกลมกลืนเพื่อให้เกิดสันติสุขขึ้นในชุมชน

ดังนั้น สังคมเมืองเชียงใหม่ลำพูนจึงปรากฏความเป็นตัวตนของตนอย่างชัดเจนและมีเอกลักษณ์ไม่เหมือนใคร

3. ภูมิเขย่า ภูมิเรื้อน เอือนล้านนาภูมิปัญญาการสร้างบ้านแปงเรื้อน

ดังได้กล่าวมาแล้วว่าชุมชนอันเป็นผู้คนหลากหลายสายพันธุ์ วัฒนธรรมดั้งเดิมมารวมกันอยู่ ณ ที่นี้ จึงได้นำพาภูมิปัญญาแห่งวิถีเรื้อน รูปแบบเรื้อน ให้ได้เหมาะสมกับสภาพภูมิศาสตร์กับท้องถิ่นนั่นเองอันทำให้ได้บ้านเรื้อนที่อยู่อาศัยให้สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมรอบข้าง จึงทำให้เกิดสถาปัตยกรรม อันมากด้วยเหตุผลของที่มาแห่งเรื้อน และด้วยความหลากหลายของชาติพันธุ์นี้ และระดับชั้นทางสังคม อันมีทั้งชนชั้นไพร่ไปจนถึงชั้นเจ้านาย ผู้ประกอบกิจการค้าขาย ก็เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างเรื้อนตามลักษณะอาชีพการงานและชนชั้นทางสังคม

ด้วยเมืองเชียงใหม่ลำพูนอันเป็นนครรัฐปกครองกันในระบอบเจ้ามาแต่ดั้งเดิม จึงเกิดสถาปัตยกรรมหลากหลายรูปแบบ เช่น มีเรือนเจ้าหลวงหรือคุ้มของชนในระดับเจ้า เรือนคหบดีของกลุ่มชนในระดับผู้มีอันจะกิน อันมีทั้งชาวชาติพันธุ์ไทและไทยลาว ไทจีน และลักษณะเรื้อนจึงเกิดขึ้นตามความที่มีที่มาจากหลายแห่งหน และนำมาปรับปรุงเป็นของชุมชนเมืองให้สอดคล้องกับความจำเป็นแห่งชีวิตและจิตวิญญาณ จึงทำให้เกิดลักษณะสถาปัตยกรรมอันมากมายหลากหลายรูปแบบที่มีทั้งตะวันตก ตะวันออก และดั้งเดิม ในเวลาเดียวกันแต่ด้วยความมีฐานะทางสังคม อาชีพการงานต่าง ๆ กัน จึงทำให้เกิดรูปแบบสถาปัตยกรรมดังได้กล่าวข้างต้น แต่ทุก ๆ ส่วนทุก ๆ รูปแบบจึงถือได้ว่าเป็นปรากฏการณ์แห่งวิญญาณสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไทยล้านนาโดยแท้จริง

และด้วยความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่ทันสมัยจึงทำให้เกิดการสร้างรูปแบบเรือนแบบยุโรปกันมากขึ้นในตัวเมืองเชียงใหม่ ก็ต้องยอมรับว่าความเปลี่ยนแปลงทางสังคมอันจะต้องโอนอ่อนผ่อนตาม ตามแต่จะประคับประคองกันไป ในเหตุอันควรจะยอมรับได้ด้วยความเป็นนั้นอย่างไร ด้วยปัจจัยดังกล่าว จึงขอสรุปรูปแบบเรือนพื้นถิ่นได้ ดังนี้

1. เรือนชาวบ้านสามารถแบ่งตามฐานะและอาชีพ ออกได้เป็น 3 รูปแบบ คือ

1.1 เรือนไม้บัว ควบหรือเรือนผูก เป็นเรือนของผู้มีฐานะยากจน ระดับชาวบ้านที่มีอาชีพเกษตรกร รับจ้างทั่วไป ที่ยังพอมิให้ได้ศึกษาบ้างในพื้นที่เขตเมือง โดยเฉพาะผู้คนที่มิอาชีพรับจ้าง

1.2 เรือนไม้ คือ เรือนของประชาชนที่มีฐานะดีขึ้นอีกระดับหนึ่งที่ยังคมเป็นชาวบ้านทั่วไป ที่สามารถเก็บหอมรอมริบสร้างเรือนไม้ทั้งหลังได้ ที่มีอาชีพแตกต่างกัน ไปรวมทั้งข้าราชการค้าขาย หรือรับจ้างทั่วไปที่ใช้เวลาสะสมทรัพย์ในอันที่จะสร้างบ้านแปงเรือนไม้ทั้งหลังได้ ขนาดเล็กใหญ่ตามความจำเป็นของครอบครัว

1.3 เรือนกาแล เป็นลักษณะเรือนที่เป็นเอกลักษณ์ เป็นเรือนที่บ่งบอกถึงภูมิปัญญาดั้งเดิมของผู้คนเมืองมาแต่โบราณที่ได้ออกแบบรูปทรงองค์อาคารที่เหมาะสมแก่ภูมิศาสตร์สิ่งแวดล้อมแฝงด้วยความเชื่อต่าง ๆ ที่มีไว้ประกอบเรือนทั้งบนเรือนและบริเวณรอบเรือน เป็นเรือนที่ใช้ปลูกสร้างกันมาก่อนที่จะได้รับอิทธิพลของยุโรป พม่าในภายหลัง ซึ่งคาดว่าคุ้มเจ้าหลวงต่าง ๆ ก่อนที่จะเปลี่ยนมาเป็นเรือนทรงยุโรปร่วมสมัยที่ยังคงปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน ซึ่งปัจจุบันหาอยู่ได้ยากมากที่ยังเป็นเรือนพักที่มีชีวิต นอกจากในพิพิธภัณฑ์เท่านั้น แต่ยังคงพอมิมากในนอกเขตเมือง ตามท้องที่เขตอำเภอต่าง ๆ ทั่วไป

2. เรือนคหบดี

2.1 รูปแบบเรือนสถาปัตยกรรมจีนร่วมสมัย เป็นเรือนของผู้ที่มีฐานะดี ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพ่อค้าที่มีฐานะดีที่ได้ทำการค้ามาแต่ยาวนานสะสมเงินทองที่พอจะสร้างเรือนขนาดใหญ่ได้ และเป็นคนไทยเชื้อสายจีน จึงได้นำรูปแบบสถาปัตยกรรมจีนมาปรับใช้ในการก่อสร้าง

2.2 รูปแบบเรือนสถาปัตยกรรมตะวันตกร่วมสมัย เป็นเรือนที่ได้นำแบบแปลนแผนผังเรือนแบบสังคมตะวันตกมาใช้ ซึ่งเป็นเรือนทั้งของคนไทยและฝรั่งที่ได้เข้ามาทำการค้าขายและสอนศาสนา เป็นเรือนขนาดใหญ่ มีทั้งวัสดุไม้ทั้งหมดและไม้ผสมคอนกรีตเสริมเหล็ก นอกจากเรือนพักอาศัยแล้วนั้นอาคารที่เป็นสาธารณะประโยชน์อื่นก็เป็นแบบยุโรปส่วนใหญ่ เช่น โรงเรียน โรงพยาบาล โบสถ์คริสจักร ด้วยผู้เขาลำนั้นมิแบบแปลนที่แน่นอน มีการออกแบบโครงสร้างไว้ก่อนทำการปลูกสร้าง จึงพบเห็นในทั้งสองเมือง โดยเฉพาะเขตเมืองที่ทำการศึกษา

2.3 รูปแบบเรือนสถาปัตยกรรมล้านนาร่วมสมัย คือ รูปแบบเรือนที่ยังคงใช้ องค์ประกอบหลายส่วนของเรือนกาแลมาใช้ เช่น มีฝาไหล มีดิน มีหลังคาคลุมบันได จึงมีเสาแหลง หมา แต่รูปแบบผังเรือนเป็นแบบใหม่บางเรือนตกแต่งลวดลายผสมประกอบตัวเรือน เช่น เจริงชาย ฉลุ มีจ็องที่ปลายจั่ว และลายฉลุหน้าจั่วที่เรียกเรือนแบบนี้ว่าเรือน “สาราไน” หรือ เจริงนัย คือ มีการประดิษฐ์ตกแต่งที่ละเอียดลออนั่นเอง มีเสากลึงยอดจั่วและปลายชายคา แต่ไม่มีกาแล เป็นต้น เป็นเรือนที่พัฒนามาจากเรือนกาแล และรูปแบบผังเรือนแบบตะวันตกนั่นเอง โดยเฉพาะชนชาว พม่าที่มากับบริษัทอังกฤษที่เข้ามาทำไม้ หลังคามีทั้งมุงดินขอและกระเบื้องซีเมนต์รุ่นใหม่

3. เรือนค้าขาย เป็นเรือนที่ปลูกสร้างขึ้นหวังประโยชน์เพื่อทำการค้าเป็นหลักและอยู่ อาศัยแบ่งได้ 4 รูปแบบ คือ

3.1 เรือนแปะ ที่ไม่ใช่เรือนแพแบบภาคอื่น ค้วยเรือนแปะตั้งอยู่บนเสาไม้แต่อยู่ริมน้ำปิง มาก่อน แต่ได้นำไปใช้บนถนนท่าแพหรือที่อื่น ๆ ในเวลาต่อมา เป็นเรือนชั้นเดียวมุงดินขอ เป็น รูปแบบเรือนชุดแรกเริ่มการค้าขายของคนจีนมาก่อนนั่นเอง หลังคาทรงมะนิลาทรงสูงเพื่อไม่ให้ เรือนยังคงพอมีให้ได้ศึกษาคูบังบางส่วนในเชิงใหม่และลำพูน

3.2 เรือนร้านค้าเป็นเรือนที่พัฒนาจากเรือนแปะหรือยุคสมัยต่อมา อยู่ริมถนนที่มุ่ง ประโยชน์ทางการค้าขายมีทั้งสองชั้นและชั้นเดียว มีทั้งไม้ทั้งหลังและก่ออิฐฉาบปูนผสมก็มี ส่วนใหญ่จะเป็นเรือน 3 ห้องแบบเรือนร้านค้าภาคอื่น หน้าเรือนจะทำบานเฟี้ยมหรือหน้าต่างหรือฝาถึง

3.3 เรือนแถวค้าขาย มีทั้งชั้นเดียวและสองชั้นเป็นเรือนที่ปลูกสร้างยาวติดต่อกันเป็น แถวยาว โดยซอยแบ่งเป็นห้องพอค้าขายในหมู่ญาติพี่น้อง สมัยแรกค่านการปลูกเรือนแถวจะ ประหยัดที่ดินและผนังฝาเรือนด้านข้าง ทำได้หลายขนาดตามที่ต้องการ โดยการสร้างพร้อม ๆ กัน เป็นเรือนที่พัฒนามาจากเรือนร้านค้าเดียว โดยเฉพาะในย่านเขตเมืองที่ดินมีราคาแพง ส่วนใหญ่จะเป็น เรือนสองชั้นเพราะใช้ชั้นบนเป็นที่พักอาศัย มีทั้งไม้ทั้งหลังและก่ออิฐฉาบปูนผสมไม้

3.4 เรือนโรงค้าขาย เป็นรูปแบบเรือนที่มีการพัฒนามาจากเรือนแถวก็ได้ ส่วนใหญ่ เป็นเรือนของผู้ที่มีกิจการค้าที่ขยายกิจการ จึงจำเป็นต้องมีพื้นที่ในการให้บริการสินค้าที่กว้างขวาง มากกว่าเรือนแพ เรือนร้านค้าและเรือนแถว โดยเฉพาะในเมืองเชียงใหม่ ได้เริ่มขึ้นก่อนในบริเวณ ย่านหน้าวัดเกตที่เป็นพ่อค้าชาวจีนหลายหลัง และขยายตัวเข้าสู่ถนนท่าแพในระยะเวลาต่อมา เช่น เรือนตระกูลเลี้ยว ตระกูลนิมานันท์ เนมานเหมิน ภูวกุล เป็นต้น และยังคงมีให้ได้ศึกษาจนปัจจุบัน บางเรือนเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมจีน หรือตะวันตกร่วมสมัยผสมผสานกันอย่างมีคุณค่ามี เอกลักษณะเฉพาะถิ่น คล้ายตลาดภูเก็ตหรือพระนคร

บรรณานุกรม

- กาญจนา เกรียงยี. พจนานุกรมภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ 9 จังหวัดภาคเหนือตอนล่าง, มปป.
กำแพงเพชร, สถาบันราชภัฏ. สำนักศิลปวัฒนธรรม. กำแพงเพชร : 2543.
- กำแพงเพชร, สถาบันวัฒนธรรมจังหวัด. วัฒนธรรมกับเมืองกำแพงเพชร. กำแพงเพชร :
สำนักงานศึกษาธิการ, 2540.
- กำแพงเพชร, สำนักงานจังหวัด. ประวัติศาสตร์มหาดไทยส่วนภูมิภาค กำแพงเพชร. กำแพงเพชร:
สำนักงานจังหวัด, 2529.
- กำแพงเพชร, สำนักงานผังเมืองจังหวัด. ภาพถ่ายทางอากาศ. กรุงเทพฯ : 2541.
- กำแพงเพชร, สำนักงานพาณิชย์จังหวัด. ข้อมูลการตลาดจังหวัดกำแพงเพชรประจำปี2538.
กรุงเทพฯ : บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, 2539.
- เกษม จันทร์แก้ว, การจัดการสิ่งแวดล้อมแบบผสมผสาน. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2545
เชื่อนภูมิพล เอกสารอัครา (มปป.)
- ขวัญเมือง จันทรโรจน์ชัย, เอกสารพัฒนาประวัติศาสตร์ ท้องถิ่นภาคเหนือตอนล่าง. มหาวิทยาลัย
นเรศวร, 2539
- เจริญพัฒน์ ภูวนันท์และอำนาจ รัตนปัญญาดี. ศึกษาความเป็นไปได้เบื้องต้นในการนำระบบก่อสร้าง
2x4 ของแคนนาดามาประยุกต์ใช้ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ อี.ที. พับลิชชิ่ง,
2542.
- จันทรา ณ ลำพูน. ปทานุกรมศัพท์ ช่างเทคนิคสถาปัตยกรรมและช่างก่อสร้าง. กรุงเทพฯ :
สมาคมส่งเสริมเทคโนโลยี (ไทย-ญี่ปุ่น), 2537.
- เฉลิมว เขียมตระกูล. คู่มือคำนวณหน้าไม้. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2530.
- ฉัตรทิพย์ นาถสกุล. วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม. กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547
- ฉัตรทิพย์ นาถสกุลและพรวิไล เลิศวิชา. วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย. กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2541
- เฉลิมชัย เกรียงยี, การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น จังหวัดพิษณุโลก: กรณีศึกษาบ้านไผ่ขอน้ำ.
มหาวิทยาลัยนเรศวร : พิษณุโลก, 2543
- _____. การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น จังหวัดนครสวรรค์. มหาวิทยาลัยนเรศวร : พิษณุโลก,
2544.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- เฉลิม สุจริต. วัสดุและการก่อสร้าง สถาปัตยกรรม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. พม่าประวัติศาสตร์และการเมือง. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544.
- ชัชวาลย์ ธรรมสอน. เรือนไทยภูมิปัญญาไทย จังหวัดกำแพงเพชร. กำแพงเพชร :
มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร, 2545.
- _____. การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นลุ่มแม่น้ำปิง ระยะที่ 1. กำแพงเพชร :
มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร, 2545.
- ชุมศรี ศิวะศรียานนท์. สถาปัตยกรรมไทยพื้นฐาน. กรุงเทพฯ : สมาคมส่งเสริมเทคโนโลยี
(ไทย-ญี่ปุ่น), 2534.
- ดวงจันทร์ อาภาวิชชุคม์. “แม่ปิงวิฤต”. เชียงใหม่ : ศูนย์ศึกษาปัญหาเมืองเชียงใหม่, 2536.
- ทวี บูรณเขตต์. จ.ส.อ. พิพิธภัณฑสถานบ้าน จันทวี. พิษณุโลก : ชัยสยามการพิมพ์, 2538.
- ทางหลวง, กรม. 84 ปี กรมทางหลวง. ที่ระลึกในงานฉลองวันคล้ายวันสถาปนากรมทางหลวง
กรุงเทพฯ : 2539.
- ทิพย์สุดา ปทุมมานนท์. กำเนิดสถาปัตยกรรม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.
- ทิพาพร พิมพ์สุทธิ. ตามรอยวัฒนธรรมบ้านนา. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2544.
- ทิวา ศุภจรรยา. คลองชลประทาน ท่อปู้ญวาร์วงที่มาของการสร้างเมืองสุโขทัย. กรุงเทพฯ :
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.
- ธีรศักดิ์ วงศ์คำแน่น. เทคนิควิทยาพื้นบ้านภาคเหนือ จ. ลำปาง. กรุงเทพฯ : สถาบันราชภัฏ
สวนสุนันทา, 2540.
- น.ณ ปากน้ำ. แบบแผนบ้านเรือนในสยาม. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2543.
- นุกูล ชมภูนิช. บ้านไทยเอกลักษณ์ของชาติ. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2530.
- ตรีใจ บูรณสมภพ. การออกแบบอาคารที่มีประสิทธิภาพในการประหยัดพลังงาน. กรุงเทพฯ :
อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2539.
- บัณฑิต จุลาสัย. บ้านไทย. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.
- บุญทรง สราวุธ. พจนานุกรมช่างก่อสร้าง (ไทย-อังกฤษ). กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2511.
- ประจักษ์ ฉายแสง. กำแพงเพชร อดีต ปัจจุบัน อนาคต. กำแพงเพชร : รายงานการสัมมนาทาง
วิชาการวิทยาลัยครูกำแพงเพชร, 2533.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- ประสงค์ เขียมอนันต์และคณะ. การเสนอแผนการจัดการจัดการอนุรักษ์ และปรับปรุง
สภาพแวดล้อมเมืองเก่ากำแพงเพชร. กำแพงเพชร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2536.
- ประเสริฐสุข จามรมาน และคณะ. แหล่งสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมริมคลองอ้อมนนท์. กรุงเทพฯ :
อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2548.
- ปาโรชะ นิตยสารรายเดือน. นิมมานา พับลิชชิ่ง จำกัด : เชียงใหม่, 2549
- เปลื้อง เปลี่ยนสายสืบ. วิถีชนบท. กรุงเทพฯ : มูลนิธิหอศิลป์แห่งรัชกาลที่ 9, 2541.
- ผังเมือง,กรมการ. วารสารข่าวสาร ฉบับที่,68/2541. เข้าถึงได้จาก, <http://www.designl.chandra.ac.th/xrch/Planing/artic/e-t.htm>, 2541.
- ผุสดี ทิพทัส. เกณฑ์ในการออกแบบสถาปัตยกรรม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.
- ผลเมืองเหนือ หนังสือพิมพ์รายสัปดาห์. จตุพร : เชียงใหม่, 2549
- พงศ์พันธ์ วรสุนทรโรสถ. วัสดุก่อสร้าง. กรุงเทพฯ : ซีเอ็ดดูเคชั่น, 2521.
- พรพิไล เลิศวิชา และอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. “ชุมชนหมู่บ้านลุ่มน้ำขาน”. กรุงเทพฯ :
ธารปัญญาเอ็ดดูเคชั่น, 2546.
- พรรณชลัท สุริโยธิน. วัสดุและการก่อสร้าง:กระฉก. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- พรรณยุภา นพรัถ. ความรู้พื้นฐานทางสังคมวิทยาสำหรับบัณฑิตศึกษา. พิษณุโลก :
มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2533.
- พระยาราชสัมภารากร (เลื่อน สรูนันท์). “โคลงนิราศระยะทางเมืองนครเชียงใหม่”. เชียงใหม่ :
สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2543.
- พลเมืองเหนือ. หนังสือพิมพ์รายสัปดาห์. จตุพร : เชียงใหม่, 2549.
- พวงเพชร สุจริตกวีกุล. มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2544.
- พิภพ สุนทรสมัย. วัสดุวิศวกรรมก่อสร้าง. กรุงเทพฯ : สมาคมส่งเสริมเทคโนโลยี
(ไทย-ญี่ปุ่น), 2537.
- พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. “ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น ในผลการสัมมนาทางวิชาการ
กำแพงเพชร อดีต ปัจจุบันและอนาคต” กำแพงเพชร : สถาบันราชภัฏกำแพงเพชร, 2530
_____. กำแพงเพชรมรดกโลกทางวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ครุสภา ลาดพร้าว, 2541.
- ไพโรจน์ แสงจันทร์. สถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัย. กรุงเทพฯ : กรมการฝึกหัดครู, 2536.
- มนัส อนุศิริ. การออกแบบโครงสร้างไม้และเหล็ก. กรุงเทพฯ : ซีเอ็ดดูเคชั่น, 2521.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. แม่น้ำปิงและแม่น้ำสาขา, 2547
- มาลัย ชูพินิจ. พงมหาราช. กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, ม.ป.ป.
- _____. ล่องไพร. กรุงเทพฯ : บริษัทเคสดีไทย จำกัด, 2533.
- _____. “เรียมมอย”. กรุงเทพฯ : เกษมบรรณกิจ, 2518.
- ยศ สันติสมบัติและคณะ. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการจัดการ
ทรัพยากร. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ : 2544.
- อุทัย จงใจรัก. เรือนไทยเดิม. กรุงเทพฯ : สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์.
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539.
- _____. เรือนไทยเดิม. พิมพ์เนื่องในงานเด็จพระราชดำเนินทรงเปิดพิพิธภัณฑสถาน
จังหวัดกำแพงเพชร เฉลิมพระเกียรติ, 2540.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2525.
- _____. ศิลปกรรมไทย : พระพุทธปฏิมา พระบรมมหาราชวัง วัดเรือนไทย ภาคกลาง.
กรุงเทพฯ : สหธรรมมิก จำกัด. 2536.
- รุจน์ มัชฌิรา. “ทักษิณ ชินวัตร นักบริหารสมองกล”. กรุงเทพฯ : บริษัทสามัคคีสาร (ดอกหญ้า),
2538.
- วงศ์ศักดิ์ ณ เชียงใหม่ (บรรณาธิการ). เจ้าหลวงเชียงใหม่. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์
พับลิชชิ่ง (มหาชน) จำกัด. 2539
- วสันต์ จอมภักดี. การดูแลรักษาแม่น้ำปิง น้ำแม่ปิงต้นธารแห่งเจ้าพระยา. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,
2547.
- วสันต์ จอมภักดีและคณะ. โครงการจัดทำแผนแม่บทและแผนปฏิบัติการเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนา
สภาพแวดล้อมแม่น้ำปิงและลำน้ำสาขา. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2547.
- วสิน อิงคพัฒนากุล. การใช้ประโยชน์ไม้ชั้นพื้นฐาน. กรุงเทพฯ : กรมป่าไม้, 2541.
- วัลยา เรียบเรียง. ทักษิณชินวัตร ตาคูดาวเท่าติดดิน. สำนักพิมพ์มติชน : กรุงเทพฯ, 2546.
- วิฑูรย์ เหลือรุ่งเรือง. บ้านโบราณเมืองลำพูน. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2546.
- วินัย บุษบา. ภูมิศาสตร์จังหวัดกำแพงเพชร. กำแพงเพชร : สถาบันราชภัฏกำแพงเพชร, 2540.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- วิมลสิทธิ์ หรยางกูร และคณะ. พัฒนาการแนวความคิดและรูปแบบสถาปัตยกรรม อดีต
ปัจจุบัน และอนาคต. กรุงเทพฯ : สมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์
เครือซีเมนต์ไทย, 2536.
- วีระพันธ์ ชินวัตรและคณะ. โครงการรักษาเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมท้องถิ่นและสิ่งแวดล้อม
เพื่อคิงคูนักท่องเที่ยว. เชียงราย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2544
- วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาทางประวัติศาสตร์
จังหวัดกำแพงเพชร, 2542.
- วรวิมล ชัยรัต. บ้านคำวัดเกต. เชียงใหม่ : ชมพูการพิมพ์และถ่ายเอกสาร, 2549
- วรรณศิลป์ พีรพันธ์ และคณะ. แผนที่มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม.
กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.
- วีระพันธ์ ชินวัตรและคณะ. โครงการรักษาเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมท้องถิ่นและสิ่งแวดล้อม
เพื่อคิงคูนักท่องเที่ยว. เชียงราย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2544.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. สัมมนาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น กำแพงเพชร สุโขทัย. กรุงเทพฯ :
เรือนแก้วการพิมพ์, 2532.
- ศิลปกร. กรม. สถาปัตยกรรมไทย. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด
(มหาชน), 2538.
- _____. เอกลักษณ์ไทย ในสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น. กรุงเทพฯ : กราฟฟิคฟอแมท
(ไทยแลนด์) จำกัด, 2540.
- ส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม. กรม. ทรงเป็นพระบิดาแห่งการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม(1) ต้นน้ำลำธาร.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, 2536
- สมโชติ อ๋องสกุล. กำแพงเพชร : เมืองโบราณบนสองฝั่งสายน้ำ (ปิง – วัง). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
มปป.
- _____. วัดในทักขามเมือง. เชียงใหม่ : พงษ์สวัสดิ์การพิมพ์, 2548
- _____. ผังเมืองเชียงใหม่:มิติต่างประวัติศาสตร์. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2549
- สมบัติ จำปาเงิน. อุทยานยามตี. กรุงเทพฯ : เบลโลการพิมพ์, 2539.
- สมภพ กิริมย์ และคณะ. บ้านไทย. กรุงเทพฯ : อินเตอร์เนชั่นแนล, 2538.
- สมัย สุทธิธรรม. อินทองคำไทย กำแพงเพชร. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2542.

บรรณานุกรม (ต่อ)

สร้อยศักดิ์ อ่องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2539

_____. เวียงกุมกาม. เชียงใหม่ : WITHIN DESIGN CO.,LTD., 2548

สันติ อภัยราชและคณะ. หุ่นมหาราชกับประวัติศาสตร์เมืองกำแพงเพชร. กำแพงเพชร :

สำนักงานสามัญศึกษา จังหวัดกำแพงเพชร, 2538.

_____. ตามรอยเสด็จประพาสต้นพระพุทธเจ้าหลวง ณ เมืองกำแพงเพชร.

กำแพงเพชร : 2544.

สามารถ ศิริเวชพันธ์. สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นภาคเหนือประเภทเรือนอยู่อาศัย. กรมศิลปากร :

กรุงเทพฯ, 2540.

สิริรัตน์ เจ้าประเสริฐ. กระบวนการเลือกตั้ง ส.ว. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

สุนทร บุญญาธิการ. กรณีศึกษาอาคารอนุรักษ์พลังงานเฉลิมพระเกียรติการวิจัยประยุกต์เพื่อ

การออกแบบอาคารประหยัดพลังงาน. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

_____. เทคนิคการออกแบบ บ้านประหยัดพลังงาน เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีกว่า. กรุงเทพฯ : 2542.

สุภรณ์ โอเจริญ. รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น นครสวรรค์รัฐกึ่งกลาง.

นครสวรรค์, 2548

สุรพล คำรหัสกุล. ช่างเมืองและวัดหัวเมือง. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549

_____. แผ่นดินล้านนา. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2539

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. แผนที่สิ่งแวดล้อมทาง

วัฒนธรรมจังหวัดสมุทรสงคราม. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2548

หมายเหตุหรืออุบาย, นิตยสาร. เชียงใหม่, 2549

อานันต์ กาญจนพันธุ์. ชาติพันธุ์และมายาคติ. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ :

กรุงเทพฯ, 2546.

อนุ เนินหาด พ.ต.ท. สังคมเมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์, 2545

อนุวิทย์ เจริญศุกกุล และวิวัฒน์ เตมีย์พันธ์. เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน.

กรุงเทพฯ : อักษรสัมพันธ์, 2521.

อเนก นาวิกมูล. ภาพเก่าเล่าตำนาน. กรุงเทพฯ : พิมพ์ศ พริ้นท์ติ้ง เซ็นเตอร์, 2540.

อเนก มังศรีสรรค์ และวรวิมล ชัยรัตน์. ช้อ-หงส์ แซ่แต่. เชียงใหม่ : เชียงใหม่พริ้นติ้ง, 2543.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- อรศิริ ปาณินท์. การศึกษาหมู่บ้าน บ้านและเทคโนโลยีการก่อสร้างของหมู่บ้านจีนฮ่อ
จังหวัดแม่ฮ่องสอน. นครปฐม : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2540.
_____. บ้านและหมู่บ้านพื้นถิ่น. กรุงเทพฯ : สมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์,
2539.
_____. เรือนพื้นถิ่นไทย - มอญ ที่สังขละบุรี. (ม.ป.ท.), 2539.
- Choyima Chaturawong, The Architecture of Burmese Buddhist Monasteries in Upper
Burma and Thailan the Biography of Trees. Cornell : Cornell University, 2003
- Feirer John L, **Industrial Arts Woodworking**. Michigan: Western Michigan College of
Education Kalamazoo, 1950.
- Forest Product Laboratory, **Wood Handbook: Basic Information on Wood as a
Material of Construction with Data for its Use in Design and Specification**.
Washington D.C., 1940.
- Fostter, J. Stroud. **Mitchell's Advanced Building Construction: the Structure**.
London. B.T. Batsford, 1966.
- Hornbostel, Caleb. **Materials for Architecture**. New York: Reinhold, 1965.
- Huntington, Whitney Clark. **Building Construction Materials and Types of Construction**.
3 rd. ed, New York: J. Wiley, 1967.
- James McCarthy. **Surveying and Exploring in Siam**, 1994.
- Ma Bingjiam. **Madrangles of Beijing**. Printed in the People's Republic of China, 1993
- The Office of His Majesty's Principal private Secretary. **Concepts and Theories of his majesty
The King On Development**. Royal Development Projects Board Department of
Technical and Economic Cooperation United Nations Development Programme
Bangkok. Thailand, 1997.

รายชื่อผู้ให้ข้อมูลโดยการสัมภาษณ์

นางคำมูล สาคร	ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
นายจิรฉัตร เบน (ลุงแจ๊ค)	ตำบลวัดเกต อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
นางจันทร์ดี จันทร์เรือง	ตำบลสันป่ายาง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
รศ.จิริจันทร์ ลีวงศ์เกียรติ ประทีปะเสน	ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
นางชีว์เฮียง โฉลนันท	ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
นางนวลจันทร์ ศรีปิ่น	ตำบลเวียงของ อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
นายทิวากร เหล่าศิริเสถียร	ตำบลอุโมงค์ อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
นายธิดิ โกษากุล	ตำบลสันป่ายาง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
นายบัณฑิต ชูติมา	ตำบลฟ้าฮ่าม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
นางสาวปนัดดา ประทีป	ตำบลช้างคลาน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
นายประเสริฐ สังข์ศิริพงษ์	ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
นางสาวผ่องพันธ์ ปัญญามณีสร	ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
นายไพฑูรย์ ตระการศิรินนท์	ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
นางเอื้อย สิทธิชัย	ตำบลเวียงของ อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
นางศรีรัตน์ โกษากุล	ตำบลสันป่ายาง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
นางศรีสุดา ธรรมพงศา	ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
ดร.ศุภวัฒน์ ภูวกุล	ตำบลวัดเกต อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
นายสมหวัง ฤทธิเดช	ตำบลวัดเกต อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
นางแสงหล้า รัตนากร	ตำบลเวียงของ อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
คาบตำรวจสุเทพ เตชะพันธุ์	ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
นางสุพรรณ พระคุณเลิศ (มะลิกา)	ตำบลชมพู อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่
นายสุวิษ ศรีวิทย์	ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
นางสังวาลย์ ฉายศาสตร์	ตำบลเวียงของ อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
นางสังวาลย์ วงศ์สาม	ตำบลเวียงของ อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
นางโสภารวรรณ ตันติพงษ์	ตำบลวัดเกต อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
นางอุรา กาน้อย	ตำบลสันป่ายาง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

ภาคผนวก

โลกทัศน์ด้านนา และเอกลักษณ์ทางสภาพแวดล้อมกายภาพ ของแหล่งพำนักอาศัยและเรือน

อนุวิทย์ เจริญสุภกุล, วิวัฒน์ เตมียพันธ์ (2539 : 43-70) ได้กล่าวถึง เอกลักษณ์
ทางสภาพแวดล้อมกายภาพของแหล่งพำนักอาศัยและเรือน ไว้ดังนี้

การที่จะศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของไทยแต่ละภูมิภาคเพื่อจะรู้ซึ่งในคุณค่า
นั้น ผู้ศึกษาจำต้องศึกษาค้นคว้าให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างรูปทรง ที่สนองความต้องการ
ทางกายภาพที่เป็นความจำเป็นและความต้องการขั้นพื้นฐานของการดำรงชีพ สอดค้นให้เห็นถึง
ความชาญฉลาดของช่างแต่ละท้องถิ่น ในการแก้ปัญหาเทคนิควิธีการก่อสร้างรวมถึงการคิด
ประดิษฐ์วัสดุที่ทำได้ในท้องถิ่นให้สนองต่อการสร้างพำนักอาศัยอย่างมีประสิทธิภาพ แล้วผู้ศึกษา
ยังจะต้องค้นลึกลงไปถึงความหมายที่เป็นเนื้อหาสาระทางสังคมที่แฝงเร้นอยู่กับรูปทรงตลอดถึง
การแบ่งพื้นที่ภายในตัวเรือนนั้นอีกด้วย เพราะเรือนพื้นถิ่นเป็นสถาปัตยกรรมที่นักมนุษยวิทยา
เห็นว่าเป็นแหล่งศูนย์กลางที่สะท้อนถึงเนื้อหาของวัฒนธรรมในแต่ละสังคมได้เป็นอย่างดี
เนื้อหาทางวัฒนธรรมนี้หมายรวมถึง พฤติกรรมและคติความเชื่อพร้อมทั้งพิธีกรรมและประเพณีที่
สัมพันธ์กับระบบการตั้งถิ่นฐาน ระบบการวางผังและลำดับขั้นตอนการก่อสร้าง การแบ่งพื้นที่
และรูปลักษณะของอาคาร เพราะหากศึกษาในเชิงระบบการก่อสร้าง การจัดแบ่งพื้นที่สนอง
ความจำเป็นขั้นพื้นฐานของการดำรงชีพทางกายภาพ อันเป็นเนื้อแท้โดยตรงทางสถาปัตยกรรม
ล้วน ๆ เพียงด้านเดียว ย่อมเป็นวิธีการที่ไม่กว้างขวางครอบคลุมความหมายได้ทั้งหมด เพราะ
สถาปัตยกรรมมิใช่ผลผลิตทางการแก้ปัญหาด้านเทคนิควิทยาการก่อสร้างเท่านั้น แต่สถาปัตยกรรม
ก็ยังเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงโลกทัศน์และความต้องการที่อยู่เหนือสภาวะทางกายภาพอันเป็นความ
ต้องการที่ลึกลับ เพื่อหวังขจัดความกลัวและสร้างความหวังอันเป็นอุดมคติของวิถีชีวิต ซึ่งเป็นระบบ
ความเชื่อต่ออำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นความต้องการเหนือความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์
ประเพณีคติความเชื่ออันเป็นผลมาจากโลกทัศน์ของชนนั้นถือได้ว่าเป็นคลังความรู้ที่สำคัญของ
ท้องถิ่นที่คนยุคปัจจุบันไม่ควรละเลยและมองข้าม

ลักษณะสภาพแวดล้อมของบริเวณบ้านล้านนาคั้งเดิม

เนื่องจากสังคมล้านนาเดิมเป็นสังคมที่มีระบบเศรษฐกิจแบบการผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเอง ฉะนั้น ในแต่ละหมู่บ้านจึงมีระบบเกษตรกรรมและหัตถกรรมเข้าไว้ด้วยกันหัตถกรรมมีได้แยกอย่างอิสระ ชาวนาทุกคนนอกจากดำเนินอาชีพทางเกษตรกรรมแล้ว เวลาว่างจากการทำนาก็ต้องปลูกฝ้ายเพื่อทอผ้าและทำเครื่องทางเกษตรกรรมแล้ว เวลาว่างจากการทำนาก็ต้องปลูกฝ้ายเพื่อทอผ้าและทำเครื่องจักสาน ชาวนาในหมู่บ้านนอกจากทำนาเพื่อเก็บข้าวไว้บริโภคแล้วยังต้องปลูกพืชผลต่างๆ ไว้รับประทานเป็นทั้ง ไม้ยืนต้นและพืชสวนครัวท้องถิ่นเกือบทุกชนิด ไว้บริโภคเอง พืชผลเหล่านี้มักจะปลูกไว้ นา สวน หรือบริเวณลานบ้านขึ้นอยู่กับชนิดของพืชผล ลักษณะเช่นนี้ยังผลให้สภาพแวดล้อมของบริเวณพักอาศัยมีลักษณะภูมิทัศน์ที่เป็นลักษณะสวนเกษตรผสมผสาน มีบรรยากาศร่มรื่น มีหมู่บ้านชนบทล้านนาหลายหมู่บ้านที่ยังคงสภาพแวดล้อมดั้งเดิมเอาไว้ ส่วนหมู่บ้านในเขตชุมชนเมืองนั้นจะเปลี่ยนแปลงสู่ความทันสมัยโดยเฉพาะชุมชนบริเวณย่านการค้าเท่านั้นในเมืองเชียงใหม่เอง ในช่วงก่อนปี พ.ศ.๒๕๐๐ นั้น หมู่บ้านแถบบ้านฮ่อม บ้านวัวลาย และหมู่บ้านต่างๆ ในย่านเขตเทศบาลยังคงเอกลักษณ์รูปแบบของหมู่บ้านแบบล้านนาคั้งเดิมอยู่ทั่วไป

ภายในบริเวณบ้านแต่ละบ้านจะมีเนื้อที่ว่างหรือลานกว้าง ภาษาพื้นเมืองเรียกว่า “ช่วงบ้าน” ลักษณะเป็ชลานดินกวาดเรียกกว้างเป็นลานอเนกประสงค์ใช้เป็นส่วนเล่นของเด็ก ลานตากพืชผลทางเกษตร เป็นลานอเนกประสงค์หรือทางเดินเท้าให้เข้าสู่ตัวอาคารและกระจายไปสู่ลานในบ้านข้างเคียงและถนนหลักช่วงบ้านนี้ ถึงคราวเช่นสรวงผิของบรรพบุรุษของกลุ่มชาวบ้านที่นับถือ “ผีผด ผีเหม็ง” จะใช้เป็นบริเวณปลูก “ปะรำ” หรือ “ผ้าม” ในภาษาเหนือเพื่อพ่อนผีในพิธีกรรมเช่นสรวง หากบ้านใดมีลูกชายอายุพร้อมที่จะบวชเณรหรือพระจะสร้าง “ห้องซอ” ไว้บริเวณชายช่วงที่ร่มรื่นเพื่อให้ “ช่วงซอ” ขึ้นไปจับลำนากล่อมขวัญ “ลูกแก้ว” (หรือนาคในภาษาภาคกลาง) ทั้งเพื่อความบันเทิงในงานเฉลิมฉลองลูกแก้ว ถึงคราวสมาชิกอาวุโสของบ้าน ตลอดถึงทุกคนในครอบครัวตายลงจะเป็นที่ตั้งปราสาทสำหรับบรรพทุกศพเพื่อชักลากไปสู่ป่าช้าซึ่งภาษาเหนือเรียกว่า “ป่าเหว” ขอบริมของ “ช่วง” นี้จะปลูกไม้ยืนต้นขนาดใหญ่รายล้อมไว้ ไม้ส่วนมากเป็น ไม้ผลสำหรับรับประทานและยังให้ร่มเงาแก่ลานโล่ง ตามคาบต้นไม้ยืนต้นเหล่านี้ชาวบ้านจะนำกล้วยไม้พื้นเมืองจากป่ามาปลูกเพื่อประดับลานและสวนในห้วงงามเพิ่มสีสันแก่สภาพแวดล้อม กล้วยไม้ที่นิยมนำมาปลูกได้แก่ “เอื้องผึ้ง” “เอื้องคำ” “เอื้องสาย” “เอื้องฟ้ามุย” “เอื้องสามปอย” “เอื้องแฉะ” จะผลิตช่อแบ่งบานในช่วงสงกรานต์จนถึงปลายฤดูร้อน ช่วงบ้านนี้แต่ละบ้านรักษาความสะอาด โดยชาวบ้านจะเก็บกวาดใบไม้แห้งและขยะให้เรียบร้อยหากบ้านใดปล่อยช่วงให้สกปรกมักจะถูกตำหนิจากเพื่อนบ้านว่าเจ้าของบ้านเป็นคนเกียจคร้าน บริเวณช่วงบ้านส่วนใหญ่จะ

อยู่ในสวนหน้าของบริเวณบ้านวางชิดกับถนน ตัวบ้านจะปลูกชิดเข้ามาทางด้านหลังในสมัยโบราณ หากบ้านใดเป็นแหล่งทำนกอาศัยของ “สล่าครูเชิงดาบครูเชิง” จะใช้ช่วงบ้านนี้แหละเป็นที่ฝึกฝน สอนกระบวนการทำการต่อสู้ “หรือลายเชิง” ในภาษาท้องถิ่นมี “ลายเชิง” อยู่ชุดหนึ่งเรียกว่า “ลายมะม่วงช่วงเชิง” อันหมายถึงกระบวนการที่เจ้าสำนักคิดประดิษฐ์ไว้ เพื่อการต่อสู้ในบริเวณช่วง ที่มีต้นมะม่วงขึ้นให้ร่มเงาแก่ “ช่วง” นั่นเอง บริเวณที่วางหลังบ้านจะเป็นสวนไม้ยืนต้น มีลักษณะ เป็นสวนเกษตรผสมผสานดังได้กล่าวมาแล้ว โดยชาวบ้านปลูกไม้ยืนต้นไว้หลายชนิดที่จะเป็น ประโยชน์ในการยังชีพรวมทั้งสวนครัวและไม้คลุมดิน ไม้ยืนต้นที่นิยมปลูกตรงขอบบริเวณของรั้ว บ้านนิยมปลูกไม้ชนิดต่างๆไว้บังลมและใช้จักสานงานหัตถกรรมตลอดจนนำมาประดิษฐ์เป็น ส่วนประกอบของตัวเรือนนอกจากนี้ก็มี หมาก มะพร้าว มะม่วง มะปราง มะเฟือง (ลำใยใน ระยะเวลา) กระท้อน มะกรูด มะนาว กล้าย มะรุม (มะค้อนก้อม) มะลิไม้ (ต้นเพกา) ต้นแค ละครูด ส้มโอ ต้นผักเหือด เถาผักฮ้วน ให้ทอดเคี้ยวไปตามต้นไม้ใหญ่ (ผักเหือดเป็น ไม้ยืนต้น ขนาดใหญ่เมื่อแตกใบอ่อนจะนำมาหนึ่งแล้วนำมาผัดกับน้ำพริกผสมมะเขือเทศพื้นเมืองเป็นอาหารที่ อร่อย ทั้งยังนำไปสดอ่อนมาแกงกับกระดูกหมูผสมน้ำพริกแกงได้อีกด้วย) ส่วนผักฮ้วนนั้นเป็นไม้ ยืนต้นคล้ายเถาวัลย์ ชาวบ้านจะนำเอาใบอ่อนมาลวกจิ้มน้ำพริกและแกงกับน้ำพริกแกงได้ทั้ง ผักเหือดและผักฮ้วนนี้ในปัจจุบันในท้องตลาดขายในราคาสูง ลานหน้าบ้านนิยมปลูกไม้ยืนต้นที่ให้ ดอกเช่นต้นหางนกยูงไทย (ดอกชอมพอ) “ดอกอุณ” “ดอกเค็ดละหว่า” (ดอกยี่โถ) ไม้พุ่ม เช่น “ดอกพุด” “ดอกมะลิ” ดอกสะบันงา” เป็นต้น การแบ่งอาณาเขตของแต่ละบ้านใช้การล้อมรั้วไม้ ไม้ที่มีลักษณะโปร่งเป็นการบอกอาณาเขตอย่างหลวมๆ ไม้มีความมุ่งหมายที่จะใช้สอย ขอบเขต ทางกายภาพอย่างมั่นคงแข็งแรง ซึ่งมีรั้วอยู่ ๓ ประเภทด้วยกันรั้วไม้ไม้ชนิดที่แข็งแรงที่สุดก็เป็น เพียงรั้วไม้ไม้ขัดแตะตามแนวตั้งขัดชิดกันเป็นลายขัดแน่นมองไม่ทะลุรอดไปได้ เรียกว่า “รั้วสะ ลาบ” นิยมใช้เป็นรั้วหน้าบ้านที่อยู่ชิดกับถนนใหญ่ หากไม่ต้องการให้สิ้นเปลืองมากก็ใช้ไม้ไม้ขัด เป็นตารางสี่เหลี่ยมโปร่ง เรียกว่า “รั้วตาแสง” โดยมากใช้เป็นรั้วข้างและรั้วหลังบ้าน รั้วอีกชนิด เป็นรั้วโปร่งใช้ไม้รวกลำเล็กๆมาวางสอดในช่วงเสาไม้เนื้อแข็งตามแนวนอนห่างกันราวคืบกว่าๆมี ไม้ประมาณ ๓-๔ ลำ เรียกว่า “รั้วตั้งบ่อง” รั้วชนิดนี้มักใช้เป็นรั้วชั่วคราวครั้งมีโอกาสดาไม้ไม้ ได้มากพอที่จะเปลี่ยนเป็น “รั้วสะลาบ” หรือ “รั้วตาแสง” ต่อไปแล้วแต่จะเหมาะสม ชิดขอบรั้วนี้ ชาวบ้านนิยมปลูกไม้ดอกพุ่มเตี้ยและไม้เลื้อยไว้ไม้เลื้อยที่นิยมปลูกมักเป็นไม้ที่รับประทานได้ เช่น บวบ ตำลึง ถั่วแปบ มะระ พื้นเมือง มะไฮ ผักปัง ฯลฯ ปล่อยให้ไม้เลื้อยเกาะพันรั้วจน แน่น บางบ้านปลูกชะอมแซมเป็นระยะ ผักชะอมนั้นเป็นพืชผักหลักที่ชาวล้านนานิยม ไปใส่แกง ต่างๆเกือบทุกชนิด เพื่อปรุงกลิ่น และรส ให้กลมกล่อม ปัจจุบันนี้รั้วหน้าบ้านที่ชิดถนนหลักนั้น

ชาวบ้านชนบทนิยมปลูกต้นชาเป็นพุ่มแน่นแล้วตัดเป็นแนวคล้ายกำแพงอย่างมีระเบียบลดความแข็งแรงต่างลงได้และยังใช้กรองฝุ่นละอองจากถนนได้อย่างดี

รั้วที่กั้นระหว่างบ้านต่อบ้านนิยมทำรั้วตาแสง เพราะเป็นรั้วโปร่งพร้อมกับปลูกไม้เลื้อยที่รับประทานได้ให้ทอดเถาไปตามแนวรั้ว บางบ้านปลูกไม้เลื้อยและไผ่รวกและไม้พุ่มเป็นแนวกันอาณาเขตก็มีรั้วที่ซิดกับอาณาเขตของเพื่อนบ้านจะเจาะช่องทางเอาไว้เพื่อเดินติดต่อถึงกัน มีทางสัญจรเชื่อมต่อไปยังลานหรือช่วงแต่ละบ้านเพื่อเดินติดต่อถึงกัน โดยตลอด บริเวณชายหลังบ้านที่ติดกับทุ่งนิยมปลูกกอไผ่สีสุก ๑๐๑ เป็นไม้ที่มีคุณลักษณะของรากที่สามารถยึดได้มั่นคง ลำต้นแข็งแรงเพื่อป้องกันกระแสลมที่พัดแรงเข้าสู่ตัวบ้านในช่วงปลายฤดูร้อนต่อกับฤดูฝน ซึ่งชาวล้านนาเรียกว่า “ลมหลวงหัวปี” หรือ “ลมปีใหม่” ซึ่งเป็นพายุกรรโชกอย่างรุนแรงผสมกับห่าฝนที่ตกหนักและลูกเห็บที่ผสมมากับสายฝน มีคำพังเพยของชาวเหนือกล่าวถึงพายุในช่วงนี้ว่า “ลมหลวงหัวปีมันจ้าง (มัก) มาตีหลังคาเรือนหือไหล เดือนยี่สี่สามมะขามแก้มไข่” (มะขามแก้มจวนสุกเปลือกจะแยกออกจากเนื้อเหมือนกับเปลือกของไข่) ต้นข่อยนั้น ชาวล้านนารุ่นเก่านิยมนำเอาเนื้อมาสับเป็นชิ้นย่อยใหญ่กว่าเกร็ดน้ำตาลทรายเล็กน้อย นำมาตากแห้งแล้วนำมาผสมกับยาเส้นมวนกับใบตองอ่อนรีดด้วยเตารีดเป็นบุหรี “ชีโย” เพื่อให้เป็นถ่านไฟคumiให้บุหรีดับในขณะสูบ

ภายในบริเวณเขตของบ้านประกอบถาวรวัตถุ คือตัวเรือน คุ้มข้าวบ่อน้ำและห้องอาบน้ำสำหรับอาบน้ำสำหรับหญิงสาว ภาษาเมืองเหนือเรียกว่า “ต้อมอาบน้ำ” ตั้งอยู่ใกล้กับบ่อน้ำท้ายบ้านเป็นเล้าหมูและคอกวัวและคอกควายมีโรงเก็บฟางแห้งสำหรับเป็นอาหารของวัว ควาย บริเวณคอกควายนี้อาณาเหนือเรียกว่า “แล่งวัวควาย” โรงเก็บฟางเรียกว่า “ก้างเฟือง” มีส้วมหลุมอยู่ตรงชายบ้านด้านหลังในสมัยก่อนบางบ้านไม่นิยมสร้างส้วม หากจะไปถ่ายตามป่าละเมาะชายบ้านตรงขอบรั้วใกล้ประตูเข้าบ้านด้านหน้าสร้างเป็นเรือนหรือชั้นเล็กๆสำหรับวางหมอน้ำพร้อมทั้งกระบวยเพื่อให้ผู้สัญจรได้ตักดื่มรับประทาน ถือเป็นกรสร้างทานกุศลซึ่งภาษาเหนือเรียกว่า “ทานน้ำ” ตัวเรือนด้านเรือนนอนซีกหัวนอนตั้งศาลผีปู่ย่าไว้บริเวณสวนครัวท้ายบ้านจะกั้นรั้วไม้ไผ่สานเพื่อปกป้องเปิดไถ่ไม่ให้เข้าไปสวนครัวนี้เรียกว่า “สวนฮี้” สวนครัวหรือ “สวนฮี้” นี้จะปลูกผักต่างๆไว้รับประทานตามฤดูกาล เช่น ผักกาด ถั่วฝักยาว พริก มะเขือ ต้นหอม ผักชี เป็นต้น

บริเวณรอบๆบ่อน้ำจะปลูกไม้ล้มลุกไม้พุ่มที่มีดอกและไม้พุ่มที่มีใบคงามประดับตกแต่งไว้ นอกจากนี้ก็จะมีแปลงปลูกไม้คลุมดินที่รับประทานได้ เช่น “บุลึง” (ชะพลู) ”หอมด่วน” (สระระแห่น) “ผักไผ่” (ผักที่มีกลิ่นใบหอม ใช้รับประทานเคียงกับลาบ) ผักคาวตอง ผักดังกล่าวมานี้ ใช้รับประทานกับลาบดิบและลาบสุกเพื่อดับกลิ่นคาวเลือดและคาวของเนื้อสัตว์ที่นำมาปรุงลาบ ไม้พุ่มนั้นมีหน้าที่ประดับบริเวณบ่อน้ำให้คงามและบังสายตาในขณะอาบน้ำ โดยระบายน้ำที่อาบจากบริเวณขอบบ่อให้ไหลไปหล่อเลี้ยงสวนตาในบริเวณรอบของบ่อน้ำตาม

ขอปรับสวนนี้นิยมปลูกต้นไม้ พืช ขิง ขมิ้น และกระชาย ไพลนั้นเป็นสมุนไพรสำหรับ “อยู่ไฟ” ของหญิงแม่ลูกอ่อน ฉะนั้นน้ำทิ้งที่อาบน้ำและซักล้างจึงไม่สูญไปโดยเปล่าประโยชน์ เพราะพืชผักในบริเวณสวนหย่อมรอบบ่อน้ำนี้จะดูดซับน้ำทิ้งไปจนเกือบหมด ทำให้สภาพแวดล้อมไม่เกิดมลภาวะ

การขุดบ่อน้ำไว้ใช้อุปโภคและบริโภคนี้เป็นวัฒนธรรมในการตั้งถิ่นฐานที่สำคัญอย่างหนึ่ง ชาวบ้านจะเลือกบริเวณที่มีแหล่งน้ำในดินที่มีคุณภาพสำหรับเป็นบริเวณตั้งหมู่บ้านเพื่อจะขุดบ่อน้ำสำหรับใช้อาบกิน การหาแหล่งน้ำได้ดินนั้นเป็นความรู้เก่าแก่ที่น่าศึกษา เป็นประสบการณ์ที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาช้านานซึ่งชาวบ้านจะมีวิธีสังเกตสภาพแวดล้อมที่ปรากฏว่าบริเวณใดจะมีน้ำที่พอจะขุดได้และปริมาณน้ำพอใช้ตลอดปี และน้ำที่ขุดได้นั้นต้องเป็นน้ำที่จืดสนิทและใสสะอาดความรู้เชิงประสบการณ์เหล่านี้ ปัจจุบันได้เลือนหายไปแล้วจากกลุ่มชนรุ่นใหม่ น่าจะหาวิธีการรวบรวมความรู้เหล่านี้เอาไว้อย่างมีระบบเพราะเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าต่อการดำเนินชีวิตเป็นอย่างมาก ทั้งยังเป็นความรู้ทางประสบการณ์ที่ยังคงใช้ได้เสมอ ชาวบ้านนาส่วนใหญ่ใช้น้ำสำหรับอุปโภคบริโภคเฉพาะน้ำที่ขุดจากบ่อน้ำนั้น แม้บางหมู่บ้านจะติดกับแม่น้ำใหญ่ก็ตาม (ชุมชนหมู่บ้านภายในเขตเทศบาลเชียงใหม่ได้เริ่มเลิกใช้น้ำจากบ่อน้ำประมาณก่อนปี พ.ศ.๒๕๐๐ เล็กน้อยเมื่อเทศบาลเมืองเชียงใหม่ตั้งหน่วยผลิตน้ำประปาขึ้นมาเพื่อบริการแก่ชุมชนบ้านพักอาศัย ภายในเขตเมืองต่างหันมานิยมใช้น้ำประปาเลิกใช้น้ำจากบ่อน้ำแบบดั้งเดิมเสีย โดยการต่อท่อเข้าสู่บ้านโดยตรง บ่อน้ำที่มีอยู่แต่ละบ้านถูกทอดทิ้ง สวนบริเวณบ่อน้ำก็หมดความสำคัญลง มีการสร้างห้องอาบน้ำไว้ภายในตัวเรือนขึ้นแทน ทุกบ้านต่างก็ขุดท่อระบายลงลำรางสาธารณะ เดิมเป็นเพียงลำรางระบายน้ำฝนเท่านั้นจึงเป็นการระบายลงลำรางสาธารณะ เดิมเป็นเพียงลำรางระบายน้ำฝนเท่านั้นจึงเป็นการระบายน้ำโสโครกของแต่ละหมู่บ้านให้ไหลมารวมลงที่ลำรางสาธารณะแล้วไหลลงสู่ลำน้ำใหญ่ เกิดปัญหามลภาวะทางน้ำขึ้นในชุมชนซึ่งเดิมไม่เคยปรากฏมาก่อน คลองแม่ข่าหน้าเมืองเชียงใหม่ในปัจจุบันจึงเป็นธารน้ำที่เต็มไปด้วยขยะและน้ำโสโครก ซึ่งแต่เดิมนั้นเป็นคลองระบายน้ำที่ค่อนข้างใสสะอาดเพื่อรองรับน้ำฝนจากย่านชุมชนลงสู่ท้องนาและไหลลงยังแม่น้ำปิงอีกทอดหนึ่ง หากย้อนกลับพิจารณาถึงระบบการระบายน้ำทั้งแบบดั้งเดิมที่แยกการระบายน้ำโสโครกลงสู่สวนและน้ำฝนระบายลงสู่ลำรางสาธารณะหรือลำเหมืองย่อมเห็นวิธีการแก้ปัญหาเรื่องการระบายน้ำของชุมชนเดิมว่ามีความคิดแยกย่อยเพียงใด ซึ่งยังพอดำตัวอย่างสำหรับศึกษาได้อีก ตามหมู่บ้านชนบทรอบตัวเมืองที่ระบบการใช้บริการน้ำประปาของรัฐยังไม่ไปถึง หากใครเคยสัมผัสบรรยากาศของหมู่บ้านภายในชุมชนใกล้เมืองก่อนช่วงปี ๒๕๐๐ นั้น ย่อมประทับใจในความสะอาดร่มรื่นของแต่ละหมู่บ้าน ซึ่งหมู่บ้านคงกล่าวในปัจจุบันนี้กลับเต็มไปด้วยน้ำโสโครกเอ่อท่วมในลำรางสาธารณะอยู่ทั่วไป สภาพแวดล้อม ชุมชนเกือบจะ

กลายเป็นแหล่งเสื่อมโทรมเข้าไปทุกขณะแล้ว ทั้งปัจจุบันที่ดินตามหมู่บ้านติดกับเขตเทศบาลนคร เชียงใหม่ถูกนายทุนผู้แสวงหาความร่ำรวยด้วยการสร้างบ้านจัดสรรและคอนโดเนียมจาก กรุงเทพฯ กว้านซื้อเพื่อลงทุนดังกล่าว พวกนายทุนพวกนี้เป็นนักธุรกิจที่มุ่งผลกำไรไม่ค่อยมีสำนึก ถึงคุณค่าของสภาพแวดล้อมในรูปแบบวัฒนธรรมดั้งเดิมของล้านนาไม่มีความรักในท้องถิ่น จะได้ คิดถึงระบบการกำจัดน้ำเสียอย่างมีประสิทธิภาพหรือไม่ น่าสงสัย ได้ยินว่ามีบางโครงการรुकกล้า เหมือนสาธารณณะด้วยซ้ำไป หากไม่สร้างระบบระบายน้ำทิ้งอย่างมีประสิทธิภาพและมาตรการ ป้องกันในชั้นแรกสภาพแวดล้อมที่สะอาดบริสุทธิ์ซึ่งความของหมู่บ้านดั้งเดิมคงล่มสลายไปในที่สุด และเป็นการสร้าง “วิกฤตการณ์ถาวร” แก่ชุมชนอย่างไม่มีทางหลีกเลี่ยงเพราะเป็นการทำให้วงจร แบบดั้งเดิมเสียคุณภาพไป)

สวนหย่อมที่ประกอบด้วยไม้พุ่มและพืชผักคลุมดินตรงบริเวณขอบบ่อน้ำทำให้ สภาพดินเป็นสภาพชุ่มแฉะพอควร จึงเป็นบริเวณที่มีความชื้นสูงชาวบ้านทั่วไปจึงนิยมปลูกต้นพลู และต้นคิปลีให้เลื้อยเกาะไปตามค้ำเสาหลักไม้และปลูกต้นหมากไว้เป็นกลุ่มที่โคลนหมากปลูกลง และคิปลีให้เกาะไปตามลำต้นบางบ้านปลูกต้นปอพื้นเมืองเป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง ชาวบ้านจะ ลอกเปลือกของปอมาควั่นเป็นเชือกไว้ขายและใช้สอย ทั้งยังปลูกไม้ใหญ่ยืนต้นที่ให้ร่มเงาให้ แสงแดดส่องไปยังบริเวณขอบบ่อในช่วงเวลาอาบน้ำและเพื่อรักษาน้ำในบ่อให้เย็นอยู่เสมอ บริเวณ นี้จึงเหมาะสมที่จะปลูกกล้วยไม้พื้นเมือง ชาวบ้านนิยมนำกล้วยไม้ชนิดต่างๆ มาเกาะปลูกไว้ตาม ภาคบ และลำต้นของต้นไม้เหล่านี้ในปริมาณมาเป็นพิเศษ บ่อน้ำนั้นนิยมก่อด้วยอิฐภายนอกของ ขอบบ่อฉาบปูนเรียบ ภายในทิ้งไว้ไม่ฉาบปูน รู้สึกชุ่มฉ่ำ เยือกเย็น บริเวณบางส่วนข้างบ่อน้ำก็มี เฟิร์นหลายชนิดขึ้นแซมปะปนกับพืชผัก ชาวบ้านจะไม่ขูดถอนกลุ่มเฟิร์นเหล่านี้ คงทิ้งไว้เพื่อเป็น ไม้ประดับบริเวณสวนหย่อมให้มีความหลากหลายของพืชต่างชนิด เฟิร์นนั้นก็คือผักกูดนั่นเอง เป็นพันธุ์ไม้ที่ขึ้นในร่มขึ้นเป็นสัญลักษณ์ของความงามที่ฉ่ำเย็น

ลำเหมืองหรือลำรางระบายน้ำสาธารณะ ใช้สำหรับระบายน้ำฝนภายในหมู่บ้านที่ ไหลผ่านหมู่บ้านและเลาะเรียบไปตามชายบ้านเลขลงสู่ท้องนาและธารน้ำนั้นชาวบ้านจะไม่ใช้ลำ เหมืองนี้เพื่อระบายน้ำโสโครกที่เกิดจากการอาบและซักล้างโดยเด็ดขาด ดังนั้นน้ำตามลำเหมืองมี พืชล้มลุกพื้นบ้านที่ชอบความชื้นและชายน้ำขึ้นอยู่อย่างหนาแน่น มีต้นผักกูดหลายชนิดรวมถึง บอนและพืชชายน้ำต้นแห้ง (ต้นคล้า) ชาวบ้านนำมาทูปทำเสื่อมีความทนทานอยู่ได้นานปี ต้นจี้ กู้ก (ต้นคล้าขำมีขนาดกอพุ่มใหญ่กว่าขำเมื่อแทงหน่ออ่อนชาวบ้านนิยมเก็บหน่ออ่อนมาแกง รับประทาน) รวมถึงกอบัวระวง (ต้นพุทธรักษา) ที่ให้ดอกมีสีสดฉลาดตามชายน้ำและบริเวณริม เหมืองมีต้นผักแว่นทอดยอดสานกันเป็นแพ บรรยากาศบริเวณริมเหมืองภายในหมู่บ้านจึงดูคล้าย กับป่าดงดิบชื้น คุ่มครึมเยือกเย็นเป็นภูมิภาพธรรมชาติที่งดงามมีเสน่ห์ ช่วยเสริมให้ภูมิทัศน์ของ

หมู่บ้าน และบริเวณที่พำนักอาศัยให้เป็นแหล่งพักพิงที่มีคุณภาพอำนวยความสะดวกแก่มวลมนุษยชนใน
ภูมิภาคอื่นขึ้นอย่างแท้จริง “ศาสตราจารย์อ้น นิมนานเหมินทร์” นักผังเมืองอาวุโสและเชี่ยวชาญ
เกิดความประทับใจอย่างลึกซึ้งเมื่อได้เข้าไปสัมผัสบรรยากาศอันมีคุณค่างดงามของหมู่บ้านใน
ภาคเหนือ ถึงกับกล่าวบันทึกยกย่องเอาไว้ในอัตชีวประวัติของท่านเองว่า “...ชนบทเชียงใหม่เมื่อ
๕๐-๖๐ ปีมาแล้ว สวยงามน่าเที่ยวมาก การทุจริตมิฉะพินิจการประทุษร้ายมีน้อยมาก ทั้งเมือง
เชียงใหม่ มีตำรวจไม่ถึง ๑๐ คน เข้าใจว่าเป็นเพราะอิทธิพลศาสนาวัฒนธรรม “คนเมือง” ดั้งเดิม
และการบริหารบ้านเมืองทำให้ประชาชนส่วนใหญ่มีศีลธรรมดีคนต่างถิ่นต่างด้าวมีน้อย” การที่
อาจารย์อ้น นิมนานเหมินทร์ เขียนข้อความนี้แทรกไว้ในอัตชีวประวัติของท่านไว้เช่นนี้ ย่อมแสดงให้เห็นถึง
ภูมิภาพชนบทล้านนาในอดีตนั้นมีความน่าประทับใจเพียงใดแม้กาลเวลาจะผ่านเลยมา
นับกว่า ๕๐ ปีแล้วก็ยังไม่ลบเลือนไปจากสำนึกและความทรงจำของท่านเลย ถึงว่าท่านจะได้รับ
การศึกษาและประสบการณ์ทางวิชาการวางผังเมืองมาอย่างโชกโชนก็ตาม แต่ท่านก็ได้ใช้
ประสบการณ์ทางวิชาการมาประเมินสภาพแวดล้อมชนบท ในวัยเด็กที่ท่านประสบมาแต่อดีตที่
ยาวนานว่ายังคงมีค่าอย่างไม่เปลี่ยนแปลงคงฝังแน่นในสำนึก แม้อายุขัยจะล่วงเลยมาถึง ๗๒ ปี
แล้วก็ตาม โดยที่ประสบการณ์ใหม่ๆทางวิชาการไม่สามารถจะมาหักล้างคุณค่าและความงามของ
หมู่บ้านล้านนาในอดีตให้ด้อยค่าลงไปได้เลย ซึ่งปัจจุบันนี้หมู่บ้านที่มีคุณลักษณะดังกล่าวยังมี
หลงเหลืออยู่ทั่วไปในย่านชานเมืองและชนบทภาคเหนือแต่นั้นวันจะโรยราล่มสลายไปตามสภาพ
ของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของสังคมยุคใหม่ที่ละเลยมองข้ามคุณค่าดังกล่าวไปเพราะไม่
สำเหนียก รวมไปถึงการฉกฉวยโอกาสของนักจัดสรรที่ดินที่ขาดภูมิปัญญาเห็นมรดกของ
วัฒนธรรมที่แท้จริงของล้านนาด้วยเป็นคนต่างถิ่น แม้นคนในท้องถิ่นเองแต่ขาดภูมิหลังทาง
วัฒนธรรมแบบล้านนาด้วยว่า เป็นบุคคลที่เกิดในย่านตลาดไม่เคยสัมผัสกับวิถีชีวิตชนบทที่มีคุณค่า
สถาปนิกนักทฤษฎีที่สนใจสถาปัตยกรรมแผนใหม่เมื่อออกสำรวจหมู่บ้านชนบท
ล้านนาหลายจังหวัดในช่วงปัจจุบันนี้ ได้กล่าวยกย่องสภาพแวดล้อมชนบทล้านนาว่า “ลักษณะ
พิเศษในหมู่บ้านแบบล้านนา ได้ทำสวนไว้เป็นสิ่งแวดล้อมของตนเองสวนในลักษณะนี้เกิดขึ้นสอง
ลักษณะ แบบแรกเป็นสิ่งแวดล้อมในรูปของสวนล้อมบ้านพันธุ์ไม้ประดับผสมกันไป ถึงแม้จะมี
ต้นไม้ไม่มาก แต่ขนาดต้นไม้ที่แตกต่างกันตามตำแหน่งต่างๆก็ทำให้แลดูหลวม สวนแบบที่สองจะอยู่
ขอบบ่อน้ำที่เรียกว่า “สวนน้ำบ่อ” ส่วนใหญ่เป็นพวกพันธุ์ไม้ประดับ...ถัดไปก็เป็นสวน (เชิง)
บันไดที่ใช้ทั้งไม้ประดับและไม้ดอกประกอบกับภาชนะใส่น้ำไว้ล้างเท้า...เจ้าของบ้านมีความสนใจ
ปรุงแต่งให้สวนนี้มีรูปร่างเด่นชัดไม่ได้เกิดขึ้นตามยถากรรม สถาปนิกคนใดที่เคยสนใจสวนญี่ปุ่น
มักจะประหลาดใจต่อความงามของสวนบันไดเสมอ เพราะมีส่วนละม้ายคล้ายคลึงกัน แต่ก็อาจจะ
มีข้อได้เปรียบในระดับการออกแบบ เพราะสังคมล้านนา ไม่ซับซ้อนเท่ากับสังคมญี่ปุ่น ระดับ

ความรู้สึกต่อความงามจึงยังไม่ได้เน้นถึงการเสาะแสวงหารูปสัญลักษณ์อย่างเคร่งเครียด แต่เป็น
สุนทรียภาพของชาวบ้านที่มีความกลมกลืนทางจิตใจด้วยธรรมชาติและพุทธธรรม”

ฉะนั้นลักษณะรูปแบบหมู่บ้านหมู่บ้านล้านนา และสภาพแวดล้อมทางกายภาพ
นั้นจึงเป็นผลที่เกิดจากกระบวนการต่อสู้ของมนุษย์กับแรงบีบบังคับของธรรมชาติเพื่อการดำรงอยู่
อย่างสะดวกสบายรื่นรมย์ และเหมาะสมของชุมชนชนบทล้านนาในมิติของกาลเวลา ด้วยการ
คัดแปลงปรับเปลี่ยนสร้างเสริมสภาพแวดล้อมของธรรมชาติที่มีอยู่เดิมให้เกิดภาวะที่เหมาะสมต่อ
การดำรงชีพ โดยที่บรรพบุรุษแต่เก่าก่อนได้สร้างระบบนิเวศน์วิถียาชุมชนมาอย่างมีประสิทธิภาพ
ในเงื่อนไขและข้อจำกัดทางวัฒนธรรมของ “สังคมเกษตรกรรมก้าวหน้า” บรรพบุรุษได้สร้าง
สภาพแวดล้อมให้เกิดระบบนิเวศน์ที่ผสมผสานกับระบบนิเวศน์ของธรรมชาติได้อย่างกลมกลืน
และยังสามารถเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากธรรมชาติได้อย่างเต็มที่ตามศักยภาพของเทคนิควิทยา
ท้องถิ่น เพื่อการรักษาความสมดุลระหว่างธรรมชาติกับการดำรงชีวิตให้ดำเนินไปอย่างกลมกลืน
และต่อเนื่อง ชุมชนล้านนาโบราณมีจริยธรรมในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างทะนุถนอม ไม่
หักรานการใช้ทรัพยากรอย่างละโมภเกินความต้องการ สร้างระบบเกษตรแบบ “สวนผสม” ที่
เลี้ยงตัวเองได้อย่างอุดมสมบูรณ์เป็นระบบนิเวศน์วิถียาอันเกิดจากวัฒนธรรมท้องถิ่น ที่มีเอกลักษณ์
เฉพาะตัว ลักษณะของ “สวนผสมพื้นบ้านล้านนา” ถ้าหากทำการศึกษาค้นคว้าวิจัยอย่างจริงจัง
ย่อมจะเห็นภูมิปัญญาของบรรพชนที่แฝงเร้นอยู่ในรูปแบบของสภาพแวดล้อมทางกายภาพ แสดง
ถึงความเข้าใจของเครือข่ายสายใยสัมพันธ์ของธรรมชาติอย่างลึกซึ้ง แล้วนำมาปรับให้อำนวย
ประโยชน์เพื่อการดำรงชีพ ถือได้ว่าเป็นคลังความรู้เชิงประสบการณ์ที่มีคุณค่าอีกชนิดหนึ่ง สร้าง
กลไกของการดำรงชีพให้สอดคล้องสัมพันธ์กับธรรมชาติแวดล้อมอย่างสมเหตุสมผล นับได้ว่าเป็นชัย
ชนะอีกระดับหนึ่งของมนุษย์ในภูมิภาคนี้ ที่ก้าวพ้นความอดอยากโหยหิวยังให้สมาชิกภายในสังคม
สามารถดำเนินชีวิตไปได้อย่างผาสุก ตามสมควรแก่อัตภาพ และงดงามควบคู่ทางสุนทรียรสด้วยมี
ความเข้าใจถึงการนำพืชพันธุ์ไม้มาตกแต่งให้เกิดความงดงามควบคู่กับการสนองประโยชน์ในการ
ดำรงชีพ จัดเป็นภูมิสถาปัตยกรรมแบบพื้นเมือง (VERNACULAR LANDSCAPE) ที่ภูมิภาค
งดงาม เกิดจากธรรมเนียมและความคิดสร้างสรรค์ของกลุ่มชนล้านนาพื้นบ้านอย่างแท้จริง

ปัจจุบันนี้ภูมิทัศน์ชนบทและป่าดงที่รายล้อมหมู่บ้านของไทยทั่วไปรวมถึงล้านนา
ด้วย ต่างก็ถูกกระแสธุรกิจการค้าที่ดินและธุรกิจสร้างบ้านจัดสรรเบียดเบียนรุกรานจนเป็นที่น่าวิตก
ถึงกับกวีระดับชาติและท้องถิ่น ได้เขียนบทกวีวิพากษ์ปรากฏการณ์ดังกล่าวเอาไว้ดังนี้

“ไม่รู้ค่าแท้แต่หล้า อย่าปรารถนาค่าอมตะแก่นสาร
 คำกำไร โลกีย์ยับอประมาณ มลั่งผลาญการศึกษาอาธรรมฯ

 บ้างฆ่าคั้นน้ำลำธารไปทุกที ไม่มีการศึกษาอาธรรมฯ”

(จากลำนำฎกระดิ่ง ของ อังคาร กัลยาณพงศ์)

มีกวีพื้นบ้านล้านนาปัจจุบันปลงสังเวชถึงนายทุนบุกรุกป่าไม้ ได้กล่าวเป็นคำอ่ำ
 ไว้ดังนี้

“...ลูกน้องนายทุน บุกบ่บ่หย่องลัก ป่าจักวอดเสียง ว่าวายลักคักหมูไม้ ใสรถไป
 ขาย หวังอาสบาย ตัวนายเท่าอัน อำนาจเงิน บังเอิญเกี่ยวพัน ในปัจจุบัน กล่าวไว้ เงินตกใส่หิน
 แดกบินชะไซ้ คอยสูงต่ำได้ แบบบาย.....

...ป่าไม้สมบูรณ์ มีคุณมากนี้ หือคิดก่อนก็ ทำลาย วนาป่าไม้ เปรียบไปดังหมาย
 ฉัตรจ้องบังนาย เมื่อสายแดดต้องรักษาคนผืน ยังยื่นทั่วห้อง เวลานั้นอง หลังดิน เหมือนคั้งฝาย
 แข็ง ผ่อนแรงปล่อยปิ่น น้ำป่าหลังหยัน เบาลง เดิมออนก่อนนั้น คนมันไหลหลง กลัวผีในดง ผี
 ปรงปากกว้าง ปัจจุบัน มาหันแปลกไว้ ผีกล้ววาวใบ้ หนีคน ป่าไม้โค่นล้ม จมดินสะสน เหลือแต่
 คอยคล ผมขนเสียง เหลือหัวเมียงเมียง ส่องฟ้าฯ” (บุกบ่ = คั้นคั้น, หย่องลัก = ย่องไปขโมย,
 วอดเสียง = วอดหมด, ว่าวาย = ล้มคว่ำวอดวาย, เท่าอัน = เท่านั้น, เกี่ยวพัน = เกี่ยวข้อง, แดก
 บินชะไซ้ = แดกว่านกระจาย, แบบบาย = แบบเรียบ, หือคิดก่อนก็ = ให้คิดก่อนที่จะ, ฉัตรจ้อง
 บังนาย = ฉัตรร่มบังตัว, แดกต้อง = แดกส่อง, นั้นอง = น้ำท่วม, หลังดิน = หลังสิ้น, ฝาย
 แข็ง = ทำนบกั้นน้ำแข็งแรง, หลังหยัน = หลังยื่น, ปรง = พงรอก, ป้าง = ป้างเมื่อ ตาง = แนว
 แดกบ้าง = แดกร้าว มาหัน = มาเห็น แปลกไว้ แมงเคียน = เชื้อราที่ทำให้ผมร่วง, ขบเสียง =
 กัดกร่อนหมด, เมียงเมียง = ใสใส ส่องฟ้า = สะท้อนแสง)

จากบท “คำอ่ำ” (กลอนพราพรรณนา) เรื่อง “อนุรักษ์ป่าไม้” ฝีปากพ่อนานคำ
 คงสิระวงศ์ บ้านทรายมูล อ.สันกำแพง เชียงใหม่

มีบทพญาของกวีพื้นบ้านภาคอีสาน แถบเทือกภูพาน จังหวัดสกลนครได้แต่งไว้
 พรรณนาถึงป่าไม้ที่ถูกทำลาย และความวิปริตแปรปรวนของธรรมชาติซึ่ง ดร. เสรี พงศ์พิศ ได้
 นำมาถ่ายทอดดังนี้

“คืนขาดป่า อีกาหนีหาย วัวควายหมดลง อีเอียงหนีไป น้ำใจคนแห้งแล้ง อีแฮ้ง
 เลิกรา วาสนาขี้ควายแห้ง ฝนตกแสง ก็ฟูน้ำอ่องหล่อง วาสนาหินก้อนล้านไผ่สีดองก็บ่อตึง”

เนื้อความของบทกวีนอกจากจะแสดงถึงภาวะการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ
แวดล้อมยังเห็นถึงชะตากรรมของชาวบ้านที่ถูกกระแสของความผันแปรมากระทบกระเทือน ผู้ใดที่
ไม่มีความอดทนข้อมสะทกสะท้านหวั่นไหวไปตามกระแสของความเปลี่ยนแปลงนั้น เหมือนก้อน
ซีควายแห้งที่ถ่วงลอยไปตามกระแสน้ำฝนส่วนบุคคลใดที่มีความหนักแน่นอดทนเด็ดเดี่ยวอาจหาญ
ข้อมดำรงอยู่ได้โดยไม่หวั่นไหวเหมือนหินหนักก้อนล้าน

ประวัติผู้วิจัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชัชวาลย์ ธรรมสอน

เกิดเมื่อวันที่ 12 มีนาคม พ.ศ.2493

ตำบลท่าไม้ อำเภอพรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร

ตำแหน่งในอดีต

รองคณบดีฝ่ายวิชาการ คณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม สถาบันราชภัฏกำแพงเพชร

หัวหน้าฝ่ายศึกษาค้นคว้าและวิจัย สำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏกำแพงเพชร

ตำแหน่งในปัจจุบัน

ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

หัวหน้าหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดกำแพงเพชร

การศึกษา

- 2501 ประกาศนียบัตรประถมศึกษา (ป.4) ร.ร.ท่าไม้ จังหวัดกำแพงเพชร
- 2504 มัธยมศึกษาตอนต้น (ม.3) ร.ร.วัชรราษฎร์วิทยาลัย จังหวัดกำแพงเพชร
- 2508 มัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.ศ.3) ร.ร.ตากพิทยาคม จังหวัดตาก
- 2510 ร.ร.การช่างกำแพงเพชร (ม.ศ.5) จังหวัดกำแพงเพชร
- 2511 ร.ร.การช่างสุโขทัย (ม.ศ.6) จังหวัดสุโขทัย
- 2513 วิทยาลัยเทคนิคตาก (ปวส.ก่อสร้าง) จังหวัดตาก
- 2514 วิทยาลัยเทคนิคกรุงเทพ (ปม.) กรุงเทพมหานคร
- 2535 มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (บธ.บ.การจัดการงานก่อสร้าง)
- 2539 มหาวิทยาลัยนเรศวร (กศ.ม.อุตสาหกรรมศึกษา)

ประสบการณ์การทำงาน

- 2515 วิทยาลัยครูลำปาง จังหวัดลำปาง
- 2516 ประจํากรมฝักหักครุ โครงการ สสวท.ห้องฟ้าจำลอง กรุงเทพมหานคร
- 2517 วิทยาลัยครูนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์
- 2518 วิทยาลัยครูกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร
- 2523 Prefabrication Building Company LTD.MABCO.SA
- 2529 Simizu Building Construction LTD. Japan Singapore
- 2539-2550 อาจารย์ประจํามหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

ประตบการณที่เกยวข้องกบการวิจัยประวัตศาสตรและกาอนุรักษศตปวัฒนศรม

1. 2542 - บทความในหนังสือเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษา วัฒนศรม พัฒนาการทางประวัตศาสตร เอกถกษณและภูมิปัญญา จังหวดกาแพงเพชร ในองคพระบาทสมเดจพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช หัวขอเรอง รูปแบบเรอนไทยในเมืองกาแพงเพชร (กรมศตปากรรวมกับกระทรวงศกษาธการ 2542)
2. 2542-2544 - การศกษาเรอนไทยภูมิปัญญาไทย จังหวดกาแพงเพชร ทุนวิจัยสำนักวิจัยและสงเสริมบรการวชาการ มหาวิทยาลัยราชภฏกาแพงเพชร 2542-2544
3. 2543-2545- งานรวบรวมเรียบเรียง ในหัวขอเรอง การศบกันภูมิปัญญาทองถิ่นตามคาขวัญประจําเมือง คือ กรพระเครื่อง เมืองคนแกร่ง ศตแลงใหญ่ กล้วยไข่หวาน น้ำมันถานกระบือ (สภาววัฒนศรมและมหาวิทยาลัยราชภฏกาแพงเพชร 2543-2545)
4. 2542, 2544- งานรวบรวมเรียบเรียงหนังสือในหัวขอเรอง "เสมาพัฒนาคุณศรมตามพระราชดำรัส" ในนโยบายอนุรักษไทยและป้องกันภยเสพศคและบุคคลคเค้นในด้านอนุรักษศตปวัฒนศรมไทยมีคุณศรม ภายในจังหวดกาแพงเพชร 2542, 2544
5. 2545- บทความเรอง เรอนพื้นถิ่น ดิน น้ำ ลม ในวารสารเทคโนโลยีฯ 45 2545 บทความในจดหมายข่าวทุกเคอนของมหาวิทยาลัยราชภฏกาแพงเพชร ศูนย์อุมศกษาแม่สอดเกยวกับการสงเสริมการทองเทยวเชง วัฒนศรมในทองถิ่นอำเภอแม่สอด และตาก
6. 2547- งานวิจัยเรองโครงการศกษาศตาศบคยกรรณพื้นถิ่นอุมแม่น้ําปิง (สวช.) ในระยะที่ 1 คาบลงบางแกว จังหวดนครสวรรค์ ถึง เขตเทศบาลเมือง จังหวดตาก ปิงบประมาณ 2547
7. 2548-งานวิจัยเรองการพัฒนาการทองเทยวทางศตปะและวัฒนศรมชุมชนเชยงทองจังหวดตาก (สกอ) ปิงบประมาณ 2548
8. 2549 งานวิจัยศตาศบคยกรรณพื้นถิ่นอุมแม่น้ําปิง (สวช.) ระยะที่ 2 เชยงใหม่ตาทุน ปิงบประมาณ 2549
9. 2547-2550 การเชยงรายงานการอนุรักษศตปะและวัฒนศรมเสนอหนังสือพิมพ์รายเคอนเมืองโทนิวส์ จังหวดกาแพงเพชร
10. 2549- การเชยงรายงานหนังสือพิมพ์รายศบคาห์ พดเมืองเหนือ จังหวดเชยงใหม่
11. 2549- หนังสือที่ระลึกงานเฉลิมฉลองครบ 100 ปี การเสศคองประพาสค่น ณ เมืองกาแพง (ศ.ค.2449) ในองคพระบาทสมเดจพระเจ้าอุมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5)
12. 2550-งานวิจัย เรองการจคคทาแผนที่ทางวัฒนศรมคาบถนครอุม อำเภอเมือง จังหวดกาแพงเพชร(สกอ)